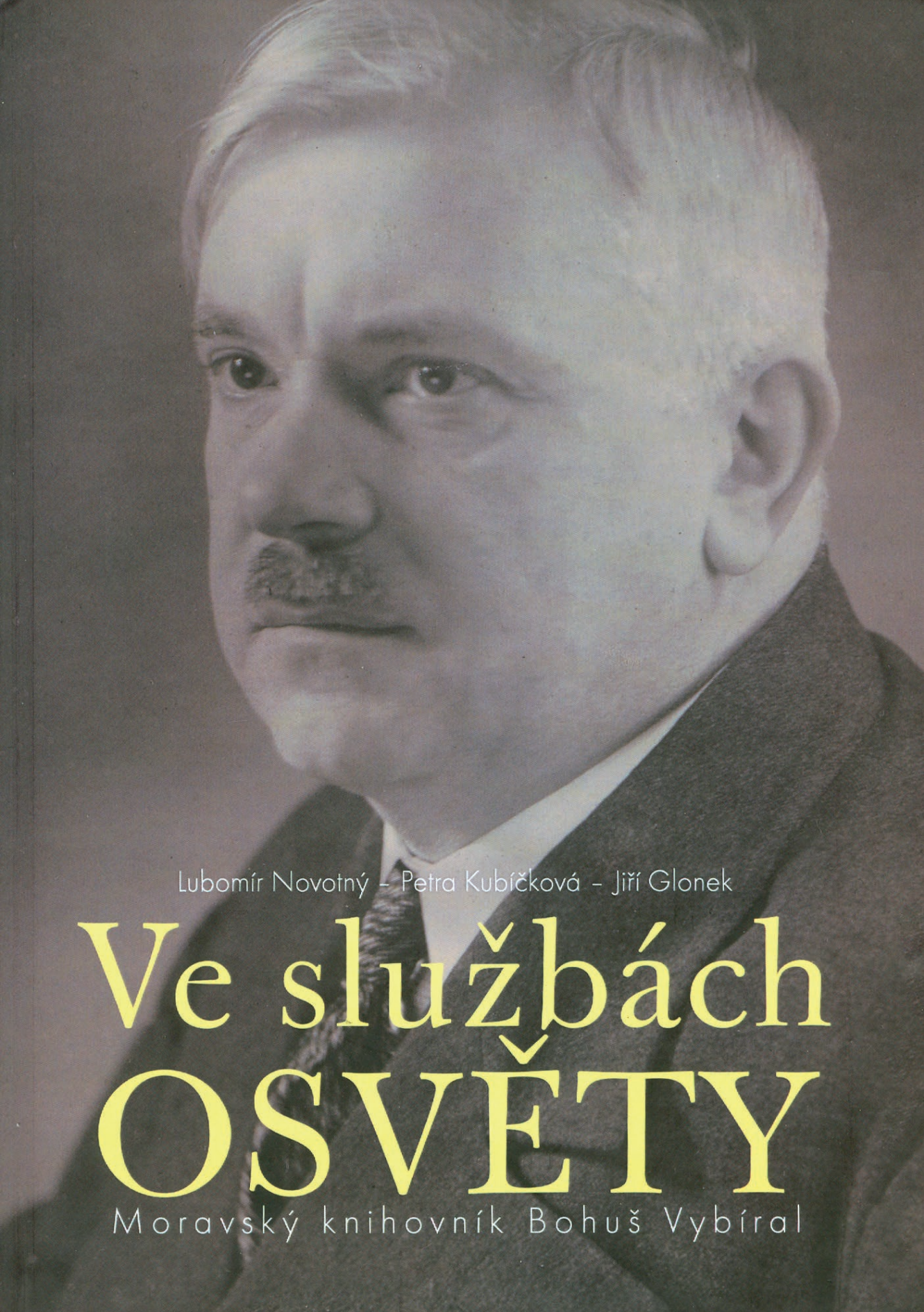


A black and white portrait of an elderly man with white hair and a mustache, wearing a dark suit, white shirt, and patterned tie. He is looking slightly to the left of the camera with a serious expression.

Lubomír Novotný – Petra Kubíčková – Jiří Glonek

Ve službách OSVĚTY

Moravský knihovník Bohuš Vybíral



MORAVSKÁ
ZEMSKÁ
KNIHOVNA

Lubomír Novotný – Petra Kubíčková – Jiří Glonek

Ve službách OSVĚTY

Moravský knihovník Bohuš Vybíral

Moravská zemská knihovna v Brně

2020

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Novotný, Lubomír, 1978-

Ve službách osvěty : moravský knihovník Bohuš Vybíral / Lubomír Novotný, Petra Kubíčková, Jiří Glonek. -- V Brně : Moravská zemská knihovna, 2020. -- 1 online zdroj

České a anglické resumé

Obsahuje bibliografii, bibliografické odkazy a rejstřík

ISBN 978-80-7051-317-0 (online ; pdf)

* 023.5 * 023.4 * 027.7 * 02(091) * [80(=16)+908(4)]-051 * 378.011.3-051 * 001.83-027.22 * 316.72/.75 * 929 * (437.32) * (437.325) * (048.8:082) * (092)

– Vybíral, Bohuš, 1887-1951

– Universitní knihovna (Olomouc, Česko)

– 1887-1951

– knihovníci -- Česko -- 20. století

– ředitelé knihoven -- Česko -- 20. století

– univerzitní knihovny -- Česko -- 20. století

– dějiny knihovnictví -- Česko -- 20. století

– slavisté -- Česko -- 20. století

– vysokoškolští učitelé -- Česko -- 20. století

– intelektuální život -- Česko -- 20. století

– kultura a společnost -- Česko -- 20. století

– Olomouc (Česko)

– Morava (Česko)

– kolektivní monografie

– biografie

02 - Knihovnictví. Informatika [12]

929 - Biografie [8]

Publikace byla vydána z prostředků Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Moravské zemské knihovny v Brně v roce 2020.

Na obálce použita portrétní fotografie Bohuše Vybírala z cca první poloviny 40. let 20. století. Reprodukce z archivu VKOL.

Recenzovali:

prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc.

PhDr. Arnošt Skoupý, CSc.

© Moravská zemská knihovna v Brně, 2020

ISBN 978-80-7051-317-0 (e-kniha, pdf)

Z písniček o sobě.

*Časem si zpívám, časem si výskám,
časem mi na rtech hraje úsměv cynika,
někdy si s vervou, s hlučným gestem zahrám,
jindy mi stačí němá mimika.*

*Staříčkový bůh mi zemřel již dávno,
tož tvořím nové, kterým nikdy nevěřím –
morálku dneška proklel jsem už stokrát,
na novou hledě zrakem ještěřím.*

*Kultury snům a nového žití
směji se do dnes jako ženě naivní
a při tom tuším, že snad zítra vyjdu,
bych hledal krásu, jež se tají v ní.*

*Divný tak život po léta vedu,
z extrému padám stále v nové extrémy –
chvíli až šosák, chvíli anarchista,
chvíli se bratrím, líbám se všemi.¹*

¹ Ve Vídni, 20. 1. 1908. VYBÍRAL, Bohuš. Z písniček o sobě. In: DOLEŽAL, Jaromír, VYBÍRAL, Bohuš a KERNAU, Rudolf, eds. *Almanach Akademického spolku ve Vídni: 1868–1908*. Vídeň: vl. nákl., 1909, s. 94.

Úvod

Bohuš Vybíral patřil v první polovině 20. století mezi přední iniciátory a spolutvůrce kulturního, vědeckého a společenského života v Olomouci, respektive na celé Moravě. V otázce jihoslovanské vzájemnosti se jeho úloha přesouvala až k celonárodnímu a k mezinárodnímu působení. Svou filologickou i literárněvědnou průpravou patřil k vynikajícím představitelům a absolventům vídeňské univerzitní slavistiky. Dlouholetý a schopný ředitel Studijní (Univerzitní) knihovny v Olomouci byl mimořádně plodným autorem nepřehledného množství článků a studií, tvůrcem stovek přednášek, osvětovým pracovníkem, literárním kritikem a historikem i nadšeným turistou. Dnes ovšem jméno tohoto významného slavisty a překladatele nerezonuje ve společnosti tak, jak by si jeho osobnost zasloužila. Existující články a studie o Bohuši Vybíralovi se doposud věnovaly většinou jeho působení v československo-jihoslovanském hnutí a zaměřovaly se zejména na jeho bohatou a v mnoha směrech průkopnickou překladatelskou činnost. Vybíralova role knihovníka, jeho postavení vedoucího představitele významné kulturní instituce, jeho poslání pedagoga, kulturního a osvětového pracovníka i politika zůstávají stále neodhaleny. Předkládaná kniha se pokouší o vykreslení charakteru Vybíralova veřejného života, snaží se nahlédnout i do jeho života soukromého, a přispět tak k poznání jedné nevšední moravské osobnosti.²

Dosavadní stav bádání, nové otázky, metoda

Během svého života oslovil Bohuš Vybíral svou literární a veřejnou činností mnoho lidí z řad čtenářů a posluchačů, kolegů a spolupracovníků. Mnozí z nich se později stali autory vzpomínek a článků věnovaných jeho osobnosti. Již v roce 1926

² Tato kniha navazuje na studii NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) I. In: KOUCKÁ, Ivana, ed. *Historica Olomucensia 57–2019*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2019, s. 137–163. ISSN 1803-9561. NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) II. In: KOUCKÁ, Ivana, ed. *Historica Olomucensia 58–2020*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020, s. 57–82. ISSN 1803-9561.

se Jaromír K. Doležal ve své práci o předním vídeňském slavistovi Josefu Karáskovi několikrát zmiňuje o Bohuši Vybíralovi, jenž se účastnil společenského i veřejného života vídeňských Čechů. V roce 1928 vychází zásadní práce Františka Aloise Soukupa *Česká menšina v Rakousku*, kde se opět setkáváme se zmínkami o působení B. Vybírala za dob jeho studií ve Vídni. Konkrétní a tentokrát již souhrnné práce nevelkého rozsahu začaly o Vybíralovi vznikat už za jeho života. V roce 1936 uveřejnil významný slovinský akademik a publicista Oton Berkopce krátkou stat' *Dr. Bohuš Vybíral a Slovinci v Československo-jihoslovanské revue*. O rok později, v roce 1937, kdy Vybíral oslavil padesátiny, byly uveřejněny studie v *Časopise Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci* od Rostislava Bartochy, Bedřicha Václavka, Otona Berkopce a Julia Heidenreicha, které shrnuly Vybíralovu dosavadní činnost překladatelskou, knihovnickou i veřejnou. Životopisnou studii o B. Vybíralovi uveřejnil v témže roce Čeněk Kramoliš v hranických novinách *Přehled*, v roce 1938 vyšla publikace olomouckého starosty Richarda Fischera *Olomoucký památník*, v níž připomenul mimo jiné i osobnost B. Vybírala. V polovině padesátých let připravila první bibliografii Vybíralových překladů z jihoslovanských literatur Marta Šolcová. V několika článcích vyzdvihl osobnost B. Vybírala také Bohuslav Smejkal, který se s ním po svém nástupu do Státní vědecké knihovny v Olomouci v roce 1949 osobně stýkal. Novou vlnu zájmu o osobnost Bohuše Vybírala přinesla šedesátá léta dvacátého století. Zde stojí za povšimnutí zejména dvě studie Arnošta Skoupého: *Dr. Bohuš Vybíral – průkopník československo-jihoslovanské vzájemnosti* a *K studentským létům Dr. Bohuše Vybírala ve Vídni*. K těmto studiím pak v roce 1973 přidal A. Skoupý ještě článek *Dr. Bohuš Vybíral a Olomouc*. Rozborem korespondence B. Vybírala s Petrem Bezručem se zabíral Jiří Stýskal, který vydal v polovině osmdesátých let ve spolupráci s Jiřím Skaličkou studii *Bohuš Vybíral – moravský jihoslavista*. J. Skalička se pak k Vybíralovi vrátil ještě ve svém příspěvku *Olomoucký literární historik PhDr. Bohuš Vybíral* z roku 1989. Pod vedením A. Skoupého vznikl v roce 1994 zatím jediný ucelený pokus o chronologickou biografii B. Vybírala – diplomová práce Taťány Urbánkové *Bohuš Vybíral*, která se zaměřila především na jeho literární a překladatelskou činnost. V roce 1996 se k osobnosti B. Vybírala opět vrátil J. Stýskal, který zpracoval heslo *Bohuš Vybíral* do památníku osobností obnovené Univerzity Palackého pod názvem *Žakladatelé a pokračovatelé*. Spolupráci Bohuše Vybírala s tzv. hranickým spolkem vysokoškoláků přibližuje ve své stati, která vyšla ve sborníku *Kdysi a nedávno: texty o dějinách Hranicka* v roce 2011, také Libuše Hrabová. Z novější doby stojí za povšimnutí také rigorózní práce Petra Mainuše z roku 2007 věnovaná překladům slovinské literatury v českém prostředí, kde se nachází stručná stat' o B. Vybíralovi, nebo heslo Petra Kadlece *PhDr. Bohuš Vybíral* z roku 2012 ve sborníku *Kdysi a nedávno: texty o dějinách Hranicka*. Naposledy Vybíralovu knihovnickou dráhu sledovaly mimo jiné kapitoly

Jiřího Glonka a Lubomíra Novotného v publikaci *Chrám věd a múz: dějiny Vědecké knihovny v Olomouci* z roku 2016.

Dosavadní texty osvětlují pouze některé aspekty Vybíralovy osobnosti a jeho osobního i profesního života. Asi nejkomplexněji je zpracována jeho literární a překladatelská činnost, proto se v předkládané práci nebudeme věnovat vědeckému rozboru této Vybíralovy tvorby, avšak alespoň rámcově ji nastíníme. Oproti tomu jeho dospívání, studia, veřejné působení v Hranicích, ve Vídni a později v Olomouci, jeho práce knihovníka a zejména ředitele důležité kulturní instituce v rámci celé Československé republiky v období první republiky, protektorátu, v letech 1945–1948, jeho činnost moravského osvětového pracovníka a na sklonku života i pedagoga dvou významných moravských univerzit nebyly doposud uspokojivě zhodnoceny. Proto jsme se snažili využít zejména Vybíralovu obsáhlou pozůstalost, která je nyní uložena v archivu Vědecké knihovny v Olomouci a která byla v roce 1957 uspořádána do dílčích celků J. Stýskem. Je v ní shromážděn materiál z nejrůznějších oborů, najdeme zde rukopisy Vybíralových překladů nebo příspěvky k nejrůznějším kulturním, literárním a historickým tématům, bohatý poznámkový a výstřižkový aparát, podklady k dějinám Olomouce a Hranic, poznámky k osobnosti J. H. A. Gallaše, univerzitní přednášky, obsáhlou korespondenci, autografy nebo exlibris. Ke staršímu období, konkrétně pro léta 1887–1914, jsme využili dokumenty z matrik Zemského archivu v Olomouci, z matriky narozených města Hranic uložené na městském úřadu v Hranicích a tiskoviny německého gymnázia v Hranicích uložené ve Státním okresním archivu v Přerově. Pro zpracování období Vybíralova studia slavistiky jsme použili materiály vídeňského univerzitního archivu. K Vybíralovým začátkům v olomoucké knihovně jsme také vycházeli z literární pozůstalosti několika jeho blízkých přátel a spolupracovníků. Jedná se především o osobní korespondenci Josefa Karáska (uloženou v Památníku národního písemnictví v Praze), dále jsme čerpali z osobní korespondence Zdeňka Václava Tobolky, Josefa Zdeňka Raušara nebo Bedřicha Václavka, které jsou všechny uchovány v Památníku národního písemnictví. Vedle již zmíněné vlastní pozůstalosti Bohuše Vybírala je druhý zásadní archivní fond uložen v Zemském archivu Opava, pobočka Olomouc. Je jím fond Vědecké knihovny v Olomouci, jenž je pro analýzu Vybíralova veřejného působení z let 1918–1948 zcela nepostradatelný. Obsahuje úřední materii vztahující se ke Studijní (Univerzitní) knihovně v Olomouci, komunikaci se státními orgány, fyzickými osobami apod. Opomenuty nebyly ani fondy uložené ve Státním okresním archivu v Olomouci. Fond Archivu města Olomouce dokládá vztahy mezi městem a Studijní knihovnou především v meziválečném období. Fondy Ústředního národního výboru v Olomouci, okresní osvětové rady a městského výboru KSČ obsahují dokumenty mapující strukturu organizací po druhé světové válce, na jejichž činnosti se Vybíral podílel nebo jejichž aktivita měla vliv na Studijní (Univerzitní) knihovnu a Vybírala osobně.

Další archiválie, z nichž jsme vycházeli, jsou uloženy v univerzitních archivech Univerzity Palackého v Olomouci a Masarykovy univerzity v Brně a dokladují závěrečnou fázi Vybíralova veřejného působení v letech 1946–1951.

Využili jsme i bohatý fond periodik. Procházeli jsme dobové školní zprávy a ročenky, dobový tisk, noviny, almanachy, adresáře a revue (namátkou *Hlasy z Pobečví*, *Selské listy*, *Vídeňský deník*, *Dělnické listy*, *Studentská revue*, *Almanach Akademického spolku ve Vídni*). Dále jsme excerpovali část kulturních tiskovin třetí republiky (*Kulturní politika*, *Listy*, *Knihovna*, *Kritický měsíčník*, *Vyšehrad*, *Lidová kultura*, *My*, *Tvorba*, *Nová mysl*, *Obzory*, *Dnešek* aj.). Diskurzivní formace obsažené v kulturních textech pokvětnové republiky naznačují, v jakých mantinelech se mohl Vybíral pohybovat, jaký prostor mu byl vymezen, v jakých rozměrech mohl myslet, co mohl považovat za možné a jaké jednání bylo dobově vyloučeno. V neposlední řadě jsme využívali edice právních předpisů, z nichž pro nás byly zásadní knihovní zákon a zákon o osvětě z první republiky, dekret o knihovnách a dekret o státní osvětě za třetí republiky, prezidentské konfiskační dekrety ve vztahu ke knihám a knihovnám z roku 1945 či zákon o národní kulturní komisi z roku 1946. Vedle legislativní linie jsme sledovali i linii programovou, a to především v době třetí republiky (vládní programová prohlášení – tzv. Košický vládní program Fierlingerovy vlády, Budovatelský program Gottwaldovy vlády, Akční program Gottwaldovy poúnorové vlády apod.).

Otázka, již jsme si stanovili na počátku bádání, zněla: jakým způsobem ředitel Vybíral reagoval ve svém profesním a veřejném životě na proměny kulturně-knihovnicko-osvětových strategií a politických režimů v letech 1918–1948? Abychom tuto otázku zodpověděli, bylo nutné přistoupit k látce dvojím způsobem. V první řadě se nešlo vyhnout znakům klasického životopisu „life in context“, to především platí pro dobu dětství a studií. V druhé řadě jsme vymezili analyzované pole na zjištění forem a způsobů, jakými Bohuš Vybíral ve funkci ředitele významné paměťové instituce reagoval na proměny politické a legislativní, na přeměny režimů, jak se zapojoval do veřejného života, jakou formu volil, jaké metody užíval, jaké cíle sledoval a čeho dosáhl. Komparativní metodou, v jejímž rámci jsme srovnávali zásadní právní předpisy z hlediska knihovnictví a osvěty z let 1918–1948, kulturní a kulturně-politické strategie a klíčové momenty (boj za zachování Studijní knihovny v Olomouci, ochrana historického knižního fondu na konci druhé světové války, zajištění německých knižních konfiskátů, obnova Univerzity Palackého), jež modelovaly dobu první, druhé či třetí republiky a protektorátu a jejich recepci Bohušem Vybíralem, jsme se pokusili vykreslit typ vyššího státního úředníka s výborným vzděláním a vynikajícími jazykovými předpoklady, jenž se socializoval v období habsburské monarchie. Časové období komparace (rozmezí let 1918–1948) naznačuje, že při daných proměnách moci (a tedy i režimů s komplexními dopady na celou společnost) musela

být volba strategií a nástrojů, s nimiž Bohuš Vybíral pracoval, variabilní. Zároveň jsme si velmi dobře vědomi toho, že

„horizont minulosti a přítomnosti splývají, vše minulé je obsaženo v přítomném, děje minulosti nepatří jen té které době, ale patří dnešku. Vedeme s nimi rozhovor, hledáme k nim vztah, ale jsme s nimi – a ony jsou s námi – stále“.³

Tedy náš způsob vnímání „interakce s mocí“ je ovlivněn fungováním moci komunistické i polistopadové. Sama komunistická moc prošla ve velmi dlouhém časovém úseku řadou proměn a vynucovala si adaptabilitu nejen vyšších státních úředníků, ale i celých sociálních skupin. Moc polistopadová, jež je též nazývána liberálně demokratickou (někdy bývá velmi zjednodušeně přirovnávána k režimu první republiky), vychází z jiných základních principů. Ve vztahu k typu úředníka (řediteli kulturní organizace) využívá jiných mocenských instrumentů, jež aplikuje v jiných kulisách a s různým důrazem, což ovšem neznamená, že je prosta nevybíravého mocenského nátlaku. I tato přímá či zprostředkovaná zkušenost je empirickým sítím, jímž jsme nazírali na Vybíralův modus komunikace s veřejnou mocí.

³ BAUER, Michal. *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. 1. vydání. Jinočany: H&H, 2003, s. 33. ISBN 80-7319-028-1.

Od dětství k dospělosti

Cesta mladého intelektuála na trase Hranice–Videň–Olomouc

Rodné město

Hranice, německy Mährisch Weißkirchen, jsou městem v severovýchodní části Moravy ležícím v široké kotlině na pravém břehu řeky Bečvy mezi výběžky Oderských hor a Karpatské vysočiny, na hranici Hané, Záhohří a Valašska. Od 19. století procházela kolem města hranice moravského vnitrozemí a Sudet, u Hranic najdeme rozvodí Baltského a Černého moře.⁴ Hranice bývaly popisovány také jako město ležící v kraji českém, na rozhraní nářečí hanáckého, lašského a valašského, na cestě spojující český západ a slovanský východ.⁵

Město bylo ve druhé polovině 19. století a počátkem 20. století správním, kulturním, školským, finančním a obchodním místem regionálního významu, centrem zemědělsky orientovaného okolí, městem, kde většinu populace tvořilo česky mluvící obyvatelstvo. Vzhledem k přeložení krajského úřadu Přerovského kraje do Hranic již v roce 1783 hrála ovšem významnou úlohu ve městě také vzdělaná vrstva německého úřednictva. Od roku 1850 byly Hranice spravovány zastupitelstvem v čele se starostou, město se stalo centrem politického a soudního okresu, rozvíjel se zde spolkový i politický život, vznikala první politická hnutí a strany. Hlavním hospodářským odvětvím regionu byl hrnčířský, potravinářský a zejména textilní průmysl. Zcela zásadní význam mělo pro Hranice soukenictví.

Důležitým krokem pro rozvoj města bylo jeho napojení na moravskou železniční síť, Hranice totiž ležely na tepně rakousko-uherského dopravnictví, na Severní dráze císaře Ferdinanda. Turistický ruch přinášely také blízké lázně Teplice, jedny z nejstarších lázní na Moravě, které byly hojně navštěvovány díky svým jedinečným léčivým minerálními vodám.

Na konci 19. století žilo v Hranicích asi jen deset procent Němců (část tvořili hraniční Židé), avšak jejich ekonomický i společenský vliv tehdy převyšoval možnosti živlu českého. Němci měli oporu zejména ve školských zařízeních ve městě, v roce 1885

4 NEBESKÝ, Jiří J. K. *Hranice*. 1. vydání. Praha: Paseka, 2007, s. 5. Zmizelá Morava. ISBN 978-80-7185-879-9.

5 BARTOVSKÝ, Vladimír Vojtěch. *Hranice: lázně Teplice: statisticko-topografický a kulturně-historický obraz*. 2., úplně přepr. a dopl. vydání. Hranice: Volné vydavatelské sdružení „Bartovský“, 1924, s. 161.

kontrolovala německá menšina i městskou samosprávu.⁶ V roce 1887 ovládli Němci v obecním zastupitelstvu první a druhý sbor. Významná místa v hranických městských i státních institucích, jako byly např. lesnická škola, vyšší vojenská reálka nebo peněžní ústavy, byla také obsazena německými úředníky. Od počátku 90. let 19. století docházelo k opakovaným střetům mezi českým a německým táborem zejména o funkce v obecním výboru, který ze svého středu volil členy městské rady i starostu města.

Národnostní rozpory taktéž citelně zasáhly do místního školství. V roce 1871 zde bylo otevřeno české obecné reálné gymnázium, z něhož později vyšly mnohé osobnosti, které nějakým způsobem ovlivňovaly podobu a vývoj města i okolního regionu. Již roku 1873 bylo ovšem jmenované gymnázium přeměněno na německé.⁷ V roce 1886 byla zřízena německá měšťanská škola, o deset let později byla rozdělena obecná škola na českou a německou, následoval vznik českého školského spolku Gallaš (podle ikony místního národního hnutí, malíře, lékaře a spisovatele Josefa Heřmana Agapita Gallaše), v roce 1897 vznikla česká soukromá měšťanská škola chlapecká a dívčí.⁸ V roce 1903 byl prvním českým starostou města zvolen František Šromota, advokát a dlouholetý vůdce Čechů v Hranicích.⁹ Zejména jeho zásluhou pak bylo v roce 1905 otevřeno městské muzeum a konečně roku 1912 rovněž obnoveno české gymnázium.

Druhá polovina 19. století znamenala pro Hranice také rychlé rozšiřování obytné zástavby v okolí města, ovšem většina kvalitních architektonických staveb 19. a počátku 20. století byla pomalu, s výjimkou městského jádra, zničena či odstraněna.¹⁰ Na přelomu století bylo v Hranicích 619 domů a cca 8100 obyvatel. V roce 1862 vznikl čtenářsko-pěvecký spolek Beseda, první spolek podobného druhu ve městě. O rok později byla založena Občanská záložna. Za prusko-rakouské války poskytl město ubytování vojskům, následná epidemie cholery si pak vyžádala více než 170 obětí. V roce 1869 se konal na břehu řeky Bečvy tábor lidu, kde se lidé v hojném počtu domáhali svých politických, sociálních a hospodářských práv. V roce 1874 byl ve městě založen Sbor dobrovolných hasičů. V roce 1880 město již podruhé (poprvé se tak stalo v roce 1863) navštívil císař František Josef I. V roce 1893 byl založen Akademický feriální klub, rok nato vznikla ve městě Veřejná knihovna národní, v roce 1903 byla zřízena i Lidová čítárna. V posledních čtyřiceti letech 19. století pak vzniklo v Hranicích postupně 21 českých a 26 německých spolků. Roku 1904 byla zahájena důležitá stavba mostu přes řeku Bečvu a stavba městské plynárny.

6 NEBESKÝ, Jiří J. K. *Hranice*, s. 18.

7 KADLEC, Petr. Počátky gymnaziálního školství v Hranicích (vznik a vývoj prvního hranického gymnázia do roku 1882). In: LAPÁČEK, Jiří, ed. *Sborník Státního okresního archivu Přerov*. Přerov: Státní okresní archiv Přerov, 2010, s. 6. ISSN 1214-4762.

8 BARTOVSKÝ, Vladimír Vojtěch. *Hranice: lázně Teplice: statisticko-topografický a kulturně-historický obraz*, s. 92.

9 BEDNÁŘ, Václav, GOLDA, Milan a SVOBODOVÁ, Hana. *Osudové osmičky 20. století v Hranicích*. 1. vydání. Hranice: Město Hranice, 2008, s. 10. ISBN 978-80-254-5792-4.

10 NEBESKÝ, Jiří J. K. *Hranice*, s. 6.

V polovině roku 1905 bylo slavnostně otevřeno Městské muzeum. V srpnu roku 1905 proběhly v Hranicích učitelské univerzitní kurzy, ve kterých přednášeli např. Tomáš Masaryk, František Drtina, František Čáda a další.¹¹

Dětství, dospívání, středoškolské studium

Bohuš Vybíral se narodil 14. ledna 1887 v Hranicích v domě č. 108 jako první ze čtyř dětí.¹² Otec Bohuše Vybírala, krejčovský mistr Tomáš Vybíral, byl synem Mikuláše Vybírala, domkaře z Opatovic u Jevíčka, a Kateřiny (rozené Kozlíkové) z Opatovic. Matka Bohuše Vybírala, Tekla Vybíralová, byla dcerou Rudolfa a Marie Müllerových z Hranic, ovšem od šesti let věku, kdy jí zemřeli rodiče, byla vychovávána strýcem Josefem Sumbalem.¹³

Sám Vybíral později vzpomínal, že jeho rodina byla velice chudá, takže brzy (kolem desátého roku) musel již sám vydělávat a přispívat do rodinného rozpočtu.¹⁴ Otec, který se vyučil v Prostějově, měl sice jako krejčí vždy dost práce, byl ale prý velmi nepraktický, míval nízké ceny, aby si neodradil zákazníky, a často dával zboží na dluh. Vybíral vzpomínal i na matku, která se věnovala prýmkařství, šití, pro zlepšení rodinných financí někdy také posluhovala nebo prala prádlo. Další (i když skromné) finanční prostředky získávali rodiče z pronájmu pokoje v bytě. Z podnájemníků si Vybíral pamatoval téměř všechny, ovšem nejvíce mu v paměti utkvěli sazečí knih: „Inteligentní lidé, z jejichž hovorů jsem se dozvěděl mnoho zajímavého, [...] od nich jsem slyšel také poprvé o významu odborových organizací.“¹⁵ Díky nim se také již v chlapeckých letech seznámil například s časopisem *Nový život* a s další nabídkou publikací, jež vydával Karel Dostál-Lutinov.¹⁶ V rodině se hodně četlo, vyprávěly se pohádky a pověsti.

Doba jeho dětství spadala do časů neklidných národnostních nálad a česko-německých bojů v Hranicích, kdy docházelo k opětovnému tlaku české strany na získání vlivu v místní samosprávě. Ještě i po letech si Vybíral dobře pamatoval na bouřlivé ma-

11 BARTOVSKÝ, Vojtěch. *Hranice: statisticko-topografický a kulturně-historický obraz spolu s úplným adresářem*. Hranice: Vojtěch Bartovský, 1906, s. 127.

12 Pokřtěn byl kaplanem Josefem Pruckem jménem Bohumír František, za kmotry mu šli Bohumír Towarek a Františka, svobodná dcera Josefa Sumbala. Katolický farář František Čech jej zapsal do knihy narozených a pokřtěných města Hranic, viz Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále jen ZAO-OL). Sbírká matrik Severomoravského kraje 1571–1949(50), Rodná matrika, Hranice 1886–1896, kniha 12, s. 69.

13 KRAMOLIŠ, Čeněk. Dr. Bohuš Vybíral padesátníkem. *Přehled. Nezávislý deník kraje hranicko-lipenského a novojického*. 1937, č. 2, s. 1. Srov. ZAO-OL, Sbírká matrik, Rodná matrika, Hranice 1886–1896, kniha 12, s. 69.

14 Vybíral se konkrétně nezmiňuje, o jaký způsob přivýdělnku se jednalo, patrně mohl mimo školu roznášet noviny, dělat poslíčka, vypomáhat v hostinci nebo dělat drobné pomocné práce u sousedů a u příbuzných. V době gymnaziálních a vysokoškolských studií si zřejmě přivydělával kondicemi.

15 Archiv Vědecké knihovny v Olomouci (dále jen VKOL), fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 1, poř. č. 1, inv. č. 2.

16 Jednalo se o časopis Katolické moderny – viz *Nový život: Měsíčník pro umění, vzdělání a zábavu*. Nový Jičín: Karel Dostál Lutínov, 1896–1907.

nifestace, na zákroky vojska proti Čechům, na četné schůze a shromáždění, na kampaně, které měly jasný úkol, a tím byl v první řadě vznik české obecné školy.¹⁷ K rozdělení tehdejší utrakvistické školy při faře na českou a německou došlo v roce 1896, a tak po absolvování české mateřské školy a prvních tří tříd německé obecné školy se stal jedním z prvních žáků hranické české školy obecné. Po skončení páté třídy pak pokračoval na nově založené soukromé české škole měšťanské, kde studoval ve školním roce 1898–1899 v chlapecké třídě, byl zde veden jako vynikající student.¹⁸ Po prvním roce na měšťanské škole nastoupil na hranické vyšší německé gymnázium. Zde byla ovšem zhruba třetina žactva českého původu a v ústavu také působili čeští profesori.¹⁹ Lásky k vlasti vštípená mu rodiči, neklidná národnostní situace v Hranicích a gymnaziální léta vytyčily Vybíralovi již ve velmi mladém věku jeho budoucí zájmovou, studijní i profesní činnost.²⁰ Na hranickém německém gymnáziu navštěvoval celkem osm tříd v letech 1899–1907, v posledním ročníku získal dokonce roční stipendium 157 korun a 50 haléřů. Maturitu složil napoprvé v letním termínu v roce 1907, nejlepší hodnocení získal v češtině, němčině, přírodopise, fyzice, geografii a dějepise, nejhorší byl jeho výsledek v řečtině.²¹

Během studia na gymnáziu se z Bohuše Vybírala stal mladý muž s poměrně jasně vyhraněnými názory a zájmy zejména o literaturu, filologii a umění. Na středoškolská léta později vzpomínal s láskou a nostalgií, konkrétně pak na některé své učitele nebo spolužáky. Češi tvořili na gymnáziu skupinu sami pro sebe a česká část představovala, na rozdíl od německých studentů, již určitý výběr, elitu.²² Mnozí studenti se brzy zapojovali do národnostních agitací, tajně se účastnili českých schůzí, psali do místních novin (zejména do *Hlasů z Pobečví*).²³ Mezi nimi byl také Bohuš Vybíral, Jan Gallas, Rudolf Teltsík a další.²⁴ Ačkoli byl hranický ústav německý, působilo na něm vždy několik uvědomělých českých profesorů. Vybíral vzpomínal na učitele Jana Želínu, Cassiuse Malého nebo Vojtěcha Bartovského, nadšeného stoupence Masaryka.

17 KRAMOLIŠ, Čeněk. Dr. Bohuš Vybíral padesátníkem, s. 1.

18 *Žpráva soukromé měšťanské školy chlapecké a dívčí a pokračovací školy průmyslové v Hranicích*. Hranice: [Soukromá měšťanská škola chlapecká a dívčí], 1898–1899, s. 11.

19 GALLAS, Jan. O Čechách na hranickém gymnasiu ke konci století. In: *25 let českého státního reálného gymnasia v Hranicích 1912–1937. 51 let prvního gymnasia v Hranicích 1871–1922* [Památník]. Hranice: Spolek přátel střední školy, 1937, s. 110.

20 BERKOPEC, Oton. Dr. Bohuš Vybíral a Slovinci. *Československo-jihoslovenská revue*. 1936, roč. 6, č. 8–10, s. 148–149.

21 Státní okresní archiv v Přerově (dále jen SOkA Přerov). *Gedenkbuch des K. K. Obergymnasiums Mähr. Weisskirchen*, fond Německé státní reálné gymnázium Hranice, maturitní protokol, inv. č. 184.

22 GALLAS, Jan. O Čechách na hranickém gymnasiu ke konci století, s. 111.

23 Tamtéž.

24 JUDr. Jan Gallas později působil jako ředitel Všeobecného penzijního ústavu, viz TOMEŠ, Josef. *Průkopníci a pokračovatelé: osobnosti v dějinách české sociální demokracie 1878–2013: biografický slovník*. 3., rozšířené a upravené vydání. Praha: Cíl, 2013, s. 65. ISBN 978-80-86981-01-7. JUDr. Rudolf Teltsík později pracoval jako ministerský rada na Ministerstvu sociální péče v Praze. Na hranické gymnázium přešel z Kroměříže a mezi svými spolužáky podnítil zájem o modernu a realismus, viz In memoriam dr. Rudolfa Teltsíka. *Sociální revue*. 1945, roč. 20, č. 1–2, s. 40–41.

Bartovský jej učil celkem dva roky, a i když tehdy připadaly na hranickém gymnáziu na češtinu pouhé dvě hodiny týdně, dokázal české studenty nadchnout svými přednáškami a přinášet jim zajímavé a žádané informace o nejnovější české literatuře.²⁵ Studentům byla k dispozici i kvalitní knihovna, odebírali několik předních českých politických, vědeckých a uměleckých listů, učili se soukromě francouzsky, rusky a polsky a také udržovali úzké kontakty s vysokoškoláky, s nimiž o prázdninách hrávali divadlo či pořádali přednášky. Hraničtí vysokoškolští studenti založili již v roce 1893 tzv. Akademický feriální klub a v rámci jeho spolkových činností vypomáhali chudým studentům. Podporu 60 korun dostal i Bohuš Vybíral, když byl v roce 1907 přijat na Vídeňskou univerzitu.²⁶ Ihned po maturitě se také stal jednatelem zmíněného akademického klubu.²⁷ Na příkladu hranického gymnázia by se dalo s trochou nadsázky hovořit o jisté volnosti a světovosti. Literární kroužek v době Vybíralova studia zaměstnával kolem 20–30 členů, kteří se účastnili školních přednášek, respektive specifických řečnických cvičení v češtině. V letech 1904–1905 proběhlo na gymnáziu celkem 27 českých přednášek, z toho dvě také od Bohuše Vybírala. První se týkala mravního pokroku moderního člověka, druhý referát nesl název *Masarykův ideál humanitní*.²⁸ V době svých gymnaziálních studií začal Vybíral přispívat svými články do místního tisku, uveřejňoval příspěvky například v novinách *Hlasy z Pobečví*, *Prerovský obzor* nebo *Moravské rozhledy*, často zde publikoval i vlastní verše.²⁹ Kroužek studentů kolem Vybírala také udržoval korespondenční styk s českými studenty gymnázia v Zábřehu nebo v Brně, svými příspěvky se rovněž účastnili na vydání almanachu moravského studentstva *Natrháno na cestě k životu*, jenž vyšel v roce 1904.³⁰ V neposlední řadě pak vstoupili do jeho života na gymnáziu také tři původem slovinskí profesori, kteří zásadním způsobem ovlivnili jeho budoucnost, jeho zájem o slovinskou literaturu i kladný vztah ke Slovincům obecně. Ve svých vzpomínkách zmiňoval v prvé řadě učitele matematiky a zeměpisu Ivana Plehana. Ten přišel do Hranic z Olomouce a učil Vybírala pouze v primě. Přesto v něm tento rodák z Lublaně zanechal hluboký dojem vzorného učitele, který dovolil svým žákům vypomáhat si při německém výkladu látky českými slovíčky. Plehanovým nástupcem se stal přírodovědec Dr. Janez Regen, podle Vybírala člověk docela jiného typu, pedagog, jenž upřednostňoval vlastní pozorování, bystrost a úsudek žáka před memorováním z učebnic. Třetím slovinským profesorem bývalého hranického gymnázia, jenž Vybírala vyučoval řečtinu, logiku a psychologii,

25 VYBÍRAL, Bohuš. Vojtěch Bartovský a čeština na hranickém gymnasiu. *Hlasy z Pobečví*. 1910, roč. 13, č. 14, s. 1.

26 HRABOVÁ, Libuše. Hranický spolek vysokoškoláků. In: NEBESKÝ, Jiří J. K., ed. *Kdysi a nedávno 2: texty o dějinách Hranicka*. Hranice: Tichý typ, 2011, s. 62. ISBN 978-80-903768-6-1.

27 KRAMOLIŠ, Čeněk. Dr. Bohuš Vybíral padesátníkem, s. 1.

28 TELTŠÍK, Rudolf. Ruch v českém studentstvu německého gymnasia hranického. In: *25 let českého státního reál. gymnasia v Hranicích 1912–1937. 51 let prvního gymnasia v Hranicích 1871–1922*, s. 125–126.

29 KRAMOLIŠ, Čeněk. Dr. Bohuš Vybíral padesátníkem, s. 1.

30 GALLAS, Jan. O Čechách na hranickém gymnasiu ke konci století, s. 112.

byl Dr. Franz Prosenc. Zejména dva prvně jmenovaní podnítili Vybíralův zájem o jihoslovanskou otázku a taktéž o slovinský jazyk.³¹

Vídeň

Období let 1907–1911, kdy studoval na Vídeňské univerzitě slavistiku a germanistiku, patřilo k rozhodující etapě Vybíralova zrání. Ačkoli původně uvažoval o studiu medicíny, jeho dosavadní osobní kontakty, zájem o slovanské jazyky, národní cítění, ale i drobná práce literární a činnost ve studentských spolcích nakonec nasměrovaly jeho další kariéru k filologickému studiu.³² V prostředí předválečné Vídně se všechny jeho dosavadní činnosti ještě rozvinuly a k jeho vlastenectví přibyl mimořádný zápal pro slovanskou vzájemnost.

Hlavní město habsburské monarchie, Vídeň, hrálo velice významnou úlohu ve vývoji české vzdělanosti a kultury a český národní život se taktéž soustředil v rámci celého soustátí do sídelního města. Svou polohou v srdci Evropy byla Vídeň téměř předurčena stát se městem obyvatel různých národností. Za celé 19. století prošlo Vídní mnoho Čechů a Slovanů. Někteří přicházeli a odcházeli, jiní s ní spojili celý svůj další život. Českou menšinu, jež se zde v průběhu 19. století usazovala, bychom mohli rozdělit v podstatě na dvě skupiny. První, početně silnější, tvořili „Češi ve Vídni“, tedy příslušníci českého národa, u kterých se slučoval princip menšiny etnické a národnostní a kteří netvořili dynamickou složku v rozvoji národnostních ani jiných snah. Druhou skupinou byli „vídeňští Češi“, národně uvědomělá, reprezentativní složka českovídeňského obyvatelstva, jež tvořila určitý výběr, elitu.³³ Mezi těmito skupinami patrně neexistovaly příliš čilé kontakty, spíše se vytvořily dvě množiny české Vídně, které společně nespolupracovaly a vzájemně se organizovaně nestýkaly.³⁴

31 VYBÍRAL, Bohuš. *Slovinští profesori na bývalém německém gymnasiu v Hranicích*. Hranice: [Výbor pro oslavu 25. výročí...], 1937. Rozšířený otisk z Památníku vydaného k 25. výročí založení českého reálného gymnasia v Hranicích v červnu 1937.

32 *Jahresbericht des k. k. Real-Gymnasiums zu Mähr. Weißkirchen für das Schuljahr...* Mähr. Weißkirchen, 1907–1908, s. 41. V této ročence najdeme k budoucí volbě povolání u Vybírala poznámku „Medizin“, což bylo pro mladého muže s výborným prospěchem i v nehumanitních předmětech celkem očekávanou volbou a také jakousi „praktickou“ úvahou nad výběrem budoucí kariéry.

33 HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: Lidové noviny, 1999, s. 114–154. Knižnice Dějin a současnosti, sv. 9. ISBN 80-7106-298-7. Hroch vysvětluje rozdělení menšiny národnostní a etnické tak, že česká národnostní menšina se ztotožňovala s pospolitostí mateřského národa, zato příslušníkům etnické menšiny národní identita chyběla.

34 MĚŠTAN, Antonín. Wien, tschechische Literatur und tschechische Slawistik Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts. *Wiener Slavistisches Jahrbuch*. 1999, roč. 45, s. 105. ISSN 0084-0041. Zde se autor studie odvolává na vzpomínky nejslavnějšího českého spisovatele z Vídně, J. S. Machara. Ten také udává: „Na Čechy [Videňák] dívá se s výšky, jak samo sebou rozumí. Zná je zde jako dělníky, zametače ulic, domovníky, kočí omnibusů a tramvají, služky, prostitutky, lokaje v panských domech – jsou-li v úřadech a jsou-li Čechy, platí mu za štrébry.“ MACHAR, Josef Svatopluk. *Vídeň*. 2. vydání. Praha: Nákladem Gustava Dubského, 1922, s. 22.

Migrační proud Čechů z Čech a Moravy směřoval v habsburské monarchii vždy zejména do Vídně a do Dolních Rakous, v menší míře i do Horních Rakous a Štýrska.³⁵ Již před rokem 1800 se česká vídeňská menšina skládala hlavně z řemeslníků, avšak stále rostl počet těch, kdo hledali ve Vídni jakékoli uplatnění. Po roce 1800 společně se vzrůstající industrializací a rozmachem továren přibývaly ve Vídni tisíce krajanů z českých zemí, zejména dělníků. Největší příliv nastal v letech 1820–1830, kdy sem přišlo zhruba 60 tisíc lidí z Čech, Moravy a Slezska.³⁶ Podle sčítání z roku 1900 se pak ve Vídni nacházelo 103 tisíc osob české obcovací řeči, ovšem na podobně vysoké úrovni se pohybovalo i množství přistěhovalých a odstěhovaných osob. Češi žili ve všech 21 vídeňských okresech, avšak výběr jejich bydliště se odvíjel zejména od finančních možností jednotlivců.³⁷

Od poloviny 19. století se Češi ve Vídni stávali důležitou pracovní silou a imigrace českých lidí zejména z jižní Moravy a jižních Čech stále narůstala. Již od 20. a 30. let 19. století hrála Vídeň význačnou úlohu i pro ostatní Slovany, zejména pro politické emigranty z Balkánu bylo hlavní město monarchie preferovaným místem. Doba předbřeznová pak přinesla etapu rostoucího národního uvědomění vídeňských Slovanů. Po roce 1848 se díky novým poměrům v mnohonárodnostním soustátí Vídeň stala významným centrem, ve kterém existovaly i spolupracovaly jednotlivé etnické i národnostní skupiny, z nichž početně nejsilnější část tvořili Slované.

Počátky soustavné organizace českých spolků ve Vídni můžeme tedy sledovat od roku 1848. Až do 40. let 19. století se činorodí přistěhovalci z českých zemí setkávali v kostele u Panny Marie na nábreží, v tzv. českém kostele, v dalších letech se sdružovali ve stálých společnostech, scházeli se v hostincích a kavárnách³⁸ na tzv. besedy, vycházely české noviny, časopisy, vznikaly divadelní spolky a sbory.³⁹ Intelektuální, početně menší kategorii ve Vídni tvořili zejména studenti, vědci, úředníci nebo umělci, a právě tato skupina se stala oporou zde vznikajících českých spolků. Česky mluvící obyvatelstvo se organizovalo ve vzdělávacích, kulturních a sportovních

35 GLETTTLER, Monika. Čeští přistěhovalci do Vídně a jiných rakouských měst v 19. a na počátku 20. století. In: *Táborský archiv. Sborník Státního okresního archivu v Táboře*. Tábor: Státní okresní archiv Tábor, 2009, s. 217–220. Sv. 14. ISBN 978-80-7415-017-3.

36 PILNÁČEK, Josef. Z dějin vídeňské československé menšiny až do roku 1860. In: HEYER, Jan, MELICHAR, František a JAHN, Jiljí, eds. *Šedesát let Školského spolku „Komenský“ ve Vídni: příspěvek k dějinám českého školství ve Vídni*. Vídeň: Komenský, 1932, s. 19–20.

37 GLETTTLER, Monika. Čeští přistěhovalci do Vídně a jiných rakouských měst v 19. a na počátku 20. století, s. 217–218.

38 Slovanští poslanci a česká inteligence se scházeli například v kavárně „Central“ v Herrengasse naproti Živnostenské bance. Chodívali sem také Sigmund Freud, Adolf Loos nebo Stefan Zweig, také T. G. Masaryk nebo mladý žurnalista Edvard Beneš, viz MACHÁT, Antonín. *Naši ve Vídni*. Praha: Práce, 1946, s. 386. I Bohuš Vybíral si ve svých poznámkách několikrát poznačil schůzku v „Centrálce“, ovšem vzpomínal taktéž na kavárnu s názvem „Café Le Fin de Siècle“, kde se měli scházet čeští studenti, viz Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 1, poř. č. 1, inv. č. 2.

39 SOUKUP, František Alois. *Česká menšina v Rakousku: Přehled vývoje české menšiny na území dnešní republiky rakouské, zvláště ve Vídni*. Praha: Národní Rada Československá, 1928, s. 18–20.

spolcích, v hospodářských uskupeních, v politických stranách i v českém tisku.⁴⁰ Spolkový život české menšiny ve Vídni byl daleko intenzivnější než v ryze českých krajích českých zemí. Touha po rozpravě v mateřském jazyce, po styku s lidmi stejného smýšlení a po kontaktech s krajany byla mocným činitelem sdružování ve spolcích. Po stagnaci v 50. letech přinesl pád Bachova absolutismu české vídeňské menšině jisté uvolnění. Obnovení ústavních poměrů v roce 1860 se pak vyznačovalo zejména zakládáním nových kulturnězájmových spolků, vznikly Zpěvácký spolek slovanský (1862), spolky Pokrok (1863), Slovanská beseda, Lumír, Slavoj, Jednota sv. Metoděje (všechny 1865), Akademický spolek (1868), Záboj (1869) aj.⁴¹ V 60. letech 19. století si české hnutí ve Vídni vytyčilo nové směry a úkoly, zejména v oblasti vzdělávání. V roce 1872 vznikl Školský spolek Komenský ku zřizování a udržování českých škol ve Vídni. V otázce spolkového života se začala „česká“ Vídeň pomalu vyrovnávat Praze.⁴² Byly obnoveny slovanské plesy a besedy, na kterých se již od 40. let scházela česká šlechta, inteligence a zámožnější krajané.⁴³ Proud přistěhovalců z českých zemí dále zesiloval v 70. letech 19. století a ovlivnil i populační rozmach hlavního města. Podle renomované německé historičky Moniky Glettler pocházela v rozmezí let 1856–1910 asi čtvrtina veškerého vídeňského obyvatelstva bezprostředně ze zemí Koruny české.⁴⁴ Na přelomu 19. a 20. století bychom tak mohli Vídeň nazvat tehdejším největším českým městem, Prahu nevyjímaje.⁴⁵

Rozvoj spolkového života, upevňování vědomí národní příslušnosti, ale i zvyšující se přistěhovalectví souviselo ovšem i s národnostní diskriminací Čechů, a to zejména z pozice místních úřadů – vídeňská městská rada se snažila o udržení německého rázu města a o oslabení slovanského živlu. Na druhou stranu byla určitá míra integrace vídeňských Čechů pro společenský i hospodářský vzestup jedince nevyhnutelná: pokud chtěli dosáhnout určitého postavení, museli mluvit německy, a to více než obstojně. Vídeňští Češi proto také často dávali přednost tzv. lokální identitě, považovali se za „Videňáky“.⁴⁶

Vídní prošla řada českých politiků, umělců, žurnalistů a spisovatelů, důležitou složku tvořili advokáti, lékaři, profesori i kněží.⁴⁷ Existuje řada známých osobností,

40 VALEŠ, Vlasta. *Die Wiener Tschechen einst und jetzt: eine Einführung in Geschichte und Gegenwart der Tschechischen Volksgruppe in Wien. Vídeňští Češi včera a dnes: úvod do dějin a současnosti české národnostní skupiny ve Vídni*. 1. vydání. Praha: Scriptorium, 2004, s. 98. ISBN 80-86197-52-2.

41 KUČERA, Václav. *Český živel v Dolních Rakousích*. Praha: [s. n., 1890?], s. 6. K tomu srov. KARÁSEK, Josef, ed. *Sborník Čechů dolnorakouských*. Vídeň: Národopisný odbor dolnorakouský, 1895, s. 151–156.

42 SOUKUP, František Alois. *Česká menšina v Rakousku: Přehled vývoje české menšiny na území dnešní republiky rakouské, zvláště ve Vídni*, s. 37.

43 MACHÁT, Antonín. *Naši ve Vídni*, s. 206.

44 GLETTLER, Monika. Die Wiener Tschechen um 1900. Strukturanalyse einer nationalen Minderheit in der Grossstadt. In: *Veröffentlichungen des Collegium Carolinum*. 1972, roč. 28, s. 32–33.

45 MACHÁT, Antonín. *Naši ve Vídni*, s. 24.

46 GLETTLER, Monika. Čeští přistěhovalci do Vídně a jiných rakouských měst v 19. a na počátku 20. století, s. 219.

47 DOLEŽAL, Jaromír K. *Dr. J. Karásek. K desátému výročí jeho úmrtí*. Vídeň, 1926, s. 7–11.

jejichž odborná, vědecká či umělecká činnost byla spjata právě s Vídní. Jen namátkou jmenujme alespoň odborníky a pedagogy působící na Vídeňské univerzitě, jako byli Jan Norbert Nepomuk Hromádka,⁴⁸ Alois Vojtěch Šembera,⁴⁹ Tomáš Garrigue Masaryk,⁵⁰ Hermenegild a Konstantin Jirečkové,⁵¹ František Pastrnek,⁵² Miloslav Hýsek,⁵³ Václav Vondrák,⁵⁴ Kamil Krofta,⁵⁵ Josef Šusta,⁵⁶ Bedřich Hrozný.⁵⁷ Dále byli s Vídní spjati například spisovatelé Božena Němcová,⁵⁸ František Jaroslav Kubíček,⁵⁹ Karel Klostermann,⁶⁰ Josef Svatopluk Machar,⁶¹ novináři Jan Stanislav Skrejšovský⁶² a Jan Janča,⁶³ cestovatel Emil Holub,⁶⁴ architekt Josef Hlávka,⁶⁵ sochaři Antonín Pavel Wagner⁶⁶ a Vojtěch Šaff,⁶⁷ hudebníci Jan Kubelík,⁶⁸ Oskar Nedbal,⁶⁹

48 *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. XI. díl, Hédypathie–Hýždě.* Praha: J. Otto, 1897, s. 793.

49 FIŠER, Zdeněk. Milovník národa, který vzbudil nevděk: Alois Vojtěch Šembera. In: JAN, Libor a DRAHOŠ, Zdeněk, eds. *Osobnosti moravských dějin*. 1. vydání. Brno: Matice moravská, 2006, s. 293–307. ISBN 80-86488-38-1.

50 ADAM, Jan et al. *Osobnosti – Česko: Ottův slovník*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2008, s. 403. ISBN 978-80-7360-796-8.

51 DOROVSKÝ, Ivan. *Konstantin Jireček: život a dílo*. 1. vydání. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1983. Spisy Univerzity J. E. Purkyně v Brně. Filozofická fakulta, č. 241.

52 VEČERKA, Radoslav. *Slovník českých jazykovědců v oboru bohemistiky a slavistiky*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 208. ISBN 978-80-210-6265-8.

53 CHODĚJOVSKÝ, Jan. Miloslav Hýsek (1885–1957). *Akademický bulletin Akademie věd České republiky*. 2007, č. 3, s. 21. ISSN 1210-9525. Dostupné z: <http://data.abicko.avcr.cz/2007/3/07/>.

54 VEČERKA, Radoslav. *Slovník českých jazykovědců v oboru bohemistiky a slavistiky*, s. 309–310.

55 DEJMEK, Jindřich. *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. Studie z dějin československé zahraniční politiky v letech 1936–1938*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-593-0.

56 LACH, Jiří. *Josef Šusta a Dějiny lidstva*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 2001. Verbum, sv. 2. ISBN 80-244-0210-6.

57 KOPECKÝ, René. *Bedřich Hrozný: život a dílo*. Brandýs nad Labem: Dar Ibn Rushd, 2011. ISBN 978-80-86149-74-5.

58 TILLE, Václav a OTRUBOVÁ, Jaroslava, eds. *Božena Němcová*. 9. vydání. Praha: Odeon, 1969. Život a umění, sv. 23.

59 *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. XV. díl, Krajčij–Ligustrum*. Praha: J. Otto, 1900, s. 320.

60 REGAL, Max. *Život a dílo Karla Klostermanna*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1926.

61 SÝKORA, Petr. *Básník proti Hradu – neposlušný občan Josef Svatopluk Machar*. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-396-1.

62 *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných znalostí. XXIII. díl, Schlossar–Starowolski*. 1. vydání. Praha: J. Otto, 1905, s. 310–312.

63 *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. H–L: Svazek I. H–J. 2. díl*. Praha: Academia, 1993, s. 450. ISBN 80-200-0468-8.

64 ŠÁMAL, Martin. *Emil Holub: Cestovatel – etnograf – spisovatel*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2013. ISBN 978-80-7429-243-9.

65 LODR, Alois. *Josef Hlávka: český architekt, stavitel a mecenáš*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1988. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti, sv. 88.

66 TOMAN, Prokop a TOMAN, Prokop, eds. *Nový slovník československých výtvarných umělců. II., L–Ž. 3., značně rozš. vydání*. Praha: Tvar, 1950, s. 608.

67 NETOPILO, Pavel. *Kapitoly o díle a životě téměř zapomenutého sochaře Vojtěcha Eduarda Šaffa* [diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Seminář dějin umění, 1997.

68 TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 2. K–P*. Praha: Paseka, 1999, s. 203. ISBN 80-7185-248-1.

69 ŠULC, Miroslav. *Cesta k nesmrtelnosti Oskara Nedbala*. 1. vydání. Praha: Jaroslava Poberová, 2007. ISBN 978-80-903601-7-4.

malíři Julius Mařák,⁷⁰ František Kupka,⁷¹ Vojtěch Hynais,⁷² Alfons Mucha⁷³ a mnoho dalších.

Čeští studenti zejména z Moravy studovali na Vídeňské univerzitě po celé 19. století i dlouho předtím. Ani po vzniku české univerzity v Praze se situace příliš nezměnila, zejména moravští studenti z chudších rodin, kteří se spoléhali sami na sebe, na kondice a na podporu spolků, upřednostňovali před Prahou právě Vídeňskou univerzitu. Dobrým důvodem budoucích studentů byla relativní blízkost Moravy a Vídně a také skutečnost, že v hlavním městě měli často již dříve usazené příbuzné. Dalším více než dobrým důvodem ke studiu na Vídeňské univerzitě byla také existence bezkonkurenční dvorní vídeňské knihovny i vybavenost jednotlivých fakult.⁷⁴

Také pro studium slavistiky zde byly tehdy opravdu vynikající podmínky. Již od počátku 19. století se důležitou složkou české národní ideologie stalo vědomí širší slovanské vzájemnosti. V této době také vzniká česká (česko-slovenská) slavistika, jejíž představitelé jako Josef Dobrovský,⁷⁵ Jan Kollár⁷⁶ nebo Pavel Josef Šafařík⁷⁷ se začali cíleně zajímat o jazyk a kulturu ostatních Slovanů, včetně Slovinců. Spolupráce politická se pak mezi Čechy a Slovinci poprvé projevila v období revolučních let 1848–1849, v 50. letech se styky omezily opět na kulturní a literární oblast. Od 60. let 19. století vznikaly ve slovinském prostředí čítárny, v nichž se organizoval po vzoru českých besed národní kulturní život. V 2. polovině 19. století proudila do Slovinska nová vlna Čechů, mezi nimi hudebníci, učitelé nebo úředníci, byl založen slovinský Jižní Sokol a Maticе slovinská. Po vzniku rakousko-uherské monarchie v roce 1867 se Češi stali pro Slovincе nejbližšími politickými i kulturními partnery, rostla spolupráce českých a slovinských poslanců v říšské radě, stále více slovinských studentů studovalo v Praze. Začalo také intenzivní a oboustranné překládání literárních děl.⁷⁸ Společnou kapitolu česko-slovinských vztahů tvořil na přelomu století

70 MAŘÁK, Julius a BLAŽIČKOVÁ-HOROVÁ, Naděžda, eds. *Julius Mařák a jeho žáci: Jízdnárna Pražského hradu 19. říjen 1999 – 30. leden 2000*. Praha: Národní galerie, 1999. ISBN 80-7035-206-X.

71 KUPKA, František a CHALUPA, Pavel, ed. *L'Assiette au Beurre par François Kupka: catalogue. Politické karikatury Františka Kupky pro pařížský satirický časopis L'Assiette au Beurre z let 1901–1907*. 1. vydání. Pustina: Chamaré, 1998. Orbis pictus, sv. 1. ISBN 80-902472-0-2.

72 MŽYKOVÁ, Marie. *Vojtěch Hynais*. 1. vydání. Praha: Odeon, 1990. Malá galerie, sv. 43. ISBN 80-207-0007-2.

73 MUCHA, Jiří. *Alfons Mucha*. 3. vydání (reedice 2. opr. a dopl. vyd.). Praha: Mladá fronta, 1994. ISBN 80-204-0428-7.

74 SUCZEK, Jindřich. České studentstvo ve Vídni. *Studentská revue*. 1910, roč. 3, s. 132–133.

75 TÁBORSKÝ, Josef. *Reformní katolík Josef Dobrovský*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2007. Pontes Pragenses, sv. 48. ISBN 978-80-87127-00-1.

76 VEČERKA, Radoslav, ŠIMEČEK, Zdeněk a KUDĚLKA, Milan. *Česká slavistika. Díl 1, v prvním období svého vývoje do počátku 60. let 19. století*. 1. vydání. Praha: Historický ústav AV ČR, 1995, s. 188–190, 272–273. Práce Historického ústavu AV ČR, řada A, Monographia, sv. 12. ISBN 80-85268-41-8.

77 HOMOLOVÁ, Květa, OTRUBA, Mojmír a PEŠATA, Zdeněk, eds. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století: slovníková příručka*. 3. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1982, s. 265–266.

78 HLADKÝ, Ladislav et al. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy. Relations between Czechs and the nations and countries of Southeastern Europe*. 1. vydání. Praha: Historický ústav AV ČR, 2010, s. 24–28. Práce Historického ústavu AV ČR, řada A, Monographia, sv. 32. ISBN 978-80-7286-171-2.

taktéž boj příslušníků obou národů za zřízení české univerzity na Moravě a slovinské v Lublani.⁷⁹ Rovněž prostředí Vídeňské univerzity poskytovalo ideální podmínky pro rozvoj spolupráce mezi českými a slovinskými studenty. Vídeňské filologické slavistice dominovala jména světového formátu. K sjednocení slovinského jazyka významně přispěl Jernej Kopitar,⁸⁰ jeho žák Fran Miklošič⁸¹ vedl ve Vídni katedru slovanských jazyků v letech 1849–1883 a převzal od svého učitele jeho široké a nevymezené pojetí slovanské filologie s ústředním postavením staroslověnštiny. V české slavistice se ovšem jeho působení výrazněji neprojevalo.⁸²

Avšak nejzásadnější význam měl pro naši českou slavistiku Miklošičův nástupce na katedře. Od poloviny 80. let 19. století zde totiž působila mimořádně přitažlivá osobnost profesora Vatroslava Jagiće,⁸³ prvního a posledního slovanského polyhistora, zástupce všech oborů slovanské filologie, jenž kolem sebe shromažďoval velkou obec studentů a který s sebou do Vídně přinesl nové metody literárněhistorického bádání i nové srovnávací metody.⁸⁴ Zakládající člen Jihoslovanské akademie se těšil velké úctě i oblíbě několika generací svých studentů.⁸⁵ Jeho vídeňský seminář i časopis *Archiv* považovali téměř všichni čeští slavisté za středisko soudobé slavistické vědy.⁸⁶ A nejinak tomu bylo i u Bohuše Vybírala, kterému byla osobnost Vatroslava Jagiće patrně dobře známa již od dob gymnaziálních studií. Bohužel se s tímto vynikajícím profesorem setkával jenom v prvních dvou semestrech prvního ročníku na fakultě

79 ŠTASTNÝ, Vladislav. Česko-slovinská spolupráce na poli vědecké a vědeckopedagogické práce. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis*, C 27. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1980, s. 163.

80 Kopitar, Jernej. In: *Slovenska biografija* [online]. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi287315>.

81 *Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950. Band 6, 28. Lfg.* Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1974, s. 281–282.

82 KUDĚLKA, Milan et al. *Česká slavistika od počátku 60. let 19. století do roku 1918*. 1. vydání. Praha: Historický ústav AV ČR, 1997, s. 126. Práce Historického ústavu AV ČR, řada A. ISBN 80-85268-69-8.

83 *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Band 3, 11 Lfg.* Graz: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1961, s. 59–60.

84 Osobnost V. Jagiće (1838–1923) měla pro vídeňskou, ale i světovou slavistiku mimořádný význam. Absolvent vídeňské filologie působil jako profesor slavistiky na Humboldtově univerzitě v Berlíně, kde začal vydávat svůj pověstný *Archiv für slavische Philologie*, kde byly uveřejňovány studie a recenze prací z oblasti slovanských jazyků. Od roku 1880 působil na petrohradské univerzitě, odkud se po pěti letech vrátil do Vídně, kde byl od roku 1886 jmenován řádným profesorem a kde zakotvil na více než 20 let. Pro studenty zde založil „slovanský seminář“. Slovanskou filologii chápal jako podstatu a východisko vzájemného kulturního poznávání slovanských jazyků, literatury a kultury.

85 KUDĚLKA, Milan et al. *Česká slavistika od počátku 60. let 19. století do roku 1918*, s. 129.

86 Tamtéž, s. 128. K tomu srov. HÝSEK, Miloslav. *Paměti*. 1. vydání. Brno: Blok, 1970, s. 153–155: „Slavistický život se soustředil kolem slovanského semináře, který byl odloučen od ostatního univerzitního světa: byly to původně místnosti pro univerzitní zřízení v přízemní části křídla u radničního parku a vcházelo se do nich přímo z ulice, ne hlavním vchodem na monumentální rampě. [...] Jak práce a referáty, tak četba klasiků udržovaly celý seminář ve stálém napětí. Jagić se uprostřed četby na něco optal, hned začala diskuse, a tu jsme viděli úžasnou šíři a hloubku Jagićova vědění; česky mluvit neuměl, i čtení mu dělalo potíže, ale vznik a vývoj každého slova znal dokonale.“ Miloslav Hýsek také vzpomínal, že ve slovanském semináři bylo kromě Čechů nejvíce Jihoslovánů a Bulharů, několik Ukrajinců z Haliče a Bukoviny a několik Velkorusů, žádní Poláci.

Vídeňské univerzity, neboť Jagić zde působil pouze do roku 1908, kdy odešel do důchodu. V prvním semestru u něj Vybíral navštěvoval tři hodiny v týdnu předmět *Dějiny slovanské filologie*, v druhém semestru čtyřikrát týdně ruskou gramatiku.⁸⁷ Jagić byl bodrým učitelem, jehož přednášky byly živé, zajímavé a oduševnělé. Často také své žáky zval k sobě domů, půjčoval jim knihy, diskutoval s nimi a bral je jako sobě rovné mladší kolegy. Profesorem byl ovšem přísným, ale liberálním a tolerantním.⁸⁸ Jeden z jeho nejvěrnějších studentů, Josef Karásek, jej nazýval „mistrem vědy slovanské“.⁸⁹ K dalším jeho českým odchovancům patřili vedle Karáska a Vybírala například František Bartoš, Jan Jakubec, František Pastrnek, Jaromír Doležal, Jan Heyer nebo Miloslav Hýsek.

Kromě profesora Jagiće učili Vybírala také chorvatský slavista, profesor Milan Rešetar,⁹⁰ historik a profesor slovanské filologie Josef Konstantin Jireček, kterého do Vídně přivedl právě Jagić, nebo slavista Václav Vondrák, jenž nakonec v roce 1910 katedru slovanské filologie převzal. Vybíral navštěvoval také přednášky z dějin umění u Maxe Dvořáka⁹¹ a Josefa Strzygowského,⁹² filozofii u Friedricha Jodla⁹³ nebo Wilhelma Jeruzalema,⁹⁴ germanistiku pak absolvoval například u jazykovědce Josepha Seemüllera,⁹⁵ dále u literárního historika, jenž se věnoval historii české literatury, Rudolfa Wolkana⁹⁶ nebo u Maxe Hermann Jellinka.⁹⁷ Vedle toho sám studoval polštinu, ruštinu, jihoslovanské jazyky a zejména slovinštinu.⁹⁸ V roce 1911 získal doktorát z filozofie v oboru slovanské filologie, a to na základě své dizertační

87 Archiv der Universität Wien (dále jen UAW), Nationale (Inskriptionsformulare) der Philosophischen Fakultät, PH NAT WS 1907–1908, Gottfried Vybíral, s. 176.

88 Například v porovnání s profesorem pražské univerzity, bohemistou Janem Gebauerem, který v Praze vedl první seminář pro slovanskou filologii a se kterým ho ovšem pojilo letité přátelství, vycházel jako člověk vřelý a společenský. Gebauer oproti tomu byl charakterizován jako odměřený, chladný a formálně neosobní, viz HÝSEK, Miloslav. *Paměti*, s. 153. K tomu srov. DOLEŽAL, Jaromír K. *Dr. J. Karásek. K desátému výročí jeho úmrtí*, s. 28.

89 KARÁSEK, Josef. Vatroslav Jagić. *Moravská orlice*. 1908, roč. 46, č. 152, s. 1–2, 5, 7.

90 Rešetar, Milan. In: *Hrvatska enciklopedija* [online]. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019 [cit. 2019-06-21]. ISBN 978-953-268-038-6. Dostupné z: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52561#top>.

91 SLAVÍČEK, Lubomír, ed. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků, teoretiků a publicistů v českých zemích a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů (asi 1800–2008)*. 1. svazek, A–M. 1. vydání. Praha: Academia, 2016, s. 264–267. ISBN 978-80-200-2094-9.

92 Josef Strzygowski. In: *Wikipedia* [online]. Aktualizováno 20. 5. 2019 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Josef_Strzygowski.

93 Friedrich Jodl. In: *Wien Geschichte Wiki* [online]. Aktualizováno 20. 11. 2018 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Friedrich_Jodl.

94 Karl Wilhelm Jerusalem. In: *Jewish Virtual Library* [online]. American-Israeli Cooperative Enterprise [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jerusalem-karl-wilhelm>.

95 Seemüller, Joseph. In: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* [online]. Österreichische Akademie der Wissenschaften [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://www.biographien.ac.at/oeb1_12/107.pdf.

96 Rudolf Wolkman. In: *Wikipedia* [online]. Aktualizováno 15. 8. 2012 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Wolkman?oldid=106824888.

97 KRÄMER, Peter. Jellinek, Max Hermann. In: *Neue Deutsche Biographie 10* [online]. 1974, s. 393–394. [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd11710132X.html#ndbcontent>.

98 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 1, poř. č. 1, inv. č. 2.

práce *Jaroslav Vrchlický als Kritiker und Literaturhistoriker*. Kladný posudek jeho práce podepsali profesori Vondrák a Rešetar.⁹⁹ Doktorem filozofie byl promován 30. června 1911, v roce 1912 složil i státní profesorské zkoušky z češtiny a němčiny.¹⁰⁰ Blahopřání k promoci otiskl tehdy i Vybíralův „domovský“ list *Hlasy z Pobečví*.¹⁰¹

Mezi nejbližší Vybíralovy přátele v době jeho vídeňských studií patřil již výše zmíněný český historik slovanských literatur a jeden z nejznámějších soudobých slavistů ve Vídni dr. Josef Karásek.¹⁰² Vzdělaný člověk vysoké postavy, s výraznou hlavou, dlouhatánskými kníry a bradkou byl pro Vybírala zkušeným rádcem a dobrým přítelem, který jej seznámil s řadou vzdělců různých profesí i různých slovanských národností, mimo jiné s řadou Slovinců.¹⁰³ K blízkým Vybíralovým přátelům patřil ve Vídni i Hugo Sonnenschein,¹⁰⁴ německy píšící básník s pohnutým životním osudem. S Vybíralem se pravidelně setkávali a diskutovali nebo si alespoň dopisovali, oba přitom chovali vřelé sympatie ke svému „učiteli“ Karáskovi.

Za svého pobytu ve Vídni se Vybíral účastnil jako snaživý organizátor a publicista studentského života i českého menšinového hnutí.¹⁰⁵ V letech 1907–1908 působil ve funkci jednatele a v letech 1908–1912 ve funkci předsedy Akademického spolku, který byl střediskem studentské činnosti ve Vídni vůbec.¹⁰⁶ Měl vlastní spolkové místnosti na Neudeggergasse, dobře vybavenou čítárnu, velkou knihovnu o třech tisících svazcích a mnoho výhod pro členy (například volné vstupy na české zábavy, na výstavy apod.).¹⁰⁷ Pro Vybírala představoval tento spolek nejdůležitější středisko českého života ve Vídni. Ve své funkci se snažil o zlepšení sociálního postavení studentstva i o jeho politické vzdělávání, pořádal politické semináře, na nichž přednášeli čeští poslanci vídeňského parlamentu. Sám Vybíral se ve svých přednáškách, v nichž se

99 Archiv der Universität Wien (UAW), Rigorosenakt PH RA 3160, Beurteilung der Dissertation, 1 fol., s. 2.

100 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (požůstalost), kart. 1, poř. č. 1, inv. č. 2.

101 *Hlasy z Pobečví*. 1911, roč. 14, č. 27, s. 7–8.

102 Josef Karásek (1868–1916), literární historik, editor, překladatel a zejména popularizátor slovanských literatur, znalec díla K. J. Erbena a přední český představitel vídeňské slavistiky. Jeho rozsáhlá požůstalost, která je uložena v Literárním archivu Památníku národního písemnictví (dále jen PNP), svědčí o čilé korespondenci s mnoha soudobými významnými osobnostmi literárního, vědeckého i uměleckého světa, viz DOLEŽAL, Jaromír K. *Dr. J. Karásek. K desátému výročí jeho úmrtí*.

103 SKOUPÝ, Arnošt. Dr. Bohuš Vybíral – průkopník československo-jihoslovenské vzájemnosti. *Střední Morava*. 1968, roč. 2, č. 2, s. 69–73.

104 MALÝ, Radek. Loajalita anarchisty: buňka Hugo Sonnenschein. In: PETRBOK, Václav, PETRASOVÁ, Taťána a MACHALÍKOVÁ, Pavla, eds. *Neviditelná loajalita? Rakušané, Němci, Češi v české kultuře 19. století. Unsichtbare Loyalität? Österreicher, Deutsche und Tschechen in der Kultur der böhmischen Länder des 19. Jahrhunderts: sborník příspěvků z 35. ročníku symposia k problematice 19. století: Plzeň, 26.–28. února 2015*. 1. vydání. Praha: Academia, 2016, s. 118–127. ISBN 978-80-200-2562-3.

105 Na valné hromadě Akademického spolku 11. března 1908 byl Vybíral zvolen předsedou již po několika měsících členství ve spolku, viz *Vídeňský deník*. Vídeň: Vídeňská matice, 15. 3. 1908.

106 Akademický spolek byl založen již roku 1868 a jeho hlavním účelem bylo sbližovat slovanské studenty ve Vídni, podporovat jejich vědecké snahy a zároveň pořádat přátelské poznávací večery, viz URBAN, Josef. *Čechové v Dolních Rakousích zvláště ve Vídni a za hranicemi: Soustavná zpráva a adresy všech slovanských spolků dolnorakouských a československých spolků zahraničních*. Vídeň: Josef Urban, 1892, s. 31.

107 SUCZEK, Jindřich. České studentstvo ve Vídni, s. 28.

zabýval zejména literárními tématy, snažil o povznesení české menšiny a českého života ve Vídni. Tato práce jej postupně přivedla do dalších spolků, stal se místopředsedou Komitétu slovanských pokrokových spolků akademických. Komitét, který byl uznán i akademickým senátem univerzity za zástupce organizovaného slovanského studentstva, pořádal nejrůznější osvětové akce, kterých se účastnili například poslanci vídeňského parlamentu T. G. Masaryk, Václav Klofáč,¹⁰⁸ Josef Dürich,¹⁰⁹ František Drtina¹¹⁰ aj.¹¹¹ Spolková činnost a osvěta provázely Vybírala po celý život. Od roku 1909 byl také jednatelem a tajemníkem Osvětového svazu dolnorakouského, působil v divadelním spolku Pokrok a v mnohých dalších organizacích.¹¹² Ve dnech 17.–19. září 1909 proběhl v Hradci Králové *Sjezd pokrokové mládeže*, kterého se Vybíral zúčastnil jako jeden z referentů. Sjezdu se účastnilo asi 300 studentů, hlavní besedu sledovalo 600 účastníků, na manifestační schůzi bylo přes 1000 přítomných osob. Netrpělivě očekávaným návštěvníkem akce byl prof. Masaryk, referát o politickém vzdělání mládeže přednesl dr. E. Beneš.¹¹³ O tom, jak může české studentstvo mimovídeňské pracovat pro Vídeň, referoval dr. Eduard Lederer,¹¹⁴ o práci českého studentstva ve Vídni referoval B. Vybíral. Ve své přednášce uvedl počet českých studentů na jednotlivých vysokých školách, poukázal na jejich sociální poměry, probral také důvody, které vedly české studenty, aby studovali ve Vídni, a zároveň navrhl, aby vídeňští studenti přicházeli na čas na pražskou univerzitu a naopak. Nadšeného přijetí se na sjezdu dostalo také básníkovi J. S. Macharovi, jenž se ujal i závěrečného slova. V květnu následujícího roku proběhl *Sjezd českého studentstva* v Brně. Tentokrát byl ovšem sjezd kritizován za nedostatečný podíl vysokoškolských profesorů v programu, s čestnou výjimkou prof. Masaryka, který se sjezdu nejen účastnil, ale také povzbuzoval osazenstvo:

„Český student musí mít vědecké úsilí a snažení. Je potřebí, aby mu věda přešla v krev a kost, [...] vědecké úsilí, vědecké pozorování je věcí charakteru. Nemůže nikdo vědecky pracovat a myslet, když není charakter [...], to musí být nejen vnitřní potřebou jednotlivce, nýbrž i vnitřní potřebou celého národa. Pak budeme míti nejen druhou, ale i třetí universitu.“¹¹⁵

108 VONDRA, Roman. Václav Klofáč (1868–1942). *Historický obzor*. 2009, roč. 20, č. 7/8, s. 181–184. ISSN 1210-6097.

109 DÜRICH, Jiří. *Vítěz, který prohrál: poslanec Josef Dürich*. [Česko]: J. Dürich, 2009. ISBN 978-80-254-6088-7. Též dostupné z: <http://josefdurich.wz.cz/kniha.pdf>.

110 CACH, Josef. *František Drtina: filozof, pedagog a reformátor školství, představitel kultury a státník*. 1. vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta humanitních studií, 2003. ISBN 80-7194-538-2.

111 KRAMOLIŠ, Čeněk. Dr. Bohuš Vybíral padesátníkem, s. 1.

112 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 1, poř. č. 1, inv. č. 2.

113 Sjezd pokrokové mládeže v Hradci Králové. *Studentská revue*. 1910, roč. 3, č. 1, s. 3–5.

114 Eduard Lederer. In: *Wikipedie* [online]. Aktualizováno 17. 7. 2019 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Eduard_Lederer.

115 KUDELA, Josef. Brněnský sjezd. *Studentská revue*. 1910, roč. 3, č. 9, s. 258.

Poslanec Antonín Hajn¹¹⁶ vyzýval studenty zejména k tomu, aby chodili na cizí univerzity, např. ruské, francouzské a anglické, teprve v poslední řadě do Vídně. Bohuš Vybíral přednášel tentokrát o sociálních poměrech českých studentů ve Vídni.¹¹⁷

Prioritou pro Vybírala ovšem zůstával Akademický spolek, který v letech 1907–1908 zorganizoval několik veřejných akcí proti utlačování nemaďarských a neněmeckých národností. Jako student se všeobecně pokrokovými názory rozvíjel v rámci spolku přednáškový odbor, veřejnou čítárnu, za jeho působení se podařilo založit dokonce symfonický orchestr. V roce 1909 se jako spoluredaktor podílel na vydání jubilejního *Almanachu Akademického spolku*.¹¹⁸ Tuto speciální ročenku ilustroval Mikoláš Aleš¹¹⁹ a redigovali kromě Vybírala i jeho spolupracovníci a současně blízcí přátelé, Jaromír Doležal, Franta Maňák, Hugo Sonnenschein a Josef Štelovský.¹²⁰ Do almanachu přispěli kromě drobné beletrie a poezie výše zmíněných editorů také Jan Heyer, Václav Vondrák, Rudolf Medek, Karel Klostermann, Josef Karásek nebo Miloslav Hýsek aj.¹²¹ Literární vědec František Pastrnek ve svém příspěvku doporučoval soustavnou práci na poli lidové osvěty, nabádal zejména studenty středních a vysokých škol, aby povznášeli úroveň obecné vzdělanosti svých spoluobčanů.¹²²

Jak je dobře patrné, již tehdy Bohuš Vybíral spojoval činnost politickou, osvětovou i kulturní, zájmy vědecké a literárně-umělecké se širokou praktickou činností ve veřejném dění, což jej provázelo v podstatě celý jeho život. Jako student se snažil nejen o spolupráci s jinými českými studentskými spolky jak ve Vídni, tak v Praze, ale i s ostatními slovanskými studentskými spolky. Hledání spolupráce bylo pro něj svým způsobem i hledáním východiska z nedostatečné členské základny Akademického spolku.¹²³ To bylo způsobeno mimo jiné tím, že většina českých studentů ve Vídni pocházela z chudých poměrů. Tito studenti si museli v první řadě sehnat kondice, něco málo prostředků získat z podpůrných spolků, chodit pravidelně na přednášky, studovat, hodiny číst v knihovně a dělat zkoušky v předepsané době. Na

116 MALÍŘ, Jiří et al. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*. Brno: Doplněk, 2005, s. 322, 324. ISBN 80-7239-180-1.

117 KUDELA, Josef. Brněnský sjezd, s. 259.

118 DOLEŽAL, Jaromír, VYBÍRAL, Bohuš a KERNAU, Rudolf, eds. *Almanach Akademického spolku ve Vídni: 1868–1908*.

119 ADAM, Jan et al. *Osobnosti – Česko: Ottův slovník*, s. 12–13.

120 DOLEŽAL, Jaromír, VYBÍRAL, Bohuš a KERNAU, Rudolf, eds. *Almanach Akademického spolku ve Vídni: 1868–1908*, s. 3.

121 Literární historik a kritik, profesor české literatury Miloslav Hýsek (1885–1957) vzpomínal ve svých pamětech i na Akademický spolek ve Vídni nebo na český a rakouský politický život: „Druhým střediskem, které mne spojovalo s vídeňskými českými kolegy, byl Akademický spolek, ten, jehož předsedou býval kdysi Masaryk a jenž skoro čtyřicet let sdružoval vídeňské české akademiky.“ Rád vzpomínal také na kavárnu Central, „kde jsem vždycky našel u českého stolu nějaké známé [...], jindy jsem zašel do Akademického spolku, kde tehdy byl předsedou Bohuš Vybíral, [...] z těch dob se datuje naše přátelství“. HÝSEK, Miloslav. *Paměti*, s. 200.

122 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 36, poř. č. 33, složka Vídeň.

123 SKOUPÝ, Arnošt. *K studentským létům Dr. Bohuše Vybírala ve Vídni*. Olomouc, 1968, s. 59.

nějaký spolek už zbývalo pramálo času. Také roční příspěvek nemohl každý zaplatit, díky čemuž se nejméně dvě třetiny univerzitních posluchačů nedávaly do Akademického spolku vůbec zapsat. I sami členové spolku bojovali s časem a nemohli se pravidelně věnovat spolkovým povinnostem, místo toho si museli vydělávat na živobytí. Vpravdě ani studentský spolkový život v Praze nebýval o nic lepší. Kolem roku 1910 zde působilo na 5 000 českých akademiků a psané proslovy i mluvené přednášky obstarávaly dokola tytéž osoby, tatáž jména. Ve Vídni bylo tou dobou asi 300 českých akademiků, z nichž se rok co rok našlo maximálně dvacet osob, které se aktivně (tedy prostřednictvím přednášek, referátů a literární činnosti) podílely na studentském spolkovém životě.¹²⁴ Díky Akademickému spolku ve Vídni byl ovšem na jaře 1907 založen Slovanský komitét, který prosazoval na manifestačních schůzích zřízení slovanských univerzit. K větším schůzím se Akademický spolek spojoval s jinými českými vídeňskými spolky, samostatně a pravidelně ale konal peněžité sbírky na podporu Školského spolku Komenský.¹²⁵

Středobodem Vybíralova zájmu zůstávala vedle veřejné činnosti a studia především literatura. První semestry vídeňských studií byly ještě ve znamení jeho básnických pokusů, ovšem v průběhu dalších let se zaměřil především na literární kritiku a na překladatelství. Ve Vídni navázal Vybíral také styk s oběma tehdejšími českými deníky, *Vídeňským deníkem* a *Dělníckými listy*, do nichž po celou dobu studií i později přispíval vlastními i přeloženými beletristickými příspěvky, nejrozličnějšími statěmi, kulturními a politickými zprávami a komentáři.¹²⁶ Nadále také občasně přispíval do moravských novin, ve kterých uveřejňoval především články zaměřené na literaturu. Příležitostně publikoval i drobné překlady z německy psané literatury a ve větší míře začal překládat slovinské autory.¹²⁷ Jeho blízké vztahy ke Slovincům se utvrzovaly pevným přátelstvím například s germanistou Josipem Napotnikem,¹²⁸ slavistou Ljudevitem Pivkem¹²⁹ či s klasickým filologem Antonem Dolarem.¹³⁰ Jako zcela zásadní se pak ukázal jeho cit pro výběr kvalitní nejnovější slovinské literatury, kterou chtěl představit a přiblížit českému čtenáři. Prvním knižním překladem v edici Světová knihovna byla povídka *Kurent* od Ivana Cankara,¹³¹

124 SUCZEK, Jindřich. České studentstvo ve Vídni, s. 132–133.

125 DOLEŽAL, Jaromír, VYBÍRAL, Bohuš a KERNAU, Rudolf, eds. *Almanach Akademického spolku ve Vídni: 1868–1908*, s. 138.

126 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 1, poř. č. 1, inv. č. 2.

127 Pro německé překlady užíval pseudonymu Mirko Wolfram.

128 Napotnik, Josip (1886–1947). In: *Slovenska biografija* [online]. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi384646/>.

129 HLADKÝ, Ladislav et al. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy. Relations between Czechs and the nations and countries of Southeastern Europe*, s. 35–36.

130 Dolar, Anton (1875–1953). In: *Slovenska biografija* [online]. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi174746/#slovenski-biografski-leksikon>.

131 MORAVEC, Dušan. *Ivan Cankar*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1978. Znameniti Slovenci.

jednoho z nejvýznamnějších představitelů slovinské moderny. V roce 1911 vyšel Vybíralovi u Otty v Praze překlad této Cankarovy sbírky, k níž napsal zasvěcený úvod Josef Karásek.¹³²

Vybíralův kulturní rozhled i dosavadní publicistické úspěchy jej konečně v roce 1912 přivedly až do redakce *Kulturní hlídky Vídeňského deníku*.¹³³ Zde pracoval jako redaktor od října 1912 do srpna 1913.¹³⁴ Měl již zcela jasno o své budoucnosti, netoužil po profesorské, univerzitní dráze, naopak se rozhodl pro knihovnickou službu, nejlépe v některé velké univerzitní či studijní knihovně. Zvolil si tedy službu státní (úřednickou) a patrně doufal, že by se onou knihovnou mohla stát Dvorská knihovna ve Vídni.¹³⁵ Hlavní město, kde si vybudoval řadu osobních i profesních kontaktů a které mu přirostlo k srdci, totiž nechtěl opustit. Ke knihovnictví byl ovšem přitahován již od dob studií, odborně jej zaujaly zejména přednášky literárního kritika a knihovníka profesora Roberta Franze Arnolda,¹³⁶ historika a blízkého přítele Ernsta Denise¹³⁷ a Konstantina Jirečka.¹³⁸ Sehnal ovšem knihovnické místo v hlavním městě bylo nad Vybíralovy síly, a to i přes všechny doposud navázané kontakty. Teprve po zásahu českého poslaneckého klubu ve vídeňském parlamentu, zejména pak na přímlovu Zdeňka Václava Tobolky¹³⁹ a snad i Masaryka, kteří vytýkali Ministerstvu kultu a vyučování, že v jediné státní vědecké knihovně na Moravě, v olomoucké Studijní knihovně, chybí český úředník, získal Vybíral právě zde své knihovnické místo. Cesta k němu však byla zdoluhavou záležitostí, která Vybírala znervózňovala téměř rok. Již počátkem července navštívil ředitele olomoucké knihovny Willibalda Müllera,¹⁴⁰ ovšem toto setkání ještě nic neznamenal. Svému příteli Karáskovi si Vybíral dokonce v dopise posteskl: „[...] pravda, že byl poslanec Tobolka v Itálii – kdyby se toho byl chopil, snad bych tu byl do měsíce [...], ale tak [...]?”¹⁴¹

132 CANKAR, Ivan. *Kurent: starodávna povídka*. Praha: J. Otto, 1911. Světová knihovna, č. 892.

133 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 1, poř. č. 1, inv. č. 2.

134 Tamtéž.

135 K výhodám úřednického života patřilo stálé zaměstnání, starobní penze nebo dovolená, na druhou stranu počáteční léta v úřadu nebyla nijak lehká, úředník často pracoval zcela zdarma nebo za velmi nízký plat či za tzv. adjutum, tj. pomocný přírůstek. K tomuto tématu podrobněji viz VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*. 1. vydání. Praha: Historický ústav AV ČR, 2009. Práce Historického ústavu AV ČR, řada A, Monographia, sv. 26. ISBN 978-80-7286-149-1.

136 TEICHL, Robert. Arnold, Robert Franz. In: *Neue Deutsche Biographie* 1 [online]. 1953, s. 387 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd116351764.html#ndbcontent>.

137 TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 1. A–J*. Praha: Paseka, 1999, s. 230. ISBN 80-7185-248-1.

138 VÁCLAVEK, Bedřich. Dr. Bohuš Vybíral – knihovník. *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*. 1937, roč. 50, č. 187–188, s. 295.

139 *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných znalostí. XXV. díl, T–Tzschirner*. 1. vydání. Praha: Vydavatel a nakladatel J. Otto, 1906, s. 497.

140 Willibald Müller (1845–1919), dlouholetý skriptor, kustod a později ředitel olomoucké Studijní knihovny, mimořádně činný jako historik a literát, olomoucký patriot, viz DOKOUPIL, Lumír a MYŠKA, Milan, eds. *Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Sešit 7*. 1. vydání. Ostrava: Ostravská univerzita, 1996, s. 75–76. ISBN 80-7042-461-3.

141 PNP, Literární archiv, fond Karásek Josef, 1. 7. 1912 a 6. 7. 1912.

Během dalších měsíců se tedy soustředil na studium němčiny a přemýšlel o dočasném návratu do rodných Hranic. Zde však zatím nemohl pomýšlet ani na suplentské učitelské místo, v úvahu snad připadalo dojíždět do nedalekého Lipníka, kde by snad mohl učit jako nehonorovaný kandidát, a teprve v budoucnu očekávat nějaký plat.¹⁴² V září téhož roku pak v dalším dopise Karáskovi zhodnotil poslední čtvrtrok jako vcelku klidnější období, vzpomínal na samostudium, přednášky, divadla, několik menších cest do Brna, Olomouce nebo na Valašsko. Ohledně Olomouce zůstal zklamán, ale nevzdal se: „[...] špatný voják, který se hned napoprve zalekne.“¹⁴³ Do budoucna zvažoval, že pokud si nenajde stálé kondice či vhodné zaměstnání, Vídeň na čas opět opustí a zamíří do rodného města. Na Karáska se rovněž obrátil s prosbou, aby se ve vídeňské Slovanské besedě poptal, zdali někdo neshání domácího učitele. Konečně v lednu 1913 zaslal Vybíral žádost na Ministerstvo kultu a vyučování o praktikantské místo v C. k. Studijní knihovně v Olomouci. Zároveň požádal také Zdeňka Václava Tobolku o přímluvu a na jeho radu nakonec napsal dopis přímo řediteli knihovny Müllerovi.¹⁴⁴ Vybíralova nejistota skončila 19. 7. 1913, kdy obdržel jmenovací dekret do Olomouce, a to s datem od 29. 6. 1913.¹⁴⁵ Obratem zaslal tuto radostnou zprávu o svém jmenování jak Tobolkovi, tak také svému oblíbenému Karáskovi. Jednou z osobností, která měla podíl na prosazení mladého učenice do Olomouce, byl i tehdejší referent Ministerstva kultu a vyučování František Mlčoch. Ten vyprovázel Vybírala na nové působiště se slovy: „A to si pamatujte: neposíláme Vás do Olomouce jenom jako knihovníka a vědeckého pracovníka, nýbrž výslovně také proto, že jsme měli pět let příležitost sledovat Vaši práci pro naši menšinu.“¹⁴⁶ S nadějemi, obavami i očekáváním odjel mladý Vybíral do Olomouce. Myslel, že snad jen na čas, doufal totiž, že milovanou Vídeň neopouští nadlouho.

Začátky v Olomouci a válečná léta

1. září 1913 Vybíral skutečně nastoupil jako prozatím bezplatný praktikant v olomoucké Studijní knihovně (zdejší čtvrtý a jediný český úředník). Přes počáteční formální přijetí se vztahy na jeho novém pracovišti brzy ustálily a s kolegy i s ředitelem vycházel více než dobře, s knihovníkem Wenzelem Wagnerem se často stýkal i mimo knihovnu.¹⁴⁷ Jako nový praktikant převzal veškerý vnitřní a vnější výpůjční provoz, dostal na starosti českou agendu knihovny a nejvíce se ke všeobecné spokojenosti

142 PNP, Literární archiv, fond Karásek Josef, 1. 7. 1912 a 6. 7. 1912.

143 Tamtéž, 12. 9. 1912.

144 PNP, Literární archiv, fond Tobolka Zdeněk Václav, 4. 2. 1913.

145 Tamtéž, 19. 7. 1913.

146 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 1, poř. č. 1, inv. č. 2.

147 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 11, poř. č. 10 (kalendář – denní záznamy 1914).

uplatnil u českých návštěvníků.¹⁴⁸ Tobolkovi psal již měsíc po svém nástupu, že je v Olomouci velmi spokojen a že práce se mu zamlouvá víc, než čekal.¹⁴⁹ Také finanční situace se o něco zlepšila. Po několika měsících již získal nevelký pravidelný plat¹⁵⁰ a jako bývalý vídeňský novinář ihned navázal styky s místními olomouckými a moravskými novinami (*Našinec*, *Přerovský obzor*, *Selské listy*) a svými příspěvky si pravidelně vylepšoval svou finanční situaci. Nadále také přispíval do *Besed Vídeňského deníku* i do *Dělnických listů* ve Vídni.

Příteli Karáskovi v pravidelných dopisech ovšem nezastíral ani starosti, trápily jej zdravotní problémy a stres z návalu práce. Ředitele knihovny Willibalda Müllera však nazýval „božím člověkem“, který pochopil jeho nadšení pro práci i jeho literární kvality. Müller jej směřoval zejména k českým rukopisným fragmentům, sám Vybíral se zabýval také pozůstalostí přerovského lékaře dr. Riedla, nadále přispíval do novin, našly si jej dokonce *Národní listy*. Pracoval také na moravské části Tobolkovy bibliografie, studoval moravskou literaturu od roku 1848, sbíral materiály o rodných Hranicích a lázních Teplice. Obklopovala jej práce a zase práce, k tomu jej zajímalo tolik dalších věcí, kultura, překlady, sám říkal, že by „potřeboval nejvíc čas, čas, čas [...]“.¹⁵¹ Ačkoli se věnoval zejména práci a snažil se zvyknout si na koloběh života v Olomouci, na „svoji“ Vídeň nezapomínal. Pokud mu to finance a čas dovolily, zajižděl do hlavního města alespoň na skok. Vídeň mu již za dob studií přirostla k srdci, žili zde staří přátelé a Vybíral jako člověk znalý umění a kultury oceňoval i nepřeberné možnosti tamějšího kulturního vyžití. Z dopisů Karáskovi nebo jinému blízkému příteli, Zdeňku Raušarovi,¹⁵² cítíme Vybíralovu nespokojenost a obavy, které jej zatím skličovaly v Olomouci. Informoval své přátele o své prozatím absolutní společenské nečinnosti ve městě, nebyl spokojen ani s úrovní olomoucké inteligence, s úrovní zdejších profesorů, s omezenými možnostmi společenského a zejména kulturního vyžití, s významem či spíše nevýznamem zdejších literátů. Naprosto vše porovnával s Vídni a Olomouc mu z této komparace vycházela téměř katastrofálně:

„Profesoři jsou většinou plytci politickové nebo rozšafní otcové rodin. Kolikrát abych až nad tím zaplakal. Češtinář nemá ani Vlčka, Jakubce, Laichtra! Středoškolské knihovny nemají Tilleho a sborník ,Božena

148 KUBÍČKOVÁ, Petra. Nové století v C. k. Studijní knihovně (1900–1918). In: KORHOŇ, Miloš a VINTROVÁ, Tereza, eds. *Chrám věd a múz: dějiny Vědecké knihovny v Olomouci*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2016, s. 181. ISBN 978-80-7053-310-9.

149 PNP, Literární archiv, fond Tobolka Zdeněk Václav, 2. 10. 1913.

150 Od února 1915 mu byl plat zvýšen na 1 200 korun ročně. Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 1, poř. č. 1, inv. č. 2 (Standesausweis).

151 PNP, Literární archiv, fond Karásek Josef, 18. 10. 1913.

152 Josef Zdeněk Raušar (1862–1947), inženýr chemie, literát, básník, překladatel a slavista, popularizátor česko-srbských vztahů. *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. XXI. díl, R (Ř)–Rozkoš*. Praha: Otto, 1904, s. 329.

Němcová', profesori o tom ani nevědí atd. Zkrátka je to hrozné. Kdybych měl do smrti dít o skývě chleba v knihovně, budu vděčně děkovat bohu, že mi nedal zapadnout mezi tu čeládku, [...] a tak sedím celé dny a večery v knihovně a doma a hledám v studiu, četbě a psaní zapomenout, že se stávám člověkem polovičním, ubohým knihovníkem."¹⁵³

Snad aby si tolik nestýskal, snažil se přesvědčit sám sebe i své přátele, že být domácím peciválem přece není nic těžkého a že již má z Vídně po krk divadel i koncertů a tuto formu zábavy ani nevyhledává. Stejně jako prý nevyhledával kontakty s opačným pohlavím. Ženského světa si však přeci jen všimal a nezapomněl příteli Raušarovi poreferovat, že se ženy v Olomouci zcela vyrovnají elegantním Vídeňáčkám.¹⁵⁴ Věnoval se studiu srbštiny, začal s angličtinou, také se vrátil k filozofii. S Vídní téměř nebyl ve styku. Ze samotářského života jej občas vytrhly návštěvy několika málo kamarádů, které zatím v Olomouci měl. Patřil mezi ně například rodilý Hraničák, okresní komisař Bedřich Binko,¹⁵⁵ který později působil v Brně, nebo akademický sochař Julius Pelikán.¹⁵⁶ Až do poloviny roku 1914 stále bojoval s chabou finanční situací – na cestu za Josefem Karáskem a jeho rodinou do Vídně neměl téměř žádné prostředky.¹⁵⁷ Teprve v červnu roku 1914 si alespoň částečně oddychl a stal se praktikantem opravdu placeným.¹⁵⁸

S nadšením sobě vlastním ale nadále pokračoval v literární, vědecké a zejména v překladatelské činnosti. Pravidelně začal přispívat do Jagicova *Archivu*,¹⁵⁹ což byla odborná slavistická revue, kde mu otiskli první literárněhistorickou práci, tedy podrobné recenze německých překladů klasické české literatury.¹⁶⁰ V roce 1914 vyšel jeho překlad z díla Ivana Cankara pod názvem *Svaté přijímání a jiné příběhy*.¹⁶¹ V letech 1913–1918 publikoval v novinách a časopisech několik desítek překladů slovin-
ských autorů. Také ihned poté, co se podrobněji seznámil s fondem svého působiště

153 PNP, Literární archiv, fond Karásek Josef, 21. 9. 1913.

154 PNP, Literární archiv, fond Raušar Zdeněk, 20. 10. 1913.

155 MENŠÍKOVÁ, Miroslava a MÁTLOVÁ, Simona. JUDr. Bedřich Binko. In: *Internetová encyklopedie dějin Brna* [online]. Aktualizováno 1. 2. 2019 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=5119.

156 LAKOSIL, Jaromír. *Sochař Julius Pelikán*. 1. vydání. Brno: Krajské nakladatelství, 1962.

157 „[...] nevím, kdy bude zas lépe a kdy se zase u Vás ve Vídni ohlásím – časy jsou neuvěřitelně bídné. Also: man hoff, so lange man lebt!“ PNP, Literární archiv, fond Karásek Josef, 9. 4. 1914.

158 Od června 1914 do 1. března 1915 měl brát měsíčně 83,33 korun, poté již celých 100 korun měsíčně. K finanční situaci se Vybíral v dopise Karáskovi vyjádřil následovně: „Jak vidíte, je mně hej!“ PNP, Literární archiv, fond Karásek Josef, 21. 6. 1914.

159 *Archiv für slavische Philologie* byl nejstarší slavistický filologický časopis vydávaný v Berlíně a založený v roce 1875 Vatroslavem Jagicem, který jej redigoval až do roku 1920.

160 Pod názvem *Hölders Schulausgaben tschechischer Schriftsteller* otiskl v Jagicově *Archivu* posudky překladů *Babičky* Boženy Němcové od Norberta Feina, *Kytice* K. J. Erbena v překladu Franze Taussiga nebo *Českých novel I., II.* v překladu Oskara Donatha, viz SKALIČKA, Jiří. Olomoucký literární historik Bohuš Vybíral. In: *Studia Balcanica Bohemoslovaca III (příspěvky přednesené na III. celostátním balkanistickém sympoziu v Brně ve dnech 9. a 10. června 1986)*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1987, s. 293–305.

161 CANKAR, Ivan. *Svaté přijímání a jiné příběhy*. Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství, [1914].

v Olomouci, se z oboru historického začal věnovat českým husovským rukopisům olomoucké Studijní knihovny. Dodnes cenná studie nakonec vyšla v roce 1917 pod názvem *České husovské rukopisy c. k. studijní knihovny v Olomouci*. Nedlouho po příchodu do olomoucké Studijní knihovny se také stal blízkým spolupracovníkem Zdeňka Tobolky při jeho *České bibliografii*. Pomalu, ale jistě se začal aktivněji zapojovat do olomouckého spolkového a společenského života, uplatnil se zejména jako redaktor v *Časopise Vlasteneckého spolku muzejního* nebo v *Jednotě divadelních ochotníků*.¹⁶² Sprátelil se s Mauricem Remešem,¹⁶³ Rostislavem Bartochou, Karlem Sojkou nebo Floriánem Zapletalem.¹⁶⁴ Po třech letech působení v olomoucké knihovně požádal o místo knihovního asistenta, kterým byl jmenován 20. ledna 1917 s platem 2 200 korun ročně.¹⁶⁵

Vybíralovo působení ve státní knihovnické službě v Olomouci a zejména slibně započatou kariéru literárního kritika, historika a překladatele ovšem přerušila světová válka. Již od srpna 1914 byl provoz knihovny značně omezen, zcela byl zastaven výpůjční provoz i jiné správní provozy, vyřizovaly se pouze záležitosti z venkova. V říjnu byla čítárna i další místnosti knihovny obsazeny vojskem pro nové rekruty.¹⁶⁶ Jak Vybíral vzpomínal, celý personál, včetně ředitele a výpomocného sluhy, seděl v ředitelně a nikdo tak neměl „kousek řádného místa“.¹⁶⁷

Sám Vybíral ani po 14 měsících ve službě ještě nesložil služební přísahu, ke všemu bylo již téměř jisté, že nejpozději v dalším roce narukuje do armády (stejně jako jeho krátce ženatý bratr a švagr). K obavám existenčním mu tak přibýly i starosti o rodinu, zejména o staré rodiče. Ani jeho chladný, až téměř odmítavý vztah k Olomouci se nelepšil. Město mu pranic nepřiřostlo k srdci, společnosti se spíše stranil a vycházky po okolí jej též příliš neuspokojovaly. Vzpomínal na Vídeň téměř neustále. Do „jeho“ univerzitního města jej to stále táhlo a sám měl silný pocit, že by Vídeň byla pro něj osobně i pro jeho profesní kariéru ta „nejlepší půda“. Patrně ze zcela praktických důvodů taktéž navštívil Zemskou knihovnu moravskou v Brně a seznámil se s tamějším ředitelem, císařským radou Wilhelmem Schramem.¹⁶⁸ I z pozdější korespondence

162 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 1, poř. č. 1, inv. č. 2.

163 Mauric Remeš (1867–1959) významný olomoucký lékař, vědec, geolog a paleontolog, viz GLONEK, Jiří a NOVOTNÝ, Lubomír. *Mauric Remeš (1867–1959): olomoucký lékař a vědec*. 1. vydání. Olomouc: J. Glonek, 2010. ISBN 978-80-254-9096-9.

164 Rostislav Bartocha (1896–1978) byl profesor latiny a francouzštiny na Slovanském gymnáziu v Olomouci. Karel Sojka (1849–1925), ředitel olomoucké arcibiskupské knihtiskárny. Florián Zapletal (1884–1969), žák T. G. Masaryka, novinář olomouckého *Pozoru*, historik, archivář, aktivní člen mnoha vědeckých společností. Viz *Florian Zapletal – život a dílo: sborník příspěvků z konference Muzea Komenského v Přerově, p. o. 18.–19. října 2005*. Přerov: Muzeum Komenského, 2006. ISBN 80-239-8282-6.

165 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 1, poř. č. 1, inv. č. 2 (Standesausweis).

166 KUBÍČKOVÁ, Petra. Nové století v C. k. Studijní knihovně (1900–1918), s. 173–183.

167 PNP, Literární archiv, fond Karásek Josef, 21. 10. 1914.

168 JANÁK, Jan. Schram Wilhelm (24. 4. 1850 – 12. 12. 1925). In: JIRÁNOVÁ, Olga a KUBÍČEK, Jaromír, eds. *Státní vědecká knihovna v Brně: jubilejní sborník (1808–1883–1958–1983)*. 1. vydání. Brno: Blok, 1983, s. 242–247.

se dá usuzovat, že kromě Vídně by Vybíral dal před Olomoucí přednost raději Brnu a práci v některé z brněnských institucí.¹⁶⁹

Mezitím se opět ozvaly nevyhnutelné povinnosti. Poprvé Vybíral narukoval v červnu 1915, prozatím v Olomouci, kde byl přidělen k výpomocné službě (např. v kasárnách, na strážích, později snad někde v kanceláři, jak sám doufal). Jako jednoroční dobrovolník sloužil nejprve u olomouckého 54. řadového pěšího pluku, konkrétně od 21. června 1915 do 7. září 1915. Za necelé tři měsíce byl superarbitrován a vrátil se do úřadu v knihovně. Nechodil ani do hospod, ani do kaváren, a zcela se oddal své největší vášni – slovinštině. Postupně připravoval antologii slovinské literatury a věnoval se dalším překladům Cankara. Negativní poměr k Olomouci se neměnil, spíše se ještě zhoršoval, což je patrné z dalšího dopisu příteli Karáskovi:

„Když všechno řádně zvážím, nemohl bych si na Olomouc stěžovat, poněvadž se o ni nestarám a ona o mne také ne, domů mám skok, do Brna také, s Prahou a Vídní slušné spojení – ale což je to všechno platno, když je to ves, ves, ves! Literatura tu neexistuje, kumštýři jsou tu tři, noviny žádné (jen zbytečně potištěné hadry) atd. Ale nechme toho. Člověk si musí pochvalovat, že má aspoň dobrou vodu a čistý vzduch.“¹⁷⁰

Nejvíce jej uspokojovala vlastní práce, četba, překlady, samostudium a nakonec i služba v knihovně, kde netrpělivě očekával povýšení do funkce knihovnického asistenta. Definitivně se rozešel s redakcí *Vídeňského deníku*, který mu jeho příspěvky opakovaně odkládal a nepublikoval, podle Vybírala vesměs z pochybných důvodů. Zatím nadále přispíval občasnými články do *Dělnických listů*, ale k závaznější, pravidelné spolupráci s jiným periodikem se zatím neodhodlal. Karáskovi si také stěžoval, že je stále churav, přepracován a ustarán, cítil se znechucen a zrazen a toužil změnit své dosavadní olomoucké působení. Dokonce se Karáskovi svěřil, že si znovu a znovu, téměř dětinsky, pročítá staré ročníky Jagičova *Archivu*, aby si alespoň ve vzpomínkách osvěžil „ta božsky krásná universitní léta“.¹⁷¹

Velká válka byla již ve své polovině, když Vybíral podruhé narukoval k 13. zeměbraneckému pěšímu (střeleckému) pluku,¹⁷² kde oficiálně sloužil od 28. srpna 1916 do 13. května 1919. Jako vysokoškolák absolvoval také důstojnickou školu v Opavě, kam odjel v lednu 1917. Do pole byl poslán začátkem května téhož roku,

169 PNP, Literární archiv, fond Karásek Josef, 25. 12. 1915.

170 Tamtéž, 18. 12. 1915.

171 Tamtéž, 10. 6. 1916.

172 V dubnu 1917 byly zeměbranecké jednotky rakousko-uherské armády oficiálně přejmenovány na střelecké (Schützen), a tak se z 13. zeměbraneckého pěšího pluku stává 13. střelecký pluk (k. k. Schützenregiment Nr. 13). Srov. HUDSKÝ, Jaroslav, KAPAVÍK, Radim a VRBA, Jiří. *Zeměbranci z Hané 1914–1918: dějiny olomouckého c. k. zeměbraneckého pěšího pluku č. 13 za Velké války*. 1. vydání. Zdounky: Signum belli 1914, 2018, s. 183. Danse Macabre 14–18. ISBN 978-80-270-4481-8.

a to na východní frontu,¹⁷³ kde zůstal do jara 1918, tedy do uzavření Brestlitevského míru. Poté byl převelen (stejně jako valná většina vojáků haličské fronty) na frontu italskou. Příteli Raušarovi podrobně líčil strasti ruské fronty, otřesné počasí i podlomné zdraví, vyčerpávající pochody i neutěšené prostředí: „Znáte-li Halič, dovedete si představit ty nesmírné močály a cesty bez dna, samá voda a bláto.“¹⁷⁴ Často myslel na rodinu, na svého bratra i švagra, kteří byli také na frontě, trápilo jej, že odvod dokonce mohl hrozit i jeho otci, jemuž bylo 53 let.¹⁷⁵

Celkem vítanou změnu pro něj znamenal pobyt v Radziechowě ve Lvovské oblasti dnešní Ukrajiny. Od prosince 1917 až do 15. března 1918 se zde účastnil tzv. K. u. k. Säbelchargenkursu, jenž Vybíral sám označoval jako kurz nebo školu pro „ošavlené šarže“.¹⁷⁶ Důstojnický kurz si nemohl vynachválit. Byl spokojen jak s jeho náplní, tak s nadstandardními podmínkami, pochvaloval si milou společnost, příjemné bydlení, výbornou stravu i dostatek volného času k četbě a studiu. Začal se zde učit další jazyk, maďarštinu. Strávil tady tři a půl měsíce v naprosto mimořádných podmínkách, daleko od fronty, mimo nebezpečí a nepohodlí. Už jen to muselo znamenat (alespoň dočasně) úlevu. Vzhledem k událostem na východní frontě ale také předem počítal s tím, že návrat k jeho pluku proběhne na jiné frontě, jak sám psal, tentokrát již v teplejších krajích.¹⁷⁷ Součástí učebního programu kurzu v Radziechowě byly předměty jako taktika, služba v poli, čtení v mapách, zbraně a střelivo, boj zblízka, dělostřelectvo, technika, otázky hygieny či stravování a další praktické předměty.¹⁷⁸ Z hodnosti jednoročního dobrovolníka se vypracoval do hodnosti praporčíka.¹⁷⁹ Po absolvování důstojnické školy byl poslán zpět, tentokrát opravdu na italskou frontu. V červnu 1918 se účastnil prudkých bojů na Piavě, vzpomínal zejména na otřesných šest dní a šest nocí, z nichž vyvázl naštěstí živ a zdrav.¹⁸⁰ Po krátké době v záloze se zapojil již v červenci a v srpnu do dalších bojů na frontě, do zápisníku si znamenal neustále cesty, neustálé pohyby a přesuny, častou silnou dělostřelbu i rozmary počasí. Při zmíněných četných přesunech na frontě přišel také téměř o všechny věci, které mu nesli vojáci, takže

173 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 11, poř. č. 10 (kalendáře – denní záznamy 1917).

174 PNP, Literární archiv, fond Raušar Josef Zdeněk, 15. 7. 1917.

175 PNP, Literární archiv, fond Karásek Josef, 10. 6. 1916.

176 Někdy bývají tyto kurzy nazývány také jako Reserveoffiziersfortbildungsschule, tedy škola dalšího vzdělávání pro záložní důstojníky, viz DUDEK, Josef. *Učitel na frontě: deník legionáře Josefa Dudka*. 1. vydání. Praha: Československá obec legionářská, 2019, s. 54. Edice pamětí Československé obce legionářské, sv. 9. ISBN 978-80-87919-44-6.

177 PNP, Literární archiv, fond Raušar Josef Zdeněk, 27. 2. 1918.

178 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 1, poř. č. 1, inv. č. 1.

179 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 1, poř. č. 1, inv. č. 2.

180 Řeka Piava se stala v letech 1917–1918 dějištěm tří velkých bitev 1. světové války. Rakousko-uherská ofenzíva na Piavě probíhala na třech místech, poslední neúspěšný útok s cílem překročit řeku se uskutečnil ve dnech 15.–22. června 1918, poté se rakousko-uherská armáda stáhla zpět. Krach tohoto úderu, který znamenal ztráty na životech důstojníků, vojáků, ztrátu munice i výzbroje, měl katastrofální vliv na morálku rakousko-uherských vojáků.

mu zůstalo pouze to, co měl na sobě a po kapsách. V dopise Raušarovi se svěřuje také se ztrátou osmi svých spolubojovníků, konkrétně 15. srpna 1918: „[...] ztratil jsem osm hodných hochů a sám jsem vyvázl opět takřka zázrakem.“¹⁸¹ Měl opravdu veliké štěstí, při střelbě do jeho krytu utrpěl pouze lehčí zranění levé nohy. Nejvíce jej nakonec trápilo, že se nemůže dostat na dovolenou.¹⁸² O tu si zažádal 29. srpna 1918 a konečně 17. září se objevil v Olomouci.¹⁸³

I na frontě si Vybíral našel čas na literární práci. Během první poloviny roku 1918 dal jako editor dohromady z Karáskovy pozůstalosti brožuru *Příspěvek k dějinám Bible boskovské a kostela boskovského*, kterou opatřil úvodem a jež byla vydána v Olomouci téhož roku. V posledním týdnu měsíce září 1918, v době své tolik očekávané dovolené, se v Olomouci oženil s dlouholetou přítelkyní, učitelkou Marií Obručnickovou.¹⁸⁴ Svatba se konala 23. září v Hlinsku u Lipníka.¹⁸⁵ Od 1. října pobýval Vybíral v posádkových kasárnách v Kroměříži, v době své dovolené, od 16. října, v Olomouci a Hranicích, 23. října pak odjel do Vídně.¹⁸⁶ Zde ještě stihl několik návštěv, například u Zdeňka Raušara nebo u paní Karáskové. Z Vídně pokračoval železnicí přes Lublaň, Gorici a Udine do Itálie, kde se měl připojit ke svému pluku na frontě.¹⁸⁷ Již 26. října byl se svým mužstvem opět pod těžkou dělostřeleckou palbou, zároveň si uvědomoval, a nejen on, neúnosnou a bezvýchodnou situaci rakousko-uherských jednotek, které byly ponechány nejvyšším velením napospas situaci. V dalších dnech, konkrétně 27. a 28. října, se 13. střelecký pluk nacházel ve třetí linii obranného pásma současně s 31. střeleckým plukem z Těšína.¹⁸⁸ Podzimní ofenzíva vojsk Dohody (italských, britských a francouzských jednotek) pak skončila konečným ústupem rakousko-uherských armád. Tyto jednotky nebyly poraženy v boji, ale vzhledem k neudržitelné situaci v poli i vzhledem k očekávanému příměří boj prostě přerušily a samostatně odcházely z bojiště. Rozpadající se monarchie nechala své vojáky bez pomoci a rozumně uvažující velitelé i vojáci již neměli důvod

181 PNP, Literární archiv, fond Raušar Josef Zdeněk, 16. 8. 1918.

182 Tamtéž.

183 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 11, poř. č. 10 (kalendáře – denní záznamy 1918).

184 Marie Vybíralová, roz. Obručnicková, nar. 22. 12. 1889 ve Velké Bystřici. Viz Archiv VKOL, kart. 1, poř. č. 1, inv. č. 2. S Marií se Vybíral znal již nejméně od roku 1914. Viz Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 11, poř. č. 10 (kalendáře – denní záznamy 1914–1918).

185 „Včera konal se sňatek v Hlinsku u Lipníka p. dr. Boh. Vybírala, t. č. praporečka 13. střeleckého pluku, amanuense cís. knihovny v Olomouci, se slečnou Mařenkou Obručnickovou, učitelkou české školy na Úřední Čtvrti.“ *Pozor*. 1918, roč. 25, č. 20, s. 4.

186 Záznamy v jeho deníku z této doby jsou téměř nečitelné se spoustou zkratk a někdy záznamy úplně chybí. V pozdějších vzpomínkách (30. a 40. léta 20. století) Vybíral uvádí, že zůstal na italské frontě až do jejího úplného zhroucení. Záznamy z roku 1918 obsahují kromě zápisů z fronty také více osobních vzpomínek, například poznámky o schůzkách s přáteli, se ženou nebo informace o tom, co měl k obědu, co naposledy přečetl a jak se mu to líbilo. Záznamy o svatbě ovšem chybí. Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 11, inv. č. 10 (kalendáře – denní záznamy 1918).

187 Tamtéž.

188 DOUBRAVSKÝ, Zdeněk. Návrat rakousko-uherských vojáků z války v roce 1918. Radost i zklamání. *KROK*. 2018, roč. 15, č. 2, s. 38–42. ISSN 1214-6420.

setrvávat na bojištích.¹⁸⁹ Vybíral se poslední říjnový den, tedy v době úplného zhroucení italské fronty, podle vlastních slov „odpoutal“ a vydal se „na vlastní pěst“ na cestu domů. Z Monfalcone odjel přes Logatec do Lublaně, kde se odzbrojil a kde se také 1. listopadu dozvěděl o státním převratu.¹⁹⁰

4. listopadu přijel Vybíral konečně do Olomouce. Do deníku si poznamenal, jak se v tramvaji seznámil se státním zástupcem Weinmannem, který mu krátce přiblížil novinky z Olomouce v prvních dnech převratu. Hned následujícího dne se Vybíral přihlásil na Národním výboru, kde se měli postarat o jeho reklamaci a kde sám požádal o znovupřidělení do Studijní knihovny.¹⁹¹ Svůj úřad také ihned navštívil. Dosavadní správce olomoucké knihovny, knihovník I. třídy Theodor Strastil von Strassenheim, se mu svěřil, že se již těší na dovolenou, jakmile se Vybíral vrátí konečně do úřadu. Správcem Studijní knihovny byl jmenován 8. listopadu 1918.¹⁹²

Velká válka i vznik samostatného Československa zasáhly do Vybíralova života stejně jako do životů mnoha dalších osob. Jeho původní profesní záměr (dráha vědeckého pracovníka) se tak i kvůli obecně politickým důsledkům změnil. Vedle správy knihovny převzal v roce 1918 také vedení *Časopisu Vlasteneckého spolku muzejního* a ve funkci správce a později ředitele Studijní knihovny se natrvalo připoutal k Olomouci, která se pro něj stala životním osudem, i když zprvu nechtěným.

Pracoval zde, jak bylo ostatně jeho zvykem, v několika rovinách: jako knihovník a bibliograf, jako literární historik a kritik, jako první dramaturg stálého Českého divadla v Olomouci, působil jako divadelní a výtvarný historik, publicista, redaktor, funkcionář řady osvětových spolků, pracoval jako slavista a propagátor československo-jihoslovanské vzájemnosti.

Již v období vídeňských studií si Vybíral osvojil konstantní metody práce, způsob vnímání politické scény a zejména vnímání kultury a kulturní práce jako určitého nástroje, jak ovlivňovat veřejné mínění i veřejné záležitosti. Před unáhlenými a ostrými gesty dával přednost klidnému vyjednávání, inklinoval k drobné neúnavné práci a k trpělivému vytváření konsenzu. Snažil se o produkování pevných společenských vztahů napříč česko-německým prostředím. Podobný styl práce pak uplatňoval i v dalších letech při řízení olomoucké Studijní knihovny.

189 FUČÍK, Josef. Na Piavě zvečera. *Dějiny a současnost*. 2006, roč. 28, č. 12, s. 41. ISSN 0418-5129.

190 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (požůstalost), kart. 11, poř. č. 10 (kalendáře a denní záznamy 1918).

191 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (požůstalost), kart. 1, poř. č. 1, inv. č. 2. V armádě sloužil celkem dva roky a téměř jedenáct měsíců.

192 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (požůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník, zápis z 8. 11. 1918).

V republice

Vybíral jako představený olomoucké knihovny v meziválečné době

Začátkem listopadu 1918 se do Olomouce, do místa svého předchozího civilního působení, vrátila z italské fronty postava, která zde měla v rámci nově vzniklé Československé republiky výrazně ovlivňovat kulturně-umělecké dění v prostoru celé střední Moravy, postava, jež se nemalou měrou podílela na vzdělávání českého živlu a jeho růstu v kdysi německé Olomouci i na budování vztahů mezi Československem a Jihoslovany. Osobnost Bohuše Vybírala se vyznačovala neustálou snahou o masarykovskou drobnou práci pro nově ustavený národ. Tehdy (jako navrátilce z italské fronty) ještě netušil, že se mu stane Olomouc poněkud nedobrovolným útočištěm, nikoli přestupní stanicí na jeho vysněné cestě budovat republiku z pražského či brněnského centra, a že jeho ambice nebudou nikdy ani přes jeho soustavné snahy i sliby státního aparátu naplněny.

První roky v Olomouci však zatím nikterak nenaznačovaly, že by zde byl pozdější vrchní rada Vybíral nespokojen či že by se mu od nově nastolených československých úřadů nedostalo uznání. Spíše naopak. Jeho soukromá i profesní kariéra se začala velice slibně rozvíjet a vzdělaný a pilný Vybíral, pocházející z velice chudých poměrů, se nově nabízených příležitostí i nabytých kontaktů jal plně využívat ke společenskému vzestupu.¹⁹³

Návrat do Olomouce

Válkou přerušená olomoucká kapitola Vybíralova života se začala znovu odvíjet 4. listopadu 1918, kdy opět přijel do hanácké metropole. Hned následujícího dne se dal „do služeb našeho státu u vojenského referenta Národního výboru v Olomouci“.¹⁹⁴ Kromě toho obnovil staré kontakty na poli kulturním, zavítal mimo jiné do redakce *Našince*, kde se setkal s Ladislavem Zamykalem,¹⁹⁵ Františkem

193 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) I, s. 151.

194 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník).

195 Ladislav Zamykal (1884–1937), katolický kněz a novinář, od roku 1922 šéfredaktor deníku *Našinec*. Blíže viz KOHOUT, Štěpán. Ladislav Zamykal, redaktor olomouckého *Našince*. *Žprávy Vlastivědného muzea v Olomouci. Společenské vědy*. 2010, č. 300, s. 64–80. ISSN 1212-1134.

Hrachovským¹⁹⁶ a s dalším představitelem katolické moderny Vilémem Bitnarem,¹⁹⁷ jemuž ihned přislíbil výpomoc mimo jiné ve věci psaní rubrik o slovanské literatuře.¹⁹⁸ Velmi často docházel i k Sojkovým, kde obvykle rozebíral politickou situaci v Evropě i olomouckou kulturní frontu.¹⁹⁹

Pro jeho kariéru byla nicméně mnohem podstatnější návštěva zmíněného Národního výboru, kde si 5. listopadu zažádal, aby byl přidělen Studijní knihovně, kterou Národní výbor převzal do své gesce již předchozího dne, očekáváje její brzké opětovné otevření, neboť byla chápána jako důležitá kulturně vzdělávací instituce nejen pro samu Olomouc.²⁰⁰ To si ostatně uvědomoval i předseda olomouckého Národního výboru Richard Fischer, s nímž Vybíral opakovaně jednal. Oba se znali již z dřívějších let a z Vybíralových deníkových záznamů lze vysledovat, že Fischer s Vybíralovou novou rolí patrně počítal již předem a čekal jen na jeho návrat z bojiště. Osobně se setkali 7. listopadu a znovu 13. listopadu, kdy společně jednali o stavu knihovny, do níž byl Vybíral delegován i ze strany staničního velitelství, což zařídil tajemník Národní jednoty Adolf Kubis, který rovněž působil ve vojenském odboru Národního výboru v Olomouci, a měl tak na starost i provádění demobilizace:²⁰¹ „Kubis mi připsal na žádost, ať mě pošle staniční velitelství do knihovny.“²⁰² To se odpoledne 8. listopadu stalo, když byl jmenován správcem knihovny. Kromě toho chtěl ovšem Vybíral zůstat oficiálně i ve stavu svého 13. střeleckého pluku, takže se jal v této záležitosti osobně intervenovat 19. listopadu přímo na staničním velitelství.²⁰³

196 František Hrachovský (1879–1943), kněz, filozof, spisovatel a novinář, mimo jiné sekretář Matice Cyrilometodějské a spolků sdružených v Apoštolátu sv. Cyrila a Metoděje, činný v Olomouci v letech 1913–1926. Blíže viz HANUŠ, Jiří. *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, s. 54. ISBN 80-7325-029-2. Též viz František Hrachovský. In: *Slovník českých filozofů* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2019 [cit. 2019-10-12]. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/hrachv.html>.

197 Vilém Bitnar (1874–1948), literární historik, básník, překladatel a publicista, jeden z hlavních představitelů Katolické moderny, viz MENCLOVÁ, Věra et al. *Slovník českých spisovatelů*. 2., přeprac. a dopl. vydání. Praha: Libri, 2005, s. 77–78. ISBN 80-7277-179-5.

198 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník).

199 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník). Karel Sojka (1849–1925) byl považován za předního představitele české kulturní obce v Olomouci. Od roku 1874 zde působil jako ředitel arcibiskupské tiskárny, aktivní byl v pěveckém spolku Žerotín, v organizaci Sokol (byl náčelníkem a župním starostou) a v letech 1886–1919 vedl Jednotu divadelních ochotníků besedních v Olomouci, více viz BLÁHA, Josef et al. *Olomoucké hřbitovy a kolumbária*. Olomouc: Memoria, 2001, s. 157. ISBN 80-85807-16-5.

200 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník). ZAO-OI, VKOL, kart. 105 (1918/1919), inv. č. 137, 138.

201 MRÁZ, Jakub. *Politická a spolková činnost Adolfa Kubise* [nepublikovaná magisterská práce]. Olomouc, 2015, s. 106.

202 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) I, s. 151.

203 „V rozkazu stan. vel. ze dne 13. t. m. bylo sice, že jsem byl poslán do Stud. knih., ale nestojí tam, že chci zůstat ve stavu 13. střel. Slíbili mi, že to dají dodatečně do rozkazu.“ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník).

Ve Studijní knihovně tedy krátce panoval kuriózní stav, kdy měla bibliotéka vedle oficiálně jmenovaného správce Strastila i nově ustanoveného správce „revolučního“. Případný zmatek však do jisté míry i bez úřadů vyřešily velmi korektní vztahy obou mužů, kteří již ze své povahy nepatřili k radikálům či vyhroceným nacionalistům. Naopak si lidsky i profesně dobře rozuměli, znajíce se z knihovny již z doby před rokem 1918.²⁰⁴ Oběma, zejména však Vybíralovi, v nově nastolených poměrech vyvstal důležitý úkol – uhájit holou existenci instituce, jejíž bohaté fondy měly být využity k podpoře nově konstituovaného vysokého učení v Brně. Předně ovšem znovuotevření knihovny žádalo opětovnou personální konsolidaci. Strastil mohl po Vybíralovi plně počítat i s další osobou, neboť se díky pochopení Národního výboru podařilo 6. listopadu vyreklamovat z „náhradní“ četnické služby v Olomouci i Františka Trutmanna (nar. 1872 v Čejči), někdejšího knihovního zřízence, který před nástupem do bibliotéky pracoval jako četnický závodčí.²⁰⁵ Chod knihovny v nové éře se tedy podařilo obnovit. Namísto očekávaného rozvoje však muselo její osazenstvo začít řešit palčivou a již tolikrát přetřásanou otázku její další existence v Olomouci. Zůstane zde vůbec? Pokud ano, tak v jaké formě?

Knihovna se i přes všechny problémy a otazníky nad jejím dalším vývojem snažila fungovat od prvních listopadových dní roku 1918 pro veřejnost. Přesto se následující týdny a měsíce nesly v poněkud hektické atmosféře. I Vybíral registroval všeobecně rozšířené obavy z bolševické revoluce, což bylo hojně diskutované téma (nejen mezi jeho přáteli) prakticky od prosince 1918.²⁰⁶ Tyto obavy doléhaly i na knihovnu. Například 16. prosince si Vybíral zapsal do deníku: „V knih[ovně]: rozčlenění vojáků. V městě: ráno návrat čes. leg[í].“²⁰⁷

Olomouc versus Brno

K Vybíralovi začaly prosakovat informace (mimo jiné od Richarda Fischera) o vážných úvahách nad přesunem knihovních fondů do Brna, kde měly významně podpořit budovanou univerzitní bibliotéku, již během listopadových dní. Pro Vybírala to byla zvláštní situace, neboť osobně vždy vznik „druhé české univerzity“ v Brně

204 V Košicích narozený Theodor Strastil von Strassenheim (1872–1930) přišel do olomoucké knihovny v roli správce z příkazu ministerstva z korutanského Celovce (Klagenfurt am Wörthersee) v roce 1916, viz KUBÍČKOVÁ, Petra. Nové století v C. k. Studijní knihovně (1900–1918), s. 183.

205 ZAO-OL, VKOL, kart. 105, inv. č. 138. Těž KUBÍČKOVÁ, Petra. Nové století v C. k. Studijní knihovně (1900–1918), s. 173–183.

206 K celkové atmosféře ve městě i v okolí blíže například TRAPL, Miloš. V republice. In: BUREŠOVÁ, Jana, ed. *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. 1. vydání. Olomouc: Statutární město Olomouc, 2009, s. 140–141. ISBN 978-80-244-2370-8.

207 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník).

podporoval a snil o své profesní kariéře na ní.²⁰⁸ První zvěsti, že „naše knihovna postěhuje prý se do Brna“,²⁰⁹ k němu dorazily 21. listopadu. 1. prosince 1918 si ho ve věci nejisté budoucnosti knihovny povolal na radnici Richard Fischer a Vybíral si k tomu poznačil: „O Studijní knihovně; už prý chtějí o ni žádat: město, Národní výbor a několik spolků; mám sepsati důvody proti přeložení knihovny do Brna.“²¹⁰ Zájemců tedy bylo povícero,²¹¹ nicméně skutečná hrozba jen jedna. Ta brněnská. Nastalo horečné vyjednávání. Argumenty proti přeložení knihovny do Brna měl sepsané 6. prosince, kdy ho zároveň Fischer informoval: „V Brně je všecko proti tomu, aby Studijní knihovna zůstala v Olomouci.“²¹² S vypracovaným Vybíralovým elaborátem ale nesouhlasil Stratil: „Dr. Stratil silně proti mým ‚Důvodům proti přestěhování‘ St[udijní] kn[ihovny] do Brna.“²¹³ Jeho vliv, byť byl nadále hlavním oficiálním představitelem bibliotéky, byl v porovnání s jeho zástupcem Vybíralem stále více zanedbatelný – novými orgány byl brán za Němce a pomalu odsouván tzv. na vedlejší kolej.

Přesun knihovny do Brna, o němž se ostatně opakovaně uvažovalo od konce 18. století, vyvolával nejen na lokální úrovni neobvyklou pozornost:

„Na všech stranách, a hlavně v kruzích, které se o tuto knihovnu snad nikdy nestaraly, debatovalo se a debatuje se živě o jejím osudu a širší veřejnost bývá co chvíle překvapována nejdobrodružnějšími zprávami, které vyvolávají úplně zbytečný zmatek.“²¹⁴

Nutno dodat, že za přemístěním knihovny do Brna vždy stály dostatečně logické argumenty, poněvadž tato instituce trpěla zejména po postupné degradaci univerzitního učení v Olomouci (završené rokem 1860) stagnací, jíž vznik ČSR rozhodně neprospěl, neboť se očekávaná obroda a zamýšlený rozvoj nekonaly. Přednost před tradicí dostalo nové brněnské univerzitní centrum, přičemž Studijní knihovna

208 Například 1. září 1912 se v Hranicích uskutečnila „manifestační schůze pro zřízení české university v Brně“, kde jako hlavní řečník vystoupil Karel Engliš (pozdější několikanásobný ministr financí a mj. rovněž první rektor Masarykovy university, Vybíral s ním udržoval nadstandardní osobní vztahy). O události informovaly i ve Vídni vydávané české noviny *Vídeňský deník*, které ve vydání ze 4. září informovaly: „Na návrh dra Vybírala schválilo shromáždění jednomyslně resoluci, v níž se žádá brzké zřízení české university v Brně.“ *Vídeňský deník*, 4. 9. 1912.

209 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník).

210 Tamtéž.

211 Například 14. prosince si do svého deníku zaznamenal, že teologická fakulta skrze olomouckého sídelního kanovníka, pozdějšího biskupa a čerstvě zvoleného poslance Revolučního národního shromáždění Antonína Cyrila Stojana „žádá všecku bohověd[nou] literaturu z naší knihovny; chtěl by soupis důvodů proti přeložení Stud. knih.“. Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník).

212 Tamtéž.

213 Tamtéž.

214 VYBÍRAL, Bohuš. Olomoucká studijní knihovna. *Hlasy republiky*. 1919, roč. 37, č. 56, s. 1–2.

v Olomouci se stala pro Ministerstvo školství a národní osvěty (dále jen MŠANO) problematickou nadstavbou v nově konstituovaném systému vzdělávání.²¹⁵

Olomouc a její představitelé se však Studijní knihovny rozhodně vzdát nechtěli a Vybíral hodlal jejich náklonnosti (spojené zejména se snahou místních politických kruhů získat pro město univerzitu či alespoň Vysokou školu zemědělskou) náležitě využít.²¹⁶ Opřít se v tomto mohl nejen o Adolfa Kubise, majícího v olomoucké správní komisi na starosti agendu školství i knihoven,²¹⁷ ale i o samého Richarda Fischera, který jako vládní komisař celé město až do řádných voleb konaných 15. června 1919 řídil.²¹⁸ Ten mu například 15. ledna 1919 při jedné ze společných cest tlumočil ujištění známého olomouckého advokáta a tehdejšího ministra bez portfeje Mořice Hrubana, že své olomoucké po vzedmuté vlně nesouhlasu s přesídlením nenechá na holičkách: „Min. Hruban prý říkal, že knih. záležitost stojí prý dobře.“²¹⁹

Tlaky na přemístění ovšem neustávaly. Dne 27. února 1919 byl předložen Revolučnímu národnímu shromáždění v Praze široce odůvodněný návrh požadující přestěhování knihovny z Olomouce do Brna.²²⁰ Vybíral navíc musel čelit kvůli svému nakonec ne zcela zamítavému stanovisku i fámám, „že prý jsem pro přestěhování, protože se chci habilitovat“.²²¹ Pravdou je, že jeho postoj byl vedle jistých sympatií ovlivněn i zprávami, které naznačovaly, že stěhování je jen otázkou míry a času. Leccos signalizovala i schůzka knihovníků, archivářů aj. svolaná do Brna Kamilem

215 Blíže viz KORHOŇ, Miloš a VINTROVÁ, Tereza, eds. *Chrám věd a múz: dějiny Vědecké knihovny v Olomouci*.

216 K těmto snahám zevrubněji TRAPL, Miloš. V Republice. In: BUREŠOVÁ, Jana, ed. *Dějiny Olomouce. 2. svazek*, s. 143.

217 Kubis byl rozhodně proti stěhování Studijní knihovny, neboť podobně jako R. Fischer v ní v nových poměrech spatřoval důležitý nástroj posilující a podněcující vzrůst českého živlu v Olomouci i v celém širokém regionu. I proto se toto téma dostalo na přetřes hned během třetího zasedání olomoucké správní komise dne 2. prosince 1918, viz MRÁZ, Jakub. *Politická a spolková činnost Adolfa Kubise* [nepublikovaná magisterská práce], s. 123 a *Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc: [Městská rada hl. města], 1921, s. 24–25.

218 Leč například 1. března 1919 dal ve svém deníku olomouckým činovníkům co proto: „S M. [s manželkou Marií] ve „Stadthofě“ [...]. Hezká společnost a zábava celkem dobrá. Jen ti činovníci: Dr. Fischer, Drbal, Fritz, Kubis, Wagner, Votruba atd., atd. Zasedli k vínu, chlástali a řvali ve vedlejší místnosti až do 3 hod. ráno; ženy seděly hezky pohromadě vedle [...]. Panstvo také tančilo mezi stoly: „hejťman“ Drbal jako venkovský pacholek s cigaretou v tlamě [...]. Výkvět inteligence! Ti spraví národ!! A panny? Emi a Mac[áková] se zlobily, že neměly Drbala, dobíraly se hodně nejemně a pomlouvaly nepřítomné [...]. Po dlouhé době zase jednou ve společnosti, poprvé se ženou. Byla to skvostná duševní koupel. Dá bůh, že se tak brzo nesejdeme, panstvo!“ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník).

219 Tamtéž.

220 Celý návrh dostupný online prostřednictvím Společné česko-slovenské digitální parlamentní knihovny – Národní shromáždění československé 1918–1920, tisk 578. Zasedání Národního shromáždění československého roku 1919. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha: Parlament České republiky [cit. 2019-11-08]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0578_00.htm.

221 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník). Na tyto šířené zvěsti ho při rozpravě nad budoucností knihovny upozornil 14. dubna jeho přítel, olomoucký lékař Mauric Remeš.

Kroftou,²²² působícím tehdy na MŠANO, kde měl v gesci i organizaci vysokoškolského oddělení. Zde se 1. února 1919 Vybíral dozvěděl: „[...] budu mimořádně povýšen a zůstanu [...] v Olomouci až do definitivního zrušení stud. knihovny. Zemská knihovna se postátí a bude prvním základem univ. knihovny; druhou složkou bude naše stud. knihovna.“²²³ Přitom přípravné práce měl dostat na starost dr. Hertvík Jarník, překladatel a romanista, který v letech 1919–1923 stál v čele Zemské knihovny moravské v Brně. I proto se v půli dubna netajil svým kompromisním návrhem, aby v Olomouci zůstaly všechny dublety a část theologik.²²⁴

Celou překerní záležitost i protichůdné tlaky mělo vyjasnit jednání svolané do Olomouce na 24. června 1919 ze strany MŠANO, na němž její pověřenec Kamil Krofta debatoval se zástupci města, olomouckých českých středních škol, theologické fakulty, Národní jednoty a Studijní knihovny zastoupené Vybíralem, který s Kroftou vedle oficalit strávil určitý čas i na procházce a v Národním domě, načež ho doprovodil na nádraží. Studijní knihovna i olomoucké kruhy mohly být vesměs spokojené, neboť kompromisní závěr zněl, že bibliotéka zůstane v Olomouci, přičemž Brnu měla být odevzdána jen sbírka rukopisů a prvotisků (avšak s vyloučením těch s lokálním vztahem k Olomouci). Tedy „díla [...], kterých si Brno nemůže vůbec opatřiti, nebo s nákladem nepoměrným a kterých nutně třeba ke studiu vědeckému“.²²⁵ Vláda se naopak zavázala poskytnout Studijní knihovně mimořádnou a štědrnou subvenci určenou k nákupu novější literatury.²²⁶ Dohoda však nebyla nikdy realizována, i když ještě počátkem října k tomu vše směřovalo. Tehdy v knihovně po několik dní pilně chystal přesun Vybíral s pozdějším ředitelem Zemské a univerzitní knihovny v Brně Jaroslavem Sutnarem, s nímž v přátelském duchu prodiskutoval nejen personální otázky v knihovně, ale i kulturně-politické záležitosti a situaci ve Vídni. Do deníku si pak poznamenal:

„Rozhovor o hlavních směrnících reorganizace Stud. knih. (odevzdáme: rukopisy, inkunábule, nejnutnější bibliografické pomůcky a encyklo-

222 Kamil Krofta (1876–1945), historik, archivář, diplomat a politik. Mimo jiné působil jako velvyslanec ve Vatikáně, ve Vídni a v Berlíně, v letech 1936–1938 byl ministrem zahraničních věcí ČSR. Též ovšem do konce roku 1919 působil na MŠANO, kde spravoval odbory archivnictví, knihovnictví a vědecké ústavy, viz FORST, Vladimír et al., eds. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 2, H–L. Svazek II, K–L*. 1. vydání. Praha: Academia, 1993. s. 983–985. ISBN 80-200-0345-2. O působení na MŠANO viz HOMEROVÁ, Libuše. *Třeboňský archivář Antonín Markus a historik umění Ždeněk Wirth – rozbor a výběrová edice vzájemné korespondence* [diplomová práce]. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, 2013, s. 24. Dostupné z: <https://theses.cz/id/qxax38/>.

223 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník).

224 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) I, s. 153–154. Též Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník).

225 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 2 (deník).

226 Zevrubněji DOUCHA, František. Z dějin Studijní knihovny v Olomouci. In: DOUCHA, František a FISCHER, Josef Ludvík. *Pro moderní župní knihovnu v Olomouci: návrh na rozřešení otázky „Studijní knihovny“ v Olomouci*. Olomouc: Nákladem Okresního osvětového sboru v Olomouci, 1923, s. 3–13.

pedie, moravika; z rukopisů i z inkunábulí zůstane část v Olomouci, z ostatního všecko, co si bude moci Brno samo zakoupiti a co se netýká tak Moravy jako speciálně Olomouce) [...], nabídl mi, že mě navrhne do knihov. sboru při ministerstvu.“²²⁷

Ambivalentní snahy týkající se Studijní knihovny v Olomouci i rozsáhlé plány na její přesun do Brna postupně odeznívaly. Snahy MŠANO narazily na tuhý odpor olomouckých politických a kulturních kruhů, které zase nebyly schopny prosadit na úkor Brna obnovení plnohodnotného univerzitního školství. Studijní knihovna se tak ocitla v podivném vakuu, neřkuli v roli obrazného nechtěného dítěte. Věc jejího statusu, spojeného se zamýšleným stěhováním, se však měla opět vrátit na scénu jen o pár let později, takže boj o její existenci v Olomouci z let 1918–1919 musíme brát pouze jako další z mnoha kol litého zápasu mezi pragmatiky (ti viděli v přesunu do Brna logické vyústění reorganizace systému vzdělávání) a olomouckými patrioty (z nichž mnozí si plně uvědomovali, že město by přesunem knihovny utrpělo na kulturně vzdělávacím poli ztrátu nedožrnné hodnoty). Přitom Vybíral stál někde mezi oběma tábory, neboť jeho role v Olomouci ani budoucí směřování nebylo zcela vyjasněno. A i když poněkud předbíháme, tak dodejme, že jeho pozdější zakotvení v Olomouci a ve zdejší knihovně lze výstižně označit termínem „trvalá dočasnost“.

Kariéra v Olomouci?

V souvislosti s uvažováním přemístěním knihovních fondů do Brna začal Vybíral intenzivně přemýšlet nad svým dalším profesním směřováním. Má zůstat v Olomouci, kterou považoval za periferii?²²⁸ Nebo se pokusit dostat do Brna či Prahy, kam jeho ambice vždy směřovaly? Leč v Olomouci měl přece jen jisté zázemí a MŠANO s ním navíc, jak se dověděl na brněnské schůzce 1. února 1919 od Kamila Krofty, mělo své plány:

„Strastila chtěli prostě propustit a mě jmenovat správcem; prý neovládá češtiny, úřaduje dosud něm[ecky], dával si vypomáhat publikem; řekl jsem, že zodpověděl německy jenom ona akta, která mu poslalo německy místodržitelství, že je naprosto politicky neškodný, svědomitý, vysoce vzdělaný a neobyčejně úslužný úředník; i bylo mi slíbeno, že

²²⁷ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 2 (deník).

²²⁸ Příznacně bylo v tomto postesknutí jeho přítele Remeše, které Vybíral zachytil 12. března 1919 a které vesměs trefně charakterizovalo atmosféru v Olomouci: „[Remeš] naříká na nový centralismus a lituje, že kde kdo chce z Olom. pryč.“ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník).

nebude prostě propuštěn, nýbrž – bude-li zdejší státním občanem – že se přeloží v nynější hodnotě (= bibl. I. tř.) do Brna, já pak že budu mimořádně povýšen a zůstanu s praktik. (Dr. Calábekem?) v Olomouci až do definitivního zrušení stud. knihovny.“²²⁹

Cesty do Brna se jal Vybíral plně využít. Proto následujícího dne navštívil doma Karla Engliše,²³⁰ který mu v jeho osobních záležitostech slíbil intervenci nejen u Krofty, ale případně i přímo u ministra. V následné soukromé přátelské rozpravě si mu Engliš postěžoval, jak je „strašně málo odborníků, hlavně v Nár[odním] shrom[áždění]“, ²³¹ jak v České státoprávní demokracii vládne „protekciónářství“ a jak je ohledně větších plánů a investic složitá domluva se „spořivým“ Aloisem Rašínem jako ministrem financí. V rámci úvah nad kariérním postupem se mu ale v konečném hledisku nejednou vymstilo, že na rozdíl od jiných kolegů²³² se vždy snažil jednat slušně a bez ostrých loktů. Navíc ve zpětném pohledu se některé jeho kroky zdají být dosti neprůbojné, ba nedůsledné (viz například odkládané cesty do Prahy na MŠANO apod.).

Vybíralovo čestné chování a slušnost jsou dobře patrné už v celé komplikované záležitosti s ředitelem Studijní knihovny v Olomouci Strastilem. Obě rodiny se osobně stýkaly nejen pracovně, ale i v soukromí, a jak vidno výše, Vybíral se nerozpokoval Strastila zastat, přestože nemusel. Strastil, od jehož propuštění se upustilo, to oceňoval a po Vybíralově návratu z Brna mu nezapomněl poděkovat: „Řekl, že je mi vděčen, že jsem se ho tak zastal, ale že je rozhodnut vrátit se do Celovce; přál by si jenom, aby se to mohlo státi, až bude tepleji a jistější poměry.“²³³ Po jistých peripetiích nakonec od roku 1924 působil jako ředitel knihovny Vysoké školy technické ve Vídni.

229 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník).

230 Karel Engliš (1880–1961), filozof, právník, národohospodář a politik. V letech 1919–1920 první rektor Masarykovy univerzity v Brně, též poslanec a několikanásobný ministr financí za první republiky. V letech 1934–1939 guvernér Národní banky československé v Praze. Blíže viz TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 1. A–J*, s. 292–293.

231 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník).

232 Například o přerovském rodákovi dr. Leopoldu Calábekovi (1892–1944), budoucímu kolegovi, který měl však mnohem vyšší ambice než pracovat pod Vybíralem a který se rovněž účastnil brněnské schůzky, si do svého deníku napsal: „Stal se z něho bezohledný šplhavec, jemuž jsou všechny prostředky svaty: známosti s prof. (Krofta), politika (Dr. Stránský), aprovizace (prof. Drtina) [...]. Dnes je čelným faktorem strany st. dem. [Česká státoprávní demokracie – 1919 splýnula s Československou národní demokracií]; ale hned by se stal soc. dem., kdyby mu partaj (Dr. Stránský, Drtina, [František] Sís) nevymohli a nedali, co chce.“ Calábek skutečně dostal v roce 1921 místo v Praze na MŠANO. Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník). GLONEK, Jiří. Nejistá budoucnost knihovny (1918–1945). In: KORHON, Miloš a VINTROVÁ, Tereza, eds. *Chrám věd a múz: dějiny Vědecké knihovny v Olomouci*, s. 188.

233 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník). *Wiener Zeitung*. 1930, roč. 227, č. 283.

Ani Vybíralovo povýšení nešlo zrovna hladce, i když 16. dubna 1919 opět jednal v Brně s Kroftou o své budoucnosti, přičemž zároveň odeslal do Prahy příslušnou žádost. Zkušenější Strastil mu přitom radil, ať se vydá přímo do Prahy, a to osobně. Cestu však musel Vybíral odložit kvůli nemoci. Po všech intervencích se nicméně dočkal první jistoty 30. května 1919, když mu Moravské místodržitelství oznámilo, že byl jmenován knihovníkem II. třídy s ročním platem 2 800 Kč.²³⁴ Dne 24. června ho pak při návštěvě Olomouce ujišťoval Krofta, že v červenci by měl být jmenován správcem Studijní knihovny. A Krofta skutečně nelhal, byť se o oficiálním jmenování „zatímním správcem“ dověděl až 27. srpna, když mu byl konečně oznámen výnos MŠANO již z 22. července. Stalo se tak díky jeho osobní návštěvě na brněnském místodržitelství, kde se úřední jmenovací dekret pozdržel „pro spoustu práce“, načež mu bylo přislíbeno jeho okamžité vyřízení. Výnos, který „hledíc k změně poměrů“ poslal dosavadního správce Strastila na dovolenou na dobu neurčitou s tím, že má knihovnu odevzdat do rukou Vybírala, tedy dorazil do Olomouce 1. září 1919. Druhého dne mu Strastil „předal správu a rozloučil se s úřadem“.²³⁵ Okamžitě se pustil za pomoci nově přiděleného kolegy, knihovního asistenta dr. Leopolda Calábka, do optimalizace rozvrhů pracovních činností a zejména nového přístupu v systému nákupů knih i modernizace knihovny. Svě vědecké ambice kvůli každodenním starostem musel odsunout stranou. Nyní hrálo prim nezřídka složité vyjednávání, domlouvání i urgování zcela všedních provozních záležitostí (jako například prací spojených s elektrifikací a plynofikací knihovny a služebních bytů). Přitom i vyjednaný ministerský příkaz vyžadoval jeho intervence na olomouckém okresním hejtmánství i brněnském místodržitelství, protože úřady si věc přehazovaly mezi sebou: „I na telef[on] si pořádně počkáme, dnešní poměry jsou přímo neuvěřitelné!“²³⁶ Vybírala tyto hry (ani setrvání v Olomouci) očividně nenaplňovaly. Stále myslel na lepší (vědeckou) kariéru. Nepřekvapí tudíž, že se pokoušel sehnat si byt v Brně. Tím spíše, že během léta marně žádal o přidělení bytu v Olomouci, kde mu na radnici tajemník Kyas nemohl nic slíbit, neboť měl na stole žádosti od dalších 600 rodin. Nepochodil ani v Brně.²³⁷

Po jmenování správcem Studijní knihovny tedy jeho snahy, kterak se dostat z Olomouce, neochably. Zároveň je třeba si uvědomit, že budoucnost jím spravované

234 K tomu dostával rovněž roční přídavek 840 Kč a drahotní roční přídavek 2 520 Kč. MŠANO mu navíc 17. července 1919 přidělilo dotaci 2 000 Kč „na pokračování v odborných studiích o písemnictví jihoslovanském“. ZAO-OI, VKOL, kart. 105 (1918/1919), inv. č. 664. Tato vstřícnost patrně pramenila i z přímlyvy, kterou mu slíbil přes Kroftu zařídit Karel Engliš. ZAO-OI, VKOL, kart. 105 (1918/1919), inv. č. 664. Též Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník).

235 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 2 (deník).

236 Tamtéž.

237 GLONEK, Jiří. Nejistá budoucnost knihovny (1918–1945), s. 188. Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 2 (deník).

instituce byla stále nejasná. Utrzovaly ho v tom i hovory s Jaroslavem Sutnarem,²³⁸ které mu skýtal i jisté naděje týkající se lepšího uplatnění. Neustálé vyčkávání a sliby se odhodlal vyřešit osobní návštěvou pražských ministerstev, takže 17. října intervenoval za pomoci Evžena Šterna²³⁹ na Ministerstvu sociální péče, kde ho Štern představil nejprve odborovému radovi Dr. Pickovi a posléze i ministru Wintrovi,²⁴⁰ který mu učinil následující nabídku: „[...] upozorňovali ho na mne již několikrát, hlavně Štern; svěřil by mi knihovnu a tajemnictví Sociálního ústavu, o jehož vybudování by mi připadla hlavní starost.“²⁴¹ Vybíral o možnosti zakotvit v Praze vážně uvažoval, poněvadž angažmá v Brně se jevilo jako značně nejisté. Ostatně jeho žena zde měla rodinné zázemí a on spoustu známých. A vedle toho „v Praze se žije laci- něji než v Olomouci, v min[isterstvech] se dosti fasuje (i kuřivo!)“.²⁴² Pro vášnivého kuřáka, kterým Vybíral byl, jistě ne zcela bezvýznamný benefit. Následně mířily jeho kroky na MŠANO mimo jiné ke Kroftovi, jemuž nejprve podal výklad situace ve Studijní knihovně, načež mu předestřel svůj záměr bibliotéku opustit:

„[...] bylo mu velice líto, že chci z Olomouce odejít, poněvadž prý se tím nikdy a nikomu netajil, že jsem jediný knih. přednosta, na něhož lze ve všem spoléhati; pro případ, že bych zůstal, slíbil mi urychlené jmenování def. správcem [...], později bych se dostal do Brna. Kdyby byl tušil, že chci do Prahy, byl by mě navrhl za knihovníka ministerstvu vyučování, kterážto místo je již slíbeno Hroznému.“²⁴³

238 Jaroslav Sutnar (1873–1947), literární historik, básník a překladatel. Knihovník Dvorské knihovny ve Vídni, kde působil i na tamní univerzitě. V letech 1921–1934 vedl Zemskou a univerzitní knihovnu v Brně. Do výslužby odešel 2. ledna 1935. Blíže viz MERHAUT, Luboš et al., eds. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4 S–Ž, dodatky k LČL 1–3, A–Ř. Svazek I, S–T*. 1. vydání. Praha: Academia, 2008, s. 428–430. ISBN 978-80-200-1572-3. Těž JIRÁNOVÁ, Olga a KUBÍČEK, Jaromír, eds. *Státní vědecká knihovna v Brně: jubilejní sborník (1808–1883–1958–1983)*, s. 30–45. Rovněž KUBÍČEK, Jaromír et al. *Moravská zemská knihovna v Brně 1808–2008: knihovní sbírky*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2008, s. 19.

239 Štern byl v letech 1918–1926 přednostou odboru pro dělnické zákonodárství na Ministerstvu sociální péče, přičemž se výrazně podílel na vybudování soustavy sociálního pojištění v ČSR. K jeho zajímavé osobě viz např. VEČERNÍK, Jiří. Štern Evžen. In: *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, aktualizováno 8. 12. 2018 [cit. 2019-11-08]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Štern_Evžen.

240 Lev Winter (1876–1935), právník, národohospodář a politik, v letech 1918–1920 a 1925–1926 ministr sociální péče, mj. přední odborník v oblasti sociálního pojištění. Blíže viz TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 3. Q–Ž*, s. 530.

241 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 2 (deník).

242 Tamtéž.

243 Jindřich Hrozný (1885–1952), knihovník a biblista, bratr orientalisty Bedřicha Hrozného. V roce 1911 nastoupil do C. k. Veřejné a univerzitní knihovny v Praze jako praktikant. Od ledna 1928 byl zaměstnancem MŠANO. Do Národní a univerzitní knihovny v Praze se vrátil v červenci 1935. V letech 1939–1945 vykonával funkci ředitele Národní a univerzitní knihovny v Praze, resp. Zemské a univerzitní knihovny Praha. Blíže viz *Rukověť tištěných knihovních fondů Národní knihovny České republiky: od prvotisků do konce 19. století*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2006. Těž Hrozný, Jindřich, 1885–1952. In: *SKK – Slovník českých knihovníků* [online]. Praha: Národní knihovna České republiky, 2007 [cit. 2019-10-23]. Dostupné z: <http://aleph.nkp.cz/cze/sck>.

Vedle výše uvedeného „ředitelského“ definitiva mu Krofta sliboval jednak finanční polepšení, jednak personální posílení, na něž sice Studijní knihovna neměla tabulkově nárok, leč tato situace se řešila od roku 1918 po dlouhá desetiletí až do obnovení statusu univerzitní knihovny elegantním provizoriem, kdy dotyčná osoba byla oficiálně jmenována do Brna, avšak reálně byla pracovně přidělena do Olomouce.²⁴⁴ Obdobně Vybíralovi rozmlouval odchod z Olomouce i Zdeněk Václav Tobolka,²⁴⁵ jehož navštívil tentýž den v knihovně Národního shromáždění a který na něho apeloval, ať zůstane „už proto, že nás čeká velká práce s knihovnami šlechtickými, klášterními atd.; ale ať si vymohu aspoň VIII. [tj. osmou hodnostní třídu]“.²⁴⁶ Kromě toho Tobolka nehodnotil Kroftovu činnost právě v dobrém světle, považoval ho za příliš nerozhodného a člověka majícího „všude samá provisoría“, protože prý nedokáže v úřadě čelit různým tlakům.²⁴⁷ Leč v případě Olomouce Krofta své slovo dodržel. MŠANO se tedy povedlo zdánlivě nemožné: zajistit důležité vedoucí místo v olomoucké Studijní knihovně spolehlivým Vybíralem, který byl 18. prosince 1919 jmenován „knihovníkem I. třídy a definitivním správcem knihovny“²⁴⁸ i s onou osmou hodnostní třídou. Navíc se téhož dne dočkal od ministerstva i výnosu, jímž mu byla tzv. remunerací (tedy finanční odměnou k platu) přiznána částka 1 500 korun „za zvýšenou činnost při správě“²⁴⁹ knihovny. Vánočním výnosem byla schválena také jeho volba za člena knihovního sboru při MŠANO, kam ho doporučil Jaroslav Sutnar.²⁵⁰ I on tedy dodržel, co Vybíralovi slíbil prosadit. Ač částečně upokojeno, tak Vybíralovo rozpoložení ještě před výše uvedenou ministerskou ofenzívou vystihuje jeho drobná deníková glosa ze 7. listopadu 1919 na zprávy od kolegy Calábka, který mu líčil, kterak se jejich známí všude v Praze a jinde v republice dostávají na dobře placená místa: „A my sedíme [...]“.²⁵¹

Kauza župní bibliotéky – boj Vybírala a Fischera s ministerstvem o moderní knihovnu

Studijní knihovna si sice uchránila své bohaté starší fondy, ale vize na její rozvoj a rozkvět, na doplnění citelně chybějící a žádané nové literatury i na její proměnu

244 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) I, s. 156.

245 Zdeněk Václav Tobolka (1874–1951), historik, politik, bibliograf a zakladatel české knihovnědy. V letech 1918–1938 ředitel knihovny Národního shromáždění. Blíže viz MERHAUT, Luboš et al., eds. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4, S–Ž, dodatky k LČL 1–3, A–Ř. Svazek I, S–T*, s. 940–943. Vybíral s ním byl v častém osobním a hlavně pracovním styku v rámci vytváření knihovědných a bibliografických soupisů apod. (například známý *Knihopis*). Tobolka byl mimo jiné rovněž rozhodným zastáncem přemístění fondů Studijní knihovny v Olomouci do Brna.

246 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 2 (deník).

247 Tamtéž.

248 Archiv VKOL, kart. 1, inv. č. 21 (osobní služební výkaz B. Vybírala).

249 Tamtéž.

250 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 2 (deník).

251 Tamtéž.

v moderní župní knihovnu se nenaplnovala. Knihovna se vlastně stala téměř až trpěným přívěškem v novém systému státních vzdělávacích institucí. Tudíž i po zdánlivém vykrystalizování poměrů v roce 1919 musel Vybíral knihovnu vést v neustálém provizoriu a ovzduší nejistoty spojeném s nedostatečným finančním i personálním zajištěním, poznamenaným navíc ještě velkou fluktuací podřízených zaměstnanců. Jeho písemné urgencye i osobní intervence v Praze v těchto věcech nebo i v otázce zasazování se za příslušné ocenění zaměstnanců se železnou pravidelností obtěžovaly pražská ministerstva.²⁵² Přitom se nebál být ke MŠANO i kriticky jízlivý. Nejednou dokonce pohrozil svou rezignací, neboť již nehodlal „za nynější neutěšené poměry nésti nadále odpovědnost“.²⁵³ Ministerstvo nicméně dobře vědělo, co v osobě Vybírala v Olomouci má. Velice dobře znalo neuspokojivé poměry, leč priority obvykle ležely jinde než v „olomoucké periferii“, takže politika MŠANO ke knihovně i k jejímu správci by se dala s jistou mírou nadsázky přirovnat k oné pověstné drobečkové politice, která vždy řeší problémy až ve fázi, kdy dosáhnou neúnosného vrcholu.²⁵⁴

Na vyčerpaného Vybírala se v roce 1923 přeci jen takřikajíc usmálo štěstí, neboť MŠANO 23. března schválilo personální rošádu, díky již měl do Studijní knihovny zamířit z pražské univerzitní bibliotéky Josef Ludvík Fischer, později řazený k nejvýznamnějším a nejoriginálnějším českým filozofům a sociologům 20. století.²⁵⁵ Po jistých odkladech (zaviněných čerpáním zdravotní dovolené a rovněž studijním stipendiem kvůli chystané habilitaci) nastoupil Fischer do Olomouce až 23. června 1923, ale jeho přítomnost byla v knihovně znát takřka okamžitě. Nutno podotknout, že jeho olomoucký pobyt můžeme směle označit za jistý druh politického vyhnanství, což pramenilo z jeho levicové orientace a aktivit koketujících s myšlenkou komunismu. Je opět příznačné, že z pražského centra byl „uklizen“ právě do Olomouce, kde oficiálně setrval plných deset let: „Víš, jezdit do Prahy nebo do Brna, nikdy nedělá dobře; člověk pak dvojnásob cítí, že Olomouc je kriminál.“²⁵⁶ Trefná citace z dopisu J. L. Fischera,²⁵⁷ který napsal 6. března 1925 svému příteli Bedřichu Václavkovi, jehož v dopisech familiárně oslovoval „Bedřo“, dokresluje vnímání Olomouce jako

252 Situaci rozhodně neulehčovala ani vleklá nerozhodnost ministerstva pramenící z nedořešené úvahy nad eventuálním přesunem knižního fondu do Brna, přičemž tato otázka nebyla uzavřena ještě v roce 1925.

253 ZAO-OL, VKOL, kart. 107 (1921), inv. č. 320.

254 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) I., s. 157–158. Blíže viz GLONEK, Jiří. Nejistá budoucnost knihovny (1918–1945), s. 185–209.

255 K němu blíže viz jeho medailon v KORHOŇ, Miloš a VINTROVÁ, Tereza, eds. *Chrám věd a múz: dějiny Vědecké knihovny v Olomouci*, s. 190.

256 PNP, Literární archiv, fond Václavěk Bedřich (1897–1943), č. f. 1820, korespondence přijatá (J. L. Fischer), 4/1/1/106.

257 Politicky zcela jinak orientovaný Vybíral s ním měl velmi korektní vztah a s odstupem ho po pracovní stránce hodnotil jako úředníka naprosto spolehlivého, velice zdatného a pilného. Fischerovi se podařilo v roce 1933 přesunout do Brna, avšak odtud putoval opačným směrem jeho přítel Bedřich Václavěk, který v knihovně setrval až do svého nuceného nástupu na dovolenou v roce 1939. Blíže viz GLONEK, Jiří. Nejistá budoucnost knihovny (1918–1945), s. 189–197.

žaláře, kde někteří cítili, že jejich vědecké ambice i kariéra soustavně trpí. I proto si J. L. Fischer se svým novým nadřízeným Bohušem Vybíralem, byť oba byli zcela jiné politické orientace, pracovní velmi rozuměli. Společně vytvořili dobře fungující tandem, jenž se snažil vymanit Studijní knihovnu z marasmu nezájmu, stagnace a hrozícího úpadku. K Vybíralově smůle se ale J. L. Fischer snažil z Olomouce pokud možno co nejdříve dostat. Dokonce už v září 1924 Vybíral po náznacích, které zachytil při osobní návštěvě MŠANO, naznal, že se chystá Fischerův přesun. Dne 25. září se k tomu výstižně rozepsal v dopise Z. V. Tobolkovi:

„Pokud běží o Fischera, ráčíte vědět, že jsem poslední, kdo by chtěl jakkoli překážet jeho snahám o vysokoškolskou kariéru, ale prosím Vás velice snažně, aby se nebral v úvahu pro záměnu za někoho z Brna, jenž by se sem poslal na základě disciplinárky. Prosím o to jedině v zájmu studijní knihovny, která by se tím stala via facta trestaneckou stanicí a kde by nově ustavené síly sotva pracovaly s takovou chutí a obětavostí, jak je to právě u nás zapotřebí. Řekl jsem ostatně Fischerovi přímo, že podle mého přesvědčení by dnes Brno pro něho nebylo.“²⁵⁸

Vybíralova slova o trestanecké kolonii se nakonec potvrdila, když se v rámci personálních rošád J. L. Fischer vskutku z Olomouce po několika letech snah dostal. Paradoxně se tak stalo na úkor jeho přítele Bedřicha Václavka.

Nicméně ještě předtím se Vybíral s Fischerem upnuli na realizaci myšlenky přeměnit Studijní knihovnu v moderní knihovnu župní tak, jak to bylo Vybíralovi slíbeno již v roce 1919. V poměrně regionálně medializované kauze přitom J. L. Fischerovi připadla role veřejného stěžovatele, který svými bryskními a promyšlenými články vzbudil zájem o knihovnu nejen u široké veřejnosti a kulturní obce, ale především u olomoucké městské rady i vlivných politicko-kulturních kruhů. Přitom je očividné, že tato zvolená taktika vycházela z domluvy s Vybíralem, jenž byl neméně aktivní směrem k MŠANO. Jestliže snahy olomouckých knihovníků našly u městské rady podporu (i finanční), tak u MŠANO nikoli. A to ani přesto, že společný návrh olomouckých nastiňoval v rámci celkové reorganizace řešení i ve vztahu ke stále neuza-
vřenému možnému přesunu části Studijní knihovny do Brna. Aktivita v rámcových obrysech vycházela z iniciativy olomouckých knihovníků z listopadu roku 1921, jež měla vyřešit „neudržitelný roztržštěný stav knihoven v Olomouci“.²⁵⁹ J. L. Fischer sice tehdejší návrh, který MŠANO odložilo nevyřízený „ad acta“, považoval o dva

258 PNP, Literární archiv, fond Tobolka Zdeněk Václav, dopis z 25. 9. 1924.

259 FISCHER, Josef Ludvík. Návrh na reorganizaci Studijní knihovny v Olomouci. In: DOUCHA, František a FISCHER, Josef Ludvík. *Pro moderní župní knihovnu v Olomouci: návrh na rozřešení otázky „Studijní knihovny“ v Olomouci*, s. 13.

roky později již za nedostatečný, přesto se ho s Vybíralem snažili částečně využít při nově formulovaném „rámcovém programu výstavby budoucí knihovny“.²⁶⁰ Dělo se tak po několika soukromých poradách s dalšími olomouckými knihovníky, jednak s dr. Arthurem Herrem,²⁶¹ jednak s profesorem Šprincem.²⁶² Výsledný záměr mající za cíl „vzbudití interest o Studijní knihovnu v kruzích nejpovolanejších: v olomoucké veřejnosti“²⁶³ shrnoval drobný tisk o 24 stranách pod názvem *Pro moderní župní knihovnu v Olomouci* s podtitulem *Návrh na rozřešení otázky „Studijní knihovny“ v Olomouci*. Využito přitom bylo dva roky staré pojednání Františka Douchy *Ž dějin Studijní knihovny v Olomouci*, když druhou část představovala stať J. L. Fischera *Návrh na reorganisaci Studijní knihovny v Olomouci*. Po žádosti A. Šprince ze 17. listopadu 1923 na vydání Okresním osvětovým sborem v Olomouci přispěla třemi sty korunami i olomoucká městská rada, již však později J. L. Fischer taktéž nešetřil kritiky. Rada věc na doporučení Františka Romparta²⁶⁴ podpořila ještě téhož dne z rozpočtové kapitoly *Podpora uměleckých a vzdělávacích korporací*, přičemž brožura měla být následně rozeslána „poslancům k informaci“.²⁶⁵ Fischer ve své stati zopakoval již dřívější Vybíralovy nářky a nově formuloval o společných vizích: „Tak, jak studijní knihovna dnes vypadá, vyhovuje jenom dvěma účelům: 1. je skladištěm starých (z velké části neobyčejně vzácných) tisků, 2. sběrnou povinných výtisků z Moravy.“²⁶⁶ Přitom z roční dotace (vesměs pohlcené náklady na vazbu knih) „nebylo by možno saturovati ani veřejnou knihovnu prostřední velikosti, natož vědeckou [...]“.²⁶⁷ Kritika směřovala především do řad MŠANO:

„[...] k vědeckým účelům moderním je studijní knihovna neupotřebitelná [...]. Je přímo trapné viděti tento stav knihovny [...], jak se jí

260 FISCHER, Josef Ludvík. Návrh na reorganisaci Studijní knihovny v Olomouci, s. 13.

261 Arthur Herr (1891–1986), v letech 1920–1925 stál v čele nově konstituované *Deutsche öffentliche Bücherei (Stadtbücherei)* čili Německé veřejné knihovny v Olomouci. V roce 1925 odešel z Olomouce do Varnsdorfu, kde vedl místní knihovnu a muzeum. K němu blíže viz HÁJEK, Martin. *Olomoučtí Němci 1918–1938* [dizertační práce]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2018, s. 141. Dostupné z: <https://theses.cz/id/b6em8e/>.

262 Antonín Šprinc (1887–1925), knihovník, středoškolský profesor, překladatel, redaktor. 1. srpna 1920 byl pověřen vedením nově zakládané městské knihovny v Olomouci (Husova knihovna Národní jednoty, veřejná knihovna hlavního města Olomouce – nyní Knihovna města Olomouce). Pořádal četné okresní knihovnické kurzy, svolával porady knihovníků olomoucké župy atd. Blíže viz Šprinc, Antonín, 1887–1925. In: *SCK – Slovník českých knihovníků* [online]. Praha: Národní knihovna České republiky, 2007 [cit. 2019-10-23]. Dostupné z: <https://ipk.nkp.cz/oborove-baze-dat/slovník-ceskych-knihovniku>. Ke konzultacím knihovníků viz FISCHER, Josef Ludvík. Návrh na reorganisaci Studijní knihovny v Olomouci, s. 17.

263 Tamtéž, s. 13 (viz pasáž J. L. Fischera).

264 František Rompart (1877–1941), pedagog a politik, mj. v letech 1918–1929 působil jako první náměstek starosty Olomouce, zahynul v koncentračním táboře Mauthausen, viz MENŠÍKOVÁ, Simona. Ing. František Rompart. In: *Internetová encyklopedie dějin Brna* [online]. Aktualizováno 11. 10. 2016 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=1256.

265 SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, kart. 135, inv. č. 84, sign. IIc-86 (složka Studijní knihovna).

266 FISCHER, Josef Ludvík. Návrh na reorganisaci Studijní knihovny v Olomouci, s. 13–23.

267 Tamtéž, s. 14.

nedostává těch nejzákladnějších děl všech oborů, a to tím více, čím novějšího data jsou, jak všechny pokusy odstraniti tyto nedostatky se rozbíjejí o finanční bídu a vytrvalost ministerstva, s jakou odmítá všechny žádosti za doplnění knihovny.“²⁶⁸

Vybíralovi s Fischerem připadalo tristní rovněž to, že olomoucké kruhy se sice zuby nehty bránily přesunu Studijní knihovny, ale podle nich by měly „mnohem naléhavěji usilovati“,²⁶⁹ aby ve městě působila tolik potřebná moderní a dobře vybavená vědecká knihovna: „[...] je to trochu nehorázný omyl, když to, co Olomouc potřebuje, v knihovně není, za to však mnoho, čeho nepotřebuje.“²⁷⁰

A knihovnu skutečně nejvíce pátil problém spojený s možností zpřístupňovat veřejnosti nejnovější literaturu, takže začalo platit „obecně rozšířené mínění, že knihovna uchovává jen staré škváry“.²⁷¹ S tím souvisel i další problém, a sice skutečnost, že knihovna nedisponovala novým generálním katalogem, jehož opatření pokládal Vybíral za zcela stěžejní věc, byť náročnou po stránce personální, a tudíž i finanční, takže se k jeho zajištění snažil opakovaně pohnout MŠANO: „Potřeba nejakutnější (vydání katalogu přírůstků...) nemůže býti již dále ignorována. Byla by naléhavou potřebou i tehdy, kdyby knihovna měla svůj úplný svazkový katalog, a je jím tím spíše, když knihovna ani tohoto nemá.“²⁷² Trpělivě tedy ve svých prosbách na ministerstvo vysvětloval to, co muselo být pražským úředníkům beztak zřejmé: „[Knížní fond] stane se živou zásobou teprve tehdy, když bude veřejně přístupen tištěným katalogem.“²⁷³ Vždyť i ony nové, těžce vybojované akvizice byly takto pro veřejnost podle Vybírala prakticky neviditelné.²⁷⁴

Dne 11. listopadu 1923 snahy Vybírala s J. L. Fischerem podpořila i rezoluce Okresních osvětových sborů a kulturních organizací ze župy olomoucké, kde se pravilo:

„Základem budoucí župní knihovny budiž Studijní knihovna v Olomouci vybavena moderní vědeckou literaturou tak, aby mohla vyhověti vědeckým potřebám pracovníků župy. K této budoucí župní knihovně v Olomouci budtež přičleněny místní knihovny městské, které by plnily druhý úkol příští župní knihovny: Úkol lidovýchovný. Otázka poměru theologické fakulty budiž řešena v tom smyslu, že knižní bohatství

268 FISCHER, Josef Ludvík. Návrh na reorganizaci Studijní knihovny v Olomouci, s. 14.

269 Tamtéž.

270 Tamtéž.

271 ZAO-OL, VKOL, kart. 108 (1923), inv. č. 1429.

272 Tamtéž.

273 Tamtéž.

274 Tamtéž.

theologické, na něž by činila nárok fakulta theologická, zůstane bezpodmínečně v rámci župní knihovny. Otázka organizace budoucí župní knihovny může být řešena jen reorganizací Studijní knihovny tak, že by knižní bohatství, jehož by pro účely budoucí župní knihovny nebylo možno použití, bylo vráceno svému původnímu určení (universitě v Brně), župní knihovna pak byla by náhradou vybudována ve smyslu svého vědeckého a lidovýchového určení, a to jednak základní velkou dotací a zvýšením dotací ročních.²⁷⁵

Soustředěná a promyšlená ofenzíva však přinesla jen částečné úspěchy. Přispěla k tomu i série článků J. L. Fischera v různých periodikách a hlavně důmyslná kritika uveřejněná v populárním olomouckém deníku *Pozor* 25. prosince 1923, z něhož se nabízí rovněž obsáhle citovat:

„Městská rada povolila obnos 300 Kč na vydání brožury o zdejší Studijní knihovně, obsahující návrh na její reorganizaci v moderní župní knihovnu. Jsem tak optimistický, že v tomto činu městské rady se domnívám vidět prvé rozpomenutí zástupců města na jejich povinnost vůči Studijní knihovně, po němž následovati budou činy další. Tak nepochybuji, že na lednovém sjezdu poslanců a senátorů za olomoucký kraj bude mezi předměty jednání na neposledním místě i otázka Studijní knihovny... Tak nepochybuji dále, že městská rada nespokojí se s publikováním reformního návrhu, nýbrž že bude hledati cesty a prostředky k jeho uskutečnění. Tak nepochybuji, že si vyžádá oficiální zprávy (u ředitelství knihovny) o stavu a bolestech knihovny. To vše považuji za samozřejmé, za něco, k čemu by došlo i bez tohoto připomenutí. Ale chtěl jsem dnes, osobně, žádati za něco jiného. Když vyšly mé články o Studijní knihovně v *Čase* [...], největší údiv vzbudilo několik číslic, uvádějících finanční poměry Stud. knihovny. Bylo z nich zřejmo, že malé městské knihovny s nepatrným počtem svazků jsou dotovány mnohem více, než velká vědecká knihovna se 150 000 svazky. A bylo z nich také zřejmo, jak nevědecky pak musí taková vědecká knihovna vypadat, zbývá-li jí na nákup knih ročně necelých 15 000 Kč. Neuváděl jsem těch číslic proto, abych jimi budil údiv, ale aby se staly výzvou k nápravě. Když se v posledních letech několikrát mělo jednati o převezení Studijní knihovny do Brna, probudila se vždy na prchavou chvíli láska olomouckých ke knihovně. Tehdy ujišťovali, že ztráta knihovny by byla pro Olomouc

275 FISCHER, Josef Ludvík. Návrh na reorganizaci Studijní knihovny v Olomouci, s. 23–24.

neodčinitelnou ztrátou kulturní. Tehdy žalovali na macešské zacházení s Olomoucí ve všech ohledech, i kulturních. Ale čím se Olomouc sama zasloužila o knihovnu? Čím prokázala svou péči o ni? Svou pomoc? [...] Já vím, že finanční poměry města jsou velmi neutěšené [...]. Ale na druhé straně vím, kolik peněz se vydá na věci mnohem menší důležitosti bez mrknutí oka. A proto přicházím o vánocích [...] před zástupce města, aby darující Studijní knihovně subvenci 10 000 Kč, dali dobrý dar sobě i všem. Jeho účinky nebudou patrné hned [...], protože kulturní statky se nerentují hned, jako kulturní chyby se mstí až po čase. Ale jednou se rentují, a peníz na ně věnovaný, je uložen na dobrý úrok.“²⁷⁶

Na konci svého neotřelého a skvěle vystavěného apelu neopomenul J. L. Fischer podotknout:

„Cizí zde a v Olomouci jen na skok, považoval jsem a považuji za svou samozřejmou a radostnou povinnost, věnovat knihovně se svých sil a svého času co nejvíce mohu. Oč větší musí být vůči knihovně města povinnost těch, kdož důvěrou občanstva byli povoláni k správě obce: městské rady? Nechť dovolí, abych jí tuto její povinnost připomněl.“²⁷⁷

Reakce města přišla snad až nečekaně brzy. Již 26. prosince olomoucký starosta Richard Fischer požádal knihovnu „o laskavé sdělení o stavu a bolestech Vaší knihovny, jakož i o návrhy, jak by město mohlo přispěti k jejich nápravě“.²⁷⁸ Taktéž Vybíralovy prosby pohnuly MŠANO alespoň ke schválení zvláštní jednorázové dotace 3 000 Kč.²⁷⁹ Každopádně 8. ledna 1924 odeslal Vybíral městské radě vyžádaný zevrubnější elaborát o aktuálním stavu a problémech Studijní knihovny. Zde Vybíral nastínil dva hlavní nedostatky, jimiž podle něho knihovna trpí, přičemž neopomenul zdůraznit, že strategie, která na problémy upozornit prostřednictvím článků publikovaných v tisku, je jen pověstnou špičkou ledovce, neboť on sám se snažil pohnout k nápravě MŠANO „četnými přípisy a žádostmi“.²⁸⁰

Za první handicap označil „nedostatek úřednických sil“²⁸¹ a sám dodal, že odpovědnost za tento stav nese MŠANO, jelikož dlouhodobě odmítá obsadit dvě jinak řádně systemizovaná místa, které Studijní knihovně v Olomouci náležela, takže

276 FISCHER, Josef Ludvík. Studijní knihovně v Olomouci k vánocům. *Pozor*. 1923, roč. 30, č. 300, s. 6.

277 Tamtéž.

278 ZAO-OL, VKOL, kart. 109 (1924), inv. č. 12.

279 Viz dopis MŠANO z 29. prosince 1923.

280 SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, kart. 135, inv. č. 84, sign. IIc-86 (složka Studijní knihovna).

281 Tamtéž.

stávající pracovníci jsou „nesnesitelně přetíženi, mají-li býti v čas vykonány alespoň práce nejnaléhavější“.²⁸² Nicméně takto již nezbyval prostor na práce „neméně důležité“, jako například na revize katalogů. Zhola nemožné pak bylo rozšířit otevírací dobu knihovny: „Ministerstvo školství a nár. osvěty na všechny stesky a žádosti ředitelství v této věci odpovídá stereotypním poukazem na nejistý stav knihovny v budoucnosti, ponechávajíc při tom otázku budoucnosti knihovny neřešenu.“²⁸³ Vybíral si však městské radě jen oprávněně nestěžoval, nýbrž ji rovnou vyzval, aby „přímo intervenovala“ na MŠANO, a podpořila tak jeho žádost odeslanou na MŠANO ve stejný den (tedy 8. ledna) o „okamžité vypsání krátkodobého konkursu dvou praktikantských míst při Studijní knihovně“.²⁸⁴

Jako druhý „neméně citelný a neméně zhoubný“ handicap Vybíral označil „na-prostý nedostatek finančních prostředků, který rozpočtovými škrty pro rok 1924 nabyl katastrofálních rozměrů“.²⁸⁵ Knihovně totiž po odečtení nutných nákladů na provoz a vazby knih zbývalo na nové akvizice (byť jí ještě nebylo odebráno právo na tzv. povinný výtisk z území Moravy) jen žalostných 10 000 korun, „tedy obnos, který potřebuje knihovna menšího okresního města“.²⁸⁶ Jinak velmi distingovaný Vybíral se proto opět nezdřáhal vyzvat městskou radu apelovat na její mravní povinnost, „aby neopomíjela při žádné příležitosti veškerým svým vlivem podporovati všechny plně oprávněné a vždy bez toho jen minimální žádosti, jimiž se Studijní knihovna bude obracet na ministerstvo [...]“.²⁸⁷ Vybíral navíc za knihovnu požádal o možnost prezentovat problémy knihovny osobně a zevrubněji před kulturním odborem městské rady, aby tato mohla „použití těchto informací již při proponovaném sjezdu poslanců za zdejší župu a o zájezdu čl. žurnalistů do Olomouce“.²⁸⁸

Vidíme, že Vybíral s Fischerem měli celou akci vskutku výborně promyšlenou, zkoordinovanou i předpřipravenou díky svým známostem v tisku i v olomoucké politicko-kulturní obci, neboť město se, jak uvidíme níže, za Studijní knihovnu ve všem postavilo. Vybíral tedy 22. ledna 1924 zaslal olomoucké městské radě *Memorandum o potřebách Studijní knihovny, předložené zástupcům zákonodárných sborů republiky čsl. za župu olomouckou, shromážděným v Olomouci dne 27. 1. 1924*. V něm stručně řečeno formuloval tři základní požadavky – reorganizaci bibliotéky v knihovnu župní, obsazení systemizovaných míst, zajištění dostatečného financování, a zároveň očekával od účastníků setkání, že záležitosti budou věnovat „náležitou pozornost i nej-

282 SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, kart. 135, inv. č. 84, sign. IIc-86 (složka Studijní knihovna).

283 Tamtéž.

284 Tamtéž.

285 Tamtéž.

286 Tamtéž.

287 Tamtéž.

288 Tamtéž.

účinnější podporu“.²⁸⁹ Tě se knihovně v obecné rovině skutečně dostalo. Konkrétně hned 31. ledna, kdy Městská rada hlavního města Olomouce odeslala na MŠANO dopis, kde v úvodu čteme:

„Dnes, kdy není a snad nebude už pochyby o významu knihoven pro celý život kulturní, nesmí býti ani sporu, že Olomouc, který dosud nedospěl ke konci ve svém školském a kulturním vývoji, potřebuje nejen vědecké knihovny, která by odpovídala jeho kulturní úrovni i potřebám, nýbrž moderně vybavené knihovny, jejíž význam vedle ryze vědeckého poslání, byl by spoluurčován i zřetely lidovýchovnými.“²⁹⁰

Představitelé města tedy i přes „nepochopení dané situace u příslušných činitelů ve vládě“²⁹¹ nabádali MŠANO, aby vyšlo Studijní knihovně vstříc nejen ve věci finančního zabezpečení, ale i ve věci personálního posílení stavu v duchu příslušné systemizace, tedy aby místo čtyř úředníků knihovna disponovala úředníky šesti:

„Má-li býti knihovna památníkem a schránkou kulturního úsilí, z níž budou čerpati materiál vlastivědní pracovníci celého našeho národa, je-li určena k tomu, aby jako zdroj vyšší úrovně osvětové, hlubšího vzdělání, šířila v našem lidu svými knihami lásku k pravdě, zušlechťovala jeho cit a probouzela touhu po vědění, musí dotace knihovny se strany jejího udržovatele odpovídati tomuto jejímu určení [...]“.²⁹²

Mezitím MŠANO sice již odmítlo obsazení dvou systemizovaných míst, leč po soustředěné vlně urgencí a tlaků přistoupilo na nové kolo jednání, o něž ministerstvo požádal Vybíral již 21. ledna. Ten byl v „zájmu brzké její reorganizace“ a konečného vyřešení budoucnosti Studijní knihovny ochoten k mnoha ústupkům. Jednak počítal s přesunem některých fondů tak, jak se o nich jednalo v předchozích letech, jednak byl připraven se vzdát i práva povinného výtisku, který by připadl brněnské univerzitní bibliotéce. Stejně si byl vědom, že by těmito kroky mohla Studijní knihovna jen těžko vzdorovat. Dával tedy přednost odblokování z jeho pohledu již neudržitelné situace.²⁹³

Ze všeho však zbylo jen Fischerovo prorocké varování, že „otázka Studijní knihovny hrozí státi se otázkou věčnou, tj. nikdy nevyřešenou“.²⁹⁴ Dobrá vůle k dohodě totiž

289 ZAO-OL, VKOL, kart. 109 (1924), inv. č. 25.

290 Tamtéž.

291 Tamtéž.

292 Tamtéž.

293 ZAO-OL, VKOL, kart. 109 (1924), inv. č. 43, 78, 153, 176, 243.

294 FISCHER, Josef Ludvík. Návrh na reorganisasi Studijní knihovny v Olomouci, s. 13–24.

chyběla na straně nejdůležitější – na stranách MŠANO a vlády. Nejenže věc komplikoval záměr ustavit Národní knihovnu v Praze (které měla Olomouc postoupit tzv. moravika) prezentovaný Z. V. Tobolkou na stránkách *Naši doby*,²⁹⁵ ale zejména ústup od proklamovaného nového správního župního systému.²⁹⁶ Postoj MŠANO se plně obnažil na pražské schůzi Spolku československých knihovníků 3. března 1924, kam přijel hájit myšlenku olomoucké župní knihovny kromě A. Šprince zejména J. L. Fischer. Čtyři přítomní zástupci MŠANO se ovšem obecně vyslovili „proti župním knihovnám z důvodů finančních“.²⁹⁷ Nicméně jednomyslně měli podpořit okamžitou reorganizaci Studijní knihovny v Olomouci v tom smyslu, že by bylo záhodno odstranit roztříštěnost zdejší knihovní sítě tak, aby došlo ke spojení Studijní knihovny s knihovnami městskými, čímž by vznikl „zvláštní typ knihovny studijní a veřejné, a že toto řešení by bylo pro město, stát, okres i ostatní interesované činitele nejvýhodnější a nejpříjemnější“.²⁹⁸ Spolek československých knihovníků se za nastalé situace vzmohl pouze na doporučení, aby ministerstvo zahájilo jednání s olomouckou městskou radou. Ta na navrhovanou roli zástupce v celé kauze přistoupila a svolala na 23. září „poradu o Státní studijní knihovně v Olomouci“²⁹⁹ do zasedací síně radnice, kterou řídil první náměstek starosty, vrchní rada Antonín Vlček. Schůzka měla za úkol nalézt mezi olomouckými knihovníky a institucemi v celé kauze jednotné stanovisko, s nímž by bylo možné vystoupit před ministerstvem.³⁰⁰ I když, jak správně podotkl A. Šprinc, jenž se této porady účastnil, existovala reálná možnost, že bude Olomouc postavena rozhodnutím vlády před hotovou věc, leč i tak je nutné „vyvolati zásadní rozhodnutí, aby knihovna věděla, na čem jest, a mohla jíti za určeným programem. Dnešní stav je neudržitelný“.³⁰¹ Schůzka však nic zásadního nepřinesla, přičemž se i na ní jasně profilovaly dva přístupy potvrzující reálnou složitost provedení celé reorganizace, k níž kromě politické vůle chybělo i jednoznačné stanovisko olomouckých kruhů.

Soustavné kompromisní snahy Vybírala s J. L. Fischerem narážely zejména na souhlasné stanovisko olomoucké bohoslovecké fakulty. Její děkan dr. Jan Nevěřil,

295 TOBOLKA, Zdeněk Václav. Národní knihovna. *Naše doba*. 1924, roč. 31, č. 5, s. 282–286.

296 Blíže viz ČERNÁ, Vladimíra. *Přijetí a realizace župního zákona z roku 1920* [bakalářská práce]. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2006. Dostupné z: <https://theses.cz/id/y8tu4p/>.

297 SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, kart. 135, inv. č. 84, sign. IIC-86 (složka Studijní knihovna).

298 Tamtéž.

299 Tamtéž.

300 Tamtéž. O jednání z 3. března informoval dopisem 9. dubna 1924 druhý odbor městského zastupitelstva hlavního města Olomouce (tj. odbor školský, kulturní a sociální) právě i účastník této schůzky A. Šprinc, který se zde zároveň přimlouval za uspořádání společného setkání zainteresovaných olomouckých institucí.

301 Tamtéž.

který se schůzky účastnil, sice bezvýhradně podporoval snahy Studijní knihovny o navýšení dotací i pracovníků i to, aby „knihovna byla zachována jako vědecká knihovna“, neboť „fakulta dnes nepotřebuje pouze literatury čistě bohoslovecké, nýbrž i literatury z jiných oborů“,³⁰² ale obával se přesunu knihovních fondů do Brna. Pregnantně se v tomto vyjádřil vlivný olomoucký představitel lidovců, kanovník František Světlík³⁰³ (zúčastnil se schůzky za II. odbor městské rady), který jasně odmítl jakékoliv stěhování, byť jen části fondu Studijní knihovny do Brna, protože „ministerstvo nemá práva volně s knihovnou nakládati, neboť knihovna je integrující součástí bohoslovecké fakulty, která má na ni právo historické“.³⁰⁴ Vlastně tak zcela odvrhl nejen starší kompromisní návrh Kamila Krofty, všeobecně nazývaný jako tzv. Kroftův fakt, nýbrž tím pádem i snahy dua Vybíral a Fischer. Za Světlíkovo jasné stanovisko se postavil i A. Herr s tím, že knihovna tvoří historický celek „a nemůže býti násilně trhána“.³⁰⁵

Naopak Vybíral trpělivě vysvětloval, že návrh, za nímž stálo vedení Studijní knihovny a s nímž brněnská univerzita „v zásadě souhlasí, znamená pro Olomouc více než tak zvaný Kroftův fakt a vychází ze snahy ztratiti co nejméně a získati kompensacemi co nejvíce“.³⁰⁶ Navíc podle Vybírala nešlo „o ochuzení vědecká, nýbrž o vyhovění dnešním potřebám kraje“.³⁰⁷

Shodu se tedy olomouckým ani nyní nalézt nepodařilo, marně na schůzi vyzýval k dohodě mezi správou knihovny a bohosloveckou fakultou František Rompart, marně byly argumenty Vybírala, který navrhoval, aby se „brněnské universitě dostalo toho, čeho nutně bude potřebovati, aby olomoucká knihovna byla vybudována v moderní župní knihovnu a při tom vyhověla potřebám zdejší bohoslov[ecké] fakulty“.³⁰⁸ Marně J. L. Fischer horoval za užší spolupráci knihovny s bohosloveckou fakultou a souběžně apeloval na to, že „knihovna nemá býti archivem, nýbrž institucí, která by vyhovovala potřebám Olomouce a celé severní Moravy“.³⁰⁹ Přitom Vybíral neočekával, že by se podařilo věc definitivně vyjasnit a vyřešit: „Musíme však věděti, co

302 SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, kart. 135, inv. č. 84, sign. IIc-86 (složka Studijní knihovna).

303 František Světlík (1875–1949), katolický duchovní, spisovatel, novinář a politik. Poslanec Národního shromáždění ČSR za Československou stranu lidovou. Působil také jako šéfredaktor několika periodik, mj. rovněž vlivného olomouckého *Našince*. V letech 1922–1923 stál v čele *Lidových listů* jako tiskového orgánu ČSL v Praze.

304 SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, kart. 135, inv. č. 84, sign. IIc-86 (složka Studijní knihovna).

305 Tamtéž.

306 Tamtéž.

307 Tamtéž.

308 Tamtéž.

309 Tamtéž.

chceme a jak daleko můžeme jítí.“³¹⁰ Nicméně jisté naděje do nové iniciativy vkládal, zejména s ohledem na předpokládané zapojení olomoucké městské rady, která si za svůj dřívější laxní přístup vysloužila na setkání kritiku člena České knihovnické rady prof. Otakara Janovského.

I přes zapojení města a soustavné Vybíralovy intervence a prosby se Studijní knihovna v Olomouci před rokem 1945 své reorganizace v moderní knihovnu nedočkala. Vinou nečinnosti MŠANO, díky své spletité historii, jež ji připoutávala ke zbytkům olomouckého univerzitního školství, vinou upřednostňování brněnského univerzitního centra i díky nastíněnému postoji některých olomouckých kruhů se Studijní knihovna v Olomouci ocitla na okraji zájmu pražských centrálních orgánů. Stala se věčně neřešeným problémem, jak pravil J. L. Fischer, a trpěnou institucí, k níž MŠANO přistupovalo macešsky a s čistě udržovací taktikou. Ministerstvo zůstávalo dlouhodobě imunní vůči pravidelným memorandům požadujícím řádné financování odpovídající významu knihovny a neřešilo ani druhý věčně se opakující apel na optimální systemizování míst v knihovně. Klasicky uplatňovanou politikou bylo řešit krajně neúnosný stav mimořádnými dotacemi nebo částečnými občasnými personálně-finančními ústupky (viz níže). A to jen potud, pokud nepřestával Vybíral doslova bombardovat MŠANO svými požadavky, k čemuž ho nutila nouze nejvyšší.

Jestliže ještě v roce 1924 mohl rozpočet knihovny i se všemi mimořádnými dotacemi operovat s příjmy 37 820 Kč (běžná roční dotace činila jen 8 000 Kč), pak v letech následujících přišel prudký pád na 21 626 Kč (1925), respektive 12 037 Kč (1926). Zoufalý Vybíral se uchýlil k jisté partyzánsčině, když přeposílal nezaplacené účty (snad i jako jistý druh provokace) přímo MŠANO k placení.³¹¹

Hořkosladkou příchut mělo pro Studijní knihovnu opatření přijaté na základě rozhodnutí vlády z 15. července 1927 o novém systemizování služebních míst v Olomouci, čímž definitivně padly Vybíralovy snahy a naděje na personální posílení stavu. Nyní se počítalo s pěti osobami – se dvěma místy v kategorii archivních a knihovnických úředníků, jedním v kategorii kancelářských úředníků a dvěma místy kancelářských zřízenců.³¹² Opět tedy šlo o šalamounské řešení, neboť až dosud knihovna disponovala papírově sice šesti místy, leč řádně obsazena byla jen čtyři. Knihovna se na to snažila u MŠANO reagovat 10. dubna 1928 sepsaným memorandem o stavu a potřebách Studijní knihovny v Olomouci (psaným rukou J. L. Fischera), v jehož závěru opět požadovala personální rozhojnění a stanovení řádné

310 SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, kart. 135, inv. č. 84, sign. IIc-86 (složka Studijní knihovna).

311 Blíže GLONEK, Jiří. Nejistá budoucnost knihovny (1918–1945), s. 193.

312 Oznámení MŠANO z 21. listopadu i s platovým zařazením, viz ZAO-OI, VKOL, kart. 111 (1927), inv. č. 1609.

dotace na 50 000 Kč ročně.³¹³ Schváleno však bylo nejprve jen 20 000 Kč (rozhodnutí MŠANO z 18. prosince 1928), přičemž o něco později došlo alespoň k částečnému navýšení na 28 000 Kč. Každoroční finanční nejistota se tím sice poněkud zmírnila, leč podfinancování knihovny to opět nevyřešilo.

Vybírala tak mohla těšit snad alespoň neutuchající podpora a zájem ze strany olomoucké městské rady, především od uvedeného II. odboru. Například 2. května 1928 zde Adolf Kubis prosadil sestavení „zvláštního memoranda“ na základě přesných dat ze studijní knihovny,³¹⁴ požadující zlepšení personálního stavu i zvýšení finanční dotace, které se mělo odeslat na MŠANO. V neposlední řadě mělo být upozorněno na „nemožné systemisování místa správce knihovny, který systemisován jako vysokoškolák jest jako poštmistr“.³¹⁵

Kulturně-osvětová činnost v olomouckém vyhnanství

Po svém nechtěném kariérním zakotvení v Olomouci, kdy se z předpokládaného provizoria stala pomalu, ale jistě definitivita (zejména ve světle neustále odkládaného řešení budoucnosti Studijní knihovny), se Vybíral začal stále více etablovat v olomouckých kulturních kruzích. Stal se zde jednou z důležitých postav působících i v širším středomoravském regionu, zejména díky svým aktivitám na poli spolkovém, na poli všeobecně prosazované osvětové činnosti a v neposlední řadě na poli výtvarného umění, kde platil za znalce především umění soudobého.

Ostatně jeho angažování se ve společensko-kulturních kruzích sledujeme hned po jeho příchodu do Olomouce na podzim roku 1918. Jednak zde mohl navázat na válkou zpřetrhané osobní kontakty, jednak jeho orientace přirozeně vycházela z pracovní pozice, kterou coby správce a později ředitel významné kulturně vzdělávací instituce zastával. Jako velký milovník divadla patřil v Olomouci k jeho pravidelným návštěvníkům i kritikům, jenž své postřehy nezřídka publikoval na stránkách místního tisku. Například hned při své první poválečné návštěvě uskutečněné 22. listopadu 1918 díky lístkům, které mu poskytl jeho tehdejší formální nadřízený ze Studijní knihovny Theodor Stratil, si k přestavení Straussovy operety *Rund um die Liebe* poznamenal:

313 Personální návrh počítal buď s okamžitým přidělením přechodné výpomocné knihovnické síly, nebo s přibráním jedné odborně vyškolené síly na nejméně šest měsíců v roce, a to až do příští systemizace. Jinak by prý musela knihovna uvažovat o pronikavém omezení výpůjční doby až do překonání největších překážek. Systemizaci si knihovna představovala následovně: čtyři místa v kategorii archivních a knihovnických úředníků a další tři místa v ostatních kategoriích. Blíže GLONEK, Jiří. Nejistá budoucnost knihovny (1918–1945), s. 193–194.

314 SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, kart. 135, inv. č. 84, sign. IIc-86 (složka Studijní knihovna).

315 Tamtéž.

„Líbilo se mi, že děj ustupuje před hudbou silně do pozadí. Vždyť je tak operetně triviální jako všechno to vídeňské zboží. Hudba většinou naslédle sentimentální a ne zrovna bohata motivy. Souhra byla dobrá; uboze – jak obyčejně – působil sbor. Herci z valné části židé, obecnostvo rovněž. Ale po tak dlouhé přestávce neželíš ani takového večera.“³¹⁶

Jeho osobní deník oplývá i mnoha dalšími zajímavými kritickými postřehy. Jen pár dní po návštěvě divadla zašel s manželkou do Národního domu na přednášku známého speleologa a archeologa Karla Absolona (1877–1960), na niž se velmi těšil, neboť pojednávala o slovinském krasu. Odcházel ale poněkud zklamán, protože podle něj byla přednáška „slabá. Chudý slovník a příliš chvatný přednes. I osobní vystupování se mi nelíbilo (potahování za nos!)“.³¹⁷ Zato Absolonův písemný projev hodnotil na základě četby jeho *Průvodce Moravským Krasem* ve zcela jiném světle: „Sloh daleko lepší než o včerejší přednášce.“³¹⁸

Vybíral však jen nekritizoval, ale od počátku svého olomouckého pobytu (vlastně už od roku 1913) se zapojoval do kulturně společenských aktivit. Ihned začal přispívat do místního i nadregionálního tisku. Své články a překlady³¹⁹ publikované například pod pseudonymy „P. V.“, „P. Vok“ nebo „Petr Vok“³²⁰ nejprve psal z čistě pragmatických důvodů. Později vzpomínal: „Přicházel jsem do Olomouce po těžké nemoci a k tomu ještě s vyhlídkou, že budu sloužit státu rok zdarma čili že si budu muset po službě žurnalisticky a literárně vydělávat, abych ten rok šťastně přečkal.“³²¹

Během prvního roku činnosti Družstva českého divadla v Olomouci (provozovalo stálé české divadlo v Olomouci) působil rovněž v roli dramaturga, když zároveň vstoupil do Jednoty divadelních ochotníků besedních:

„Do Jednoty mě nevedla touha moci si zahrát jako za studií doma a pak ve Vídni, nýbrž snaha dostat se do těsného přátelského styku s těmi, kdož pečovali v Olomouci o české divadelní umění, abych jim mohl býti nápomocen perem nebo ve správních věcech spolkových. A přece

316 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník).

317 Tamtéž.

318 Tamtéž.

319 Přispíval zejména do těchto periodik: *Selské listy*, *Pozor*, *Moravskoslezský deník*, *Národní noviny*, *Našinec*, *Dělnické listy*, *Hlasy republiky*, *Moravský kalendář*, *Valašský kraj*, *Přehled*, *Svoboda*, *Československý deník*, *Lidové noviny*, *Žáhorská kronika*, *Moravskoslezský večerník* aj. Těž i do slovinských *Ljubljanski zvon* apod. O své publikační činnosti si vedl od počátků podrobné záznamy a pečlivě si uschoval výstřižky svých článků. Rovněž tak archivoval veškeré zmínky z tisku o své činnosti (včetně těch zahraničních). Viz Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 10, 12–17.

320 Tamtéž.

321 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 15, inv. č. 18.

jsem si s Jednotou i zahrál, ba dokonce jsem jedno její představení režíroval.“³²²

Tehdy se to týkalo nové hry Jiřího Mahena s názvem *Chroust*, kterou chtěla Jednota odehrát v rámci olomouckého majálesu. Nováček Vybíral měl obstarat titulní roli a kromě toho režírovat i předsedu Jednoty Václava Volánka³²³ (premiéra se měla odehrát 29. května 1920). Svědomitý Vybíral herce včetně šéfa nikterak nešetřil a zejména při prvních zkouškách hercům odpíral v zájmu úspěchu i přestávky: „Hlavní účinkující byli tedy téměř celý večer stále na jevišti, kam jim přinášel sklepník podle starého zvyku pivo, aby uhasili žízeň a snad i nevalnou radost ze stálého opakování. Popíjel jsem také s chutí [...]“.“³²⁴ Ředitel Volánek vše profesionálně bez řeči snášel, leč na konci Vybírala, jemuž se tato humorná příhoda vybavila i s odstupem 22 let, pokáral: „Že nás tak dlouho trápil, že se stále opakovalo, že nám nedopřál oddechu, to všechno bych režisérovi prominul, ale že v roztržitosti pil celý večer piva, která nosil sklepník mně, takže bych už žízni shořel, to mu neodpustím nikdy!“³²⁵

Další segment Vybíralovy obsáhlé kulturně-osvětové činnosti, která mu byla zároveň velkým koníčkem, tvořilo jeho angažmá na poli výtvarného umění. Zde platil v očích jeho současníků za skutečného odborníka.³²⁶ Ne nadarmo ho najdeme v roli člena Klubu přátel umění v Olomouci (založen 5. října 1918), kde od roku 1932 zastával i funkci předsedy,³²⁷ či jako jednatele Galerie Dra Julia Ambrose v Olomouci. Však se také Vybíral osobně znal i stýkal s velkou částí výtvarníků hlavně z oblasti střední a jižní Moravy. Často je navštěvoval, propagoval jejich tvorbu na

322 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 2 (deník).

323 Václav Volánek (1874–1949), ředitel vrchního inspektorátu banky Slavie v Olomouci a významná osobnost olomouckého ochotnického divadla (od r. 1896), kde působil déle než půl století jako herec a režisér. V roce 1918 se stal předsedou Jednoty divadelních ochotníků v Olomouci. Byl zakladatelem Družstva českého divadla v Olomouci, více viz VOLÁNEK, Václav. In: *Databáze českého amatérského divadla* [online]. Praha: NIPOS [cit. 2019-11-12]. Dostupné z: <https://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=osobnost&id=6196>. Ovšem i vůči Volánkovi, kterého si jinak vážil, si neodpustil kritiku. Dne 19. června 1919 zavítal s manželkou do kina, „protože dávali první olomoucký film scenovaný Hladíkem s Boháčem, Jarošem a Volánkem: ‚Chytrost nejsou žádné čáry‘ – myšlenkově blbost, herecky ubohost“. Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 2 (deník).

324 VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 15, inv. č. 18.

325 Tamtéž.

326 Viz například jeho čtrnáctistránkové pojednání *Dvacet let českého umění výtvarného*, kde hodnotí i desítky umělců, s nimiž se osobně znal. VYBÍRAL, Bohuš. *Dvacet let českého umění výtvarného*. In: KRÁL, Josef a KRÁTKÝ, Miloš, eds. *Monografie hlavního města Olomouce*. Olomouc: Magistrála, reklamní a propagační podniky, 1938, nestr.

327 Již v lednu 1919 mu prof. Josef Hrbek (1883–1969) nabízel v rámci Klubu funkce jednatele, což tehdy odmítl. Do deníku si k tomu 15. ledna poznačil: „Prý se Dr. Fr. Pospíšil [František Pospíšil, 1874–1939] neosvědčil; řekl jsem mu [Hrbkovi], že je mi to nemožno – 1. Nepřijímám funkci, dokud nejsem ve spolku. 2. Po Pospíšilovi žádného dědictví nepřevzmu, poněvadž jsem se s ním rozešel, nemusím s ním vůbec jednat.“ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník).

přednáškách či v různých periodikách, spolupřádal výstavy a s některými udržoval i letité přátelské vztahy. Pravidelně se stýkal například s grafikem a malířem Karlem Wellnerem (1875–1926) nebo se sochařem a medailérem Juliem Pelikánem (1887–1969), jemuž neřekl jinak než „Julek“.³²⁸ Zvláště začínající umělce se snažil v rámci svých možností a kontaktů všemožně podporovat. Třeba jako v případě malíře a grafika Karla Homoly (1897–1972), rodáka z Bohdíkova, jenž Vybírala navštívil doma 22. února 1919. Vybíral si k tomu do deníku poznačil:

„Homola je pozván na 3. III. do Prahy ke zkoušce na Um.-prum. Bude ho zkoušet prof. Schusser, Wellnerův známý. Vynasnažím se, abych Homolovi zaopatřil doporučení od Wellnera, a ve čtvrtek pojedu do Loštic, abych požádal o doporučení také Kašpara. Homola je pln nadšení a má ohromnou chuť do práce, snad se mu konečně podaří, aby se uchytil!“³²⁹

S Karlem Wellnerem měl vskutku zcela speciální blízký vztah (Wellner mu zhotovil i knižní exlibris). Nejednou si tak Vybíral dovolil Wellnera i kamarádsky vyplísnit jako při návštěvě 3. prosince 1919, kdy se střetli ohledně jeho honorářů: „Vytýkal jsem mu ostře, že se svými malými nároky přímo zahazuje a ubíjí.“³³⁰

Nadmíru blízký vztah panoval také mezi Vybíralem a rodinou olomouckého nakladatele a knihkupce Romualda Prombergera (1856–1932). Zejména s Prombergerovým synem Romualdem (1893–1974),³³¹ který po otci převzal rodinný podnik „moravského Krameria“, jemuž Vybíral neřekl jinak než „Romik“, navázal vřelé přátelství, jež se odráželo i v čilé vzájemné společensko-kulturní kooperaci na různých akcích. Vybíral byl Prombergerovi kupříkladu cenným rádcem v ediční a vydavatelské činnosti či vítaným spolupracovníkem v rámci společných aktivit týkajících se vyhlášeného olomouckého Prombergerova Salonu umění. Ostatně Vybíral jednotlivé

328 Například po návštěvě u něj doma si do deníku 8. 2. 1919 poznačil: „Poněvadž dostane práci od města, radil jsem mu do sadu Smetanu, Dvořáka nebo Píseň, Hudbu, Vlast, Prodanou nebo Slov. Tance.“ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník).

329 Slíbenou cestu do Loštic skutečně podnikl. Navštívil zde i malíře Jana Ivana Kulce (1880–1952), který byl ale rozhodně proti Homolově angažmá na UMPRUM i pražské Akademii: „Nejlépe by prý bylo, kdyby Karel zůstal doma a vyvíjel se samostatně. Dokazoval jsem mu, že je to nemožno.“ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník). Josef Schusser (1864–1941), malíř a profesor kreslení a malby na pražské Uměleckoprůmyslové škole (od 1906), viz TOMAN, Prokop, ed. *Nový slovník československých výtvarných umělců*. [4. nezm. vyd.]. Ostrava: Výtvarné centrum Chagall, 1993, s. 441. ISBN 80-900648-4-1.

330 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 2 (deník).

331 K němu viz například PÍSKOVÁ, Milada. Romuald Promberger a jeho podíl na kulturním rozvoji české Olomouce. In: KRUŠINSKÝ, Rostislav, ed. *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2004: lidé okolo knih (autor–tvůrce–recipient): sborník z 13. odborné konference, Olomouc 23.–24. listopadu 2004*. Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2005, s. 97–102. ISBN 80-86249-31-X.

výstavy Salonu (uskutečňované hojně i za protektorátu) obvykle zahajoval slavnostním proslovem.³³²

Podstatnou složku Vybíralova kulturně-osvětového působení představuje jeho vskutku bohatá přednášková činnost, která vyplývala jednak z jeho pracovní pozice, jednak z jeho osobních zájmů, přičemž nezřídka se obojí logicky prolínalo. Pečlivý Vybíral si o všech těchto aktivitách vedl podrobné záznamy. Zejména z dochovaných sešitů s údaji z let 1930–1941 si můžeme udělat velmi zevrubnou představu nejen o tématech Vybíralových proslovů a přednášek, ale i o místu, datu, počtu účastníků či pořadatelích jednotlivých akcí. Po nahlédnutí tedy zjistíme, že Vybíral takto na pozvání různých organizací a spolků³³³ putoval po rozsáhlém prostoru, nejčastěji přirozeně v rámci olomouckého regionu. Nezřídka však zajížděl i do vzdálenějších lokalit od Jeseníku po Znojmo a od Pardubic po Český Těšín nebo Frenštát pod Radhoštěm. Nutno podotknout, že často nepřednášel jen pro malý okruh několika desítek zájemců, nýbrž mnohde pro vskutku početné publikum, zejména pak v případech, kdy byla tématem Jugoslávie. Tě (a Jihoslovánům vůbec) se věnoval z různých úhlů pohledu. Uměním, literaturou či dějinami počínaje a geograficko-turistickými aspekty konče. Například 19. června 1938 se sešlo ve velkém sále zlínského kina na jeho přednášku s názvem *Napříč Jugoslávií* neuvěřitelných 2 500 osob. Přitom není bez zajímavosti, že ještě 10. března 1940 držel v Olomouci-Řepčíně před 213 osobami přednášku na téma *Jugoslávie: země a lid*, což bylo i naposledy, kdy se jihoslovanské otázky mohl z politických důvodů veřejně věnovat. V březnu 1941 se pak se svým osvětovým pásmem přednášek odmlčel a navázal na něj až v době poválečné.³³⁴ V průměru takto za rok absolvoval 40 akcí,³³⁵ při nichž se ovšem věnoval i jiným námětům, jež se týkaly umění, knihovnictví, muzejnictví, současné i minulé literární tvorby, dějinám divadla a herectví, ale i vývoji národního hospodářství či postavě T. G. Masaryka. Měl tedy vskutku široký záběr. Pozadí jeho přednášek můžeme ilustrovat dopisem, který Vybíral zaslal 16. října 1931 Josefu Zdeňku Raušarovi³³⁶ do

332 K počtě starému Prombergerovi editoval Vybíral na žádost synů i slavnostní sborník, jehož zrod nebyl zcela jednoduchý. Například 3. ledna 1931 si k tomu do deníku Vybíral poznamenal: „Mladým Prombergrům jsem předložil došlý materiál pro Památník jejich otci. Ale byli na sebe nakvašení, Romík měl snad i finanční námitky, tož jsme se ještě nedohodli.“ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 5 (deník). Tamtéž se pak v kart. 15, inv. č. 18 zachovalo vícero tištěných pozvánek k jednotlivým výstavám Prombergerova Salonu umění s avizovanými Vybíralovými proslovy. Ty pak nalezneme v hojném počtu zvláště v kart. 20.

333 Mezi častějšími pořadatelí nalezneme organizace jako Klub přátel umění v Olomouci, Okresní osvětový sbor v Olomouci, olomoucký odbor Československo-jihoslovanské ligy, různé odbory Sokola, Národní jednoty či KČST aj. Tedy v mnoha případech spolky, jejichž byl Vybíral členem.

334 Viz několik sešitů s podrobnými záznamy uskutečněných proslovů a přednášek, Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 10.

335 Rostislav Bartocha ve svém článku uvádí, že ročně se jednalo dokonce v průměru o 50 přednášek, z nichž asi polovina připadala na jugoslávskou problematiku, viz BARTOCHA, Rostislav. Dr. Bohuš Vybíral padesátníkem. *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*. 1937, roč. 50, č. 187–188, s. 292–294.

336 Josef Zdeněk Raušar (1862–1947), básník, spisovatel, slavista, propagátor česko-srbských vztahů.

Pardubic, kde se chystal přednášet na téma *Jugoslávie: země a lid* (vše se odehrálo za účasti 376 osob 6. listopadu, přičemž Vybíral hovořil dvě a půl hodiny):

„[...] spokojím se s honorářem 100 Kč bez dalších doplatků, protože by byla přednáška u příležitosti mé cesty do Prahy, kam jedu v důležité záležitosti, a mám cestu uhrazenou... přednáška s krátkou přestávkou, 2 hodiny, [...] promítat obrázky by měl někdo se zkušeností a zručností, protože 150 obrázků by zabralo příliš mnoho času, jestliže by se pracovalo zvolna. Jinak bych nepotřeboval naprosto nic než ukazovátka (v nejhorším případě kulečnickové tágo). Upozorňuji výslovně, že přednáším (nečtu) a nepotřebuji tedy stolku a lampy.“³³⁷

Vybíral tedy beze zbytku naplňoval heslo „Osvětou ke svobodě!“, kterým argumentoval poslanec Max Pilát coby zpravodaj návrhu prvního knihovnického zákona z roku 1919.³³⁸

Významná orientace Vybírala na Jihoslovany, potažmo na Jugoslávii, vycházela z jeho dlouhodobého zájmu o tento prostor již od dob jeho vídeňských studií. Ostatně Vybíral se velmi angažoval v rámci organizace Československo-jihoslovanská liga,³³⁹ přičemž již v roce 1919 se aktivně účastnil schůzek Klubu přátel Jugoslávie v Olomouci.³⁴⁰ Od roku 1927 pak stál v čele olomouckého odboru tohoto spolku, který se snažil ze všech sil konsolidovat. Josefu Zdenku Raušarovi k tomu napsal: „K předsednictví netřeba blahopřáti: je s tím bohužel velice mnoho a velice nevďěčné práce, po případě starostí. Převzal jsem to s dluhem 100 000 Kč a k tomu ještě s hodně rozvrácenými poměry v řadách členů.“³⁴¹ I přes silné výhrady ve funkci zůstal déle, než by si osobně přál.³⁴² Právě díky jeho neúnavnému

337 PNP, Literární archiv, fond Raušar Zdeněk, dopis z 16. 10. 1931.

338 Řeč poslance Maxe Piláta. Stenoprotokol ze 66. schůze Národního shromáždění dne 22. července 1919. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha: Parlament České republiky [cit. 2019-0-29]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/066schuz/s066005.htm>.

339 SKOUPÝ, Arnošt. Dr. Bohuš Vybíral – průkopník československo-jihoslovanské vzájemnosti, s. 70. Obecně k organizaci viz KOLÁŘOVÁ, Kateřina. *Kapitoly z dějin Československo-jihoslovanské ligy* [magisterská práce]. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2014. Dostupné z: <https://theses.cz/id/l1umxj>.

340 Viz zápis z osobního deníku o informační schůzce ze 17. března 1919. Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 1 (deník).

341 PNP, Literární archiv, fond Raušar Zdeněk, dopis z 10. 6. 1927.

342 Například 21. ledna 1931 si do deníku poznamenal, že už nechce být jednatelem Ligy – respektive, že už znovu nepřijme předsednictví v rámci olomouckého odboru Ligy: „Být si stále jednatelem, žebrákem o peníze na památník, iniciátorem kulturní práce atd. – to po čtyřech letech svědomité činnosti také již nebaví.“ Jeho odhodlání mu však nebylo nic platné, neboť 27. ledna se deníku světil: „Valná hromada Ligy: přes mé protesty zvolili mě po páté předsedou. Potěšila mě účast delegátů a obecný živý zájem. Vládní rada Dr. V. Matyáš poděkoval mi krásně za práci v Lize.“ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 5 (deník).

nasazení a četným intervencím se podařilo dořešit problémy (zejména finančního rázu) okolo Mauzolea jugoslávských vojáků, jež vyrostlo ve stylu monumentálního neoklasicismu v Bezručových sadech. Mauzoleum navržené Plečnikovým žákem Hubertem Austem bylo postaveno v roce 1926 nákladem Ligy pro uložení ostatků zhruba 1 200 jugoslávských vojáků, kteří zemřeli v olomouckých vojenských nemocnicích během první světové války.

Vybíral, jenž pravidelně vyrážel na několikátýdenní studijní pobyty (podporované i ze strany MŠANO nebo Slovanským ústavem v Praze) do Jugoslávie (například v roce 1929,³⁴³ 1930, 1934³⁴⁴ či 1938), byl proto pokládán za jednoho z velkých znalců dané problematiky a za nadšeného propagátora jihoslovanské kultury v ČSR. Ne nadarmo vytvořil pro *Masarykův slovník naučný*, který vyšel v letech 1925–1933 v sedmi svazcích, na 210 hesel týkajících se jihoslovanské (převážně slovinské) literatury a kultury.³⁴⁵ Platil rovněž za jednoho z nejerudovanějších překladatelů především ze slovinštiny. Tomu odpovídala i síť kontaktů, které během četných studijních cest nashromáždil. Oton Berkopec (1906–1988), další významná postava česko-slovinských vztahů, Vybíralovu roli už v roce 1937 shrnul následovně:

„Kdybychom chtěli plně oceniti Vybíralovu činnost na poli vzájemnosti česko-slovinské, zejména jeho práci překladatelskou, bylo by nutno podat přehled vykonaného díla na tomto poli před ním od Čelakovského dále. Žádný z jeho předchůdců totiž neměl tak důkladných znalostí slovinské literatury a slovinského kulturního života vůbec a nemohl proto tak dobře vniknouti do slovinského tvůrčího ducha a vybírat díla umělecky tak hodnotná jako Vybíral. Jestliže mohou dnes českoslovenští přátelé slovinské kultury poukázat na to, že znají přes 25 děl slovinské moderní literatury přeložených Vybíralem, pak je můžeme ujistiti, že znají opravdu nejlepší díla předních spisovatelů.“³⁴⁶

343 V roce 1929 se účastnil kongresu Československo-jihoslovanské ligy a jugoslávského Svazu jihoslovansko-československých lig v Sarajevu, přičemž zde přednesl svůj koncepční referát o možnostech a potřebách vzájemné spolupráce na poli kultury, mimo jiné i v knihovnictví a osvětě vůbec. Zevrubněji se přitom zaměřil na literaturu a divadlo. Vybíralův referát byl uveřejněn zde: *Československo-jihoslovanská liga*. 1929, roč. IX, č. 7–10, s. 74–76.

344 Tento rok cestoval do Jugoslávie z podnětu Slovanského ústavu v Praze, který mu k tomu schválil podporu 2 000 korun. Šlo o studijní cestu po vědeckých knihovnách, kde měl mimo jiné dojednat i praxi bezplatné výměny publikací. Významnému slavistovi Matijovi Murkovi (1861–1952), který Slovanský ústav vedl, k tomu 26. února 1934 napsal, že se úkolu rád zhostí: „[...] protože se znám osobně téměř se všemi přednosty knihoven, jež míním navštívit.“ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 4, inv. č. 12 (korespondence).

345 SKALIČKA, Jiří. Olomoucký literární historik Bohuš Vybíral. In: *Historická Olomouc a její současné problémy VII*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1989, s. 293–305.

346 BERKOPEC, Oton. Dr. Bohuš Vybíral a slovinské písemnictví. *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*. 1937, roč. 50, č. 187–188, s. 304–306.

A Berkopec ještě dodává: „Dr. Vybíral je první překladatel ze slovinštiny vůbec (nejen do češtiny), který překládal soustavně, podle vytčeného plánu [...].“³⁴⁷ Dodejme, že oceňován býval i za překlady z dalších jazyků, namátkou jmenujme srbochorvatštinu či němčinu.³⁴⁸ „Bohuš Vybíral náleží k nejlepším českým překladatelům, nejenom v oblasti slovinské literatury, kde je bez konkurence,“³⁴⁹ zhodnotil část Vybíralova odborného působení Julius Heidenreich alias Julius Dolanský. Dodejme, že i samotný Vybíral pokládal svou překladatelskou činnost za svůj trvalý odkaz – tedy za něco, co ho přežije. Za soustavně vykonávanou osvětu a za práci na poli jihoslovansko-československých vztahů se Vybíral dočkal i vyznamenání Řádem svatého Savy (v roce 1928 IV. třídy a v roce 1933 III. třídy).³⁵⁰

Výčet všech Vybíralových činností však není ani zdaleka konečný.³⁵¹ Svou roli v tom bezesporu hrál i fakt, že jeho jinak šťastné manželství bylo bezdětné. O to více času mu zbývalo na další aktivity. Zmiňme jen ty důležitější: předně v letech 1920–1933 působil jako jednatel Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, v rozmezí let 1933–1936 zastával i post jeho předsedy, od roku 1920 v něm vykonával též funkci hlavního redaktora spolkového časopisu. Zde se od počátku snažil zlepšit všeobecně neuspokojivé poměry. Již v květnu roku 1919 upozorňoval, že se musí ze spolku odstranit „dosavadní strýcovský šlendrián“. Kritika, s níž na schůzích veřejně vystoupil, mířila proti organizačnímu i finančnímu chaosu a osobně se dotkla dr. Pospíšila,³⁵² který v ní spatřoval omezení významu „svého jednatelského kádru nebo svého sloupu spolkového života“.³⁵³ Situaci pak dodatečně 28. května glosoval ve svém deníku: „Dr. Posp[íšil]: Krutě domýšlivý; pokud běží o nepořádky ve spolku, jsem úplně v právu: knihovnu měl na starosti Podpěra a nesrovnal ji; po něm Steinmann a neučinil rovněž zhola nic; jednatelé také o pořádek nedbali.“³⁵⁴

347 BERKOPEC, Oton. Dr. Bohuš Vybíral a slovinské písemnictví, s. 304–306.

348 Seznam jeho překladů viz soupis uložený zde: Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 10.

349 HEIDENREICH, Julius. Živé slovo Boh. Vybírala. *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci*. 1937, roč. 50, č. 187–188, s. 299–303. Julius Dolanský, vlastním jménem Julius Heidenreich (1903–1975), literární historik, spisovatel, pedagog a politik. V letech 1952–1963 ředitel Slovanského ústavu Československé akademie věd. Blíže viz TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století: Díl 1. A–J*, s. 244.

350 Řád (založen 1883) byl udělován za umělecké, kulturní a vědecké zásluhy. Dělen byl do pěti tříd. Třetí stupeň (hodnost komandéra) se nosil se stuhou u krku, viz LOBKOWICZ, František. *Encyklopedie řádů a vyznamenání*. 2. vydání. Praha: Libri, 1999, s. 174–175. ISBN 80-85983-71-0.

351 K jeho nespočtým aktivitám a členstvím v různých organizacích a spolcích a k jeho publikační činnosti podrobně viz například FISCHER, Richard. *Olomoucký památník 1848–1918*. Olomouc: nákl. vlastním, 1938, s. 344–348. Zevrubně viz například SKALIČKA, Jiří. Olomoucký literární historik Bohuš Vybíral, s. 293–305.

352 František Pospíšil (1874–1939), ředitel Ústřední záložny rolnické v Olomouci, muzejník, člen dozorčí rady Vlasteneckého spolku muzejního. Vybíral, jak jsme již poznali výše, si s ním vskutku nepadl do oka, viz BLÁHA, Josef et al. *Olomoucké hřbitovy a kolumbária*, s. 149.

353 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 2 (deník).

354 Tamtéž. Josef Podpěra (1878–1954), botanik, profesor všeobecné a systematické botaniky na brněnské univerzitě a zakladatel tamní Botanické zahrady. V letech 1903–1908 působil v Olomouci. Blíže viz KALENDOVSKÁ, Jiřina a MENŠÍKOVÁ, Miroslava. PhDr. Josef Podpěra In: *Interneto-*

Vybíral vystupoval i v rámci Okrašlovacího spolku v Olomouci, Městské komise letopisecké, Komise pro zachování uměleckých památek (zde byl i předsedou) nebo Komise pro povznesení cizineckého ruchu v Olomouci. Nesmíme zapomenout ani na jeho činnost v rámci organizace Ústřední sdružení úředníků, učitelů a zřízců sdružující státní zaměstnance organizované v Republikánské straně zemědělského a malorolnického lidu (viz Agrárníci). Zde působil v roli předsedy jak u okresního sdružení, tak u krajského výboru, přičemž na celorepublikové úrovni pak zastával funkci místopředsednickou.³⁵⁵

Přitom není od věci si na tomto místě uvědomit souvislosti mezi Vybíralovými profesními ambicemi a jeho politickou angažovaností.³⁵⁶ V roce 1927 vstoupil do Republikánské strany, kde byl úspěšně činný ve svého druhu odborové organizaci. Přitom ve stejnou dobu usiloval o odchod z Olomouce do Prahy. Patrně v tom hrála roli i kalkulace, že strana v roce 1925 zvítězila v celostátních volbách a její předák Milan Hodža, stojící v letech 1926–1929 v čele MŠANO, byl už před válkou politicky orientovaný na problematiku Jihoslovánů. Nehledě na to, že Hodža od roku 1922 působil také jako předseda celostátní organizace Československo-jihoslovanské ligy (do roku 1937). Nezdá se tedy, že by Vybíral zvolil agrární stranu náhodou. Zřejmě šlo spíše o pragmatický krok, zvláště když k politice jako takové příliš neinklinoval. A jistě není s ohledem na výše uvedené náhoda, že právě v roce 1927 byl Vybíral Hodžovým ministerstvem služebně povýšen (viz níže).

Jak je i z neúplného výčtu vidět, Vybíral se angažoval v mnoha kulturněpolitických organizacích. Sám přitom svá členství pečlivě zvažoval, přičemž si uvědomoval i personální limity olomouckého spolkového života. Například odmítl vstoupit do Společnosti pro současnou kulturu v Olomouci, kde jeho přítel Mauric Remeš vykonával funkci předsedy. Na rozdíl od Remeše se k angažmá ve spolku nenechal přemluvit, když si k tomu 19. ledna 1931 kriticky poznamenal:

„Prohlásil jsem tehdy, že je v Ol[omouci] až příliš mnoho spolků, kde se může uplatnit každý schopný člověk; že v novém spolku budou pracovatí konec konců zase jenom staré osvědčené síly; a konečně, že skupinka lidí, kteří propagují nový spolek, pozůstává jednak z lidí, kteří se již politicky všemožně znemožnili a hledají nové forum, jednak z kulturních parazitů v nejhorším toho slova smyslu [...]. A je zajímavé:

vá encyklopedie dějin Brna [online]. Aktualizováno 18. 2. 2019 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=297. Jindřich Steinmann (1887–1920), kulturně-osvětový a muzejní pracovník, středoškolský profesor, ředitel dívčího reformního reálného gymnázia v Olomouci, viz BLÁHA, Josef et al. *Olomoucké hřbitovy a kolumbária*, s. 158.

³⁵⁵ K tomu viz Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 2.

³⁵⁶ Za upozornění na tyto souvislosti děkujeme PhDr. Arnoštu Skoupému, CSc.

Dr. Remeš mi zdůrazňoval, že ve Společnosti nebyl již od léta a Dr. Fischer o ní mluvil jako o živé mrtvole.“³⁵⁷

I přes uvedenou výtku se Vybíral v olomouckých kulturních a uměleckých kruzích úspěšně etabloval. Vedle toho ale cítil, že v rámci státního aparátu byl oproti dřívějším slibům odsunut na druhou kolej. Specifická situace Studijní knihovny vedla MŠANO k tomu, že ve vztahu k Vybíralovi bývalo liknavé. Často ani dobrá vůle některých jednotlivců, na něž se Vybíral pravidelně v osobních věcech obracel, nemohla vůči nepříznivě nastaveným okolnostem zvrátit věci k lepšímu. Jinak trpělivý, i když krajně nespokojený Vybíral se občas odhodlal k ráznějšímu připomenutí. Například 14. března 1925 již nevydržel déle čekat a sám si podal žádost k MŠANO o jmenování do pozice ředitele (což bylo logicky spojeno i s lepším finančním ohodnocením a sedmou hodnostní třídou) Studijní knihovny v Olomouci, neboť od roku 1919 až dosud přes dané sliby oficiálně figuroval jako pouhý správce knihovny. Věc podpořil mimo jiné svou odbornou způsobilostí a fungováním v prvním poradním knihovním sboru při MŠANO (od 24. prosince 1919), jmenováním „mezi prvními učiteli“ na státních kurzech pro vzdělání a výcvik veřejných knihovníků (od 28. června 1921)³⁵⁸ a členstvím v Komisi pro knihopisný popis čsl. tisků do konce 18. století (od 9. prosince 1923).³⁵⁹ Po měsících čekání se dočkal ze strany ministerstva řešení v podobě rozhodnutí vlády z 15. července 1927 o výše uvedeném novém systemizování služebních míst v Olomouci. MŠANO nicméně chytře neutralizovalo Vybíralovu přílišnou nespokojenost tím, že mu propůjčilo z rozhodnutí vlády ze 14. prosince 1927 služební místo pátého platového stupně s titulem „vrchní komisař archivní a knihovní služby“ se zpětnou platností od 7. července 1926.³⁶⁰

Vybíral to chápal jako částečnou satisfakci. Vždyť při vši úřednické činnosti rovněž osobně kontroloval všechny literární novinky vycházející na Moravě. Pořizoval přitom stručný bibliografický soupis, který zasílal Univerzitní knihovně v Praze pro řádné a systematické doplňování československého bibliografického katalogu. Kromě toho pořizoval „z vlastního vědeckého zájmu bibliografii českých statí o věcech jihoslovanských, jakož i českých překladů z jihoslovanských jazyků“.³⁶¹

357 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 5 (deník).

358 Jeho role v rámci budování tzv. lidového knihovnictví na Olomoucku i v širším regionu byla neocenitelná. Již v roce 1920 se podílel na prvním knihovnickém kurzu v Uherském Hradišti a záhy se objevuje jako předseda komise i při knihovnických zkouškách v Chrudimi. Do toho musíme započítat i obrovské množství přednášek a exkurzí v rámci Studijní knihovny, které pořádal hlavně pro olomoucký okresní osvětový sbor, viz VÁCLAVEK, Bedřich. Dr. Bohuš Vybíral – knihovník, s. 295–298.

359 ZAO-OL, VKOL, kart. 101 (1925), inv. č. 419.

360 Archiv VKOL, kart. 1, inv. č. 21 (osobní služební výkaz B. Vybírala).

361 GLONEK, Jiří. Nejistá budoucnost knihovny (1918–1945), s. 193.

Ukolébán pozvolným služebním postupem (o další platový stupeň si polepšil od 1. března 1931, kdy obdržel úřední titul „rada archivní a knihovnické služby“, ³⁶² kdy se mimo jiné dočkal i vytouženého titulu přednosta Studijní knihovny, a za neustálého chlácholení spojeného s jeho nepostradatelností), tedy setrval v Olomouci. Zde se dále snažil v rámci možností přetvořit fond Studijní knihovny, který byl orientovaný na německou literaturu, v knihovnu moderní, systematicky doplňovanou o chybějící českou literaturu. Podle Bedřicha Václavka mu šlo u českých knih zejména o zpětné vyplnění mezer, jež ve fondu zely „od let osmdesátých“. Pozornost přitom věnoval české časopisecké produkci, výročním zprávám středních škol i českým klasikům, „kteří namnoze dotud v Studijní knihovně chyběli docela“. ³⁶³ Později se měl zaměřit na literaturu filozofickou, umělecko-historickou, technickou a lékařskou. ³⁶⁴

Vybíralova nespokojenost začala opět gradovat po roce 1935, kdy po letech urgencí sice vymohl pro knihovnu nové sídlo v podobě adaptace budovy někdejší filiálky Národní banky československé na Bezručově ulici čp. 659 (orientační číslo 2), zároveň ovšem knihovna přišla o své výsadní právo povinného výtisku pro oblast Moravy (od roku 1807). To bylo nově přiděleno Zemské a univerzitní knihovně v Brně. Dlouze diskutovaný záměr se stal skutkem prostřednictvím vládního nařízení z 28. května 1935, které vstoupilo v platnost 8. července. ³⁶⁵ Někdejší „moravská národní“ či „zemská“ knihovna tak byla definitivně odsunuta na druhou kolej. Vybíral se mohl u MŠANO 9. srpna 1935 pouze domáhat určitých satisfakcí, a přitom si postěžoval na tuto degradaci: „Vládním nařízením [...] přichází Studijní knihovna o jeden ze svých hlavních pramenů vzrůstu. [...] Tím jest její další vývoj úplně podvázán, takže by naprosto nemohla plnit oněch úkolů, které se na ni kladou.“ ³⁶⁶

Jeho mrzutost se projevila (poněkolikáté již) při další ze série pravidelně opakovaných osobních návštěv MŠANO v Praze, kam cestoval ve všeobecně smuteční atmosféře v čase pohřbu prezidenta Masaryka 21. září 1937, kdy u nich doma hořely „od rána dvě svíčky“. O den později ho čekala řada jednání ve věci knihovny. Předně lobboval za povýšení svých zaměstnanců, mezi nimi i Bedřicha Václavka. Příslušný referent, s nímž vedl „svízelné jednání“, však o jmenování Václavka do „pětky“ nechtěl ani slyšet a na poznámku, že se bude Václavek habilitovat, řekl: „Tak budeme mít profesory samé bolševiky, Arne Novák se už smířil s Fraňkem a nyní tedy i s Václavkem. Ale co si od toho V[áclavek] slibuje? Máme už docentů, že nevíme, co s nimi.“ ³⁶⁷ Přitom zde Vybíral musel opakovat své asi půl roku

362 ZAO-OL, VKOL, kart. 113 (1931), inv. č. 488.

363 VÁCLAVEK, Bedřich. Dr. Bohuš Vybíral – knihovník, s. 295–298.

364 Tamtéž.

365 ZAO-OL, VKOL, kart. 117 (1935), inv. č. 941 (oznámení MŠANO z 3. července).

366 GLONEK, Jiří. Nejistá budoucnost knihovny (1918–1945), s. 198.

367 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 6 (deník).

staré prohlášení, „že bych z Olomouce šel ihned, kdybych byl jmenován do trojky a přeložen ze služebních důvodů“.³⁶⁸ A to i za předpokladu, že by ztratil nárok na přednostenské místo. Umístění do třetího platového stupně byl ale velký problém, což odhalilo následné jednání s ministerským radou Karlem Hrdinou (1882–1949), s nímž si byl věkově i profesně (jako klasický filolog a překladatel) blízký. Hrdina ho rovnou informoval, že na přesun do Brna může zapomenout, neboť zde bylo v této kategorii volné pouze jedno místo a s tím se počítalo pro fyzicky i služebně staršího dr. Kratochvíla,³⁶⁹ který navíc disponoval „klerikální protekcí a p. min. Šrámek by mu to vymohl, kdybychom tam chtěli poslat kdovíjakého knihovníka“.³⁷⁰ Nicméně se rýsovala možnost rošády v pražské univerzitní knihovně, kde by mohl Vybíral nahradit Jindřicha Hrozného, jenž se měl posunout na místo nově jmenovaného vládního rady Kříčky,³⁷¹ u něhož se počítalo s brzkým penzionováním.

„Teď, když prý zná mé rozhodnutí, bude prý Dr. Hrdina na mne pamatovat, aby se mi dostalo lepšího místa při prvním jmenování, snad ještě letos anebo do roka. Na mou výslovnou otázku, neměl-li bych se nyní obrátit osobně na pana ministra Dr. Frankeho, který mi z vlastního popudu slíbil v Olomouci přede všemi deputacemi povýšení, řekl mi Dr. H[rdina], že to není třeba.“³⁷²

A třeba to bylo. Leč Vybíral opět nebyl důsledný a spolehl se na plané sliby druhých. Ze všeho ale sešlo navzdory veřejně danému slibu ministra školství Emila Frankeho z roku 1936, který učinil při velké recepci na olomoucké radnici.³⁷³ Olomouc mu byla zkrátka předurčena napořád, a to i v časech druhé republiky a za protektorátu.³⁷⁴

Prozatím Vybírala v Olomouci čekalo horké politické léto, v němž kromě obvyklé rutinní práce zaznamenal i některé pozoruhodné události spojené s částečnou květnovou mobilizací roku 1938, jež dobře dokumentují vzrušenou atmosféru v hanácké metropoli. Před půlnocí 20. května ho probudila vystrašená manželka kvůli poplachovým sirénám rozléhajícím se městem. Vybíral ji uklidňoval, že se patrně jedná o cvičení civilní protiletectvé obrany. Venku bylo všude lidu, ale oni se

368 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 6 (deník).

369 Josef Kratochvíl (1882–1940), univerzitní profesor filozofie, překladatel a činovník Zemské a univerzitní knihovny v Brně. Zemřel po výsleších na gestapu kvůli své veřejné činnosti.

370 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 6 (deník).

371 Petr Kříčka (1884–1949), básník a překladatel. V letech 1919–1937 pracoval na MŠANO. Blíže viz FORST, Vladimír et al., eds. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 2, H–L. Svazek II, K–L*, s. 1020–1022.

372 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 6 (deník).

373 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 4, inv. č. 12 (dopis Bohumilu Rybovi).

374 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vysoký státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) I, s. 160.

až ráno dozvěděli od paní domácí, že šlo „skutečně o vojenský poplach a v noci, že byli povoláváni záložníci do zbraně“.³⁷⁵ Město i Studijní knihovna byly následujícího sobotního rána zahlceny různorodými zprávami, často značně zkreslenými polopравdami či šířenými nesmysly:

„[...] že přilétla do Ol[omouce] ruská letadla, z města že odjíždí spousta vojska a na ulicích dochází k ráznému účtování s henleinovskými provokatéry [...]. Ulicemi procházeli pak celou sobotu i neděli skupiny záložníků s kufříky, ve vzorném pořádku. [...] Na Masarykově náměstí prý vytála Němka pohlavek vojákovi, a německý kluk naplil na důstojníka, týž nebo jiný kluk vyhrožoval revolverem, jiný Němec provolával heil Hitlerovi – došlo k výplatě na místě za značného sběhu rozčílených Čechů, jejichž příslovečná hanácká rozvážnost byla už vyčerpána.“³⁷⁶

Právě tento den vyzvedával Vybíral na nádraží jugoslávské hosty, kteří do Olomouce přicestovali na pozvání Československo-jihoslovanské ligy. Na nádraží bylo živo. I zde kolovaly různé fámy o 100 ruských letadlech v Praze či o přítomnosti 70 000 italských vojáků ve Vídni. Večer se pak na Masarykově náměstí sešel velký dav lidu, který aplaudoval dvěma rumunským důstojníkům v domnění, že se jedná o Rusy:

„Obě německé kavárny musely vyvěsit státní prapory – Němci byli odkazováni do mezí slušnosti. Později táhly ulicemi davy demonstrantů, které rozbily skleněné [výlohy] firmy knihkupců Adolpha & Katzera a Grosseho, z nichž první provokoval mapou podle říšskoněmecké chuti a druhý všemi možnými říšskoněmeckými štvavými novinami ve výkladních skříních. Dále byly rozbity spolkové skřínky SDP na hostinci Nordmähren – tam bylo rozbito i několik oken, tabule fa. Czermaka a několik oken Groákovy tiskárny, hlavně pak okna Turnhally, která musela vyvěsit státní prapor, stejně jako Deutsches Haus. Bílé punčochy, v nichž šlo německé studentstvo ještě ráno do školy, zmizely bezvýhradně už před polednem a Němci se ztratili z ulic. Zato bylo venku dosti židů, kteří provolávali až nápadně bouřlivě slávu republiky, armádě apod.“³⁷⁷

S odstupem si později (10. června) do deníku poznamenal hodnocení předchozích dní, kdy konstatoval, že mobilizace zapůsobila na celou společnost mocně a brzy přinesla uklidnění všeobecně zjitřené atmosféry:

375 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 7 (deník).

376 Tamtéž.

377 Tamtéž.

„Naši olomoučtí Němci rázem zkrotli, třebaže už měli všechno připraveno, aby se zase ujali vlády na radnici [starostou měl být zubní lékař Dr. Adolf Kubicki, jeho náměstkem advokát Dr. Fritz Czermak atd.], na ředitelství státních drah aj. Židé se konečně vzpamatovali [pověst o Heikornovi byla planá]³⁷⁸, četní slušní Němci odsuzovali sami říšskoněmecké lži a henleinovskou propagandu. [...] Konečně se začaly kupovat houfně plynové masky. Nikde není ani stopy po strachu, všechno je plno důvěry a odhodlanosti. Nepříjemný tón vnesla do této harmonické nálady výprava amerických Slováků, kteří přijeli zrovna v tuto těžkou dobu s originálem Pittsburské dohody, aby prý jí přispěli k urovnání poměru československého.“³⁷⁹

Podle Vybírala však za vším byly snahy luďáků, „kteří štváli proti Čechům, židům, armádě a jednotné republice a šli dokonce tak daleko, že si postavili mezi sebe na balkon zástupce henleinovců“.³⁸⁰ Sám Vybíral se rozhodl využít cesty do Piešťan na valnou hromadu Ústředního sdružení úředníků, učitelů a zřízců a demonstrovat československou jednotu na velké demonstraci v Bratislavě dne 6. června 1938. Ta reagovala na obdobnou luďáckou sešlost, jež se odehrála v Bratislavě na svatodušní neděli předchozího dne (viz Vybíralův citát výše). I když zde na podporu ČSR mělo manifestovat na 100 000 lidí, tak odtud odjížděl

„s bolestným a trapným dojmem, že jsme celých těch 20 let hřešili, těžce hřešili na svém státě a na svém národě, když jsme nedovedli čelit velezrádné činnosti Němců, ba nechali volnou ruku i těm, kdož rozbíjeli jednotu na Slovensku a ohrozili tím samé základy státu. Doufáme, že tak, jak se nám podařilo rychle napravit těžké chyby v oboru vojenském, napravíme v hodině dvanácté i chyby v ohledu národním“.³⁸¹

Při tom všem se činil ve Studijní knihovně – se spolupracovníky dokončoval pro nový příruční katalog písmeno Ma, po revizi rukopisů se vrhl také na revizi prvotisků. Současně knihovnu poctila kontrolní návštěva, při níž se Vybíral neubráníl dotyčné kontrolory sarkasticky upozornit na trvajícím přehlížení:

„Včera jsem tu měl revizi z Brna: radu Sahánka, přednostu našeho účetního oddělení [...]. Na konec jsem si nemohl odepřít, abych jim neřekl,

378 Mezi Olomoučany kolovala fáma, že „byl zatčen žid Heikorn, v jehož továrně [pozdější Milo] byly dvě tajné vysílačky“. Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 7 (deník).

379 Tamtéž.

380 Tamtéž.

381 Tamtéž.

že nás to velice potěšilo, že nikdo ani slůvkem neuznal náš mimořádný výkon při stěhování knihovny. Připomněl jsem také, že se moje kvalifikace prostě opisuje rok co rok podle první kvalifikace a s jakými pocity jsem se vracel před několika lety z Brna, když náš referent nevěděl vůbec nic o Studijní knihovně v Olomouci, myslé, že běží o nějakou knihovnu arcibiskupskou anebo o městský archiv.“³⁸²

V listopadu 1938 uplynulo dvacet let od doby, kdy se Vybíral vrátil z válečné fronty do Olomouce. Dvacet let od okamžiku, o němž předpokládal, že bude pouze dočasným intermezzem v jeho kariéře. A ani po dvaceti letech ho nečekala žádná vytoužená změna. Navíc mu podzimní měsíce roku 1938 a následné politické události přinesly jen velkou porci vnitřní katarze, kterou lze vysledovat z jeho deníkových zápisů. Právě v říjnu, „v době nejtěžších zkoušek, jež dolehly na náš obětovaný národ“, ³⁸³ se odhodlal dopsat některé pasáže: „Nacházel jsem v tomto opisování ve vzpomínkách na tuto snad nejdůležitější cestu do Jugoslávie kus potřebného soustředění a uklidnění a novou vzpruhu pro další život.“³⁸⁴ Nadcházející tíživou atmosféru za německé okupace krátce zakusil již při návratu ze své studijní cesty po Jugoslávii, kterou zahájil 19. července 1938. Navštívil při ní mnoho známých, když pobýval například ve městě Novi Sad, Niš, v Bělehradu, Skopje, Sarajevu, Dubrovniku, Záhřebu nebo v Mariboru. Konečně brzy ráno 15. srpna zamířil domů vlakem z Lublaně do Vídně. Přitom deníku svěřil své chmury:

„Vstal jsem ve 2 hodiny dosti osvěžen, ale poněkud sklíčen. Jednak jsem trpěl stále dotěrnější myšlenkou, že je velká otázka, kdy mi bude zase dopřáno strávit svou dovolenou v drahé Jugoslávii, již tak vroucně miluji a kde mám své nejlepší přátele a tolik dobrých lidí, kteří kvitovali vděčně a s plným pochopením nejceněnější část mého životního úsilí, jednak mě tížilo pomyšlení, že pojedu poprvé zrazeným a mocí zabraným Rakouskem, kde ještě stále řádí šílení katané [...]. Styk s německými úředními orgány byl sice naprosto korektní, ale mrazivě chladný.“³⁸⁵

Cestou si všímal vyliďněných ulic i nové výzdoby: „Viděl jsem sice dosti hitlerovských praporů, ale po někdejších rušném životě na ulicích ani památky.“³⁸⁶ Z Vídně pokračoval vlakem ve směru na Břeclav:

382 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 7 (deník).

383 Tamtéž.

384 Tamtéž.

385 Tamtéž.

386 Tamtéž.

„Ani další cesta mi nebyla příjemná: měl jsem u sebe slovinskou brožuru a slovinský leták o německém nebezpečí, které byly v Jugoslávii konfiskovány a na německé půdě mohly stačit pro koncentrační tábor. Ostatně celá atmosféra v kupé byla tíživá, nikdo s nikým nemluvil a díval se jen, jaký pas kdo předkládá. Charakteristické bylo i to, že Němka, patrně čs. státní úřednice, která mluvila se svými dětmi napřed výlučně německy, začala před Břeclaví mísit do řeči česká slova a české věty. [...] vedle mne seděl mladý muž s hákovým křížem v knoflíkové dírce a některými německými novinami, jejichž četbou se bavil až před Břeclav. Při pasové revizi (pas měl německý) jsem zaslechl, že jede do Polska [...]. Před Břeclaví vyšel na chvíli z kupé a když se vrátil, neměl už ani novin, ani kříže [...]. Příjezdem do Břeclavě se všechno změnilo: na nádraží plno lidí, plno ruchu, volného, svobodného života.“³⁸⁷

Po Mnichovu vše skončilo a ani druhorepublikový pokus o konzervativní a okolnostmi diktovaný absolutní proněmecký kurz Hitlerovi nestačil. V březnu 1939 nastala nová etapa.

387 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 7 (deník).

Za protektorátu Čechy a Morava

Vybíralova role za okupace ve světle boje za služební povýšení

Stíny nových poměrů do Vybíralem řízené knihovny dorazily již před březnovou okupací (vyhlášky namířené proti někdejší symbolům první republiky nebo proti státním zaměstnancům židovského původu). Přímé setkání s okupační mocí prožil ještě odpoledne 15. března 1939, kdy do knihovny dorazili němečtí komisaři v čele s olomouckým archivářem a historikem Juliem Röderem.³⁸⁸ Kromě jiného požadovali, „[...] aby se pro vnitřní úřadování užívalo výhradně němčiny a všechny zápisy, aby se konaly švabachem. Dále zakázali půjčování jakýchkoli knih z knihovny“.³⁸⁹ Vybíral si dovilil tomuto tlaku čelit upozorněním na neoprávněnost těchto kroků s tím, že knihovna podléhá ministerstvu.³⁹⁰ Na MŠANO se vydal pro další instrukce a konzultace 6. dubna a při té příležitosti ministerského radu Hrdinu znovu žádal, „aby mne konečně přeložil z Olomouce, kde jsem na druhé koleji, přikyvoval jenom mlčky, když jsem zdůrazňoval, že mám snad právo, abych se po tolikaleté dřině a stálých starostech v Olomouci dostal konečně na místo klidnější“.³⁹¹ Starší Vybíral již tedy netoužil po vědecké kariéře jako před 20 lety, preferoval hlavně klid a místo, kde by nebyl neustále vystavován psychickému vypětí spojenému s institucionálním existenčním bojem a nejistotami. A to ještě netušil, že mu v úřadě řadí gestapo, které se dožadovalo odevzdání „štváčské a marxistické literatury“ včetně beletrie a titulů o Edvardu Benešovi. Už 7. dubna ho totiž do Prahy expresním dopisem informoval Bedřich Václavek, že knihovna byla poctěna prohlídkou tajné státní a „naší policie“. Neprodleně vyrazil opět na MŠANO, kde vedle Hrdiny jednal s vrchním odborem přednostou Václavem Stanislavem Maulem (1884–1945), jemuž vylíčil všechny události v knihovně od 15. března, přičemž si postěžoval, že:

„[...] jsem nedostal od Mšano jediného pokynu, zatím co jiné ústřední úřady na pokyny dolů pamatovaly. Bylo mu to zřejmě nemilé a odrazil

388 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 8 (deník). Röder byl přidělen jako znalý a spolehlivý aparátčík nejen do Studijní knihovny v Olomouci, nýbrž i do olomoucké městské knihovny, městského muzea i do Vlasteneckého spolku muzejního. V roce 1940 si prý dokonce dělal zálusk na Vybíralovo ředitelské místo, viz GLONEK, Jiří. Nejistá budoucnost knihovny (1918–1945), s. 203.

389 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 8 (deník).

390 Srov. GLONEK, Jiří. Nejistá budoucnost knihovny (1918–1945), s. 203.

391 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 8 (deník).

to výtkou, že jsem měl Mšano hned 15. března oznámit, co se v stud. knih. děje. Pak se vyjádřil, že při spoustě prací s Prahou a těmi, kdož už po měsíce hledali v Mšano pomoc a ochranu, nelze žádat, aby se myslelo na Olomouc. Reagoval jsem na to poznámkou, že Olomouc byla bez toho vždycky Popelka.³⁹²

Maule Vybíralovi naznačil, že ač v Praze úřaduje přidělený „Studiendirektor“, má MŠANO dosud dostatek rozhodujících pravomocí, takže kdyby došlo ve Studijní knihovně k jakémukoli dalšímu zásahu administrativní povahy, má si okamžitě telefonicky vyžádat od ministerstva instrukce. Zároveň mu sdělil k jeho případnému přeložení do Prahy: „[...] je otázka, budeme-li o těchto věcech rozhodovat sami.“³⁹³ Z Prahy odjížděl částečně povzbuzen podporou, takže 22. července neváhal zaslat na olomoucké gestapo dopis, v němž požadoval návrat alespoň těch knih, u kterých se neprokázala jejich závadnost. A i tentokrát si dovolil upozornit na to, že postup gestapa byl podle jeho informací v rozporu s obdobnými zásahy v jiných vědeckých knihovnách v protektorátu, přičemž žádal o přezkoumání uvedených kroků. Nejasnosti a přetahování o konfiskáty však pokračovaly i v dalších letech.

Vybíral se v létě 1939 upnul na plán nechat se přeložit do Brna, ale 14. června mu na MŠANO ministerský rada Hrdina řekl, že s tím zatím nemá počítat. Zdá se tedy, že se do určité míry utěšoval myšlenkou, kterou mu na srpnové dovolené v Beskydech zdůrazňoval někdejší diplomat Jiljí Pořízek, rodák ze Studnice u Vyškova (nar. 1877), který se oženil se sestrou ministra Jiřího Havelky (1892–1964): „V dnešních poměrech vidí jedinou správnou cestu českého národa pod záštitou Národního souručenství. [...] jinak je povinností každého z nás, aby vytrval na svém místě a uhájil, co uhájiti možno.“³⁹⁴

392 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 8 (deník).

393 Tamtéž.

394 Vybíral si zaznamenal i další pozoruhodné Pořízkovy názory: „Je velkým štěstím národa, že nevykrvácel v marném boji a že jeho osudy spravují hlavně dva skvělí právníci: rozvázný dr. Hácha a impulsivní náměstek ministerského předsedy ministr dr. Jiří Havelka.“ Například i o Masarykovi a Benešovi: „Prvý byl nesporně velice nadaný a energický, ale též osobně nedůtklivý a mstivý! Krásným slovům se vysmívaly nepěkné činy: syn na nejdůležitějším místě v Londýně nedělal nic, pittsb. smlouvu, kterou přece M[asaryk] podepsal, neuznával [...]. Nejhorší pak bylo, že podporoval za války ruský komunismus [...] a byl ochoten vydati legie bolševikům. B[eneš] byl prostě podprůměrný dřív, zaujatý sám sebou, nesnášející kolem sebe nadaných a nesmlouvavých lidí. Své zvolení děkoval jedině přimluvení Hlinky, že mu slíbil za hlasy ludáků slovenskou autonomii. Potom ovšem cynicky nedodržel slovo. Můžeme se pak divit Hlinkovi, když po zkušenosti s M[asarykem] i B[enešem] řekl, že Čechům nelze vůbec věřit a že se proti nim spojí s kýmkoliv?“ Vybíral to komentoval pro sebe do deníku slovy: „P[ořízek] měl jistě v leccems pravdu, vždyť tolik let viděl do tajné kuchyně [...], ale v leccems byl projev oddanosti ideologii, ba i přímo osobě dra Kramáře, o němž jinak ochotně uznával, že se rozumově M[asarykovi] nemohl rovnat a že snad už ani nechápal nové doby.“ Pořízek to prý vyjádřil slovy: „Věčná škoda, že se tito dva mužové nedovedli podat ruku k společné práci.“ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 8 (deník).

Nicméně záhy se přesvědčil, že pomalu dochází k utahování pomyslných šroubů, a to nejen v případě nežádoucích knih. Německé úřady totiž dostaly zálusk na budovu knihovny a ani Vybíral neměl mít svou pozici jistou. Gestapo navíc začalo kroužit i okolo zaměstnanců knihovny. První přišel na řadu Bedřich Václavek, který byl nejprve poslán na „trvalou“ dovolenou (1. září 1939), od roku 1940 se před zatčením ukrýval v ilegalitě. Zatčen gestapem (stejně jako Václavek v dubnu 1942) byl v lednu 1943 i kancelářský oficiant, jinak několikanásobný mistr ČSR v šermu a reprezentant účastníci se olympijských her v Berlíně v roce 1936, Josef Hildebrand (nar. 1895). Zájmu ze strany gestapa nebyl ušetřen ani Vybíral, který se stal podezřelým pro své jihoslovanské aktivity a patrně i proto, že nesděloval policejním orgánům vše ve věci zmizelého kolegy Václavka, kvůli němuž ho gestapo poctilo večerní návštěvou 24. května 1940. Zatím sice nepříjemnou, ale bez přímých následků pro něj.³⁹⁵ Vybíral si dával pečlivě pozor, aby na sebe knihovna nepoutala zbytečnou pozornost, a snažil se kráčet po tomto tenkém ledě i přes četná úskalí (akceptování protižidovských opatření a povinné podepisování slibů loajality vůči panujícímu režimu).³⁹⁶ Přesto ještě 11. dubna 1939 ve vlaku cestou od rodičů z Lipníka nad Bečvou do Olomouce vyplísnil Antonína Kopeckého, redaktora a vydavatele *Hlasu východní Moravy*,

„který dělá od té doby, co se rozešel s Přehledem, ‚vládní‘ politiku a hájí každou lumpárnu panující kliky. Řekl jsem mu přímo, že v době, kdy by měl jako český žurnalista vzpružovat a napřimovat páteř lidu, mluví hůř nežli poslední olomoucký ponocný nebo lampař. Až mě to mrzelo, ale člen okr. zastupitelstva, který se zúčastnil naší rozmluvy, mě utěšoval, že nezasloužil nic jiného“.³⁹⁷

Zneklidněného Vybírala mezitím povzbudily informace od přítele Miloslava Hýska i od olomouckého historika a archiváře Johanna Kuxe o tom, že se proslýchá, že bude brzy ředitelovat v Brně.³⁹⁸ V Olomouci musel prozatím řešit stále dokola úřednické práce, které ho společně s dalšími starostmi značně vyčerpávaly.³⁹⁹ Dne

395 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 10 (deník). Též GLONEK, Jiří. Nejistá budoucnost knihovny (1918–1945), s. 209.

396 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) II, s. 58.

397 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 8 (deník).

398 Kux mu měl při setkání 13. ledna 1940 tvrdit: „Nun ja, jetzt werden Sie Direktor einer grossen Staatsbibliothek.“ Řekl jsem mu, že je to špatný vtip, poněvadž se zdá, že se z Olomouce již vůbec nedostanu, protože vedle lidí, na něž se štěstí stále jenom směje, musí být i lidé, nad nimiž bdí zase starost.“ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 8 a 9 (deník).

399 „Ať děláme, co chceme, nemůžeme se v knihovně zbavit spousty starého braku, nejsme stále řádně vybaveni, dotace nestačí, nemůžeme sehnat naléhavě potřebné další katalogové skříňky, začínají obavy o papír.“ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 10 (zápis z 29. dubna 1940).

14. května 1940 se v Praze od ministerského rady Hrdiny dozvěděl, že z plánů sešlo, i když už vše bylo připraveno. Jindy klidným Vybíralem už cloumal vztek:

„Je to tedy prostě *circulus vitiosus* – v Olomouci nemohu být povýšen, protože tam přes veškeré sliby [...] nesystemisovali vyšší místo, a byla-li by pro mne vhodná příležitost někde jinde, nemohu se tam dostat, obyčejně proto, že za mne není náhrady. Jsem tedy za své schopnosti a svou práci vlastně trestán a finančně poškozován, už po léta; ale netrpím komplexem méněcennosti a nebudu k tomu již mlčet: požádám – třeba jenom protestem – přeložení do Brna v nynější hodnotě. [...] Žádám však, abych v uznání své olomoucké práce byl přeložen z důvodů úředních a nemusel se na konec ještě zadlužit stěhováním a částečným novým zařizováním bytu. H[rdina], o němž nepochybuji ani na chvíli, že by mi rád pomohl, uznal s lítostí, že to snad bude opravdu nejsprávnější.“⁴⁰⁰

Zoufalé předsevzetí nemělo žádný efekt. Neuspěl ani s intervencí ve Václavkův prospěch (byť se tou dobou již dlouho skrýval), když na MŠANO požadoval, aby byl úředně přemístěn do pražské Slovanské knihovny. Jediným hmatatelným úspěchem návštěvy tak bylo, že vymohl alespoň další finance na knihařské práce. Neradostný květen pak završila již avizovaná návštěva gestapa 24. května a o dva dny později konflikt se sousedy komunisty, se kterými měli Vybíralovi neustálé rozpory. Manželé Komínkovi je vyhledávali: „On i ona nejsou s ničím spokojeni a dávají to stále a bez nejmenší příčiny najevo s takovým výhružným přízvukem, že tomu budu muset udělat přítrž: energicky a neprodleně.“⁴⁰¹ Jindy mu Komínek měl „za slušnou mzdu“ pomáhat škrábat parkety. Leč Vybíral pak musel dokola poslouchat, „že to po válce už takové nebude, aby jedni měli moc a druhí bídu“.⁴⁰²

Jeho situace se po pracovní stránce nejevila v lepším světle ani v roce 1941. Naznačila to již lednová jednání s Hrdinou na MŠANO: „Jako obyčejně mnoho porozumění a dobré vůle, ale málo moci.“⁴⁰³ Dne 30. dubna si pak do deníku s hořce sarkastickým nádechem poznamenal:

„Se zvýšeným drahotním přídavkem se nám dostalo zároveň zvýšení pracovní doby ze 7 na devět hodin denně. Když jsem vstoupil do knih. služby, bývalo jich 5, měsíc prázdnin, 2. měsíc poloviční služba, asi

400 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 10 (deník).

401 Tamtéž.

402 Tamtéž.

403 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 11 (deník).

10 volných dní o vánocích, 5 o velikonocích, 3 na konci masopustu, mám tedy v 28. služebním roce dobře o 100 % větší pracovní úvazek.“⁴⁰⁴

Za zhoršující se situace, kdy „drahota stále roste a gáže se nemění“, ⁴⁰⁵ začal Vybíral pociťovat i úbytek dřívějších občasných mimořádných příjmů za práce pro noviny, knižní překlady apod. Stále však příležitostně vedl přednášky a knihovnické kurzy: „Jinak pilně studuji a sbírám si historický materiál pro příští své publikace. A mezi tím upravuji cizí rukopisy, které vydá časem Promberger.“⁴⁰⁶ Po strážce zásobování zatím (a vlastně téměř po celé válečné období) Vybíralovi nijak zásadně nestrádali, neboť je v rámci možností podporovali jednak příbuzní z Opatovic a z Hranic, jednak Vybíral v tomto směru využíval i další vesnické známosti. Naopak se snažil vypomáhat rodině svými kontakty (například na lékaře apod).

Zároveň si už od února 1941 začal pomalu uvědomovat, že by mohl o svůj olo-moucký post přijít. Tehdy byl totiž brněnským Zemským úřadem vyzván, aby se okamžitě vyjádřil, chce-li jít na základě vládního nařízení do penze. K 14. lednu 1942, kdy by dosáhl 55 let, mohl být totiž kdykoli penzionován, což nechtěl. Bylo třeba pragmaticky změnit taktiku. Výše zmíněný střet si tedy rozmyslel a zároveň se nerozpakoval své setrvání 12. prosince 1941 podpořit u Zemského úřadu v Brně tím, co ministerstvu jinak paradoxně vytykal – tedy mimo jiné svou nenahraditelnost a erudici, kterou uznával i říšský knihovní komisař dr. Josef Becker⁴⁰⁷ z kanceláře říšského protektora pro Čechy a Moravu.⁴⁰⁸

Ocenění se mu po odborné stránce dostalo i od Rudolfa Kummera (1896–1987), pozoruhodné a rozporuplné postavy nacistického říšského aparátu:

„V knihovně revize vyřazených knih ruských, pak návštěva: dr. Rudolf Kummer, min. rada v říš. a prus. ministerstvu pro vědu, výchovu a lidové vzdělání. Pův. byl v mnichovské státní knihovně (je orientalista), nyní je referentem o vědeckých knihovnách. Přes dvě hodiny prohlížel naši knihovnu, asi hodinu se seznamoval s jejími dějinami a nynějším stavem, zvl. provozem. Byl plně spokojen [...]. Celý rozhovor – hlavně poslední jeho část: osobní – byl velice srdečný.“⁴⁰⁹

404 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 12 (deník).

405 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 4, inv. č. 5 (korespondence).

406 Viz dopis odeslaný manželé Vybíralovým 17. 12. 1941 do Prahy matce Vybíralovy ženy. Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 4, inv. č. 5 (korespondence).

407 K němu blíže viz BOLDAN, Kamil. Karlštejn jako „Bergungsdepot“ pro historické fondy Zemské a univerzitní knihovny v Praze na sklonku druhé světové války. *Acta Musei Nationalis Pragae. Historia litterarum*. 2019, roč. 64, č. 3–4, s. 6–19. ISSN 2570-6861.

408 ZAO-OL, VKOL, kart. 123 (1941), inv. č. 2071.

409 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 13 (deník).

Podle Vybíralova líčení měla být jeho návštěva ve Studijní knihovně z 15. srpna 1941 dílem náhody, neboť se měl Kummer zotavovat společně se ženou a pěti dětmi v hotelu Fisterhof (dnes hotel Hluboký důl) v Hrubé Vodě. Lze o tom však pochybovat. Stejně jako se můžeme pozastavit, vzhledem ke Kummerově temnému curriculum,⁴¹⁰ i nad Vybíralovým deníkovým záznamem, že dr. Kummer: „Touží jenom po klidu a aby byl brzo mír.“⁴¹¹ Kummer byl totiž kromě své nepopíratelné vědecké odbornosti i zarytým nacistou, který se aktivně účastnil mimo jiné už Hitlerova puče z roku 1923. Rovněž byl členem SS (od 9. listopadu v hodnosti Obersturmbannführera) a jako konfident pracoval i pro její zpravodajskou službu SD. Kromě jiných činností se taktéž od roku 1933 podílel na čistkách nejen ve vědeckých institucích a v německých knihovnách, ale byl součástí i nechvalně proslulého berlínského Úřadu pro rasový výzkum při Říšském ministerstvu vnitra (Dienststelle des Sachverständigen für Rasseforschung beim Reichsinnenministerium) Achima Gerckeho. V září 1935 se pak stal (na doporučení Huga Andrese Krüße)⁴¹² formálně nejvyšším ministerským úředníkem pro vědecké knihovny ve třetí říši. Zdá se, že Vybíral znal pouze část Kummerova životopisu, a bylo by zajímavé vědět, zda znal i některé jeho spisy s rasovou a protižidovskou tematikou.⁴¹³ Musíme totiž podotknout, že Vybíral si do svých deníků nejdnou zaznamenal kromě jiných i své dojmy a hodnocení knih, v nichž silně rezonoval protižidovský prvek.⁴¹⁴

Dne 15. dubna 1942 si tak do deníku zapsal i dojmy z díla, jehož autorem byl nechvalně známý německý právník, důstojník SS (dosáhl hodnosti SS-Obersturmbannführer) a velitel úřadovny SD v Praze Walter Jacobi.⁴¹⁵ Ten nevybíravě a pod nátlakem zneužil k sepsání knihy shromážděné podklady Jiřího Arvéda Smíchovského.⁴¹⁶ Vybíralovo hodnocení opět vyvolává řadu složitých otázek spojených s jeho vnímáním antisemitismu, neboť ten lze přinejmenším v jeho latentní podobě, v celé

410 HAPPEL, Hans-Gerd. *Das wissenschaftliche Bibliothekswesen im Nationalsozialismus. Unter besonderer Berücksichtigung der Universitätsbibliotheken*. München: Saur, 1989. ISBN 3-598-22170-3. Též KLEE, Ernst. *Das Kulturlexikon zum Dritten Reich: wer war was vor und nach 1945*. Frankfurt am Main: S. Fischer, 2007. ISBN 978-3-10-039326-5.

411 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 13 (deník).

412 K němu blíže viz BOLDAN, Kamil. Karlštejn jako „Bergungsdepot“ pro historické fondy Zemské a univerzitní knihovny v Praze na sklonku druhé světové války, s. 6–19.

413 Například jako spoluautor vystupuje u díla vydaného v roce 1933: *Die Rasse im Schrifttum. Ein Wegweiser durch das rassenkundliche Schrifttum*. Největší úspěch však zaznamenal jeho *Rasputin. Ein Werkzeug der Juden* z roku 1939.

414 Například 2. června 1942 si poznačil další kontroverzní protižidovskou četbu, škoda jen, že bez dalšího komentáře: KOMŮRKA, František. *Co řekli naši velikáni o Židech: Neruda, Březina, Bezruč, Čech, Havlíček, Jirásek, Mrštíkovi, Šmilovský, Tomek, Palacký, Sokol-Tůma, Pravda, Šimáček, Štítný, Dyk, Arbes, Holeček, Světlá, Čapek-Chod*. 3. vydání. Olomouc: Hanácká knihtiskárna, 1942.

415 K němu viz DVOŘÁK, Marek. *Walter Jacobi (1909–1947), velitel vedoucí úřadovny SD v Praze a jeho poválečné osudy* [bakalářská práce]. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2015. Dostupné z: <https://theses.cz/id/8it54d/>.

416 K němu viz POLÁČEK, Jan. *Malostranský dábel: život a smrt mága dr. Smíchovského*. 1. vydání. Praha: Plus, 2016. Objevené portréty. ISBN 978-80-259-0539-5.

tehdejší společnosti silně rozšířené, vystopovat v řadě narážek i v jeho denících. U Vybírala v tomto směru patrně silně rezonovalo jeho konzervativní založení, jakož i prodělané zkušenosti z mládí s německými Židy v Hranicích, kteří nejen zde (podle jeho vzpomínek) měli mocně dusit český živel. V hodnocení Jacobiho práce *Golem metla Čechů*⁴¹⁷ se však jeho občasná a bohužel (ve vztahu k možnému většímu pochopení kořenů) již více nerozvíjené narážky vůči Židům ozývají pravděpodobně nejvíce. Věděl vůbec Vybíral, kdo je Walter Jacobi? U člověka jeho vzdělání a sečtěllosti o tom snad ani nelze pochybovat:

„Třebaže jsou některé dedukce zveličeny, přece jest jádro správné: národ byl po léta soustavně rozleptáván a vháněn do židovského jha a to nejenom prostředky líčenými Jacobim. Co všechno dělala v tom smyslu jenom soc. demokracie? Co zavinil realismus atd.? Na druhé straně nenesou živly uvedené Jacobim pouze vinu na rozkladu českého nacionalismu, nýbrž i na nemohoucnosti č. státní politiky, nedostatečné emancipaci čes. hospodářského života a především na úpadku naší veřejné i rodinné mravnosti. Právě na tomto poli způsobili židé, zednáři a jejich trabanti [= nohsledi] nejhorší škody, které viděli všichni cizinci (Poláci, Jihoslované aj.), jenom my ne.“⁴¹⁸

O knize musel velmi přemýšlet, protože v něm silně rezonovala ještě v následujících dnech, kdy si 17. dubna bez jiných zjevných konotací do deníku zapsal:

„Můj názor na svobodné zednáře byl dávno jasný. Znal jsem mezi nimi lidi šlechtné a vzácných povah i skvělých schopností (k těm počítám např. přítele dra Jos. Volfa),⁴¹⁹ o těch jsem byl a jsem přesvědčen, že je zlákala vábná hesla ideální lidskosti a ideálního lidství a že v lóžích viděli jenom prostředek pro uskutečnění krásných ideálů a mravní obrození lidstva, ceremonie apod. Takže podceňovali a vlastní úlohy zednářstva neznali. Jejich opakem byla zednářská masa – možno-li tak říci – tj. lidé, kteří se stali zednáři jenom proto, že si od toho slibovali osobní prospěch, ať už existenční nebo společenský, tedy hnusní šplhavci a kšeftaři, kteří se a své svědomí ohlušovali a uspávali vnějšími projevy (ceremoniemi, laciným filantropismem apod.) a při tom tvořili bezohlednou

417 JACOBI, Walter. *Golem: metla Čechů: rozklad českého nacionalismu*. Praha: Orbis, 1942.

418 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 2 (deník).

419 Josef Volf (1878–1937), historik a knihovník, od roku 1928 ředitel knihovny Národního muzea, předseda Spolku českých bibliofilů, redaktor časopisu *Svobodný zednář*. Blíže viz MERHAUT, Luboš et al., eds. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4, S–Ž, dodatky k LČL 1–3, A–Ř. Svazek II, U–Ž, Dodatky A–Ř*. 1. vydání Praha: Academia, 2008, s. 1447–1452. ISBN 978-80-200-1572-3.

vzájemně se pojišťující společnost bezohledných, nehumánních, nesociálních sobců. Třetí skupinou byli lidé duševně ztroskotavší, uprchlíci z církví, bez opory v solidní vědě a filosofii, kteří hledali v tajemstvích kolem zednářství náhradu za náboženství. A nad nimi nade všemi hrstky záměrných ničitelů a otrokářů.“⁴²⁰

V létě 1942 se navíc odehrála pozoruhodná epizoda, která ve Vybíralovi zanechala psychické stopy a která ho do jisté míry zneklidňovala i v časech třetí republiky. Vše začalo uprostřed dovolené 26. června, kdy byl odpoledne ve svém bytě v Úřednické ulici č. 29 (dnešní Žilinská ulice) zajištěn gestapem a následně umístěn do „ochranné vazby“. Stalo se tak „na udání“, což v čase druhé heydrichiády nevěstilo nic dobrého. Nicméně odpoledne 29. června byl z vazby propuštěn. Kdo a proč Vybírala udal, zůstává záhadou. Dokonce se v příslušné dny výmluvně odmlčel i v případě deníkových záznamů, které jinak běžně doplňoval i zpětně. Nyní ovšem nikoli. Skoupý na slovo zůstal i u dalších incidentů s gestapem.⁴²¹ Otřesený Vybíral se o záležitostech s gestapem více rozepsal až v textu z 3. září 1945:

„V letech 1939–1942 jsem byl sedmkrát vyšetřován gestapem pro styky s Jihoslovany, pro podezření ze styků s kolegou dr. Bedřichem Václavkem v době, kdy ho hledalo gestapo, a pro nepřátelství k Němcům. Přitom mě při dvou bytových prohlídkách Gestapo okradlo. V druhém případě mi ukradlo mimo knihy, radio a jiné věci všechny zlaté a stříbrné mince. Celková škoda, kterou jsem tehdy utrpěl, činila kolem 35 000 Kč a znamenala pro mne ztrátu téměř veškerých mých peněžních úspor [...]. Existenčně jsem byl poškozen tím, že jsem po smrti řed. Randeho⁴²² nebyl jmenován do brněnské univerzitní knihovny, kde byl ustanoven ředitelem říšský Němec. Tím bylo znemožněno mé povýšení, které bylo po léta spojováno s mým přeložením do Brna, které bylo již také připraveno. Pokud běží o mou činnost proti okupantům, připomínám pouze, že jsem skutečně udržoval styky s pronásledovaným dr. Bedřichem Václavkem, že jsem za ním zajel do Čech (do Chocně) se zprávou, že ho hledá gestapo, aby ho zatkl.“⁴²³

420 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 2 (deník).

421 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) II, s. 59.

422 JUDr. Karel Randé, od roku 1935 ředitel Zemské a univerzitní knihovny v Brně, kde působil až do své smrti 17. června 1942.

423 Archiv VKOL (nezpracováno), složka B. Václavek – osobní spis. O některých návštěvách gestapa se Vybíral letmo zmiňuje i ve svých denících, viz např. zápis z 24. května 1940. Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 10 (deník).

K tomu lze dodat jen několik dalších střípků a možných motivací vedoucích k jeho zajištění – Vybíral osobně velmi dobře znal biskupa Gorazda alias Matěje Pavlíka, který byl zapleten do atentátu na R. Heydricha; dále mu byl 26. června 1942 zabaven radiopřijímač, ačkoliv v osobní korespondenci ani denících nenalezneme jedinou zmínku o poslechu zahraničního rozhlasu; před jeho zatčením vyvrcholil jeho konflikt se zaměstnancem JUDr. Jindřichem Horákem, který Vybírala doslova nenáviděl a touto nenávistí se živil i po roce 1945, kdy mu dokonce vyhrožoval udáním.⁴²⁴ Mezi potenciálně podezřelé z udání můžeme považovat i sousedy, manžele Komínkovy (viz výše).

Ve světle všech výše uvedených událostí nám dává smysl pro Vybírala netradiční veřejná úlitba, jež zavání kvůli svému načasování až kolaborantstvím, k níž byl patrně donucen okolnostmi. Ostatně stále nevíme proč, za jaký příslib či po jaké intervenci byl po třídenním zajištění propuštěn, aniž by byl krom svévolného okradení viditelně postižen. Jisté je, že byl patrně donucen přednést 11. července 1942 na slavnostním apelu k 70. narozeninám prezidenta Háchy⁴²⁵ silně prorežimní projev, jehož strojopis s jeho poznámkami při své příslovečné pečlivosti nezničil, nýbrž uchoval ve své pozůstalosti.⁴²⁶ Nutno dodat, že nebyl jediným takto vyvoleným kulturně-osvětovým pracovníkem, neboť obdobný projev, který vyšel i v novinách, pronesl v Praze i jeho přítel Miloslav Hýsek (1885–1957) jako předseda Kulturní rady při Národním souručenství.⁴²⁷ Tento text se pro něj později stal příslovečnou noční můrou, neboť po květnovém osvobození čekal, kým bude připomenut. Vybíral zde na šesti stranách nejprve vyzdvihuje těžce zkoušeného E. Háchu „jako osobnost, jež si dovedla zachovat kritický postoj k dřívějšímu vládnímu režimu“, a byl „vyvolen po pádu staré koncepce, aby určil české národní politice novou směrnicí“.⁴²⁸ Dále velebil Háchovo (tedy vlastně Hitlerovo) rozhodnutí přimknout se k Říši:

„Všichni dnes víme a stále vděčněji oceňujeme, že se toto rozhodnutí státního presidenta [...] velmi brzo poté pro nás stalo záštitou proti válečnému ohrožování a ničení našich národních, kulturních i hospodářských sil a hodnot. Naše země vstoupily tím do přímého a trvalého státoprávního poměru k Velkoněmecké říši, jejíž ochranu pak měly a mají

424 GLONEK, Jiří. Nejistá budoucnost knihovny (1918–1945), s. 209. Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 3 (deník).

425 Viz stručná poznámka v jeho deníku k tomuto dni. Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 3.

426 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 21, inv. č. 3 (Řeč o Emilu Háchovi).

427 Viz například *Lidové noviny*. 1942, roč. 50, č. 351, s. 2. K Hýskovi a jeho roli v rámci kulturní politiky za protektorátu viz MOHN, Volker. *Nacistická kulturní politika v Protektorátu: koncepce, praxe a reakce české strany*. V českém jazyce vydání první. Praha: Prostor, 2018, s. 163–166. Obzor, sv. 98. ISBN 978-80-7260-372-5 a NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) II, s. 60.

428 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 21, inv. č. 3 (Řeč o Emilu Háchovi).

příležitost stále znovu a vděčně si uvědomovat [...]. Všechn český lid nebyl ovšem duševně a politicky ihned připraven na tento dalekosáhlý obrat, jenž se stal jeho spásou.“⁴²⁹

V čase druhé heydrichiády nesla tato slova silnou pachuť, které si musel být vědom i Vybíral. Snad i proto si zejména v druhé části vypomáhal obsáhlejšími citacemi z projevů E. Háchy, takže skrze něj hodnotil i probíhající vlnu represí:

„V projevu ze dne 19. června letošního roku [tedy již po likvidaci Lidic] pak pravil pan státní president: Prosím vás, abyste si ještě jednou uvědomili velkomyslnost Adolfa Hitlera, který od českého národa nic jiného nežádal, než aby tento národ šel klidně za svou prací. Je proto přirozené, že nevděk za tuto velkorysost musí být potrestán všude tam, kde se projeví, a že tím spíše musí být potrestána věrolomnost, která nevděk stupňuje až do zrady.“⁴³⁰

Těmito citačními výpůjčkami se sice oportunisticky (nicméně chytře a elegantně) zbavil části osobní odpovědnosti za napsané, ale zároveň naplnil požadované zadání velebit Háchu, Hitlera a poměry v protektorátu.

Zdá se, že po této epizodě již nechaly represivní složky Vybírala na pokoji. Své pocuchané nervy Vybíral léčil oblíbeným zahrádkařením a častými procházkami. Do divadla a kina totiž přestal chodit úplně. Zato o organizování výstav i četné žádosti o jejich zahajování neměl nouzi. Nejednou si dokonce přátelům postěžoval, že ho tato činnost značně vysiluje.⁴³¹ A od léta 1943 se po letech odbývání a marného utěšování začalo pomalu rýsovat i jeho odkládané povýšení, které však podle všeho s výše uvedenou úlitbou nesouviselo, i když je zajisté paradoxní, že se o určitou konečnou nápravu věci zasloužili říšští komisaři působící při MŠANO, zejména odborový přednosta von Both a dr. Josef Becker, který von Bothovi „uložil, aby na mne při nejbližší příležitosti pamatoval, poněvadž moje knihovnická práce zasluhuje plného uznání“.⁴³²

Becker vskutku neměl v českých odborných kruzích špatné jméno, neboť se jednalo o profesionála, který byl od roku 1935 prvním ředitelem Pruské státní knihovny, a byť byl za války mimo jiné zodpovědný za fondy ukořistěné v Čechách, tak je

429 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 21, inv. č. 3 (Řeč o Emilu Háchovi).

430 Tamtéž.

431 Například 13. září 1943 psal malířce Olze Beránkové: „Umění se zde opravdu daří: výstava stíhá výstavu, je tu stále rušno. Těž já jsem ve svém živlu a poslední týdný jsem proputoval kus Moravy na cestách za výtvarníky, kteří vystavují nebo budou vystavovat v Prombergrově salonu.“ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 4, inv. č. 11 (korespondence).

432 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 6 (zápis v deníku z 3. srpna 1943).

mnohdy svými zásahy zachránil před zničením gestapem – jako například Masarykovu studijní knihovnu a archiv.⁴³³ Dobré mínění o něm potvrdil Vybíralovi i přítel Jindřich Hrozný s tím, že Becker, za nímž 16. prosince 1943 mířily Vybíralovy kroky,

„je vždy ochoten knih. zaměstnancům pomoci [...], a že ví, jak dobře o mně B. i ostatní představení mluví. [...] Napřed jsme pomohli knihovně zvětšením personálu a zvýšením dotací – v druhém ohledu přijdeme ještě dál – nyní dochází na Vás“.⁴³⁴

Becker se ujistil, že Vybíral chce skutečně z Olomouce odejít, a zeptal se ho, zda by šel do Prahy, na což dostal kladnou odpověď, poněvadž se tu prý nemohl „nadíti slušnější existence“.⁴³⁵ Plán komplikovala bytová otázka, takže Becker navrhl, že by se ke stěhování přikročilo: „[...] až by se našla vhodná výměna bytů. Do té doby bychom Vás ponechali v Olomouci.“⁴³⁶ Vybíral souhlasil a ke schůzce si poznačil: „Ať už má záležitost dopadne tak či onak, odnášel jsem si znovu dojem, že lidí Beckerova druhu je mezi námi bohužel pořádku.“⁴³⁷

Věc však nešla tak hladce, i když posun kupředu byl patrný. S rokem 1944 již Vybírala pomalu opouštěl i jeho obvyklý pracovní entuziasmus. Vše kolem mu připadalo „takové neklidné a rušivé a člověk nemá do ničeho chuti“.⁴³⁸ Sílící skepsi, která pohltila hlavně jeho ženu Marii, se na rozdíl od ní snažil „chlapsky“ čelit, ale i tak si v rodinné korespondenci postěžoval: „Inu nemáme už nikdo zdravé nervy a časem je to opravdu k zoufání. Celý život jsme se jenom dřeli a starali a dnes, kdy se hlásí stáří nemocemi, je trampot ještě mnohem více a budoucnost nám už neslibuje mnoho dobrého.“⁴³⁹

Vybíral mezi všemi starostmi spojenými zejména se zabezpečováním knižních fondů i rodinnými problémy tentokrát neponechával již nic náhodě a jal se přes

433 VACULÍNOVÁ, Marta. Ze života knihovny Národního muzea za Protektorátu. *Acta Musei Nationalis Pragae – Historia litterarum*. 2017, roč. 62, č. 3–4, s. 5–16. ISSN 2570-6861.

434 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 7 (deník).

435 Tamtéž.

436 Tamtéž.

437 Tamtéž.

438 Dopis z 28. srpna a 28. září 1944. Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 4, inv. č. 5 (korespondence).

439 Tamtéž. Zde nicméně nalezneme i ne jeden důkaz, že při všech těžkostech neztrácel Vybíral smysl pro humor. Často žertoval zejména se svou švagrovou Lídou Obručnickovou a jejím synem Kurtem Obručnickem, kterému například 8. listopadu 1944 píše: „Velice mě potěšilo, že matinka čili pí švagrová slibuje, že na oslavu příštích mých jmenin podnikne – budou-li už lepší časy – pohostinský zájezd na sesterskou Moravěnku, aby zde na místě – nedaleko porubal Jaroslav ze Šternberka Tatary – řekněme tedy na místě velkopamátném obětovala Bacchovi a jiným jemu podobným božstvům příslušné oběti z radosti nad svátkem svatého Bohumíra a jeho chráněnce. Moje radost je zdůvodněna nedávným faktem, že táž moje milá příbuzná dostala nedávno podobnému slibu a oslavila v hanácké metropoli způsobem jistě dojemným vstup do velice rozšířené organizace dam „v nejlepších letech.“ Dopis z 8. listopadu 1944. Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 4, inv. č. 5 (korespondence).

své kontakty pokud možno vše pohlídat, zejména přes přítele Bohuslava Lidmilu z Ústředí veřejných zaměstnanců v Praze. Některé věci však ovlivnit nešlo. Vybíral měl smůlu, neboť když už vše vypadalo slibně, tak se v létě 1944 ministerský rada Plocek, jenž povýšení vyřizoval, utopil. A ke všemu se Vybíral dozvěděl o sporech mezi MŠANO a Ministerstvem financí, které jeho povýšení nehodlalo kvůli jiné systemizaci míst posvětit. Vybíralovo zoufalství můžeme sledovat v dopise z 28. září 1944 příteli Lidmilovi:

„Když jsem odcházel r. 1913 [...] do studijní knihovny v Olomouci, říkal mi v tehdejší ministerstvu nebožtík dr. Fr. Mlčoch, pozdější můj pražský sekční šéf: Jsme rádi, že se podařilo pro Vás zřídit v Olomouci místo, ale považujeme to za naprosto přechodnou stanici, za dvě, na nejvýš tři léta si Vás zavoláme do Vídně nebo do Prahy. Po roce přišla ovšem válka a vše se změnilo. Po převratu jsem se stal šéfem naší studijní knihovny – tedy před 26 lety. Proč? Chtělo mě MNO do své knihovny, odmítl jsem [stejně jako další], cítil jsem se mravně zavázán Mlčochovi, který měl ke mně plnou důvěru a věděl, že ho nezklamou a vybuduji náš ústav v novodobém duchu. A vyhověl jsem zároveň svému tehdejšímu referentovi, dr. Kroftovi [...]. Mnohokrát mi slibovali, že se dostanu na vedoucí místo v Brně, ale těšili mě stále, že mám ještě čas, zatím že je mne v Olomouci nevyhnutelně třeba. Pro Brno jsem se neucházel svého času o Bratislavu. [Nyní] musím se klidně dívat, jak mě moji někdejší praktikanti, kteří se dostali právě pro svou dobrou praxi u mne do Prahy, dohonili nebo dokonce předhonili. [...] Já to prostě považuji za bezohledný trest, který mě stihl za to, že jsem se nechal vždycky přemluvit, abych zde zůstal [...], že zdejší přednostenské místo je nespravedlivě systematizováno, když se hledí jenom na velikost knihovny.“⁴⁴⁰

Zatím mnohé menší a nevědecké ústavy na tom byly nepochopitelně mnohem lépe. Dost dobře to nechápali ani „noví vlivní činitelé v našem vědeckém knihovnictví“,⁴⁴¹ tedy říšský komisař Becker. Ten se podívoval, že Vybíral ještě není vrchním radou: „Řekli, že se přičiní, aby se mi té trojky konečně dostalo. A teď začala komedie znovu [...] a tu jsem zjistil, že [věc] leží dosud ve financích, že je to zase jenom návrh na systemisování trojky v Olomouci a ve financích, že jsou zase proti tomu.“⁴⁴² Poprosil tedy Lidmilu o osobní intervenci, neboť mu na tom velmi záleželo „už kvůli věku“, zvláště když slibů ministrů a sekčních šéfů už měl slušnou sbírku a stále nic.

440 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 4, inv. č. 12 (korespondence).

441 Tamtéž.

442 Tamtéž.

„Budu se se službou loučit s hořkým vědomím, že jsem krutě doplatil na svou poctivost, svědomitost a důvěřivost. Stům lidí jsem obětavě pomáhal, jenom ve svých věcech jsem spoléhal na spravedlnost, uznání, mužné slovo! [Kdyby] aspoň ve dvanácté hodině odčinili z části křivdu, která se na mně už léta páchá.“⁴⁴³

Lidmila po intervencích zjistil, že „[...]“ ministerstvo financí nepovolilo systemisaci trojky v Olomouci ze známých důvodů, dává však zásadní souhlas k tomu, abys byl jmenován vrchním radou. Min. školství to asi provede tak, že Tě bude formálně jmenovat do Brna, ale přikáže Tě k další službě v Olomouci“.⁴⁴⁴ Vybíralovo martyrium skončilo konečně 15. února 1945, kdy ležel nemocen doma, přičemž mu jmenovací dekret doručil s blahopřáním kolega Křupka. Předcházela tomu ovšem tragikomická tečka, neboť se mu z Prahy dostávalo blahopřejných telegramů, aniž by měl dekret v ruce, neboť ten se ztratil na olomoucké poště. Každopádně dekretem MŠANO z 12. ledna 1945 s platností od 1. října 1944 byl jmenován vrchním radou archivní a knihovní služby ve třetí platové stupnici (s ročním platem 58 800 + činnovné 15 480 korun).⁴⁴⁵ Satisfakce to pro něj byla, ale jen částečná:

„Jediné, co mě utěšuje, je, že jsem jmenován v osobním stavu brněnské universitní knihovny, takže bych měl – přečkám-li nynější těžké dny a nebudu-li mít později svou proslulou smůlu – konečně možnost dát Olomouci Sbohem [...]. Byl bych tak šťasten, kdybych se po tolika proživených letech mohl opět věnovat nejenom knihovně, nýbrž také svým literárním a osvětovým pracím, vždyť mám tolik věcí rozpracovaných, několik již přichystaných do tisku atd.! Vráť-li se ještě někdy k činnosti spolkové, závisí na celkové příští situaci. Snad už budu jenom vzpomínat, jak krásný byl ten náš spolkový život a s kolika dobrými lidmi mě seznámil.“⁴⁴⁶

Během války Vybíral bojoval nejen za své uznání, ale i za své zaměstnance. Péče o Studijní knihovnu a zdejší kolektiv mu byla posláním, jehož se nevzdal ani v letech válečných. Prokázal to i při četných jednáních, kdy mnohokrát orodoval na MŠANO za povýšení svých podřízených. Oporou nepřestával být při všech starostech

443 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 4, inv. č. 12 (korespondence).

444 Tamtéž.

445 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 11 (deník). Též Archiv VKOL, kart. 1, inv. č. 21 (osobní služební výkaz B. Vybírala).

446 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 4, inv. č. 12 (korespondence). Též viz NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) II, s. 63–64.

a chmurách ani rodině, kterou nesčetněkrát v těžkých chvílích povzbuzoval a nabádal k trpělivosti. Ostatně trpělivost můžeme označit za jeho typickou vlastnost. V tomto duchu 12. dubna 1945, očekávaje příchod fronty, píše matce: „Potřebovali bychom už konečně trochu klidu, ten by nám nejvíce prospěl [...]. Věřím, že všechno šťastně přečkáme a časem na to budeme vzpomínat jenom jako na hrozný sen.“⁴⁴⁷

⁴⁴⁷ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 4, inv. č. 2 (korespondence).

O knihách a knihovnách po válce

O svobodě, kultuře, knihách, knihovnách a knihovnictví za třetí republiky

Konec druhé světové války znamenal v životě Bohuše Vybírala (stejně jako v životě české společnosti) moment, s nímž individua, společenské třídy, profesní skupiny, jednotlivé generace spojovaly různá očekávání. Ve většině případů se v hlavách lidí rodily představy, jež v různém poměru obsahovaly prvky kontinuity, ale především diskontinuity s předválečným vývojem. Tento sumář snů, představ, programů, hesel se během poválečných měsíců a let tříbil a naznačoval, jakým směrem se bude ubírat poválečná republika a jak v tomto mentálním milieu mohou na vedoucích pozicích působit lidé typu Bohuše Vybírala. Pojdme tedy v následující kapitole přerušit přímočarý biografický tok a vymezme si diskurzivní pole, na němž se odehrála poslední část Vybíralovy profesní kariéry. Jeho vytyčení nám umožní lépe porozumět Vybíralovým rozhodnutím a krokům, umožní nám pochopit, jakým způsobem se pokoušel sladit své osobní představy se společenským vývojem, jak a proč korigoval svá očekávání, v čem své propozice naplnil, jaké činil kompromisy. Jinak řečeno, které představy mohl uskutečnit v plné či modifikované podobě a které byly v poválečném vývoji zcela mimo hru.

Třetí republika, její vnitřní systém, vývoj a postavení v Evropě představují do dnešních dnů do značné míry neprobádanou oblast. Rozumíme jí pouze v obecných rysech, hlubší analýzy byly prováděny nejčastěji v souvislosti s problematikou vysídlení Němců či v souvislosti s politickým systémem a životem na centrální úrovni. Omezená a limitovaná demokracie, jak bývá vnitřní poválečný systém nazýván, nebyla režimem liberálním, ani jím být nechtěla. S liberální epochou se programově rozloučila, ale zároveň se nejednalo o režim, jenž by odstranil názorovou pluralitu, základní politická a občanská práva⁴⁴⁸ a na prvním místě svobodu tisku.

Pro všechny poválečné aktéry na kulturním poli bylo tedy zásadní porozumět tomu, co bude leitmotivem kulturní politiky, co bude úlohou knihoven, co bude představovat kniha, na co se bude klást důraz, co naopak nebude favorizováno a co bude zcela zapovězeno. Bez porozumění explicitním veřejným vyhlášením (ale snad ještě víc podprahovým sdělením) nebylo možné řídit významnou kulturní organizaci.

⁴⁴⁸ Vynechejme zde otázku zbavení práv Němců, Maďarů a zrádců, jak zněla dikce jednoho z prezidentských dekretů, problematické lidové soudnictví, omezení politické soutěže apod.

Diskurz

Právě diskurzivní analýza dobového tisku umožňuje obsáhnout veřejnou řečovou paletu o různých aspektech života politického, kulturního, ekonomického atd. Jedním z důležitých diskurzů třetí republiky byla i kulturní politika, jež zahrnovala role knih, knihoven, knihovníků a knihovnictví. Tento diskurz obsahoval diskurzivní formace, jež „[...] naznačují, v jakých mantinelech se mohl Vybíral pohybovat, jaký prostor mu byl vymezen, v jakých rozměrech mohl myslet, co mohl považovat za možné a jaké jednání bylo dobově vyloučeno“.⁴⁴⁹ Aktivita každého jedince ve veřejné funkci není omezována jen právními předpisy, ale i diskurzem, jenž vymezuje pole, v němž lze jednat a myslet. Diskurzivní analýza zkoumá, jakým „[...] způsobem lidé skrze text či soubor textů konstruují smysl a význam objektů a aktivit sociálního světa“, ⁴⁵⁰ přičemž primárně „nezáleží na tom, co ‚řeč‘ říká (významová stránka), ale na faktu, že je něco v určitém ‚nezanedbatelném objemu‘ řečeno“.⁴⁵¹ Diskurzivní analýza zformovala konstruktivistický přístup, jenž

„chápal sociální a kulturní kategorie nikoli jako procesy či struktury získávané na základě analýzy objektivních faktů, ale jako výsledky diskursivních praktik, jimiž se daná sociální skupina, třída, kultura či událost konstituuje v opozici vůči jiným skupinám, třídám, kulturám či událostem“.⁴⁵²

Německá historička Christiane Brenner ve své velmi přínosné knize o českých politických diskurzech let 1945–1948 chápe diskurz v tom smyslu, že se jedná „o kolektivní významovou souvislost, tzn. síť nebo změť textů, jež ve společném účinku slouží k pochopení a výkladu skutečnosti“.⁴⁵³ Diskurz má pro Brenner dvojí charakter „tím, že organizuje vnímání a vnímanému dodává strukturu, vysvětluje a interpretuje je, vytváří také práva volby jednání, působí na jednání, a tím přispívá ke konstituování a proměně skutečnosti“.⁴⁵⁴ Diskurzivní praktiky zformovaly v době třetí republiky řečovou množinu, v níž slova „plán“, „plánování“, „efektivita“, „demokratisace“, „lidovost“, „jednota“ opanovala veřejný jazyk i jazyk českého knihovnictví. Některé z těchto slov se v rámci diskurzu staly vlastně kolektivními symboly, odrazovými

449 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) I, s. 140.

450 BENEŠ, Vít. Diskurzivní analýza. In: DRULÁK, Petr et al., eds. *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. 1. vydání. Praha: Portál, 2008, s. 93. ISBN 978-80-7367-385-7.

451 RŮŽIČKA, Jiří. Diskurs. In: STORCHOVÁ, Lucie et al. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium, 2014, s. 77. ISBN 978-80-87271-87-2.

452 Tamtéž, s. 81.

453 BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945–1948*. 1. vydání. Praha: Argo, 2015, s. 15. Historické myšlení, sv. 68. ISBN 978-80-257-1399-0.

454 Tamtéž.

můstky v rámci diskurzu či jeho tmelem.⁴⁵⁵ „Plán“, „plánování“ a „efektivita“, slova atrahovaná z hospodářské oblasti, vymezovala a dávala návod k tomu, jak jednat a myslet i kulturním manažerům.

Řeč tištěná na stránkách kulturně-společensko-politických periodik nejen popisovala realitu, ale především ji konstruovala a ovlivňovala, čímž se vytvářel prostor, na nějž se mohly veřejně činné osoby odkazovat a v němž se mohly relativně bezpečně pohybovat. Překročení tohoto pole mohlo nést sankce různého charakteru. Mainstreamový výklad českého kulturního světa, úžeji světa knih, knihoven, nakladatelů, knihkupců, kulturních manažerů, měl v letech 1945–1948 svá pravidla, své opakované vzorce, svou logiku. V jakém prostoru se tedy mohl Bohuš Vybíral pohybovat, v jakých mantinelech se mohl rozhodovat, co determinovalo jeho rozhodnutí, kam mohl směřovat, co bylo vyloučeno, jaká rozhodnutí byla očekávána a jaké existovaly možnosti variantních rozhodnutí?

Periodický tisk po válce

Český tiskový svět byl po válce konstruován dohodou všech relevantních politických sil, ať již „londýnských“, „moskevských“ a částečně i „domácích“. Jedním z konsenzuálních bodů bylo, že z oboru vydávání periodik zmizí soukromý prvek a volná obchodní soutěž. Svobodná tržní soutěž jakožto jeden ze základních znaků ekonomického liberalismu byla obecně zavržena a panovalo přesvědčení: „Není možné uvěřit, že ze zápasu protichůdných sil vznikne souhra a soulad, které určí další vývoj lidstva k jeho většímu štěstí a dokonalejšímu životu. V tom byl omyl liberalismu [...]“.⁴⁵⁶ Český periodický tisk za třetí republiky měl fungovat v systému, jenž by se zbavil, jak bylo dobově chápáno, negativních znaků prvorepublikové žurnalistiky, a to vše při zachování svobody psaní. To mělo být zajištěno jedině rostoucím vlivem veřejného prvku a potlačením soukromých sil a zájmů:

„Liberalistický řád první republiky svými tiskovými zákony totiž umožňoval, aby tisku bylo zneužíváno pro soukromé cíle jednotlivců, nebo anonymních skupin [...]. Vyrostl v posledních letech první republiky nový typ denních listů, bez pevné páteře, zato však na podkladě čistě komerčních. Z čistě výdělečných hledisek byla snižována úroveň tisku, podbízena jeho cena, snižovány platy redaktorů a hověno nejnižším zájmům ulice.“⁴⁵⁷

455 BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945–1948*, s. 17.

456 Jak uvedl v předmluvě ke knize Karla Františka Zierise novinář, historik, člen národněsocialistické strany a především vysoký úředník z Ministerstva informací František Bauer, viz ZIERIS, Karel František. *Nové základy českého periodického tisku*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1947, s. 11. Přednášky a diskuse, sv. 7.

457 Tamtéž, s. 14.

Z toho již v době protektorátu vyplynuly teze, na nichž se ujednotily odbojové síly, tedy že „[...] noviny napříště nesmí být nástrojem sobeckých, kořistnických a částo protistátních cílů, nýbrž že noviny jsou výlučným majetkem národa“.⁴⁵⁸ V těsně poválečném období, když živelně vycházela periodika různého typu, bylo proto třeba prozatím podzákonným právním předpisem tento proces regulovat. Vyhláška Ministerstva informací z října 1945 určila, že vydávat periodické tiskoviny mohly jen politické strany, státní úřady, veřejnoprávní instituce a korporace celonárodního významu: „Myšleny tu jsou zejména ty masové a zájmové organizace, v nichž se národ formuje sociálně, stavovsky, třídně nebo podle pohlaví a věku, podle náboženského vyznání apod. A ty organizace, které slouží určitým národním účelům kulturním, tělovýchovným apod.“⁴⁵⁹ Základním neprávním regulativním nástrojem v tiskové oblasti pak byla dispozice s papírem, což byl nástroj užívaný často až s cenzurním záměrem. Vlastní vydání zákona o periodickém tisku se plánovalo až v době dvouletky.⁴⁶⁰ Předběžná cenzura neexistovala,⁴⁶¹ ovšem v praxi se projevovala velmi silně autocenzura, v případě stranických periodik jasná nadvláda politických sekretariátů, přičemž čas od času (typickým příkladem byly tiskoviny spojené s lidovou stranou *Obzory a Vývoj*) došlo i k policejní represi ze strany SNB, k zadržování novinářů apod.⁴⁶² V takto nejasném a chaotickém světě plném nástrah, vyřčených i nevyřčených hrozeb fungovala třetirepubliková žurnalistika.⁴⁶³

Pramenný korpus

Pro diskurzivní analýzu má zásadní význam „vytvoření korpusu – sestavení pramen-
né základny“.⁴⁶⁴ Pro účely této knihy byla analyzována kulturně-společensko-politická periodika centrálního charakteru (myšleno v českých zemích), tedy periodika vycházející v Praze nebo v Brně, přičemž z tohoto korpusu byly od začátku vyloučeny politické centrální, zemské i regionální deníky. Naopak do něj byla vřazena

458 ZIERIS, Karel František. *Nové základy českého periodického tisku*, s. 16.

459 Tamtéž, s. 17.

460 K tématu viz např. BEDNAŘÍK, Petr. Proměny českých médií v letech 1945–1948. In: MALÝ, Ivan et al., eds. *Společnost a kultura v Českých zemích 1939–1949*. 1. vydání. Praha: Národní muzeum, 2013, s. 164–174. ISBN 978-80-7036-391-1. Dále KONČELÍK, Jakub, VEČEŘA, Pavel a ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. 1. vydání. Praha: Portál, 2010, s. 113–125. ISBN 978-80-7367-698-8. Či souhrnná práce BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. 1. vydání. Praha: Grada, 2011, s. 215–242. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3028-8.

461 Následná cenzura zůstala obdobná jako za první republiky.

462 KOŠNAROVÁ, Veronika. *Žtracen v dějinách: spisovatel Jan M. Kolár*. 1. vydání. Praha: Academia, 2013, s. 14–17. Literární řada. ISBN 978-80-200-2228-8.

463 O vydávání periodických a neperiodických tiskovin a o cenzuře za třetí republiky viz nejlépe JANÁČEK, Pavel. Třetí republika: moderní poezie, národní klasika (1945–1949). In: *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014. Svazek II, 1938–2014*. 1. vydání. Praha: Academia, 2015, s. 959–983. ISBN 978-80-200-2491-6.

464 BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945–1948*, s. 17.

periodika (týdeníky, čtrnáctideníky, měsíčníky) kulturně-politického charakteru či čistě kulturního charakteru vydávaná přímo politickými stranami či veřejnými korporacemi úzce spojenými s danými politickými stranami, výjimečně i se soukromými vydavateli (*Kritický měsíčník* či *Naše doba*, které vydávali Václav Černý⁴⁶⁵ či Laichter a Girgal).⁴⁶⁶ Další skupinu pak tvořila periodika kulturně-politicko-společenského charakteru, jejichž vydavateli byly významné veřejné korporace (typicky odbory apod.). Poslední skupinu pak tvořila periodika oborová (*Lidová knihovna*, *Knihy a čtenáři*, *Knihkupec a nakladatel* apod.). Neperiodické tiskoviny a politické deníky jsou vyloučeny z toho důvodu, aby byly analyzovány pouze texty, jež nenesly primární zatížení každodenním politickým provozem a potřebou reakce na každodenní politické a mezistranické půtky. Analýza neperiodického textu se zaměřením na kulturu by zase neúnosně zatížila pramennou základnu, navíc by neodpovídala smyslu a cíli tohoto exkurzu, tedy zmapovat diskurz o kultuře, knihách, knihovnictví a knihovnách ve veřejných projevech, jež jsou nejlépe zachyceny v periodické produkci. Pro dotvoření kontextu se neopomíjela ani základní deskripce vlastního periodika, jejího redakčního zázemí, význačných redaktorů a přispěvatelů či tradice listu. Rozbor se nevyhnul, v souladu s přístupem Christiane Brenner, ani analýze nepsaných jazykových pravidel (opakované, ustálené jazykové stereotypy). Cílem bylo propojit tento kulturní a újeji knihovnický diskurz s kontextem, v němž se Bohuš Vybíral pohyboval, a tím vyjevit prostor „svobody“, jenž mu byl v letech 1945–1948 vymezen.

Stranická periodika

Diskurz o knihách, knihovnách a knihovnictví měl i v krátkém období třetí republiky dvě linie. Ta první, v krátkém poválečném období vymezená údobím do voleb v květnu 1946, měla převážně konsenzuální tvář, zatímco druhá linie se postupem času změnila v konfrontační. Podíváme-li se na týdeníky otevřeně spojené s politickými stranami – *Vývoj a Obzory* (ČSL), *Tvorba a Nová mysl* (KSČ), *Cíl a Svět práce* (ČSSD) a *Svobodný zítřek* a *Masarykův lid* (ČSNS) – vidíme, že v oblasti kultury stála KSČ do značné míry osamoceně, přičemž týdeníky sociální demokracie, především *Cíl*, méně již politicky orientovaný *Svět práce*, se v otázkách kulturních spojených subtilně se svobodou myšlení a tvorby názorově stýkaly nejen se socialistickými (pro prezidenta Beneše orientovanými) periodiky ČSNS, ale překvapivě i s periodiky vydávanými

465 FORST, Vladimír et al., eds. *Lexikon české literatury. Díl 2., svazek II., dodatky A–G*. Praha: Academia, 1993, s. 126–127. ISBN 80-200-0345-2.

466 Vše pouze v českých zemích, jelikož Bohuš Vybíral neměl významné kontakty ani orientaci na Slovensko a slovenské poměry. I když kupříkladu *Nové prúdy v našom súčasnom živote* či čistě politické deníky *Čas* nebo košícký *Demokrat*, periodika Demokratické strany jistě skýtala hodnotově a názorově svět, jenž Vybíralovi konvenoval.

ČSL, jež jako jediné ve třetí republice představovaly liberální ostrovy (sic!), ač jinak vedení této strany a především její voličstvo bylo konzervativně sociální a velmi často až antiliberální.

a) týdeníky ČSL

Lidovecký *Vývoj a Obzory*, v jejichž čele a v širším redakčním okruhu stály osobnosti, které často formovaly českou žurnalistiku i v dalších desetiletích, se snažily, na rozdíl od ostatních periodik, o udržení liberálních tradic, o zachování jasné kontinuity s první republikou, o udržení svobody myšlení, projevu, tvorby, o právo na informace, což bylo zárukou kulturního rozvoje. Novináři jako Pavel Tigríd, Ivo Ducháček, Jan M. Kolár, Luděk Forman a Ladislav Jehlička (liberálně a zároveň křesťansky orientovaní – někteří ovšem s antiliberálními druhorepublikovými šmouhami v životopisu, ačkoli dobově byly tyto ideologie stavěny do protikladu) drželi jednoznačně onu „vartu Západu“.⁴⁶⁷ Nemluvili konkrétně o knihách, knihovnách, knihovnictví, ale jejich hlavním tématem byla svoboda a kontakty se Západem, což pro ně představovalo ono kýžené záchranné lano ke břehu svobody. Pro ně platilo, co napsal Ladislav Jehlička 7. května 1947 do *Vývoje* v článku s názvem *Dvě revoluce*: dle něj jedna z nich byla spontánní, přišla zdola, byla neorganizovaná, přičemž její cíl směřoval k „návratu k legálnímu stavu republiky Masarykovy, k její demokracii, k její humanitě, k jejímu uznání občanských a lidských práv“.⁴⁶⁸ A ta druhá revoluce přišla shůry:

„Revoluce, řízená speciálně školenými experty, odborníky, o nichž lze říkat vše možné, jen to ne, že by nevěděli, co chtějí. Byla to revoluce prováděná pod tlakem mezinárodních, zahraničněpolitických souvislostí a konstelací, na něž jsou naše země, položené v srdci Evropy, vždy mimořádně citlivy. Byla to revoluce, připravena ovšem taktéž rozvratem v myslích, jemuž bylo sedm dlouhých let ponecháno volné pole. Byla to revoluce, o jejíchž důsledcích je zbytečno se šířit; známe je všichni dobře. Byl to akt vůle, který přešel suchou cestou od řízené revoluce k řízené demokracii. Konec konců, každá společnost se něčím řídí a záleží jen na jejích kvalitách, čím se řídit může a chce. Ostatně tato revoluce naplnila jakýmsi obsahem duchovní vzduchoprázdnotu, kterou zde vytvořilo

467 Antologie české nesocialistické žurnalistiky z pera Milana Drápaly zachycuje nejdůležitější texty a biografické údaje takto orientovaných autorů, viz DRÁPALA, Milan. *Na ztracené vartě Západu: antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945–1948*. 1. vydání. Praha: Prostor, 2000. Obzor, sv. 31. ISBN 80-7260-046-X.

468 SEVERA, Karel. Dvě revoluce. *Vývoj*. 7. 5. 1947, s. 395.

nekulturní cizí panství, obsahem, na nějž lze reagovat tak či onak. Ale lze na něj alespoň reagovat.“⁴⁶⁹

Jehlička a jeho redakční kolegové představovali v poválečném žurnalistickém diskurzu onu menšinu, která se programově hlásila ke kontinuitě s první republikou, nikoliv pouze personální, již zastupovala jména Masaryka a Beneše, ale i ideové. Tito lidé vedli zápas o to, aby jejich čtenáři a voliči pochopili, že „překonání liberalistické éry“, o níž se psalo ve všech socialistických a komunistických žurnálech a mluvilo v politických disputacích,⁴⁷⁰ nemusí znamenat pouze úpravu a opravu či „synthesu“ (další velmi frekventovaný termín nekomunistické, socialisticky orientované žurnalistiky), ale že se to může vymknout a přerůst v absolutní diskontinuitu a naroubování systému, jenž je cizí českým (slovenským) poměrům a představám. *Obzory a Vývoj* držely prozápadní linii, nikoliv v tom smyslu, že bychom měli tvořit most mezi Západem a Východem, ale tak, že jsme jednoznačně pojetím života, kulturou a dějinami západní lidé a jen z hlediska bezpečnosti a tradičních sympatií potřebujeme spojeneckou smlouvu se SSSR. Diskurz těchto periodik byl neemocionální, ale zároveň nevyhýbavý a jasný. Otázka svobody, zachování alespoň okleštěné svobody s perspektivní možností odstraňování poválečných deformací pro ně převyšovala všechny jiné otázky. Navíc tvořila nutný předpoklad pro vše ostatní, primárně však pro rozvoj kultury. Knižní problematika pak reprezentovala v tomto milieu nástroj, jenž poukazoval na to, že pokvětnový režim trvale poškozuje střední třídu, intelektuály, jelikož ti většinou drželi knižní trh na určité výši. Jejich pauperizace vede ke krizi v celém sektoru. *Obzory i Vývoj* měly své čtenáře mezi střední třídou, intelektuály a úřednictvem, zkrátka mezi všemi těmi, kteří ve třetí republice teprve hledali svoje místo.

b) týdeníky sociální demokracie

Sociálnědemokratické týdeníky *Svět práce* a *Cíl* představují nesmírně zajímavá periodika socialistické orientace. Zároveň jsou odlišné nejen od národních socialistů,

469 SEVERA, Karel. Dvě revoluce, s. 395. Ladislav Jehlička publikoval své stati pod pseudonymem Karel Severa.

470 Hlavním představitelem těchto tezí byl prezident Beneš, typickou ukázkou byl pak projev při přebírání čestného doktorátu práv v prosinci 1945 pronesený ve slavnostní atmosféře Španělského sálu na Hradě. Zde Beneš nepřímě říkal, že strach z diktatury proletariátu je třeba odstranit tím, že demokracii budeme reformovat, že demokracie je sama o sobě trvalým vývojem, přičemž my jsme dnes ve vývojové fázi přechodu od demokracie liberální k vyšší demokracii socializující: „[...] my zde v republice se už nevrátíme do roku 1938. Přijímáme názor, že liberální společnost je teoreticky i prakticky překonána, že jsme na přelomu z jedné společenské fáze do nové, a že hledáme nové společenské formy budoucnosti.“ BENEŠ, Edvard. *Přednášky na Univerzitě Karlově: 1913–1948*. 1. vydání. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 1998, s. 90. Knižnice Společnosti Edvarda Beneše, sv. 13. ISBN 80-86107-02-7. Jinými slovy prezident řekl, že buďto se nekomunisté dobře přizpůsobí, provedou reformy, jimiž se pokusí zvládnout situaci, nebo je poválečná radikální vlna smete.

komunistů, ale s postupujícím časem i od Fierlingerova vedení strany, což bylo markantní především v případě *Čile*. Sociálně demokratická strana bývá často v historických pracích i v dobovém diskurzu vnímána jako podnájemník KSČ, její juniorní partner, strana, která do značné míry ve třetí republice selhala. Ovšem tento pohled není (především pro oblast kultury, knih, knihoven či knihovnictví) oprávněný. Diskurz stranických týdeníků naopak ukazuje autonomní pohled na věc, ideologickou jasnost, jasné vyznání pro demokracii, svobodu a socialismus.⁴⁷¹ *Svět práce* se více věnoval hospodářským tématům, dával více prostoru předním politikům sociální demokracie (nejvíce asi Bohumilu Laušmanovi).⁴⁷² *Cíl* byl naopak analytičtější, měl širší kulturní záběr. Taktéž se soustředil na boj o zachování svobody jakožto základního předpokladu socialismu. Mimořádné postavení si v jeho redakci i na jeho stránkách postupně vydobyl novinář, památkář a umělecký historik Karel Šourek,⁴⁷³ postava polozapomenutá zcela neprávem. Právě Šourek společně s Bohuslavem Kratochvílem (od roku 1947 vyslanec v Británii)⁴⁷⁴ a s poslancem Vilémem Bernardem⁴⁷⁵ zastupoval v redakci nekomunistická stanoviska. Pestrost redakce a přispěvatelů zaručovala názorovou různorodost, jež prezentovala celou paletu sociálnědemokratických stanovisek (levici v sociální demokracii zastupovali hlavně Jiří Hájek,⁴⁷⁶ Jiří Lederer,⁴⁷⁷ Evžen Erban,⁴⁷⁸ Vojtěch Erban,⁴⁷⁹ Jaromír John⁴⁸⁰ apod.). Šourek prezentoval kulturní postoje listu, které nastínil v seriálu otištěném v roce 1945 pod

471 Opakování mantry, že socialismus a demokracie jsou nerozlučnými složkami a že jedno nemůže existovat bez druhého, přičemž imanentní součástí obojího je svoboda, bylo trvalou, opakovanou a neměnnou součástí sociálnědemokratického diskurzu především na stránkách *Čile*. Slovo socialismus je příznakem poválečné obsese. Nabylo podoby „jakéhosi zaklínadla či zázračného léku, jehož aplikace nejenom vyřeší všechny problémy každodenní politiky v jednotlivých státech (přírozně včetně Československa), ale také odstraní „globální“ neduhy lidstva“. DOBEŠ, Jan. Socialismus v politické teorii a praxi let 1945–1948. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka, KOCIAN, Jiří a KOKOŠKA, Stanislav, eds. *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Praha: Národní archiv, 2005, s. 286. ISBN 80-86712-32-X.

472 Životopis Bohumila Laušmana viz HORÁK, Pavel. *Bohumil Laušman: politický životopis: riskantní hry sociálnědemokratického lídra*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 2012. ISBN 978-80-204-2619-2 či ŠOLC, Jiří. *Útěky a návraty Bohumila Laušmana: osud českého politika*. 1. vydání. Praha: Naše vojsko, 2008. ISBN 978-80-206-0956-4.

473 Šourek, Karel. In: SLAVÍČEK, Lubomír, ed. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků, teoretiků a publicistů v českých zemích a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů (asi 1800–2008)*, 2. svazek, N–Ž. Praha: Academia, 2016, s. 1461–1463. ISBN 978-80-200-2094-9.

474 Kratochvíl, Bohuslav. In: *Československé dokumentační středisko* [online]. Praha: Československé dokumentační středisko, o. p. s., 1994–2019 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <http://www.cdsd.cz/cs/g6/716-DS.html>.

475 TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 1. A–J*, s. 89.

476 VYTOPIIL, Jan. Jiří Hájek. In: *Ministerstvo zahraničních věcí České republiky* [online]. Praha: MZV ČR [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/ministri_a_ministerstvo_v_historii/jiri_hajek.html.

477 Lederer, Jiří. In: *Československé dokumentační středisko* [online]. Praha: Československé dokumentační středisko, o. p. s., 1994–2019 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <http://www.cdsd.cz/cs/g6/804-DS.html>.

478 TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 1. A–J*, s. 293.

479 Tamtéž, s. 293–294.

480 Prof. PhDr. Markalous, Bohumil. In: SLAVÍČEK, Lubomír, ed. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků, teoretiků a publicistů v českých zemích a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů (asi 1800–2008)*, 1. svazek, A–M, s. 878–879.

názvem *Žáklady kulturní politiky*. Ve shodě s převažujícím stranickým názorem měla i kultura jít cestou „socialisace“, čímž se dobově myslelo, že přestane sloužit pouze elitám (vzdělanostním, finančním, rodovým) a že výsledky kulturních aktivit budou sloužit všem. „Socialisace kultury“ byla vlastně synonymem „demokratisce kultury“, tedy distribuce statků co nejširším vrstvám. A právě zde měl hrát zásadní úlohu plán. Plán v představách Kratochvíla či Šourka nevyklučoval soukromou iniciativu a soukromé subjekty, tak jako socializace hospodářství neznamenal totální postátnění, nýbrž program, který by dovedl

„postihnout výhody individuální iniciativy a soukromých podnikatelských možností nakladatelského oboru, a za náležité kontroly dovedl z nich to nejceennější zachovati, a na druhé straně, aby byla ustavena státní knižní produkce, která jediné může zaručit rychlé a hospodářsky potřebným způsobem fundované plnění základních vydavatelských úkolů“.⁴⁸¹

Právě v oblasti nakladatelů, knihkupců a knih zůstávalo široké pole pro soukromý prvek a mohly se zde uplatnit představy smíšené ekonomiky i na poli kultury. Od roku 1946 se nevyřčeným mottem *Cíle* stalo heslo „za silnou stranu“.

Svět práce ve svém technokratickém pojetí poválečného vývoje přenášel do kulturního diskurzu termíny z oblasti ekonomie. „Plán“, „efektivita“, „konec s anarchickou soutěží“ – to vše byly frekventované pojmy. Značily, že konec liberalismu v hospodářské oblasti znamenal pro sociální demokraty konec liberalistických zásad⁴⁸² i v kultuře. Pojmem „liberalistické zásady“ ovšem nemysleli to samé, co komunisté, tedy odstranění svobody názoru, svobody vyjadřování apod., ale soustředili se spíše na distribuci kulturních statků, jejichž samotná „výroba“ měla probíhat v podmínkách svobody (samozřejmě svobody v socialistických mantinelech). Jedna z důležitých postav třetirepublikového světa knih, knihoven a literatury, spisovatel a knihovník Karel J. Beneš,⁴⁸³ jenž stál v čele kulturního odboru Státní plánovací komise, v několika číslech *Světa práce* i *Cíle* přinášel v roce 1946 své pohledy na řízení kultury, újeji knihovnictví. Právě plán a organizovanost měly být hlavními nástroji:

481 KRATOCHVÍL, Bohuslav. Znárodněním ke zvýšení národní kultury. *Cíl*. 21. 12. 1945, s. 2.

482 Dobový termín, jenž byl upřednostňován před pojmy „liberální systém“, „liberální hodnoty“ apod.

483 TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 1. A–J*, s. 80. Beneš patřil ke spoluvůrcům zásadního odbojového programu „Za svobodu do nové Československé republiky“ naznačujícího, jak by měl vypadat poválečný stát. Za třetí republiky bylo aplikováno velmi mnoho bodů proponovaných domácím odbojem v roce 1941: v prvé řadě tzv. „demokratisace kultury“, jejímž hlavním znakem bylo zpřístupnění kulturních statků co nejširším vrstvám, viz BENEŠ, Karel Josef, ed. *Za svobodu do nové Československé republiky: ideový program domácího odbojového hnutí vypracovaný v letech 1939–41*. Praha: Dělnická akademie, 1945. Knižnice Nové svobody.

„V plánování kulturního života jsou dva úseky, produkční a distribuční. My v demokratickém státě si můžeme všimnout vlastně jen druhého, protože nemůžeme např. nadiktovat, kolik románů má být za rok napsáno, a zda mají být historické, vesnické, psychologické či sociologické. To by bylo velmi primitivní a mělo by to nádech totalitnosti. Tvůrčí svoboda musí být zachována. Co je však velmi nutné, je plánování distribuce a jejích orgánů v kulturním životě.“⁴⁸⁴

Karel J. Beneš vycházel vstříc sociálnědemokratickému myšlení a jako člověk s knihovnickou a zároveň spisovatelskou minulostí a s úřednickou vírou, že od stolu lze efektivně řídit svět, věřil, že lze spojit plánování distribuce se svobodou produkce.

Důležitým aspektem kulturního diskurzu v obecném slova smyslu, nikoliv pouze na stránkách *Světa práce*, aspektem, jenž se stal jedním ze sporných bodů v těsně předúnorovém období, byla otázka nakladatelů, distribuce knih, ediční politiky, jejího řízení a povolování, což bylo velmi těsně provázáno s otázkou cenzury. V sérii článků *Kulturní dvouletka a knižní trh*, jež vycházela ve čtyřech pokračováních na stránkách *Cíle*, hovořil Václav Mikota v souladu s tezemi K. J. Beneše o zapojení soukromé koncesované živnosti nakladatelské i knihkupecké do kulturní dvouletky, která by si sice udržela soukromý prvek, ale na druhé straně by byla podřízena více byrokratickým vlivům a odpoutala se od vlivů obchodních:

„Má-li býti knižní trh začleněn do kulturního plánování, v němž hospodářská hlediska budou uváděna v soulad s potřebami kulturními, je třeba, aby byla neustále zjišťována, v evidenci vedena a ve vzájemnou souvislost uváděna fakta, která budou podkladem plánování. Knižnímu trhu je třeba studia, evidence a propagace.“⁴⁸⁵

Podle V. Mikoty měl plán zajistit to, co dosud plnila nedostatečně ministerská publikační komise, tedy:

„[...] aby vycházely knihy dobré, v pořadí podle určitého plánu, a aby nevycházel literární brak a knihy nepotřebné či nežádoucí. S hlediska hospodářského má býti snahou plánování, aby levné knihy vycházely ve velkých nákladech a dostaly se do nejširších vrstev čtenářských, ale přitom nadměrnou, neuváženou výrobou nevznikaly krise, jež ohrožují výrobu a odbytu knih dobrých a potřebných.“⁴⁸⁶

484 BENEŠ, Karel Josef. Plánujeme kulturu. *Svět práce*. 8. 5. 1946, s. 10.

485 MIKOTA, Václav. Kulturní dvouletka a knižní trh III. *Cíl*. 4. 10. 1946, s. 615.

486 Tamtéž, s. 638.

Rizika takovýchto návrhů nebyla dobově přesně rozeznána. Že takováto byrokratické neperiodické tiskové produkce otevírá dveře politickým zásahům, že se pod pláštík estetického posuzování vkládá cenzura, to si bohužel uvědomovalo málo osobností.⁴⁸⁷ Rostoucí komunistický tlak na to, aby po zestátnění filmu, rozhlasu a divadel⁴⁸⁸ veřejná ruka sáhla i na poslední zbytky soukromé iniciativy v případě tisku, prodeje a fyzické výroby knih, čímž by fakticky došlo k podvázání svobody a soukromé iniciativy v jednom z posledních kulturních sektorů a vybudilo by to protitlak i u sociálnědemokratických kruhů. Ty jinak v rámci třetí republiky tvořily spojence komunistů, s postupem času jazýček na vahách mezi komunisty na jedné straně a lidovci a národními socialisty na straně druhé, v poslední fázi třetirepublikového vývoje pak byli v neekonomických tématech protivníky komunistů. V kulturní oblasti zosobňoval tento rozrůstající se spor především Václav Kopecký.⁴⁸⁹ Situace na sklonku roku 1947 vygradovala do té míry, že většinou velmi korektní sociálnědemokratická žurnalistika již odhazovala svou moderační roli. V případě Kopeckého se i na stránkách *Světa práce* po ministrově projevu ke studentům v prosinci 1947 objevovaly i takovéto teze: „Amerika má svou atomovou pumu, my máme Václava Kopeckého – a to je příliš mnoho pro bezpečnou budoucnost zeměkoule.“⁴⁹⁰ Svoboda se stala na počátku roku 1948 ústředním tématem. Kopeckého snahy o regulaci knižního trhu už jen velmi málo zakrývaly snahu zničit i nakladatele a vytrestat je za to, že prý objednávají málo „pokrokové“ literatury, a tak prý nevychovali čtenáře. Zde již nešlo o distribuci, ale o pokus manipulovat se čtenářským vkusem, omezovat svobodu výběru knih, manipulovat s produkcí.⁴⁹¹ Kopecký chtěl využít nakladatele a knihkupce k tomu, aby se stali nástroji komunistické propagandy. Po dalším buřičském vystoupení ministra informací v Brně v lednu 1948 reagoval Zdeněk Medek v článku *Nechceme propagandu!* vydaném v polovině února následovně: „[...] u nás nesmí dojít k omezení svobody ducha [...]. Není to stanovisko protikomunistické, je však nesmiřitelně protikopecké. V čemž je ten velký rozdíl!“⁴⁹² V této

487 JANOUŠEK, Pavel et al. *Přehledné dějiny české literatury 1945–1989*. 1. vydání. Praha: Academia, 2012, s. 20–21. Literární řada. ISBN 978-80-200-2057-4.

488 Spory o divadelní zákon, jehož osnovu připravil ještě Zdeněk Nejedlý (a po něm novou chtěl předložit Jaroslav Stránský), se prolínaly celým obdobím let 1945–1948. Všechna soukromá divadla byla zrušena až po únoru 1948, viz KOŠNAROVÁ, Veronika. *Ztracen v dějinách: spisovatel Jan M. Kolár*, s. 51–52.

489 PÁVOVÁ, Jana. *Demagog ve službách strany: portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. Tváře moci. ISBN 978-80-87211-09-0.

490 GRÁF, Otto. Ministra informací řeč ke studentům. *Svět práce*. 11. 12. 1947, s. 3. Právě Otto Gráf vystupoval na stránkách *Světa práce* v předúnorovém období zcela jasně a bezpochybně. Odhodil sociálnědemokratické, do značné míry pochopitelné lavírování a postavil se jednoznačně na stranu nekomunistů.

491 Samozřejmě, že všechny tyto nesvobodné znaky byly v třetirepublikové praxi již přítomny. Publikáční odbor na Ministerstvu informací ovšem fungoval velmi benevolentně a až na boj proti braku, jenž si vyžádali knihovníci, spisovatelé a kulturní činitelé již hluboko v době první republiky, nebyla knižní produkce ohrožována, viz JANÁČEK, Pavel. Třetí republika: moderní poezie, národní klasika (1945–1949). In: *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1938–2014. Svazek II, 1938–2014*, s. 967–977.

492 MEDEK, Zdeněk. *Nechceme propagandu!* *Svět práce*. 11. 2. 1948, s. 1.

době držel Karel Šourek již téměř celý rok v *Cíli* antikomunistický prapor v zápase proti komunistickému pojetí kulturní politiky. Neohroženě a poměrně otevřeně psal o zaostalosti malířství v SSSR, podílel se na kritice známé výstavy sovětských malířů v Praze na jaře 1947. Otevřeně psal i o domácích katastrofálních poměrech při svozech, třídění a ochraně německých kulturních konfiskátů zámeckých mobiliářů, v první řadě zámeckých knihoven.⁴⁹³ Tento památkář, typograf a kvalitní kulturní novinář se vyprofiloval snad v nejsilnějšího odpůrce komunistické kulturní politiky v sociálnědemokratické straně. Těsně před koncem tohoto zápasu Šourek v lednu 1948 jasně vyložil, o co dle něj v novém roce půjde v situaci, kdy se svět rozděluje na dva bloky:

„Československá cesta je od revoluce ve znamení úporného boje, abychom pod dojmem a tlakem mezinárodních sil [...] nedali se zvíkat v přesvědčení, že synthesisa mezi svobodou a demokracií a řádem a socialismem je možná. Že je nejen možná, že je žádoucí, že je nutná a že je jediná. Že socialismus je dokončením demokracie. A ovšem naopak, že socialismus v sobě musí obsahovat demokracii; samozřejmě demokracii, zbavenou nánosu úpadkového kapitalismu, který z ní v tak mnohém ohledu učinil prázdňové slovo, a nic víc [...]. Socialismus nemůže rušit postulát demokracie, poněvadž je jen jejím dokonalejším uskutečňováním [...]. Na toto nerozlučné spojení nesmíme nikdy zapomínat [...], není tedy demokracie pro nás pouhou kolejí, pouhou cestou k něčemu, je to a musí to zůstat naším cílem, který jen upřesňujeme a rozšiřujeme v cíl lepší, širší a vyšší, který je dnes dosažitelný [...]. Z tohoto hlediska musíme hodnotit zápasy, které se před námi rýsují v počínajícím roce [...]“⁴⁹⁴

Bylo zřetelné, že těsně před Únorem bylo chápání kulturní politiky a role knih, knihoven a literatury v pojetí ministra Kopeckého diametrálně odlišné od pojetí sociálnědemokratického.

493 V sérii článků s názvem *O kulturní dědictví z pěti stovek zámků* až nebyvale otevřeně a ad personam zkritizoval hlavu Národní kulturní komise Zdeňka Wirtha. Tento těsně předúnorový seriál naplno odhaloval a popisoval, co se dělo při konfiskacích, jak se ničily knihy, jak šly bez rozmyslu do stoupy celé cenné sběratelské sbírky, jak se knihy nechaly zničit v nevhodných skladovacích prostorech, jak minimální zájem o ně jevil národní výbory, jak neexistovaly soupisy majetku, ač tuto problematiku měl Wirth na starost již za první republiky apod. Zkušenosti, jež učinil na střední a severní Moravě a v Olomouci Bohuš Vybíral, se od tohoto popisu příliš nelišily. Nebylo možné vyhnout se škodám, ale knihy stály při evidenci a správě konfiskátů na posledním místě. Srov. ŠOUREK, Karel. *O kulturní dědictví z pěti stovek zámků. Cíl*. 5. 12. 1947, 12. 12. 1947, 19. 12. 1947, 23. 1. 1948.

494 ŠOUREK, Karel. *Do roku 1948. Cíl*. 16. 1. 1948, s. 5.

c) periodika národněsocialistická

Československá strana národněsocialistická se postupně, především v posledním roce třetí republiky, vyprofilovala v nejsilnějšího a nejodvážnějšího protivníka komunistické strany. Část jejího vedení a někteří ministři a členové poslaneckého klubu skutečně působili jako stateční zastánci v obraně zbytků právního státu, svobody a omezené demokracie (Prokop Drtina,⁴⁹⁵ Vladimír Krajina,⁴⁹⁶ Ota Hora,⁴⁹⁷ Alois Čížek,⁴⁹⁸ Jiří Hejda⁴⁹⁹ apod.). Tato politická vrstva překrývá další aspekty aktivit této politické strany, práci jejích členů na ekonomických a kulturních otázkách doby. Jádrem sporu ve třetí republice tvořily nejenom bezpečnostní otázky, zápas o vliv v policii, armádě či ve zpravodajských složkách. Kulturní otázky byly totiž metaforickým polem, na němž se rozvíjely hry o svobodu.

Hlavní stranický týdeník *Svobodný zítřek* s podtitulem *Týdeník pro politiku, hospodářství a kulturu* vycházel od září 1945. Představoval odbornější, ale stále populární intelektuální základnu pro širší masy členstva a voličstva strany. Přispívaly sem osvědčené prvorepublikové tváře: historici Jaroslav Werstadt,⁵⁰⁰ Otakar Odložilík⁵⁰¹ či Jan Slavík,⁵⁰² překladatel a spisovatel Pavel Eisner,⁵⁰³ statistik a demograf Antonín Boháč,⁵⁰⁴ teolog Josef Lukl Hromádka⁵⁰⁵ a samozřejmě plejáda předních straníků počínaje ministrem Prokopem Drtinou či Hubertem Ripkou,⁵⁰⁶ předsedou strany Petrem Zenklem⁵⁰⁷ až po poslance a ekonoma Emanuela Šlechtu⁵⁰⁸ či poslance

495 KOUTEK, Ondřej. *Prokop Drtina: osud československého demokrata*. 1. vydání. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2011. ISBN 978-80-7429-069-5.

496 DRÁBEK, Jan. *Dva životy Vladimíra Krajiny*. 1. vydání. Praha: Toužimský & Moravec, 2016. Pohled do historie, sv. 3. ISBN 978-80-7264-171-0.

497 ČELOVSKÝ, Bořivoj, ed. *Ota Hora: 1909–1997*. 1. vydání. Šenov u Ostravy: Tilia, 1998. ISBN 80-86101-10-X.

498 TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX století. Díl 1. A–J*, s. 216.

499 Tamtéž, s. 439–440.

500 HOLZBACHOVÁ, Ivana. Jaroslav Werstadt. In: *FF MU Brno Katedra filozofie* [online]. Brno: Masarykova univerzita [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/werst.html>.

501 KUTNAR, František, ed. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisců: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 2., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 790–793. Česká historie, sv. 3. ISBN 80-7106-252-9.

502 BOUČEK, Jaroslav. *Jan Slavík: příběh zakázaného historika*. 1. vydání. Jinočany: H&H, 2002. ISBN 80-7319-006-0.

503 FORST, Vladimír et al., eds. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 1, A–G*. 1. vydání. Praha: Academia, 1985, s. 650–653. ISBN 80-200-0797-0.

504 TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 1. A–J*, s. 111.

505 Tamtéž, s. 518–519.

506 PAVLÁT, David. *Novinář a politik Hubert Ripka: člověk, který nemlčel*. 1. vydání. Praha: Academia, 2018. Historie. ISBN 978-80-200-2901-0 či PERNES, Jiří. *Hubert Ripka: tragédie demokrata: život bojovníka za Československou republiku*. 1. vydání. Brno: B/P, 2018. ISBN 978-80-7485-170-4.

507 NEKOLA, Martin. *Petr Zenkl: politik a člověk*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 2014. ISBN 978-80-204-3377-0. ČEČRDLOVÁ, Jaroslava. *Petr Zenkl: jeden z tvůrců československé demokracie*. 1. vydání. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2010. Acta Universitatis Purkynianae Facultatis Philosophicae. Studia historica, sv. 8. ISBN 978-80-7414-332-8.

508 Emanuel Šlechta (1948–1960). In: *Česká strana národně sociální* [online]. Praha: Česká strana národně sociální [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <http://www.csns.cz/emanuel-slechta-1948-1960-101>.

Štěpána Ješe.⁵⁰⁹ Druhé periodikum, *Masarykův lid*, bylo intelektuálněji zaměřené, do jeho redakčního okruhu patřili např. univerzitní profesori Vratislav Bušek,⁵¹⁰ Vladimír Krajina či politik, historik a předseda Zemské osvětové rady na Moravě František Loubal.⁵¹¹ Na rozdíl od sociálnědemokratického *Cíle*, kde se především zásluhou Karla Šourka otázka knihoven či knihovnictví rozebírala poměrně hojně, *Svobodný zítřek* věnoval této problematice minimum prostoru. Týdeník sloužil spíše jako platforma pro ideologické rozvíjení zásadního pojmu třetí republiky, tedy „synthese“ socialismu a demokracie. O tomtéž často psaly i sociálnědemokratické žurnály, nicméně vyznění se poněkud lišilo, jelikož ČSSD stála pevně na půdě marxistického pojetí a hlásala, že znárodnění průmyslu, bank apod. bylo nutným a jasným předpokladem socialismu. Národní socialisté v tomto ohledu byli poněkud elastičtější, jelikož jim chyběl pevný ideologický fundament, což jim bylo často především komunisty vytýkáno. Hlavní kulturní otázkou i na stránkách *Svobodného zítřka* se stali nakladatelé. Spisovatelé a úředníci Karel Jaroslav Beneš či Václav Kaplický⁵¹² (asi nejčastěji publikující autor témat souvisejících s knihami ve *Svobodném zítřku*) se věnovali otázkám plánu a s tím související vysokou cenou knih. Cena knih byla jedním z komunistických argumentů pro utužování poměrů mezi nakladateli a knihkupci. Zároveň představovala cestu k jejich svázání a následnému znárodnění. S tím souvisela i širší otázka způsobu prodeje a distribuce knih a vzdělání v celém sektoru včetně knihoven. Přelom roku 1947–1948 byl pak již plně ztotožněn s tím, že kdo brání komunistickému svazujícímu tlaku na kulturu, brání svobodu. Svoboda a kultura již představovaly synonyma. Útoky ministra Kopeckého či předsedy Ústřední rady odborů Antonína Zápotockého a jejich návrhy na řízenou distribuci kulturních statků, především idea vzniku „rozděloven“ knih, říkaly mnohé. Mechanický pohled na kulturu, jež v očích Zápotockého měla fungovat jako továrna, která byla centrálně řízena, plánována a začleněna do všeobjímajícího systému, znamenal ztrátu tvůrčí svobody, tedy onoho druhu volnosti, jenž ve třetí republice autorům zbýval. O těchto nápadech se psalo již zcela otevřeně jako o nápodobě nacistických modelů, kdy Parteigenosse vnucoval běžným Němcům knihy:

„A výsledek? Tisíce a zas tisíce takových knih, alb, foliantů jsme po květnové revoluci našli v domácnostech Němců ve stavu nedotčenosti nejpa-

509 TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 1. A–J*, s. 605.

510 Vratislav Bušek (1897–1978). In: *Masarykova univerzita, Právnická fakulta* [online]. Masarykova univerzita, 2012 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <https://science.law.muni.cz/content/cs/vedecko-vyzkumna-cinnost/vav-minulost/prvorepublikova-era/vratislav-busek/>.

511 KALEDOVSKÁ, Jiřina a MENŠÍKOVÁ, Miroslava. František Loubal. In: *Internetová encyklopedie dějin Brna* [online]. Aktualizováno 2. 9. 2019 [cit. 2019-09-21]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=11993.

512 FORST, Vladimír et al., eds. *Lexikon české literatury. Díl 2., svazek II., dodatky A–G*, s. 650–652.

nenštější: soukmenovci zaplatili výpalné, dostali prachtdruck, vsunuli jej do police v Herrenzimmer, aby na to bylo dobře vidět, kdyby přišel na návštěvu ještě vyšší Parteigenosse, a co živi byli, nevzali to do rukou.“⁵¹³

Direktivní nařizování a vnucování je kontraproduktivní – jak v kultuře, tak i kdekoliv jinde.

V periodiku *Masarykův lid* bylo problematice knih, knihoven a knihovnictví věnováno více prostoru. Tento čtrnáctideník měl v pomyslném záhlaví napsáno, že úcta k Masarykovi a Benešovi je našim nejvyšším zákonem. Ideově vycházel z toho, že z liberální epochy přecházíme do epochy socialistické, a to ve všech oblastech. Nejen znárodnění průmyslu, ale i socializace kultury je součástí tohoto přechodu. Tento socialismus nicméně nebyl jasně narýsován a spočíval, řečeno slovy prezidenta Beneše, na tom, že budeme domýšlet Masaryka: „[...] v duchu Masarykově jít dále přes Masaryka v pokračování toho, co nám zanechal trvalého.“⁵¹⁴ Do tohoto čtrnáctideníku přispívali i knihovníci jako např. dlouholetý ředitel pražské městské knihovny Jan Thon,⁵¹⁵ Bedřich Mansfeld⁵¹⁶ či Jaroslav Nečas. *Masarykův lid* se nevěnoval horkým politickým kauzám, sporům a kulturním přestřelkám, ale spíše střednědobým a dlouhodobým problémům, jež tížily různé společenské oblasti. V knihovnictví se mluvilo o potřebě nového knihovnického zákona, o sjednocení knihoven, jejich zveřejnění a o výchově čtenáře. Proto se kladl důraz na četbu naukových knih a na přednostní starost o mládež. Časopis v roce 1946 požadoval regulaci knižního trhu, přičemž pojmový aparát užívaný na tomto poli nebyl příliš odlišný od komunistického názvosloví: „Regulace knižního trhu neznamena zásah do tvůrčí svobody spisovatelovy, není to „glajchšaltování“, je to dobrovolné podřízení zájmům vyšším.“⁵¹⁷ Slova jako „plán“, „efektivita“ či „regulace“ byla vlastní periodikům všech tří stran socialistického bloku, nicméně v porozumění obsahu těchto slov se začaly tyto strany rozcházet. Ovšem na podzim roku 1946 bylo k těm nejostřejším střetům ještě daleko.

513 BABOR, Jan. Nucený odběr české knihy? *Svobodný zítřek*. 29. 1. 1948, s. 5.

514 President dr Edvard Beneš o hlavních problémech masarykovských. *Masarykův lid*. 14. 9. 1945, s. 1. Toto domýšlení vlastně mělo znamenat uklidnění pro zneklidněné. Když se vycházelo z Masarykových idejí, tak „tváří v tvář dějinám jen stačilo domyslet, dotáhnout a především realizovat ideály předchozích generací“. JANOUSEK, Pavel. Rok před. In: HRUŠKA, Petr, ed. *Rok 1947: materiály z konference uskutečněné v rámci výzkumného projektu Dějiny české literatury po roce 1945: česká literatura, kultura a společnost v období 1945–1948*. 1. vydání. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1998, s. 26. Edice K, sv. 4. ISBN 80-85-778-22-X.

515 Ředitelem byl v letech 1920–1942 a 1945–1948, viz ČERMÁKOVÁ, Zdeňka, ed. *Městská knihovna v Praze 1891–1991: sborník ke 100. výročí založení Městské knihovny v Praze*. Praha: Městská knihovna, 1991, s. 19–47. ISBN 80-85041-08-1.

516 Mansfeld, Bedřich, 1875–1947. In: *Bibliografie dějin Českých zemí* [online]. Praha Historický ústav AV ČR [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <https://biblio.hiu.cas.cz/authorities/271660>.

517 VULGUS, Jan. O regulaci knižního trhu. *Masarykův lid*. 13. 11. 1946, s. 519.

d) týdeníky komunistické

Nejsilnější strana třetí republiky, KSČ, měla v kulturní oblasti nejširší personální základ. Obecná prvorepubliková inklinace k levici, druhorepubliková autoritativní deformace s nevhodným angažmá řady katolických publicistů a umělců, protektorát a zkušenosti nabyté s německou okupací všechny prolevicové pohnutky v kulturní frontě ještě posílily. Komunistická strana tak měla velké předpoklady ovlivňovat široké masy obyvatelstva za pomoci tzv. kulturträgerů, jež měly obecně vysokou legitimitu. Do dvou základních kulturně-politických časopisů spojených s KSČ – *Tvorba* a *Nová mysl* – přispívala celá řada komunistických intelektuálů od novináře Gustava Bareše,⁵¹⁸ básníka Jana Pilaře,⁵¹⁹ básníka Stanislava Kostky Neumanna,⁵²⁰ básníka a překladatele Lumíra Čivrného,⁵²¹ spisovatelky Marie Pujmanové,⁵²² ideologa Ladislava Štolla⁵²³ až po politika a ministra Jaromíra Dolanského,⁵²⁴ matematika a marxistického filozofa Arnošta Kolmana,⁵²⁵ básníka a rusistu Bohumila Mathesia,⁵²⁶ historika, muzikologa a politika Zdeňka Nejedlého,⁵²⁷ ekonoma Felixe Olivu⁵²⁸ a dalších. *Tvorba* plnila spíše roli podobnou *Svobodnému zítřku* či *Světlu práce*. *Nová mysl* naopak zaujímala pozici obdobnou té, již v sociálnědemokratických a národněsocialistických vodách měly *Masarykův lid* a *Cíl*. *Nová mysl* byla do značné míry obsahově ideologická. *Tvorba* více reagovala na běžné politické kauzy a podílela se na produkci kulturních diskurzů. I na jejích stránkách se rozvíjela výměna názorů o nakladatelích a knihkupcích a o jejich roli v nových pořádcích, přičemž nebylo dáváno v pochybnost, že jejich pozice bude jen služebná. Budou součástí plánování a víceméně, pokud si zachovají soukromou pozici, pouhým dodatkem k nově vzniklým a podporovaným kolektivním nakladatelstvím. Sice se až do roku 1947 stále hovořilo o podnikání, nicméně tím bylo myšleno podnikání se znaky plánu a řízení. Zásadním atributem diskurzu o kultuře, knihách, knihovnách a knihovnictví byl pojem „efektivity“, jenž úzce souvisel s „plá-

518 TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 1. A–J*, s. 45.

519 TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 2. K–P*, s. 572.

520 OPELÍK, Jiří et al. *Lexikon české literatury. Díl 3. M–Ř. Svazek I, M–O*. 1. vydání. Praha: Academia, 2000, s. 509–516. ISBN 80-200-0708-3.

521 TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 1. A–J*, s. 216.

522 OPELÍK, Jiří et al. *Lexikon české literatury. Díl 3. Svazek II, P–Ř*. 1. vydání. Praha: Academia, 2000, s. 1163–1168. ISBN 80-200-0708-3.

523 MERHAUT, Luboš et al. *Lexikon české literatury. Díl 4. Svazek I*, s. 774–779.

524 TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 1. A–J*, s. 244.

525 TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 2. K–P*, s. 109.

526 OPELÍK, Jiří et al. *Lexikon české literatury. Díl 3. M–Ř. Svazek I, M–O*, s. 158–162.

527 KŘEŠŤAN, Jiří. *Zdeněk Nejedlý: politik a vědec v osamění*. 1. vydání. Praha: Paseka, 2012. ISBN 978-80-7432-253-2. Podrobně je zmiňován i v Kutnarově přehledu, viz KUTNAR, František, ed. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscův: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 2., přeprac. a dopl. vydání. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 551–560 a 625–627. Česká historie, sv. 3. ISBN 80-7106-252-9.

528 STELLNER, František. Oliva Felix, prof. Ing. In: *Vysoká škola ekonomická v Praze* [online]. Vysoká škola ekonomická v Praze [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <https://dejinyvse.cz/cinnost-centra/biografie-a-vzpominky/zivotopisy-a-vzpominky/oliva-felix/>.

nem“, „řízením“ a překonáním „liberalistické anarchie“. V komunistických žurnálech se v žádném případě nehovořilo o opravě či evolučním rozvíjení první republiky, nýbrž jednoznačně o „nové epoše“. V *Tvorbě* se psalo o vzniku plánovacího ústavu pro literaturu, jenž měl upřednostnit a naplánovat výrobu levných knih, měl koordinovat všechny subjekty pohybující se v knižním světě. Smyslem těchto návrhů byl vědecký přístup ke knižnímu trhu, jehož cílem nemělo být vyloučení soukromého prvku, nýbrž jen jeho podřízení. O tom, co to může perspektivně znamenat, se nehovořilo.⁵²⁹ Problém cen knih a jejich nedostupnosti se pak stal během roku 1947 jedním z hlavních komunistických argumentů pro svázání nakladatelského segmentu. Nakladatelé byli obviňováni nejen z předražování, ale i ze špatného výběru knih. Jejich snahou měla být jen honba za výdělkem, nikoliv boj proti braku a výchova čtenáře. Vyřešení těchto problémů mělo spočívat pouze v jejich začlenění do přísně plánované produkce. Druhá linie boje proti soukromému prvku se zakládala na snaze podporovat knihovny, rozšiřovat síť knihoven a jejich fond tištěním levných knih ve vysokých nákladech. Básník Jan Pilař v *Tvorbě* uvedl:

„Ve shodě s obecně uznávanými idejemi lidové demokracie musí dostat všichni naši čtenáři dobrou a slušně upravenou knihu do rukou a to bez ohledu na to, zda do vlastnictví nebo výpůjčkou a bez ohledu na to jak. Rozhodující je, aby kniha byla dobrá, slušně upravená a laciná. Důležité je, aby dobrou knihu nejvíce lidí přečetlo, a teprve v druhé řadě jde o to, zda ji také budou mít ve své knihovně.“⁵³⁰

V těchto intencích podporovala KSČ vznik tzv. Gottwaldových knihoven. Velké dobové téma tvořily i závodní knihovny.

Zájmová kulturní periodika

Druhá skupina analyzovaných periodik je tvořena žurnály kulturního či kulturně politického charakteru, jež nejsou explicitně označeny jako stranická média, nicméně jsou poměrně jednoduše přiřaditelné k jednotlivým názorovým proudům ve společnosti.

a) komunisticky orientované listy

Odborářská *Lidová kultura* a *Kulturní politika*, jejíž hlavní postavou byl Emil Frišek Burian,⁵³¹ pluly v komunistickém zájmovém moři. *Lidovou kulturu* vydávalo

529 HOSTÁŇ, Jan. Jak budeme plánovat vydávání knih. *Tvorba*. 16. 1. 1946, s. 45.

530 PILAŘ, Jan. Nejen salám, ale i knihu je třeba zlevnit. *Tvorba*. 15. 1. 1947, s. 48.

531 NÜNNING, Ansgar, TRÁVNÍČEK, Jiří a HOLÝ, Jiří, eds. *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce – osobnosti – základní pojmy*. 1. vydání. Brno: Host, 2006, s. 90–91. ISBN 80-7294-170-4.

nakladatelství Práce. List řídil František Jungmann, odborář,⁵³² poslanec za komunistickou stranu a zároveň profesí i knihovník.⁵³³ Dá se říci, že ze všech kulturních a kulturně-společensko-politických žurnálů třetí republiky náležela *Lidová kultura* k těm, které plně hlásaly diskontinuitu s předválečným knižním trhem a se subjekty, jež se na něm pohybovaly. *Lidová kultura* vycházela již od konce května 1945 a po celý první rok po osvobození překypovala temperamentním odporem vůči všemu soukromému v tisku, v periodické i neperiodické oblasti. Terminologický řetězec ve slovech a souslovích „temné soukromé zájmy“, „kšeftářské tendence“ a „sensacechtivost davu“ evokoval potřebu zcela převzít knižní trh do veřejných rukou a zároveň s ním i řídit, plánovat a rozšiřovat síť knihoven tak, aby vznikla velká, všem přístupná množina knih, knihoven a literatury dostupných pro většinu obyvatel. V tomto podle KSČ a s ní spřízněných nedeníkových periodik spočívala „demokratisace“ a „socialisace“ knihoven. Boj proti braku se stal hned v prvních poválečných měsících základním nástrojem potlačování „liberalistických tendencí“. Jeden z čelných komunistických politiků majících na starost oblast kultury, Valtr Feldstein,⁵³⁴ v podstatě považoval podnikání za odnož fašismu již na podzim 1945 (sic!). Nepřímo opakovaně naznačoval, že po zveřejnění divadel, filmu a periodického tisku je soukromý prvek na knižním trhu nadbytečný a přímo škodlivý faktor, jelikož v knižní produkci

„[...] více než kde jinde bují dnes pochybný a neodpovědný liberalismus, který je nutno v zárodku potlačovat, neboť je nadmíru škodlivý. Tento liberalismus je živnou půdou reakce, kulturního fašismu, který nebyl vyhuben květnovou revolucí ani nezmizel v těch prvních pěti měsících budování nové republiky, nýbrž bují ještě tu ve skrytu, tu zjevněji všude a zvláště tam, kde dosud nedošlo k jasnému a jednoznačnému řešení. A tak je to bohužel právě u knihy“.⁵³⁵

Feldstein prosazoval názor, že kultura patří lidu, což bylo v protikladu vůči tržním principům. Řečeno jinými slovy: kniha neslouží lidu, dokud nebude soukromý prvek vytlačen i z oblasti knih a knihovnictví (soukromé půjčovny). Distribuce kulturních

532 Podle Marie Durmanové byl dokonce hlavní postavou ilegálního ÚRO, viz DURMANOVÁ, Marie. Odbory v závěrečné etapě druhé světové války. In: ŠTEMBERK, Jan et al., eds. *Historie a cestovní ruch – perspektivní a podnětné spojení: pocta profesorovi Vratislavu Čapkovi k 85. narozeninám*. Praha: Vysoká škola obchodní v Praze, 2008, s. 107. ISBN 978-80-86841-10-6.

533 Jungmann, František 1908–1968. In: *Středočeská vědecká knihovna v Kladně* [online]. Kladno: SVK v Kladně, 1993–2019 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://svk7.svklk.cz/ar1-kl/cs/detail-kl_us_auth-p0202204-Jungmann-Frantisek-19081968/.

534 TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 1. A–J*, s. 305. O jeho jméně se zmiňuje například i KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956*. 1. vydání. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-7277-316-X.

535 FELDSTEIN, Valtr. Kniha patří lidu. *Lidová kultura*. 22. 9. 1945, s. 1.

statků a jejich „zlidovění“, tedy jejich zpřístupnění všem, náleželo k jednomu z hlavních témat *Lidové kultury*. Nástrojem tohoto zlidovění měly být závodní knihovny. Přirozeným zájmem odborářského časopisu tedy byl jejich vznik a fungování. V rámci distribuce knih se potom akcentovala role knihovníků – měli být schopni kriticky zohlednit, co je možné čtenářům zpřístupnit a co již nikoli. Výstižně to popsal knihovník a bibliograf Josef Brambora: „Nesmíme dovolit, aby se lidu podávaly splašky.“⁵³⁶ Kritika publikační komise Ministerstva informací byla od roku 1947 oblíbeným tématem *Lidové kultury*, přičemž hlavním autorem věnujícím se knihám, ediční politice a tisku byl Valtr Feldstein. Jeho opakované teze o tom, že v nakladatelské činnosti zůstaly „všechny znaky rozbujelého soukromokapitalistického liberalismu [...]“. Nadměrná konkurence, zoufalá snaha udržet se při životě nutí nakladatele produkovat víc a předstihovat se vzájemně – ale ne vždy s kvalitou knih, spíše jejich sensačností“⁵³⁷ vedly vždy k závěru:

„Aby nevycházely knihy zbytečné, aby knihy byly levnější, aby národ měl takovou literaturu, jakou dnes potřebuje, to vše je možno dosáhnout regulací, účelnou organizací výroby a distribuce. Je nutno se dívat na celou věc s hlediska kulturních potřeb lidu v dnešním období hospodářské výstavby a ne s úzkých hledisek stavovských a zájmových. Omezení nezdravého a přebujelého soutěžení a nadprodukce je v nejvlastnějším zájmu i všech seriosních a odpovědných nakladatelství.“⁵³⁸

Tyto teze vyvrcholily pár dní před Únorem již zcela nezakrytými výhružkami knihkupcům, kteří nedávají přednost „pokrokovým knihám“:

„Velká část knihkupců nejen chápe své povolání jako službu čtenáři, jako kulturní poslání, ale nemá často ani tolik obchodní podnikavosti, aby opustili vžitou a pohodlnou formu svého živnostenského podnikání a vydali se na novou cestu za zákazníkem, za čtenářem [...]. Kdyby ovšem setrvali na svém stanovisku, musí počítat s tím, že to půjde bez nich i mimo ně.“⁵³⁹

Lidová kultura svým ofenzivním a jasným stylem již od roku 1945 do značné míry vybočovala z třetirepublikového obecného konsenzu v kulturní oblasti. V tomto

536 BRAMBORA, Josef. Jak nemá vypadat knížka pro lid. *Lidová kultura*. 15. 6. 1946, s. 7. VONDRA, Roman. Brambora, Josef, 1904–1980. In: *Bibliografie dějin Českých zemí* [online]. Praha: Historický ústav AV ČR [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <https://biblio.hiu.cas.cz/authorities/8748>.

537 FELDSTEIN, Valtr. Co s nimi? *Lidová kultura*. 20. 8. 1947, s. 1.

538 Tamtéž.

539 FELDSTEIN, Valtr. Knihy půjdou za čtenářem. *Lidová kultura*. 18. 2. 1948, s. 3.

smyslu tak plnila roli tzv. „zlého policajta“. Vedle ní se potom Burianova *Kulturní politika* mohla tvářit jako koncilantnější týdeník.

Šéfredaktor Emil František Burian, divadelník, hudební skladatel, básník a navrátilce z koncentračního tábora, byl v české kultuře významnou osobou již v předválečné době. Měl legitimitu, jež se dá získat jen tvorbou, nikoliv politickými proklamacemi. *Kulturní politika* nebyla stranicky řízeným periodikem, ale očividně se v komunistických vodách plavila. Tyto vody se ovšem v třetirepublikové realitě rozlévaly po širokých nivách, vedle dogmatiků v nich veslovali i lidé otevření a myslící. Publikoval zde germanista a překladatel Pavel Eisner, Burian tiskl socializační texty prezidenta Beneše, velmi častým námětem článků byl Tomáš Masaryk. Čtenáři se na stránkách *Kulturní politiky* setkávali též s texty mj. knihovníka Josefa Brambory, levého sociálního demokrata Josefa Běhounka, nedogmatického komunistického novináře Stanislava Budína.⁵⁴⁰ *Kulturní politika* skýtala prostor pro širokou paletu levicových autorů, kteří počítali se souhrou všech subjektů sdružených v původním socialistickém bloku, po vyhasnutí jeho sil volajících po pevné spolupráci sociální demokracie a komunistů. Přestože byla *Kulturní politika* (zejména její šéfredaktor Burian) často zesměšňována národněsocialistickými tiskovinami, jednalo se o intelektuální a relativně zajímavé socialistické periodikum, jež chápalo teze prezidenta Beneše z levicových pozic a naivně počítalo s tím, že Únor byl jen postupem do další fáze koncilantní cesty k socialismu. Tento evoluční přístup měl pak vliv i na chápání kulturní politiky, úžeji literatury, světa knih či knihoven.

b) křesťansky orientované listy

Nesocialistická kulturní periodika byla úzce svázána s křesťanstvím, katolicismem a s lidovou stranou. Časopisy jako *Akord*, *Křesťanská revue* či *Vyšehrad* vycházely z toho, že neliberální systém třetí republiky skýtá prostor i pro jiné kritiky liberalismu (nejenom pro ty socialistické či komunistické). Nicméně i kritikové liberalismu se hlásili k základním liberálním hodnotám, takže výsledkem byly názorové překryvy mezi nekomunistickými socialisty a křesťany ve snaze ochránit zbytky liberalismu. Brněnský *Akord* vedený básníkem Janem Zahradníčkem⁵⁴¹ s přispěvatelským okruhem věhlasných literárních jmen (Babler,⁵⁴² Čep,⁵⁴³ Bochořák,⁵⁴⁴ Fučík,⁵⁴⁵

540 TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 1. A–J*, s. 154.

541 MERHAUT, Luboš et al. *Lexikon české literatury. Díl 4., svazek II*, s. 1661–1666.

542 TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 1. A–J*, s. 36.

543 Tamtéž, s. 193.

544 OLIVOVÁ, Dana. Klement Bochořák. In: *Internetová encyklopedie dějin Brna* [online]. Aktualizováno 26. 1. 2019 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=29.

545 FORST, Vladimír et al., eds. *Lexikon české literatury. Díl 1., svazek I*. Praha: Academia, 1985, s. 765–766. ISBN 80-200-0797-0.

Chudoba,⁵⁴⁶ Kovárna,⁵⁴⁷ Rotrekl⁵⁴⁸) měl samozřejmě za svůj hlavní cíl psát o literatuře a umění. Avšak právě tato témata byla po celou třetí republiku spojena tak či onak se svobodou, obranou svobody, rozšiřováním svobodného prostoru či upozorňováním na to, že hrozí ztráta svobody. Na přídeštní prvního čísla v říjnu 1945 je uvedeno vlastně motto této revue: „Bude potřeba znovu tasit meč proti hydře přímočarosti, která sama jsouc neplodná zabíjí kolem sebe všechno živoucí, i proti těm, kdo se tváří najednou nechápavě, když nás zavaluje staré zlo v novém nátěru.“⁵⁴⁹ *Akord* byl implicitně protikomunistickým časopisem s přednostním zájmem o literaturu. Obdobně jako *Obzory*, *Vývoj* či *Svobodný zítřek* spatřoval krizi na knižním trhu v tom, že hlavní abonenti byli naprosto zproletarizovaní. Lékem na tuto situaci nemělo ale být komunistické zestátnovací sérum, to by totiž přineslo jen následující: „Kultura živená státem, která by nežila v duších, byla by prostě obludností, kterou by jednoho dne lidé se sebe stříšili. Nezbytnou podmínkou každé pravé kultury je svoboda, bez níž není zdravého růstu.“⁵⁵⁰ Obavy z toho, že „řízené hospodářství“ musí přinést i „řízení kultury“, byly zřetelné a narůstaly s každým měsícem, především během roku 1947. *Akord* nevolal po ničem jiném než po tom, aby zůstaly vymezeny alespoň kousky svobody, kousky autonomie, do nichž nebude zasahovat stát a komunisty prosazovaná ideov ýchova. V posledním čísle před Únorem 1948 to opět literární kritik a esejista Miloš Dvořák vyjádřil jasně: „Duch svobody je dnes očividně potlačován, zaháněn a zažehnaván. Na jeho místo nastupuje řízené duchovní hospodářství.“⁵⁵¹

Evangelická *Křesťanská revue* řízená Josefem Luklem Hromádkou nezastávala zdaleka tak vyhraněně jasné pozice a mnohem více inklinovala k socialismu, a to i v jeho komunistické verzi. V lednu 1946, kdy byl tento prvorepublikový časopis obnoven, se na jeho stránkách publicisticky angažovali intelektuálové, filozofové a historici, jakými byli Bohuslav Brouk,⁵⁵² Jan Patočka⁵⁵³ či Otakar Odložilík. Především Hromádka byl reprezentantem toho názoru, že novou epochu je třeba akceptovat a podílet se na ní, ne ji kritizovat či stát opodál. V čase všeobecné krize v lednu 1948 vyslovuje jasně, že se všichni lidé otřeseně ptají, zdali se neblížíme znovu k nějaké

546 DRÁPALA, Milan. *Na ztracené vartě Západu: antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945–1948*, s. 415–472.

547 TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 2. K–P*, s. 147–148.

548 BLATNÁ, Alžběta, MENŠÍKOVÁ, Miroslava a MÁTLOVÁ, Simona. PhDr. Zdeněk Rotrekl. In: *Internetová encyklopedie dějin Brna* [online]. Aktualizováno 26. 1. 2019 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=19193.

549 *Akord: revue pro literaturu, umění a život*. 1945, č. 1.

550 DVOŘÁK, Miloš. Ke kořenům kulturní krise. *Akord*. 1946, září, s. 126.

551 DVOŘÁK, Miloš. Duch svobody. *Akord*. 1948, únor, s. 204.

552 DRÁPALA, Milan. *Na ztracené vartě Západu: antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945–1948*, s. 545–617.

553 VÍT, Jan. *Jan Patočka*. 1. vydání. [Praha]: Středisko společných činností AV ČR, 2017. Věda kolem nás, sv. 67. Osobnosti. ISBN 978-80-270-2621-0.

katastrofě, jelikož se všichni cítí uprostřed vřavy. Na to Lukl Hromádka podotkl, že i přes tuto krizi je jedno zřetelné:

„Jen nechtějte obnovovat to, co se nedá obnovit, nechtějte zastavovat pochod dějin a změny v sociálním, politickém životě, které se nedají zastavit! Nepokoušejte se z nějakého osobního nebo stavovského sobectví kazit reformy, které se staly dějinně a mravně nutnými a kterými se dostávají dopředu vrstvy lidí, drobných lidí, dosud žijících na okraji národního života! Kdo je chce zastavit, bývá buď odsunut k bezvýznamnosti, anebo kupí výbušniny, které jednou mohou zničit jeho i jeho národ.“⁵⁵⁴

Z těchto úvah pak hned po Únoru vyvodil, že to, co se stalo mezi 22.–29. únorem 1948, je největší revolucí za posledních 150 let. Nešlo o žádnou kosmetickou změnu, o pouhou vládní krizi, ale o fundamentální zlom. Podle Hromádky se jednalo navíc o změny trvalé, jimž bylo třeba se přizpůsobit, podílet se na nich a formovat je. Hovořil vlastně o tom, že je nutné se aktivně podílet na práci v novém režimu. Vůbec nepoužíval emblematické nových pořádků, žádná slova o „socialismu“, „vítězství pracujícího lidu“, o „reakci“. Chladně, ale bez zapochybování říkal, že není ze změn nadšen, ale že jim rozumí jako celosvětově daným trendům, jimž nešlo uniknout.⁵⁵⁵ Zároveň však věřil ve velkorysost vítězů. Tato velkorysost pro něj znamenala jistou návaznost na Masarykovo dědictví, na závěr dodal:

„Odhodlaně chceme spolupracovat na výstavbě našeho života za nových podmínek. Chceme však tak činiti pod svrchovaným vedením Svého Pána, Ježíše Krista, Ukřižovaného a Zmrtvýchvstalého, [...] a proto se nebojíme ničeho. Díváme se v naději a pokoji do dnů příštích.“⁵⁵⁶

Věru zvláštní mix konstruktivního myšlení, oddání se fatalismu a víry v to, že trendy, i přes svou vnějškovou odpudivost, nakonec odpovídají křesťanství.

c) nekomunistické socialistické žurnály

Kritický měsíčník zastupoval na třetirepublikové časopisecké scéně pozici blízkou názorům prezidenta Beneše. Žurnál redigoval Václav Černý, jenž se otevřeně pouštěl do polemik např. s komunistickým novinářem Gustavem Barešem. Na stránkách

554 HROMÁDKA, Lukl Josef. Klid v bouři. *Křesťanská revue*. 1948, leden, s. 14.

555 Obdobně uvažovali např. filozof a rektor Palackého univerzity Josef Ludvík Fischer a ve svém konečném přístupu k vládní krizi nakonec i prezident Beneš.

556 HROMÁDKA, Lukl Josef. Po únorové krizi. *Křesťanská revue*. 1948, březen, s. 72.

Kritického měsíčníku se vedly důležité diskuse, jež tvořily jeden z hlavních zápasnických ringů poválečné republiky: zdali v kultuře⁵⁵⁷ jít se Západem či Východem, co to vůbec znamená Západ a Východ a co znamenají pojmy jako „slovanství“, „socialismus“, „svoboda“, „názorová tolerance“ apod. Černý, přestože byl po válce velmi silně levicově orientován, se nenechal omezovat žádným ideologickým přístupem.⁵⁵⁸ Odmítal hovořit o tom, že naše kulturní orientace bude ruská, stejně tak že snad nebude francouzská či anglická. Takovýmto otázkám se dokonce podívoval, jelikož je „[...] rozhodným straníkem naprosto svobodného a neomezeného kulturního dovozu a kulturní mezinárodní výměny, vždy a všude“.⁵⁵⁹ Odpovídal zcela ve shodě s prezidentem Benešem i s dobovým naladěním drtivé části společnosti:

„Východ nebo Západ? Ani: Západ místo Východu, ani: Východ místo Západu. Ale: Východ i Západ. Se Západem musíme stůj co stůj udržet živý a zúrodňující duchovní styk, neboť jsme západním národem svou prastarou kulturou, a přervat toto odvěké spojení znamenalo by upadnout v krizi duchovní bezradnosti a mátožnosti, bez pevných základů. S Východem máme svůj styk vystupňovat na nejvyšší míru, nesmí nám ujít ani jediný z plodných jeho podnětů, ani částička jeho bohatství. Východ i Západ, abychom byli sami co nejinformovanější, co nejbohatší [...], protože se nesmíme ostýchat pokládat se za zrcadlo celého světa a jeho střed [...], a to předpokládá širý, svobodný výhled na všechny světové strany, okna otevřená všem průvanům ducha. To je první předpoklad toho, aby naše kultura, zůstávajíc českou, byla i v budoucnosti taková, jakou ji vídaly nejlepší naše doby: ne pouze západní – ne pouze východní – vskutku lidská!“⁵⁶⁰

Černý zároveň zcela odmítal tančit dobové tance podlézající všemu, co přijde z Východu, spojenectví a přátelství naopak rozuměl jako vztahu mezi rovnými partnery. Z těchto hledisek si již v roce 1945 stavěl obrannou linii vůči domácím devótním prosovětským radikálům:

„Nepůjdeme se prostě ptát do Ruska, co z duchovních esencí Západu se pro nás hodí nebo je nám stravitelné, jako se nebudeme ptát na Západě,

557 O tom, že v bezpečnostní a zahraniční politice jdeme jednoznačně s Východem, se spor nevedl, zde panoval konsenzus, třebaže u části nekomunistických kruhů vynucený okolnostmi.

558 Analýzu jeho chápání socialismu a vztahu ke komunistickému pojmání kultury v předúnorovém období viz BUGGE, Peter. Václav Černý aneb Západ a Východ. In: *Václav Černý – život a dílo: materiály z mezioborové konference: (Náchod 23.–25. března 1995)*. 1. vydání. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1996, s. 130–148. Edice K, sv. 3. ISBN 80-85778-18-1.

559 ČERNÝ, Václav. Mezi Východem a Západem. *Kritický měsíčník*. 1945, roč. 6, s. 70.

560 Tamtéž, s. 73.

co si osvojíme z vzorů ruských [...]. Ostatně: že nám Rusko v té věci předepisovat nechce a nebude, je jisto. Naše slova týkají se spíše našich východně orientovaných krajanů.“⁵⁶¹

Byl to postup, jenž v kultuře přesně korespondoval s Benešovým přístupem v politice. Černý se svým *Kritickým měsíčníkem* tvořil po celou dobu třetí republiky důležitou platformu svobody, socialismu a vlastně i intelektuální odvahy. Právě jí se mnohým nekomunistům nedostávalo.

Emblematické periodikum první republiky nazvané *Přítomnost* začalo po válce vycházet pod novým názvem *Dnešek*. V jeho čele opět stanul Ferdinand Peroutka.⁵⁶² Společně s prezidentem Benešem snad dvě nejsilnější spojnice s prvorepublikovou velmi vlivnou skupinou Hradu – v době diskontinuit tolik potřebná kontinuita s Masarykovou republikou. *Dnešek* obsahoval i přílohu *Svět knih*, přičemž častý obsahový námět tvořila kulturněpolitická témata spojená s knihami a literaturou: nakladatelé, knihkupci, cena knihy, malá koupěschopnost, ediční politika, riziko cenzury a omezování svobody. Spisovatel Edvard Valenta⁵⁶³ přispěl na konci roku 1946 k analýze příčin malého odbytu knih a úpadku četby, jež byla markantní obzvláště v komparaci s okupační dobou. Důvody těchto jevů připisoval nejen poválečným poměrům obecně, kdy se otevíraly mnohé jiné možnosti trávení volného času (i v knihovnách poklesl počet výpůjček), ale i špatné propagaci literatury. Další chybu nacházel v přílišné ediční šíři, ve zbytečném nákladu, jež nikdo nechtěl, a samozřejmě ve značné chudobě obyvatelstva, z čehož plynulo, že kniha představuje statek, jenž lze omezit. Valenta doporučoval vydávat jak domácí, tak i zahraniční klasiky. Kritizoval rovněž prozatímní stav na publikačním odboru Ministerstva informací, kde zneužití a cenzura nehrozily jen díky osvěceným hlavám typu básníka Františka Halase.⁵⁶⁴ Novinář Bohuslav Müller odsoudil brak, jenž zůstal, jen nabyt jiné podoby (například v podobě partyzánské literatury). Svůj text končí ostrými slovy, jež v dalších číslech rozpoutaly rozsáhlé čtenářské ohlasy:

„[...] svinstvo. Brak. Otevřela se v třetí republice morzakoristická kloaka, kterou již nikdo neucpe [...]. Kde jste, ó vy kapitalističtí pod-

561 ČERNÝ, Václav. Ještě jednou: Mezi Východem a Západem (K problematice socialistické kultury u nás 1.). *Kritický měsíčník*. 1945, roč. 6, s. 143.

562 Peroutka si stejně jako Beneš vroucně přál, aby KSČ dělala opravdu politiku národní, pro což byl ochoten zpočátku ledacos přehlédnout, viz KOSATÍK, Pavel. *Ferdinand Peroutka: pozdější život (1938–1978)*. 2. vydání. Praha: Mladá fronta, 2011. ISBN 978-80-204-2075-6. Peroutkovy soukromé poznámky k poválečnému vývoji dokládají jeho až křečovitou snahu myslet pozitivně a odhánět pochyby. Zároveň jsou zajímavé jeho kritické poznámky k Benešově politice, ústupnosti a vzrůstající charakterové slabosti, jež pocházely z národněsocialistických kruhů (Ripka, Firt, Stránský apod.), viz PEROUTKA, Ferdinand. *Deníky, dopisy, vzpomínky*. Praha: Lidové noviny, 1995, s. 11–52. ISBN 80-7106-063-1.

563 MERHAUT, Luboš et al. *Lexikon české literatury. Díl 4., svazek II*, s. 1198–1200.

564 TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX století. Díl 1. A–J*, s. 405.

nikatelé, se svými morzakoristickými svinstvíčky? Kde jste, vy tvůrci a šířitelé morzakorů, limzakorů a dramzakorů z první republiky? Co jste byli diletanti! Hleďte, co dovede vykonati pro lidovou kulturu znárodnělé a úředně regulované knižní podnikání [...].“⁵⁶⁵

Symbolem těchto debat se pak stala kniha Romaina Garyho *Žosia vyzvědačka*, již vydalo nakladatelství Práce.⁵⁶⁶ O braku, morzakoru, o kvalitě vydávání knih, o způsobu práce publikačního odboru apod. se rozpoutala diskuse v mnoha periodikách. Bouře ve sklenici vody, ale zároveň symptom toho, že snaha o výchovu, vydávání kvalitnějších publikací a „řízení“ neperiodické produkce vůbec má vždy svoji odvrácenou tvář v riziku cenzury.

Periodikum *Listy* s podtitulem *Měsíčník pro umění a filosofii* vydával Literární odbor Umělecké besedy a řídila ho dvojice Jan Grossman⁵⁶⁷ a Jindřich Chaloupecký.⁵⁶⁸ Jednalo se především o literárně-filozofický časopis, v němž se otázky kulturní politiky (včetně otázek knihy apod.) řešily mimoděk, především ve skvělých textech Jindřicha Chaloupeckého.⁵⁶⁹ Tento výtvarný a literární kritik snad nejlépe ze všech třetirepublikových autorů rozuměl své době, uměl popsat přesnými slovy situaci. Svým vyzněním krácel proti oblíbeným konvergenčním snům a přáním, proti smířování protiv, touze po klidném a pozvolném vývoji, po do mentality uloženém biedermeieru.⁵⁷⁰ Zabýval se diskurzem, zdali Východ či Západ popsat jako věčnou českou potřebu smířovat nesmířitelné, což vždy muselo skončit ve slepé uličce. Chaloupecký odmítal střední cesty, ale zároveň nebyl fanatik a dogmatik. Maloburžoazní náhledy národněsocialistické strany mu byly zcela cizí:

„Smířovačky, podnikané ať z jakkoli ušlechtilé pohnutky, které chtějí zahladit či zastříti, co na pohled rozbíjí naši dobu v rozryvný svár tendencí tak rozmanitých a neslučitelných, jsou pouhou slabostí. Nikoli

565 MÜLLER, Bohumil. *Dnešek*. 19. 12. 1946, s. 625–626.

566 O ní se dokonce mluvilo na půdě parlamentu, kde poslanci za národní socialisty interpelovali ministra Kopeckého, jak je možné, že vychází taková braková literatura, viz Interpelace poslanců Uhlířové, dr. Uhlíře, dr. Krajiny a Lesáka ministru informací ve věci vydávání tzv. románových novinek z 22. ledna 1947. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha: Parlament České republiky [cit. 2019-06-11]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0379_00.htm.

567 TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 1. A–J*, s. 383.

568 Zdeněk Brdek považuje *Listy* za nejdůležitější poválečný projekt Chaloupeckého, jenž navíc společně s Černého *Kritickým měsíčníkem* náležel ke klíčovému kulturním časopisům, viz BRDEK, Zdeněk. *Obhájce moderního umění: Jindřich Chaloupecký v kontextu 30. a 40. let 20. století*. 1. vydání. Praha: Akropolis, 2017, s. 79. Skrytá moderna. ISBN 978-80-7470-147-4.

569 NÜNNING, Ansgar, TRÁVNÍČEK, Jiří a HOLÝ, Jiří, eds. *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce – osobnosti – základní pojmy*, s. 320–321.

570 Po onom snu: „[...] o harmonii společenských sil, o vývoji společnosti bez násilných zvratů, o službě národa společné myšlence.“ KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu: 1945–1956*. 1. vydání. Praha: Torst, 1998, s. 191. ISBN 80-7215-055-3.

otupením a smírem, nýbrž posledním vyvedením protiklady se mohou vybít v onu syntesu, jež je tvůrčím aktem a jež proto nic neukončujíc, děj znovu otvírá.⁵⁷¹

Pro Chalupeckého nebyl socialismus něčím, o co se má zápasit. Nikoliv. Pro něj to bylo něco zcela nutného, něco, o čem nemá smysl diskutovat. V kulturní oblasti se socialistická kultura bude kovat z nových zkušeností, bez ohledu na tradice, minulost, dogmata, ideologie. Moderní umění musí přestat s akademismem a aristokratiismem, zároveň ale nemůže být „hlasatelem“, jen tak se „otevřít“, musí být spolutvůrcem doby.⁵⁷² Vzorem v tomto mu byla Amerika, kde dle něj šlo nalézt to, co skutečně moderní umění být má. Umění tam ještě neobsáhli estétští překupníci, prodejci antikvit, producenti kultury apod.⁵⁷³ *Listy* se tak díky Chalupeckého peru vymykaly z běžné produkce a z běžného diskurzu o socialismu, moderní kultuře, o modelech socialismu a o cestách, jak k němu dospět.

Naše doba, tradiční periodikum s kořeny ještě ve starém Rakousku, jejímž hlavním redaktorem byl za třetí republiky politik a ekonom Josef Macek,⁵⁷⁴ se pohybovala ve vodách spojených se sociální demokracií (hlavně s její tradiční prvorepublikovou verzí). Tato tiskovina hlásala snahu o socialismus i demokracii evoluční cestou. Názory Josefa Macka a redakčních přispěvatelů se nelišily od základních benešovských tezí, tedy od přechodu od liberalismu k socialismu. Tento přechod se měl dít evolučně, bez prudkých změn, jeho součástí mělo být hledání a zkoušení nových cest, neideologický postup za současného zachování základních liberálních svobod především v kultuře a v mimoekonomickém životě. O kulturních otázkách, knihách, knihovnách a knihovnictví psali na stránkách časopisu právník a osvětový pracovník Karel Mejšnar, spisovatel a národněsocialistický politik František Kovárna, nakladatel František Laichter⁵⁷⁵ ad. Evergreenem i na stránkách *Naší doby* byla otázka cen knihy a s ní spojená ediční politika, svoboda tvorby či řízení kultury.⁵⁷⁶

571 CHALUPECKÝ, Jindřich. Konec moderní doby. *Listy. Měsíčník pro umění a filosofii*. 1946, č. 1, duben, s. 23.

572 Tamtéž, s. 21.

573 Tamtéž, s. 22.

574 HUDÍK, Marek a LANGMAJER, Jakub. Josef Macek. In: *Bibliotheca economica* [online]. [cit. 2019-06-11]. Dostupné z: <https://www.bibliothecaeconomica.cz/library/author/detail/Macek,%20Josef?id=&view=0>.

575 LACH, Jiří. František Laichter: pěstitel naučné literatury – přítel filozofie. *Listy*. 2007, roč. 37, č. 3, s. 66–68. ISSN 1210-1222.

576 I Laichter jasně upozorňoval, že v zemi, kde většina nemá zbytné peníze a kulturní elita je zproletarizována, je nakladatelům těžko, ať dělají, co chtějí: „Ozývá-li se přesto nárek na drahotu knih, příčina vězí jinde, a to v nepostačujících platech nejosvědčenějších odběratelů a čtenářů knih z řad gážístů a pensistů [...]. Platy tak nízké, že když čtu Komunistický manifest o dělnících placených vykořisťujícími kapitalisty taktak na existenčním minimum, a dám-li si vedle nich nynější socialistické gáže našich učitelů, profesorů, úředníků a pensistů s otázkou, co jim tak může přebýt na kulturní rozpočet, hmatám jejich skutečnou nesnáž.“ LAICHTER, František. Jsou knihy drahé? *Naše doba*. 1947, duben, s. 336.

Otázky autonomie v kultuře či kulturní produkce ve stylu „kulturní konfekce“ byly opět úzce spjaty s tím, kudy se třetí republika vydá – tedy buďto utužením poměrů a komunizací, nebo udržením okleštěné svobody s perspektivním rozšiřováním tohoto nejceněnějšího lidského statku. *Naše doba* se názorově vyvíjela stejně jako většina ostatních nekomunistických žurnálů, tedy od relativně optimistického očekávání, že „synthese socialismu a demokracie“ a udržení svobody je možná, přes opatrné střety s komunistickými výstřelky až v posledních měsících třetí republiky v upřednostňování svobody a demokracie, ovšem nikoliv se zavržením socialismu. V prosincovém čísle roku 1947 se Josef Macek pustil do Gottwaldovy teze 51 %, kterýžto případný zisk považoval za hrozbu pro stát a národ, jelikož by zanikla demokracie a zůstal by jen socialismus:

„[...] ale nám – myslím značné většině Čechů a Slováků – se zdá demokracie bez socialismu neúplnou, formální, bez životního obsahu, a socialismus bez demokracie novou formou sociálního útisku – vzpomínáme při tom na lžisocialismus nacistů [...]. Většina je vždy jen dočasná, a už proto není nejvyšší instancí – nad ní je národní a státní celek, k němuž se může odvolat menšina buď brzo, nebo později [...]. Nikdo není neomylný – ani většina, ani menšina. Jen v tom je rozdíl: omyl, který hlásá menšina, neuškodí, když většina nepřipustí jeho provedení. Ale zmýlí-li se většina, odnese škodu celek, neboť většina, menšina – všichni jsme na jedné lodi.“⁵⁷⁷

I *Naše doba* se postavila proti komunistickému výkladu reality a proti komunistické cestě k monopolu moci.

Odborná periodika

Poslední skupinu analyzovaných periodik pak tvoří časopisy oborové. Knihovnická, knihkupecká a nakladatelská periodika tvořila za třetí republiky skupinu tiskovin, jež se na svých stránkách věnovala konkrétním oborovým otázkám. Čtrnáctideník Ústřední knihovny hlavního města Prahy *Knihy a čtenáři*, v němž publikovali přední knihovníci, jakými byli např. Jaroslav Frey,⁵⁷⁸ Rudolf Málek⁵⁷⁹ a Jana

577 MACEK, Josef. Většina a menšina v demokracii. *Naše doba*. 1947, č. 3, s. 97–99.

578 KUBÍČEK, Jaromír. 1918 – průkopníci veřejného knihovnictví: Jaroslav Frey. *Duha: informace o knihách a knihovnách z Moravy* [online]. 2018, roč. 32, č. 2 [cit. 2019-06-12]. ISSN 1804-4255. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/1918-prukopnici-verejneho-knihovnictvi-jaroslav-frey>.

579 Rudolf Málek. In: *Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky* [online]. Praha: Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky (SKIP) [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <https://www.skipcr.cz/co-je-skip/knihovnicky-parnas/cena-ceskych-knihovniku/rudolf-malek>.

Teigová,⁵⁸⁰ rozvíjel především tematiku braku, tedy otázku, jež knihovnickou obec enormně zajímala již za dob první republiky. V této otázce byli přední knihovníci zcela nekompromisní. Literární brak považovali za „[...] bezcennou a odpadkovou literaturu, která kazí vkus a otravuje duši“, přičemž čtenářům „nevkus, a to, co je kulturní hanbou, jim však už nebudeme dávat do rukou“.⁵⁸¹ Jaroslav Frey volal po odhalování skrytého a pašovaného braku do nových podmínek: „Nezakrývejme oči a posuzujme tuto skutečnost jako vážnou. Víme, že v staré podobě už brak vycházet nemůže. Pozor však, aby se neskryl pod jinou formu a nenašel si znovu cestu k našemu čtenáři pod pečlivě upravenou maskou.“⁵⁸² Otázka cenzury a ohrožení svobody se na stránkách tohoto periodika vůbec nerozvíjela, naopak demokratizace a distribuce kultury širokým lidovým vrstvám byla považována za jeden z hlavních úkolů knihoven vůbec.⁵⁸³ To vše bylo samozřejmě úzce spojeno s výchovou a osvětou, tedy se dvěma hlavními úkoly knihovníka v poválečné době.

Knihkupec a nakladatel byl vydáván přímo Spolkem knihkupců a nakladatelů. Ti patřili ke středobodu třetirepublikového diskurzu o knihách, ve svém periodiku se snažili vyjít vstříc všem novinkám ze světa knih, knihovnictví a knihovníků. Velké téma tak tvořily závodní knihovny, jejich význam a budování a sestavování fondu. Těž byly řešeny otázky postavení knihkupců a nakladatelů, jejich vztah ke knihovnám a knihovníkům (dříve to byli konkurenti, v době třetí republiky měli být spolupracovníci), hledalo se nové postavení knihkupců, kteří by neměli mít na starost pouze prodejní kvality a obchodní úkoly, ale měli by se věnovat i propagaci literatury, spolupráci s knihovnami – na tomto poli měli najít své nové místo. Ze stránek periodika číselá křečovitá snaha začlenit se do nového postliberalistického systému, najít v něm své užitečné místo a zároveň se zachovat jako soukromý, relativně nezávislý prvek. Periodikum *Knihkupci a nakladatelé* nevynechávalo ani věčné téma ceny knih. Upozorňovali na to, že oni nejsou viníky, že příčinou je nízká koupěschopnost, nikoliv jejich vysoká marže. Velkým tématem byla i plánovaná produkce, v níž byl spatřován lék na plné sklady knih, vysokou cenu knih, vydávání obdobného druhu literatury u různých nakladatelů a též možnost eráru usměrnit produkci směrem, jímž chce, tedy ke klasice a učebnicím. Řízená a plánovaná ekonomika i kultura, v níž se měly pohybovat státní, družstevní i soukromé subjekty, tlak na efektivitu (ovšem za používání stále více byrokratických nástrojů), víra v to, že úřední zásahy zvýší efektivitu celého systému – to vše mělo vést ke zvýšení vzdělanosti a k lepšímu člověku. Na tomto poli se měli pohybovat všichni, kdo měli co do činění s knihou, zde byla jejich úloha.

580 ČERMÁKOVÁ, Zdeňka a LUKAVEC, Jan. *Městská knihovna v zrcadle času (1891–2016)* [online]. MKP, 1. vydání. Praha: Městská knihovna v Praze, 2016 [cit. 2019-05-27]. ISBN 978-80-7532-345-3 (html). Dostupné z: http://web2.mlp.cz/koweb/00/04/28/16/43/mestska_knihovna_v_zrcadle_casu.html.

581 TEIGOVÁ, Jana. Vylučujeme literární brak. *Knihy a čtenáři*. 1945, č. 2, s. 30.

582 FREY, Jaroslav. Zápas o českého čtenáře. *Knihy a čtenáři*. 1945, č. 1, s. 1.

583 MÁLEK, Rudolf. Kultura a lid. *Knihy a čtenáři*. 1948, č. 3, s. 35.

Ústřední oborový knihovnický časopis *Knihovna*, jehož hlavním redaktorem byl vysoký úředník Ministerstva školství a osvěty Jaroslav Drtina, se od roku 1945 stylizoval do periodika, jež mělo plnit nejen odbornou funkci, ale i roli žurnálu, jenž se chce podílet na veřejné diskusi.⁵⁸⁴ Hned první číslo otisklo text prezidenta Beneše, v němž prezident naznačoval, že kniha je nejen potěchou a nástrojem ducha a harmonie, ale i nástrojem v boji:

„Dobrá kniha utěšovala a současně chránila nejdražší statky české a slovenské duše, chránila duši jednotlivce i národa celého. Ale i ta nejlepší zbraň musí být nejenom duchem zvládnuta, ale musí být i stále dobře strážena. V tom se právě skrývá jeden z velkých a zodpovědných úkolů těch, kdož v prvé řadě svým povoláním jsou určeni k tomu, aby tuto duchovní zbraň strážili, ovládali a i aktivně užívali. Vítězíme-li silou ducha, vítězíme-li silou své české a slovenské knihy, pak si musíme také uvědomit, komu tuto knihu svěřujeme.“⁵⁸⁵

Beneš se přikláněl a nabádal k tomu, aby knihovníci zaujali pozici průvodce čtenáře, tedy lidí, kteří měli „předvybrat“, co by měl čtenář číst a co je pro něj naopak nevhodné. Tímto způsobem měl být vychováván. Takto vlastně od počátku třetí republiky vykročili knihovníci, samozřejmě ne z vůle prezidenta, ale z dlouhodobě traktovaných vlastních návrhů, k tomu, že se stali prvními cenzory. Tito cenzoři, třebaže v dobrém úmyslu, otevírali dveře k tomu, aby se seznamy „nevhodných“ knih rozšiřovaly a proměnily se v seznamy knih zakázaných. Role knihovníka se též měla oproti první republice proměnit. Neměl být již pouze odborně úzce zaměřeným pracovníkem, nýbrž měl být schopen vykročit za svůj obor, měl mnohem více pracovat v osvětě, dokonce se mluvilo o politické výchově:

„Čtenář nepříjde dnes do knihovny jen proto, že v ní najde, co hledá a čím se chce poučit, zdokonalit nebo v čem chce najít obraz lepšího a vyššího života, nepříjde jen použít výsledků dobré práce, již jsou katalogy a pořádek, ale přijde a bude přicházet proto, aby si vysvětlil

584 PITTNEROVÁ, Ivana a MARTÍNEK, Jiří. Jaroslav Drtina. In: *Biografický slovník českých zemí* [online]. Praha: Historický ústav AV ČR, aktualizováno 27. 9. 2018 [cit. 2019-06-13]. Dostupné z: http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/DRTINA_Jaroslav_16.8.1908-9.8.1967. Drtina společně s Josefem Zikou patřil k těm, kdo sledovali moderní trendy v knihovnictví a horovali za to, aby knihovny nebyly již jen odkladiště knih, volali po tom, co dnes nazýváme celoživotním vzděláváním, volali po budování velkých univerzálních knižních fondů a po profesionalizaci služeb knihoven ve smyslu bibliografickém i výpůjčním, viz DRTINA, Jaroslav a ZIKA, Josef. *Knížka pro čtenáře: o knihovnách, knihách a čtení*. Praha: Ústav pro učebné pomůcky průmyslových a odborných škol, 1946. Knihovna Svazu českých knihovníků, sv. 1.

585 BENEŠ, Edvard. [Úvodní slovo]. *Knihovna*. 1945, č. 1, s. 1.

a odůvodnil řád věcí, jenž podmiňuje a určuje cesty národa, aby našel posilu pro své myšlenky, aby se vžil do světa, představujícího tvořivý proud národní, aby se stal součástí kulturní politiky, z níž mluví jeho národ a o níž se opírá jeho stát.“⁵⁸⁶

Jednotná a zároveň rozšířená knihovnická soustava, vášnivé diskuse při přípravě nového knihovnického zákona, snaha udělat z knihovníka veřejného pracovníka, jehož dvojjediná role společně s osvětou bude nápomocna při výstavbě nové pokvětnové republiky, která nebude obdobou či vylepšením republiky předválečné. Symbolicky pak v oblasti knihovnictví byla třetí republika uzavřena sjezdem českých a slovenských knihovníků v květnu 1948, jenž se konal v Brně. Obor již bez omezení řídili lidé jako Jaroslav Lipovský, kteří zaveleli kupředu s heslem, že hlavním úkolem knihovníka je výchova k socialismu. To též znamenalo, že metody umožňující tento přístup ukončily nepolitičnost knihovny, na obzoru se objevilo další kolo odstraňování braku a v nabídce knihoven měla být masově dostupná politická literatura. V praxi se pod slovo brak skryla tentokráte již jasná cenzura nové politické moci a nevhodných názorů. Lipovský

„literaturu definoval jako základní prostředek lidovýchovný, jehož nejpodstatnější vlastností je to, že formuje osobnost jednotlivce i mas. Knihovny jako jeden z prostředníků mezi literaturou a čtenářem měly usměrňovat a řídit proces recepce. Zajistit, aby literární dílo náležitě plnilo svou již zmíněnou funkci. Těmto výchozím axiomům odpovídaly úkoly postavené před samotné knihovníky. Jako vojáci nasazení do první bojové linie se měli postarat o to, aby se čtenář nedostal do kontaktu s potenciálním nebezpečím číhajícím v knižních regálech“.⁵⁸⁷

V oblasti studijních a univerzitních knihoven se Jaroslav Drtina také vyjadřoval k potřebě opustit izolovanost a nepolitičnost, která v nich doposud panovala. I vědečtí knihovníci museli vychovávat čtenáře, nesměli tisky jen tezaurovat a chránit, naopak i u nich musel nastat obrat ke čtenáři a otevření se době:

„Pod rouškou vědecké objektivity a nestrannickosti stavěli se často knihovny a knihovníci mimo současné dění, stali se automaty na půjčování knih, na jejichž výběru neměli a nechtěli mít zájem a účast a nechtějící mít s politikou nic společného, stáli nikoli stranou, ale na druhé

586 ŠNOBR, Jan. Lidové knihovnictví v státní osvětové péči. *Knihovna*. 1945, č. 1, s. 9–13.

587 ŠÁMAL, Petr. Pro dobro čtenáře: cenzurní praktiky v literární kultuře padesátých let 20. století. *Dějiny a současnost*. 2007, roč. 29, č. 6, s. 24–27. ISSN 0418-5129.

straně. A na tuto z prvé republiky osvědčenou tradici se snažili navázat někteří jedinci i knihovny i po roce 1945 [...]. Knihovník musí přestat být pouhým zpracovatelem a půjčovatelem knih, ale musí se stát rádcem čtenářů, spolehlivým průvodcem v záplavě literatury a skutečným prostředníkem mezi autorem a čtenářem. Musí znát knihy i čtenáře, musí opustit dosavadní pasivitu a přejít k aktivitě.“⁵⁸⁸

To, že tato aktivita musí vést k politické angažovanosti pouze v jednom politickém dresu a v jednom světovém názoru, se považovalo za samozřejmé. Implicitně tak bylo řečeno, že kdo toto nepochopí, bude muset odejít. Dosavadní pojetí knihovnické činnosti se jak u lidových knihoven, tak i u knihoven vyššího typu sice po květnu 1945 snažilo alespoň verbálně volat po širší aktivitě, ta však nebyla spojena jen s jedním politickým názorovým proudem. Tyto verbální výzvy nebyly v praxi následovány a nebyly zpravidla ani potrestány postihem. Metaforicky řečeno: systém třetí republiky nastavil v oblasti knihovnictví, a nejen v něm, koleje, jež pohodlně odvezly pasažéry k Únoru, ale na této cestě panovala relativně tolerantní atmosféra. Cestující si mohli relativně volně vybírat, co budou číst, kde budou moci vystoupit, průvodčí kontroloval pouze lístky, nikoliv stranické legitimace. Po desetiletí traktovaná snaha českých knihovníků vychovávat čtenáře, ukazovat mu cestu a nenechat jej napospas čtenářské libovůli nakonec vedla od řízené četby k nařízené četbě a k cenzuře. V tomto ohledu lze spatřit jasnou kontinuitu mezi třetí republikou či dřívějším obdobím a poúnorovým režimem.⁵⁸⁹

Časopis *Lidová knihovna* s podtitulem *Časopis pro obecné knihovny na venkově* vycházel za třetí republiky od roku 1946. Měl být odbornou rukověť pro knihovníky na prvním stupni knihovní soustavy. V době osídlování pohraničí a rozšiřování sítě knihoven se v oboru objevila spousta nových tváří bez zkušeností s knihovnictvím, takže podobná tribuna byla potřebná. Navíc se proměňovala role knihoven a knihovníka, jenž již neměl být jen půjčovatelem nebo radcem, ale především v pohraničí se měl podílet na „mentální kolonizaci“ osídlovaných měst a vesnic. Knihovník měl vzdělávat, podporovat národní myšlenku na půdě, jež byla neznámá a jejíž

588 DRTINA, Jaroslav. Studijní knihovny a jejich úkoly. *Knihovna*. 1948, č. 3, s. 81–82.

589 Pavel Janáček pokvětnový boj proti braku a celkový kulturní program na poli literatury charakterizoval následovně: „Místo drastického a bleskového stlačení existující – notoricky známé – krásné slovesnosti umělecké i neumělecké do tvaru ideální literatury sledovala tedy pokvětnová cenzura ve skutečnosti pozvolnější cestu: představu efektivně fungujícího literárního systému, v němž až na výjimky (erotická literatura, komerční sešitové edice, někteří autoři) není žádný literární obor radikálně potlačen, ale postupně přesouván na místo odpovídající svému objektivnímu významu; systému, jehož samovývoji cenzura napomáhá.“ JANÁČEK, Pavel. *Literární brak: operace vyloučení, operace nahrazení, 1938–1951*. 1. vydání. Brno: Host, 2004, s. 176. Teoretická knihovna, sv. 11. ISBN 80-7294-129-1. Tedy žádný tupý nátlak, nýbrž výchova. Návodná, empatická výchova, při níž musí hrát novou roli ve vztahu ke čtenářům samotný autor. Roli vysvětlovací a zpřístupňovací, viz POLÁK, Karel. *Methody boje proti braku*. *Česká osvěta*. 1947, č. 4, s. 148–149.

držba byla nejistá, což v podvědomí cítila většina nových dosídlenců. Knihovník měl být také „politickým pracovníkem“ ve smyslu podporovatele výchovy k občanství, nikoliv ve stranickém smyslu.

Rysy poválečného diskurzu spojeného s knihami

Třetirepubliková žurnalistika i přes své technické potíže (nedostatek papíru), technicko-politické problémy (vliv Ministerstva informací), justičně-cenzurní obtíže (následná liberální cenzura za pomoci státních zastupitelství a tiskových soudů) či subjektivní omezení (autocenzura, obavy z tlaku komunistů apod.) skýtala po celé tři roky dostatečnou platformu pro svobodnou výměnu názorů v oblasti kultury, úžeji knih, knihoven, knižního trhu a knihovnictví. Periodika všech stran Národní fronty a tiskoviny, jejichž formálními zaštiťovateli byly korporace v různé míře,⁵⁹⁰ šíří a hloubce, nastolovala kulturní otázky, jejichž hlavním tématem, třebaže nevyřčeným, často i nemyšleným, byla otázka svobody. Kultura bez svobody ztrácela svůj hlavní nástroj, tedy tvůrčí volnost. S ní souvisely všechny kulturní otázky. I proto se hlavní diskurz třetí republiky spojený s knihami týkal nakladatelské otázky. V ní se koncentrovalo to, co se neříkalo nahlas, co zůstávalo nevyřčeno, ale kdo slyšet chtěl, ten rozuměl. Nakladatelská otázka byla svázána s cenzurou, s tím, zdali bude zcela potlačeno soukromé podnikání a soukromá iniciativa nejen v kultuře, ale perspektivně i v jiných sektorech, a v poslední řadě i s tím, zda se „řízení“, „plánování“ a „efektivita“ nakonec stanou nástroji k potlačení tvůrčí svobody. Tohle pochopily nakonec všechny nekomunistické síly a v posledním roce třetí republiky se stále otevřeněji stavěly proti komunistickým návrhům a aktivitám na kulturním poli. Jednalo se o periodika všech nekomunistických stran, přičemž důležité bylo, že tuto linii plně podporovaly i týdeníky sociální demokracie, jasně socialistické strany, ale i strany jasně demokratické (ač to bylo zpochybňováno, ale Fierlinger a prokomunistické křídlo nepřevažovalo).

V oblasti knihoven a knihovnictví pak panoval diskurz dvojího charakteru. Ten převažující byl poměrně ofenzivní a do značné míry napojený na komunistické teze – jednotná knihovnická síť, potřeba osvěty ve smyslu výchovy spíše politické než občanské, podpora knihoven nového typu (nejen závodních, ale i těch v pohraničí), přísná ediční politika, řízené čtenářství, začleňování posledních soukromých subjektů v oboru do „plánování“ tak, že by vlastně ztratily jakoukoliv autonomii (Jaroslav Lipovský, Jaroslav Klika, Jaroslav Drtina, Josef Zika ad.).⁵⁹¹ Menšina

⁵⁹⁰ Myšleny jsou pouze periodické tisky nedejnického charakteru, jejichž záběr byl širší a pohyboval se v kulturně-společensko-politickém poli.

⁵⁹¹ Hlavní zástupci prokomunistických názorů v knihovnickém oboru viz ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století*. 1. vydání. Praha: Academia, 2009, s. 23–32. Šťastné zítřky, sv. 2. ISBN 978-80-200-1709-3.

(modelově J. L. Živný⁵⁹² či Bohuš Vybíral) naopak setrvala na mírně pozměněných modelech knihovnictví a osvěty tak, jak se jim rozumělo za první republiky.⁵⁹³ Tento názorový střet byl zcela jasně rozhodnut Únorem a následným knihovnickým sjezdem v květnu 1948.

Pojmoslovný aparát třetirepublikového knihovnického, knižního a nakladatelského diskurzu se skládal ze slov „efektivita“, „účelnost“, „regulace“, „plán“, „zlidovění“, „demokratisace“,⁵⁹⁴ „socialisace“,⁵⁹⁵ „zavržení liberalistických zásad“,⁵⁹⁶ „řízení kultury“, „kulturní odpovědnost“, „veřejný zájem“ a „brak“. Sémantika těchto slov byla v každém politickém a názorovém uskupení chápána jinak, její význam se též v různých časových obdobích proměňoval – jinak jí rozuměli tvůrci textů a jinak čtenáři. Navíc platilo, že: „Jazyk let 1945–1948 měl své stavební prvky hotovy již během meziválečného období, poválečná situace pouze vytvořila novou komunikační situaci a dala starým slovům novou náplň, ale i dosah.“⁵⁹⁷ Ve třetí republice vítězila disimulace, a to nejen v knihovnickém diskurzu. Vědomá i nevědomá disimulace (a to i v samém komunistickém táboře, nikoliv jen na ose komunisté versus nekomunisté) vedla ke zmatení obsahu pojmů a ke zmatení diskurzu.⁵⁹⁸ Diskurz spojený s knihami v nejširším slova smyslu je jistým způsobem i modelovou ukázkou třetirepublikového diskurzu obecně. Nejednalo se o žádný otevřený střet dvou či více názorových světů. Naopak základní teze spojovaly všechny relevantní síly

592 TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 3. Q–Ž*, s. 586. Živný nicméně v roce 1918 jednotnou síť knihoven podporoval.

593 Spíše než teze o jednotné síti knihoven sem náležely teze o jejich vzájemné kooperaci, vzájemné distribuci služeb, nepolitizaci knihoven i knihovnické činnosti. Důraz měl být kladen na odbornost a s tím související rozvoj odborného knihovnického vzdělávání, viz ŽIVNÝ, Ladislav Jan. K novelisaci zákona o veřejných knihovnách I., II. *Česká osvěta*. 1946, č. 1–2, s. 57–62; č. 3–4, s. 141–149.

594 „Demokratisace“ byla vůbec základním prvkem poválečné politiky v kultuře. Všechny významné politické a názorové subjekty třetí republiky se oháněly tím, že „zpřístupnění kulturních statků co nejširším vrstvám obyvatel“ je zásadním nástrojem cesty k socialismu. KNAPÍK, Jiří et al. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*. 1. vydání. Praha: Academia, 2011, s. 56. Šťastné zítřky, sv. 5. ISBN 978-80-200-2019-2.

595 Josef Zika považoval socializaci knihoven za hlavní úkol své generace. Rozuměl jí následující: „Socialisací knihoven rozumíme ovšem nejen nápravu na regálech a vyřazení literatury protisocialistické [...], ale nám půjde o nápravu v celé struktuře organizační a samozřejmě i o očistu od všech reakčních živlů ve smyslu dekretu o národní cti. Nám půjde o vybudování jednotné soustavy všeho knihovnictví, která byla v dobách před druhou světovou válkou u nás uměle osobními spory a třenicemi rozdělována.“ DRTINA, Jaroslav a ZIKA, Josef. *Knížka pro čtenáře: o knihovnách, knihách a čtení*, s. 189.

596 Pro komunistický tábor představoval liberalismus téměř synonymum s nálepkami typu reakcionář či fašista. K tomu, jaké negativní pocity slovo „liberalismus“ za třetí republiky vyvolávalo, viz DRÁPALA, Milan. Zavržení liberalismu v Čechách a Helena Koželuhová. K ideologickému profilu poválečné republiky (1945–1948). *Soudobé dějiny*. 1999, roč. 6, č. 1, s. 7–44. ISSN 1210-7050.

597 JANOUSEK, Pavel. Rok před. In: HRUŠKA, Petr, ed. *Rok 1947: materiály z konference uskutečněné v rámci výzkumného projektu Dějiny české literatury po roce 1945: česká literatura, kultura a společnost v období 1945–1948*, s. 24–25.

598 Christiane Brenner správně upozorňuje, že „[...] jednotlivé politické směry se navzájem napodobovaly a že hesla, která užívali všichni, pozbývala tak postupně vyhraněnosti. Autoři jako Václav Černý s oblibou citovali Lenina a Stalina, zatímco komunisté se odvolávali na Masaryka“. BRENNER, Christiane. Politický diskurs české společnosti v letech 1945–1948. *Dějiny a současnost*. 1999, roč. 21, č. 3, s. 41–42. ISSN 0418-5129.

pokvětnové republiky. V první fázi se jednalo o to, jak rozsáhlé budou změny, nad jejichž prosazením panoval obecný konsenzus.⁵⁹⁹ Teprve až se vyčerpal (v politické oblasti se to stalo v roce 1947, odsud se krize přelévala i do jiných společenských segmentů), docházelo ke střetům ohledně výkladu termínů, u nichž tento konsenzus dříve panoval. Odstranit brak chtěli totiž všichni,⁶⁰⁰ nyní se jednalo o to, co vše bude za brak považováno. Řídit čtenáře k „vyšším hodnotám“ chtěli opět všichni, v roce 1947 se už vedl spor o to, jaké hodnoty by to měly být. „Zlidovět“, „demokratizovat“ či „socializovat a sjednotit knihovnictví“ chtěla taktéž drtivá většina dobových aktérů, spor se vedl o to, zdali tyto termíny znamenají rozšiřování knihovní sítě a profesionalizaci knihovnického povolání. Dále se diskutovalo, zda sem spadá i podpora a perspektivně i výhradní důraz kladený na tzv. „pokrokovou literaturu“ či „předvýběr“, který dělali knihovníci pro čtenáře. Debatovalo se o tom, jak má být tento „předvýběr“ prováděn. Další téma k diskusi pak tvořilo odstranění rozdílu mezi lidovými a studijními knihovnami. O tom, že knihovnictví má být efektivní, se spor nevedl, ovšem pod významem slov „efektivita“ a „účelnost“ si něco jiného představovali knihovníci závodních knihoven a něco jiného knihovníci studijních knihoven. Plánování ve všech oblastech společnosti (jak v ekonomice, tak i v kultuře)

599 Ve shodě například s historičkou Christiane Brenner, s historikem Petrem Sedlákem či politologem Milanem Znojem ad. se domníváme, že interpretace třetí republiky jakožto mezistupně mezi nacistickým a komunistickým panstvím, v němž se sváděl boj mezi zastánci prvorepublikových pořádků a komunisty, je chybná. Poválečný diskurz nebyl množinou výpovědí, jež by zformovaly střet dvou systémů. Spíše svědčí o tom, že se budoval nový syntetizující, postliberální režim lidové či socializující demokracie, jehož kontury se teprve diskutovaly, ověřovaly a hledaly. Formování tohoto režimu bylo od začátku podvázáno chybnou politikou nekomunistických sil, jež umožnila komunistům získat pozice, které jim napomohly (v momentě, kdy se k tomu sami rozhodli či byli „popostrčeni“ mezinárodním vývojem) uchopit absolutní moc a poválečný pokus o „synthézy“ (za částečného využívání předúnorových nástrojů a terminologie) proměnit v československou verzi stalinismu. Doboví aktéři (a do značné míry i zastánci prokomunistického tábora) daný systém let 1945–1948 nevnímali jako vsvuk, tedy jako krátkodobou a přechodovou dobu. Chápali jej jako novou dlouhodobou stavbu (pro komunisty s perspektivním přesahem do mytické komunistické budoucnosti). Aktéři předúnorové Národní fronty budovali nový, technokraticky orientovaný, racionální a efektivní stát, jenž neměl být liberální, avšak měl si zachovat základní demokratické rysy (a tudíž i liberální, i když omezenou svobodu slova, tisku, shromažďování, sdružování a vyznání). Na stejných principech měla stát i kultura a její úloha v takto formovaném systému: efektivní a plánované využití všech kulturních prostředků (v prvé řadě knihy) ve prospěch individua (především však ve prospěch národního kolektivu ve všech jeho sociálních složkách) – to vše se zachováním svobody tvorby. Teprve Únor změnil tento náhled a díky teorii „o přerůstání národní a demokratické revoluce v revoluci socialistickou“ předznamenal vnímání režimu třetí republiky jako pouhé mezifáze, jež postrádala vlastní autonomní a svébytný program. Z tohoto vlastně komunistického (časového a obsahového) dělení pak dnes vyvozuje část historiků, politologů a sociologů (např. Rudolf Kučera, Libor Vykoupil, Jan Cholinský, Jiří Kabele), že pro tuto přechodnou fázi lze používat následující pojmy „pretotalita“, „prototalita“, „prekomunismus“, „totalitní demokracie“ a „fronto-stát“. Rozumět jí lze také pouze jako neliberálně-demokratické předejře (přičemž v jejím vnímání může být demokratické jen to, co je zároveň liberální) k poúnorovému vývoji, k němuž musela díky svému vnitřnímu nastavení logicky dojít.

600 Zásadní publikací, jež se k tomuto tématu vztahuje, je kniha Pavla Janáčka. Tato kniha analyzuje chápání braku v delší časové perspektivě a akceptaci tohoto boje vlastně všemi relevantními silami v oblasti knihy, knihovnictví a literatury, viz JANÁČEK, Pavel. *Literární brak: operace vyloučení, operace nahrazení, 1938–1951*. Těž viz JANÁČEK, Pavel. Němci a němectví, zrada a trest, dnešek a zítřek. Prostor lidové četby v letech mezi Květnem a Únorem. *Kuděj*. 2002, roč. 4, č. 2, s. 55–75. ISSN 1211-8109.

bylo považováno za logický, racionální a nutný krok. Ovšem plán v knihovnictví značil pro jednu stranu ovládnutí, jež mělo být předpokladem pokroku,⁶⁰¹ kdežto jiné strany ho chápaly jako racionální využívání zdrojů ku všeobecnému prospěchu. Příkladem tohoto skrytého nedorozumění (v posledních fázích třetí republiky to byl příklad střetu o výklad konsenzuálních termínů)⁶⁰² byla nakladatelská otázka. V ní se skrýval šém, v němž jedna strana spatřovala poslední překážku absolutního ovládnutí kulturního organizačního systému (a následně i produkce), pro druhou stranu to byl jen nástroj, jak zdrcujícím tlaku tohoto názorového bloku odolat.⁶⁰³

V těchto kulisách se odvíjel „svět rozhodovacích možností“, jenž byl kulturním manažerům vymezen. Bohuš Vybíral nemusel znát všechny aspekty poválečného oborového a kulturního diskurzu (nemusel být o všem informován, nemusel si být všeho vědom), ale měl představu „povoleného“ a „nepovoleného“, „přípustného“ a „nepřípustného“, „možného“ a „nemožného“. Svět spojený s knihou, knihovnictvím a kulturou byl směsicí kontinuit a dávných přání a tužeb českých knihovníků, literátů, knihkupců a nakladatelů⁶⁰⁴ a diskontinuit daných dobovým odvrhnutím ekonomického liberalismu, přičemž toto zavržení liberálních hodnot se přeneslo i do mimoekonomického světa. Spor se vedl jen o to, zda má být zavržení liberalismu i v knihovnictví úplné, či výběrové. Bohuš Vybíral náležel k těm činitelům, kteří rozuměli poválečným návrhům a systému jakožto hluboké opravě prvorepublikového režimu v politické, ekonomické, kulturní a knihovnické oblasti. Příslušel ke světu kontinuity (nikoliv diskontinuity či diskontinuity se zachováním základních liberálních svobod). V tomto ohledu patřil k menšině.

601 Komunistické (a v jistém ohledu i sociálnědemokratické) myšlení bylo obecně deterministické a až strojově věřící v automatismus. Nepochybovali o tom, že direktivní plán, kontrola a odstranění všeho soukromého v knižním světě s sebou ponese zvýšení kvality v této oblasti.

602 Jak již jsme uvedli, pojmoslovný aparát knihovnického diskurzu byl stejný, ale každá ze stran do něj vkládala jiný obsah. Komunisticky orientovaní knihovníci dávali do konsenzuálně sdílených termínů nejdříve jiné „zesilující akcenty, příp. takové, které už celé směřování pootáčely jinam. Zejména mnohem více zdůrazňovali potřebu úplné přeměny, a tak navodili atmosféru, že ani koncepčně, ani prakticky není v knihovnictví nic v pořádku, a – ačkoli to zprvu nevyslovovali přímo – že vlastně není na co navazovat, že je třeba zřít se minulostí“. BALÍK, Vojtěch. Dobové názory na poslání, úkoly a činnost knihoven v období 1945–1948. In: HRUŠKA, Petr, ed. *Rok 1947: materiály z konference uskutečněné v rámci výzkumného projektu Dějiny české literatury po roce 1945: česká literatura, kultura a společnost v období 1945–1948*, s. 191.

603 Stále existovali velcí soukromí nakladatelé v oblasti neperiodického tisku (např. Sfinx, Otto, Laichter, Borový, Václav Petr), vedle nich pak byly stovky malých nakladatelů, viz ŠTĚPÁNOVÁ, Daniela. Příspěvek k historii některých pražských nakladatelů v letech 1945–1948. In: HRUŠKA, Petr, ed. *Rok 1947: materiály z konference uskutečněné v rámci výzkumného projektu Dějiny české literatury po roce 1945: česká literatura, kultura a společnost v období 1945–1948*, s. 197–202.

604 Poválečné knihovnictví a vnímání knihy a kultury navazovalo na druhou republiku i protektorát. Knize se rozumělo jako zbrani, jako ambivalentnímu nástroji. Řešily se otázky plánované četby, prověrek fondů a výchovy čtenáře. Všechny tyto úvahy nevyrašily až za třetí republiky či po Únoru, ale měly dávné kořeny, viz ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století*, s. 23–32.

Do nové doby

Bohuš Vybíral za třetí republiky a v časech stalinismu

Poslední měsíce války a péče o knižní fondy

Mnichov a březen 1939 přinesly do Vybíralova osobního, profesního a veřejného života revoluční změny. Ty se projevovaly po celou dobu trvání okupace a války. Pro lidi na exponovaných místech a na vedoucích pozicích se jednalo především o mimořádné nervové vypětí. Na jaře roku 1945 byl Bohuš Vybíral (a s ním celý národ) pln očekávání nad výhledy, jež stály před českým národem, Čechami, Moravou, Slezskem, Československem a celou střední Evropou vůbec.

Vylodění Spojenců v Normandii a mohutné, respekt a obdiv budící ofenzivy Rudé armády na východě značily na přelomu roku 1944–1945, že se přímé boje brzy přenesou i na Moravu, a tedy i do Olomouce. Do počátku roku 1945 byly zmařeny desetitisíce životů, došlo ke značným ekonomickým škodám (nálety s destrukcí hospodářsky důležitých staveb, poškození veřejných a soukromých budov, poškození dopravní infrastruktury apod.) a nastala důvodná obava, že se dosud relativně mírné škody na kulturním dědictví mohou proměnit v pravý opak. Bohuš Vybíral náležel k oněm manažerským a kulturním činitelům, kteří vyvinuli v posledních měsících války enormní úsilí, aby kulturní majetek přečkal přechod fronty pokud možno bez úhony:

„Blížící se fronta jdoucí ze Slezska, zkušenosti z Východního Pruska a dalších německých východních území aktivizovala i protektorátní i okupační orgány a nutila je k tomu, aby přistoupily k aktivním opatřením na tomto poli. V oblasti ochrany fondů ovšem dr. Vybíral nečekal na nařízení veřejné moci. Naopak již od roku 1943, v době, kdy Wehrmacht stál ještě hluboko na Ukrajině a v Bělorusku, prováděl již úkony pro případ krize. Jeho zkušenost s okupační mocí z roku 1942, z doby heydrichiády, samozřejmě zapomenuta nebyla. Nicméně Vybíral se snažil formálně vycházet vstříc germánským tezím o německé Olomouci tím, že právě proto již dopředu myslel na to, jak uchovat cenné středověké a raně novověké písemné památky, jež z hlediska nacistů dokládaly starobylost a německost města Olomouce, Moravy i Čech.“⁶⁰⁵

605 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) II, s. 64.

Na sklonku roku 1943 při opakovaných návštěvách in situ vyjednal Vybíral čtyři skladová místa, kam bylo možné nejcennější památky deponovat. Na zámek v Brodsku u Prostějova, s jehož vlastníkem Gustavem hrabětem Kalnokym navázal Vybíral nejkollegiálnější vztahy,⁶⁰⁶ se převezly nejcennější kusy z knižního fondu.⁶⁰⁷ Často zajížděl i do Slatinic na tamní faru, na faru do Nákla a posledním místem, kam byly deponovány olomoucké tisky, se stal bochnerovský zámek v Přemyslovicích. Bohuš Vybíral nečekal na pokyny protektorátní správy, nadřízeného MŠANO či na nacistické městské správy, ale preventivně zajišťoval ochranu fondu s vědomím, že okupační i protektorátní úřady mají mnohem důležitější starosti. Teprve 12. února 1945 se v kanceláři olomouckého městského magistrátního rady dr. Zdražila konala porada, jíž se účastnili i prof. Dr. Karl Friedrich Kühn⁶⁰⁸ a muzikolog, představený olomouckého městského muzea dr. Robert Smetana:

„Přítomnost významného nacistického kulturního pohlavára značila, že situace je z německého hlediska opravdu vážná. Dr. Vybíral zmínil, že již před měsícem upozorňoval na olomoucké radnici, že nepovažuje ,dosavadní bezpečnostní opatření za postačující‘, přičemž za měsíc nebyly učiněny žádné další kroky.“⁶⁰⁹

Přednosta Studijní knihovny zde rekapituloval opatření, jež knihovna pod jeho vedením v posledních měsících učinila, nastínil vývoj možné situace a potřebné kroky k tomu, aby obdobná opatření byla učiněna i v ostatních kulturních organizacích.

606 Osudy Kalnoků v období třetí republiky jsou dokladem problematického přístupu ke šlechtickým vrstvám, i pokud se hlásily k českému národu a před válkou se podílely na loajálních prohlášeních. Bohužel se i po druhé světové válce vycházelo z vnímání šlechty v návaznosti na rok 1918, tedy interpretace šlechty jako „zastaralého přežitku, patřícího do propadlístě dějin, jenž se však kvůli nespravedlivě drženému rodinnému jmění těší finančním a ekonomickým výhodám, které mu už dávno nenáleží. Objevuje se totéž volání po dočinění pobělohorských křivd [...], setkáváme se s toutéž představou pobělohorského lupiče a zaujme nás tatáž opozice šlechta versus lid [...]. Jen slovo ,zrádce‘ bylo nyní nahrazeno příznačnějším výrazem ,kolaborant‘ a ,vykořisťovatel““. ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila. Šlechta v české kolektivní paměti 20. století. Obraz šlechty ve veřejném mínění a v tisku. *Dějiny a současnost*. 2012, roč. 34, č. 12, s. 30. ISSN 0418-5129. Vybíral byl z tohoto vztahu vůči loajální šlechtě velmi rozpačitý, Gustavu hraběti Kalnokymu poskytoval v jeho řízeních o navrácení československého občanství svědeckou pomoc a zklamaný byl i z přístupu k rytíři Beesemu, vlastníku zámku v Hnojníku (Vybíral se zajímal o osudy zámecké knihovny), v němž též viděl solidního, nenacistického muže.

607 Kalnokovo zámek se stal depozitářem i pro další významné pamětové moravské instituce, např. pro brněnský Zemský archiv, viz ŠTARHA, Ivan. Zemský archiv v Brně za okupace. *Archivní časopis*. 2007, roč. 57, č. 4, s. 233–241. ISSN 0004-0398.

608 Fanatický nacist, profesor architektury a za okupace přednosta brněnského památkového ústavu. Jeho představa památkové péče „velmi vyhovovala nostalgickému ,völkisch‘ nacionalismu třetí říše. Namísto uznání stavebněhistorického vývoje památky prosazoval Kühn její ,očistění‘ od mladších stavebních zásahů, a to i za cenu naprosté přestavby“. BRUMMER, Alexandr a KONEČNÝ, Michal. *Brno nacistické: průvodce městem*. 1. vydání. Brno: Host, 2013, s. 128. ISBN 978-80-7294-956-4. „Völkisch“ přístup si držel obecně i k movitým kulturním památkám.

609 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) II, s. 65.

Vybíral zde zcela ovládl pole, on navrhoval řešení, on určoval sled kroků, jeho návrhy byly brány v potaz. On se stal v Olomouci v posledních válečných týdnech jasnou autoritou v oblasti ochrany kulturního dědictví.⁶¹⁰

Porady pokračovaly i o měsíc později. Tentokrát v rozšířeném počtu, jelikož čerstvé, téměř frontové zkušenosti mohl předložit katolický kněz dr. Julius Klitzner zastupující archiv Moravské Ostravy.⁶¹¹ Dne 10. března 1945 totiž započala ostravsko-opavská operace, která ovšem trvala až do května 1945, dobytí Ostravy bylo tvrdým oříškem. K dalším účastníkům porady patřili olomoucký vládní komisař Julius Schreitter, prof. Karl Friedrich Kühn a kromě Klitznera, Vybírala a Smetany též zástupci všech významných zemských kulturně-vzdělávacích institucí: od ředitele brněnské univerzitní knihovny dr. Huberta Schiela,⁶¹² Josefa Dosoudila z brněnského archivu⁶¹³ až po kanovníka Františka Tomáštika⁶¹⁴ zastupujícího olomoucký kapitulní archiv. Nacisté prohlásili druhé hlavní město Moravy za pevnost, což značilo, že o město se bude bojovat „bis bitter Ende“. Především dosavadní protiletecká opatření se jevila jako nedostatečná.⁶¹⁵ Bohuš Vybíral opět udával v diskusi tón, vedl obratný dialog se zástupci prohrávající nacistické moci a jeho zásluhou nedošlo k žádným překotným transportům sbírek a fondů.⁶¹⁶ Především prof. Karl Friedrich Kühn se snažil na poslední chvíli převést z Olomouce to nejcennější do zemského muzea v Brně. Zálusk si činil hlavně na Bibli boskovickou, což Vybíral na konci března 1945 odmítl. Jako záminky využil toho, že sám Kühn již dříve volal po

610 ZAO-OL, fond VKOL, kart. 128, inv. č. 578 (záznam o poradě konané dne 12. února 1945 v úřadovně městského magistrátního rady Dr. Zdražila).

611 Klitzner, rodák z Doupova v Čechách, katolický kněz, katecheta, doktor teologie, doktor filozofie, historik, archivář. V Ostravě působil teprve od roku 1942. Byl silně ovlivněn nacismem, viz Klitzner, Julius, 1909–1945. In: *Bibliografie dějin Českých zemí* [online]. Praha: Historický ústav AV ČR [cit. 2019-07-30]. Dostupné z: <https://biblio.hiu.cas.cz/authorities/268670?locale=cs>.

612 Po válce působil jako ředitel městské knihovny a archivu v Trevíru, viz Schiel, Hubert. In: *Deutsche Nationalbibliothek* [online]. Leipzig: Deutsche Nationalbibliothek [cit. 2019-08-15]. Dostupné z: <http://d-nb.info/gnd/101407602>.

613 Po válce byl odsouzen mimořádným lidovým soudem k patnácti rokům odnětí svobody, viz Dosoudil, Josef, 1885 – asi 1955. In: *Bibliografie dějin Českých zemí* [online]. Praha: Historický ústav AV ČR [cit. 2019-07-30]. Dostupné z: <https://biblio.hiu.cas.cz/authorities/270062?locale=cs>. Pocházel ze staročeské brněnské rodiny, ale osiřel a pod vlivem poručníka se germanizoval. Zemský archiv řídil od roku 1941, v červenci 1955 mu byl zbytek trestu prominut a následoval odsun do SRN, viz ŠTARHA, Ivan. Zemský archiv v Brně za okupace. *Archivní časopis*. 2007, roč. 57, č. 4, s. 233–241. ISSN 0004-0398.

614 Tomášтик František. In: *Badatelna.eu* [online]. LemonBone s. r. o., 2013–2019 [cit. 2019-08-12]. Dostupné z: <http://pametoiveinstituteonline.cz/fond/22124/>.

615 Zničená města v podstatě po celé Říši naznačovala možnou zkázu i pro protektorát. Na druhé straně Němci získali potřebné zkušenosti sloužící i pro potřeby ochrany kulturního dědictví. Formování ochranných hasičských hlídek, vybavování kulturních institucí moderními hasičskými prostředky a stěhování fondů patřily k primárním a základním úkonům, viz ZAO-OL, fond VKOL, kart. 128, inv. č. 669 (hlášení o protipožárních opatřeních ve Studijní knihovně v Olomouci policejnímu ředitelství a místnímu vedoucímu protiletecké ochrany ze dne 24. dubna 1945).

616 ZAO-OL, VKOL, kart. 128, inv. č. 550 (záznam o poradě svolané na pátek dne 16. března 1945 v pracovně Oberbürgermeistera a ve Studijní knihovně). Též Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 12 (deník, zápis ze dne 16. března 1945).

jejich umístění mimo Olomouc na přelomu března a dubna 1945, jak sám Vybíral zaznamenal:

„[...] už nemáme z technických důvodů /dopravní prostředky, pracovní síly, dozor/ možnost, abychom tento materiál přivezli zpět do Olomouce. Postarali jsme se všemožně, aby byl na nynějších místech co nejlépe zabezpečen. Jinak nemáme, co bychom v poslední chvíli ještě odesílali do Brna, protože uložení Studijní knihovny ve sklepích pokročilo tak dalece, že jsou do sklepů sneseny už nejenom všechny starší tisky, nýbrž i valná část nových.“⁶¹⁷

V době největšího napětí na sklonku dubna 1945 referoval Vybíral Moravcovu MŠANO s jistým uspokojením, že hlavní katalog i katalog moravských tisků a česky psaných rukopisů byl uložen ve sklepním trezoru, zbylý knižní materiál byl schován v běžném sklepe, přičemž celý sklep byl chráněn železnými dveřmi a vstupy do sklepních prostor včetně oken byly zazděny.⁶¹⁸ Opakovanými přípisy urgoval především řídícího učitele ze Slatinic Josefa Čecháka a Gustava hraběte Kalnokého, aby ověřili stav deponátů a jejich zajištění. Nejednalo se mu jen o zajištění před ohněm, ale i vlhkem a perspektivně i před krádežemi. Gustava Kalnokého v dopise z 5. dubna 1945 naléhavě žádal, aby:

„[...] naše bedny [...] se uložily ve sklepních místnostech, a to tak, aby nebyly přímo na zemi, tedy na podložených cihlách, trámech, nebo podobně. Pokud by pak bylo poněkud jenom možno, bylo by třeba příslušný sklep, nebo příslušnou část sklepa zazdít [...], doufáme pevně, že nám dle nejlepší možnosti pomůžete při záchraně tak cenného kulturního národního majetku.“⁶¹⁹

Tak se i stalo. Olomouc naštěstí nepotkalo to, co potkalo Brno či Ostravsko. Město nebylo výrazně poškozeno a celý fond Studijní knihovny včetně celé nemovitě infrastruktury se podařilo zachovat.⁶²⁰

„Na konci nacistického režimu využil Bohuš Vybíral naplno svých diplomatických schopností. Brilantní znalost němčiny, dlouholeté společenské vazby s českým i německým kulturním a politickým světem

617 ZAO-OL, fond VKOL, kart. 128, inv. č. 601 (záznam ze dne 3. dubna 1945).

618 ZAO-OL, fond VKOL, kart. 128, inv. č. 666 (zpráva o ochranných opatřeních ve Studijní knihovně v Olomouci ministroví školství a osvěty ze dne 24. dubna 1945).

619 ZAO-OL, fond VKOL, kart. 128, inv. č. 606 (záznam ze dne 5. dubna 1945).

620 K závěru války v Olomouci viz BUREŠOVÁ, Jana, ed. *Dějiny Olomouce. 2. svazek*, s. 245–248.

v Olomouci a na Moravě, jeho vnější konciliantnost a zároveň vytrvalost vedly k tomu, že se mu podařilo prosadit vlastně vše, co navrhoval. Vybíralova hra s veřejnou mocí v poslední fázi protektorátního režimu skončila úspěšně.⁶²¹

Po válce – kontinuity a diskontinuity v kulturní politice

Rok 1945 tvořil předěl v životě české společnosti, tedy i v životě Bohuše Vybírala. V kulturní politice obnoveného československého státu představoval mezník. Navenek proklamovaná kontinuita s první republikou, po právní stránce ztělesněná dekretem o právní kontinuitě a symbolicky se navracající s osobou prezidenta Beneše na Hrad, reálně neexistovala.⁶²² Obnovovaná republika byla stavěna na nových základech, budoval se nový režim. Změněn byl politický systém, revoluce proběhla v hospodářské oblasti, proměnila se zahraniční orientace státu, zcela se změnila etnická struktura, koneckonců nedošlo ani k úplné územní restituci. To vše navazovalo na plány exilové i na plány domácího odboje, ovšem hloubka změn, jejich rychlost a vychýlení pozice státu ve všech aspektech „východním“ směrem nabrala na rychlosti v posledních měsících války (s úspěchy Rudé armády, s rostoucí asertivitou československých komunistů sídlících v Moskvě i s radikalizací domova). Obnovovaná republika rámcově snad odpovídala londýnským propozicím či domácím odbojovým nekomunistickým plánům, nicméně v Košickém vládním programu již byly ve všech směrech anulovány jakékoliv předpoklady počítající s teorií „mostu“ či vyvážené pozice mezi Západem a Východem. Československo se vnitropoliticky ocitlo pod silným komunistickým vlivem podporovaným těsným sovětským objektivem.⁶²³ Bylo naprosto zřejmé, že i kulturní politika a celkové pojetí kultury, její role ve společnosti i její význam dozná změn.

Košický vládní program věnoval prostor i kulturní oblasti. Knihovny sice nikdy nestály v centrálním zájmu, spíše naopak, ale univerzální budovatelské programy a poválečné vize a cíle nabízely prostor a naději na změnu i jim. Jednou ze základních rolí, jež měly knihovny v prvních měsících po skončení války plnit, byla spolupráce s orgány veřejné správy na ochraně kulturních konfiskátů z německého majetku:

621 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) II, s. 66.

622 Beneš byl vnímán jako symbol kontinuity, ale zároveň on sám jako sociolog vnímal všechny věci v pohybu, v procesu, ve vývoji. Snažil se proto vývoj číst a předvídat: buď s ním bojovat, nebo se mu (častěji) přizpůsobit. Tímto přístupem se snažil propojit minulost s budoucností a zůstat relevantním mocenským faktorem. Tento modus operandi se měl stát i návodem pro širokou nekomunistickou veřejnost, i pro tu, pro niž socialista Beneš nebyl autoritou, kterou by vnímali emocionálně pozitivně.

623 K poválečnému úhelnému kamenu československé vnitřní a zahraniční politiky, tedy ke vztahu k SSSR a jejím konsekvencím na vývoj třetí republiky viz např. MOULIS, Vladislav. *Podivné spojení: k československo-sovětským politickým a hospodářským vztahům mezi dubnem 1945 a únorem 1948*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-245-1.

„Právě přebírání, popisy, soupisy konfiskovaného německého majetku, jeho uskladnění a ochrana, následně redistribuce, to vše bylo během prvních měsíců a vlastně během celé třetí republiky jedním ze tří základních úkolů tehdejší Studijní knihovny (od roku 1946 Universitní) v Olomouci, v jejímž čele stál dr. Bohuš Vybíral již 27 let. Košický vládní program taktéž zřetelně nastiňoval, že přichází hluboká a radikální revize prvorepublikového kulturního programu.“⁶²⁴

Tato revize se ale nevynořila až v Košicích či v Moskvě – počítaly s ní všechny odbojové subjekty (počínaje domácím odbojem, přes Londýn až po Moskvu). Shodným znakem byla tzv. demokratizace kultury, tedy zpřístupnění výsledků kulturní činnosti co nejširšímu okruhu lidí, vlastně všem, kteří o ně budou mít zájem. Celkově to souviselo s novým pojetím vzdělávací soustavy a s poválečným vnímáním toho, jak řídit společnost. Dnešními slovy řečeno: kulturním programem byla co nejširší forma inkluze. To vše bylo doprovázeno zvýšeným zájmem o slovanské kultury (především o tu ruskou) i o kultury jihoslovanské. Ostatně Titova Jugoslávie patřila vedle Sovětského svazu k nejbližším spojencům, což bylo stvrzeno podpisem smlouvy o přátelství a spolupráci v květnu 1946.⁶²⁵

„Bohuš Vybíral, předválečný agrárník, člověk činný a aktivní v regionální politice, ovlivňující kulturní aktivity na zemské a národní úrovni a ve vztahu k Jugoslávii (speciálně Slovinsku) i na úrovni mezinárodní, hleděl do poválečné doby se smíšenými pocity. Okupační zážitek v ředitelské funkci i zkušenosti z běžného života jej vybavily nevyvratitelným názorem na německou otázku a její řešení v Československu. Na druhé straně náležel k lidem konzervativního zaměření, nesocialistům a antikomunistům, tedy muselo mu být jasné, že příchod osvobozené armády z východu bude znamenat ve veřejné atmosféře značné změny.

624 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) II, s. 66–67.

625 O velmi vřelém, přátelském poměru k Jugoslávii svědčí i letmá prohlídka dobového tisku. Z neperiodických tiskovin slouží jako vzor kniha o pobytu československé vládní delegace v Jugoslávii v listopadu 1946, v níž sociálnědemokratický politik a úředník Oldřich Berger pateticky psal: „Jugoslavie – srdcem i krví s námi spojená! Jeli jsme tam asi tak, jako když jsme v mládí chodívali přes les do sousední vsi. A jen proto, že to bylo přes les, zdálo se nám, že to je daleko, ač jsme věděli, že jsme doma, že jsme mezi svými.“ BERGER, Oldřich. *Cesta za mírem. Hrst reportáží z Rumunska, Bulharska, Jugoslávie, Polska a Rakouska*. 1. vydání. Praha: Dělnické nakladatelství, 1947, s. 38. Naopak veřejně se téměř vůbec neobjevují analýzy vnitřního jugoslávského vývoje, násilná pomsta bez soudní sankce, masová soudní kolaborační řízení, odchod prozápadních politiků z vlády (Ivan Šubašič, Milan Grol) již v roce 1945, velké procesy z roku 1947, ofenzivní protizápadní politika apod. Viz PIRJEVEC, Jože. *Jugoslávie 1918–1992: vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie*. 1. vydání. Praha: Argo, 2000, s. 175–208. Dějiny Evropy, sv. 1. ISBN 80-7203-277-1. Postřehy k jugoslávskému recentnímu stavu nenalezneme ani u Vybírala.

Košický vládní program na druhé straně sliboval posílení slovanské orientace i v kulturní politice a ideologii, což kvitoval a byl ochoten sdílet s pozitivními očekáváním. Velmi ovšem záleželo na tom, co nakonec bude pojem „slovanská orientace“ v kultuře značit. Neexistoval pro něj jednoznačný důvod k pesimismu, věřil, že se svými zkušenostmi, zásluhami a se schopností souznít, spolupodílet se nebo vyjít s téměř každou mocí, to dokáže i po druhé světové válce.“⁶²⁶

Jistě nebylo nedůvodné věřit tomu, že po zklidnění revolučních nálad a pro postupnou normalizaci poměrů se všechny revoluční či silně reformistické kroky obrousí a nové poměry budou nakonec znamenat návaznost na první republiku, tedy na její obnovenou a reformovanou verzi (tentokrát v levicovém balení). Takto přemýšlela jistě velká část nekomunistické či nesocialistické veřejnosti. Věřila v konsolidaci poměrů obdobnou té, která nastala po roce 1920. Politicky sice pro Vybírala návaznost neexistovala, jelikož agrární straně ostatní politické síly Národní fronty obnovu neumožnily,⁶²⁷ ale v novém politickém systému mohly fungovat jak strana lidová, tak i národněsocialistická, jež se staly postupně sběrnými pro všechny nekomunistické, konzervativní, centristické či pravicové hlasy, jež v poválečném elektorátu zůstaly. Bohuš Vybíral tak mohl na jaře a v létě roku 1945 nejen slavit konec okupace, války, nýbrž i oprávněně doufat v to, že uplatní své síly v dalším politickém režimu. Tentokrát již v pátém.

Německé knižní konfiskáty a role Studijní knihovny v Olomouci⁶²⁸

S postupem fronty, tedy daleko dříve než se ustavily na místní, zemské i centrální úrovni správní a vládní orgány, docházelo živelně k zabírání německého a nepřátelského majetku. Nepřehledná situace v dubnových a květnových dnech roku 1945 vzbuzovala u osob odpovědných za kulturní dědictví oprávněné obavy. Bohuš Vybíral si byl vědom toho, že uchránit sbírky Studijní knihovny v Olomouci je jedna věc, druhou věcí že je pak zabránit zničení kulturních hodnot olomouckých a hanáckých Němců (ve své podstatě Němců z celé severomoravské oblasti). O principu vysídlení Němců neměl pochybnosti ani Bohuš Vybíral. Pro drtivou většinu českých obyvatel

626 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) II, s. 67.

627 Samozřejmě ani Straně národní jednoty, jež za druhé republiky soustředila všechny pravicové a středové politické síly pod vedením bývalých agrárníků a jíž byl Vybíral též členem, viz Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 1, inv. č. 4, oznámení o členství z 1. ledna 1939.

628 O konfiskacích německých knihoven hlavně těch zámeckých v Čechách viz STROUHALOVÁ, Marcela. *Knihy znovu nalezené: konfiskované knihy po druhé světové válce ve správě NK ČR*. Praha: NK ČR, 2016. ISBN 978-80-7050-665-3.

na Hané platilo to, co uvedl do úvodu své knihy o regionálním odboji *Kraj, jímž táhla válka* novinář a spisovatel Vojtěch Přívál (vlastním jménem Jan Cekl):

„[...] nechť je nám mementem, s jakým zákeřným, barbarským a bezohledným nepřítelem jsme bojovali a jaký konec nám a celému našemu národu hrozil: měli jsme být smeteni a navždy udušeni! Nechť nás stále a stále vybízí, abychom byli na stráži, abychom nikomu a ničemu nevěřili, abychom ve věcech národa byli neúprosní a svého odvčného nepřítele jednou provždy vyřídili. Na Hané nesmí býti ani jediný Němec – Haná je zemí ryze a vysloveně českou, musí zůstat na věčné časy!“⁶²⁹

I přes Vybíralovo středoškolské a vysokoškolské vzdělání v německém jazyce v Hranicích a ve Vídni, přes celé mládí strávené v metropoli monarchie, jež jej s tímto městem pojilo citově (naprosto plynne hovořil německy, po celou dobu své profesní kariéry se pracovně stýkal s německy hovořícími kolegy a němčinu uplatnil především v době okupace při nesmírně náročných jednáních s okupačními orgány či s německými kolegy v kulturních organizacích), nepochyboval o tom, že doba soužití mezi Čechy a Němci definitivně skončila.⁶³⁰ Vysídlení považoval za „zcela spravedlivou odplatu za cynickou zradu, kterou se na nás tak těžce provinili Němci“.⁶³¹ Okupace v jeho očích a v očích drtivé většiny Čechů nadobro znemožnila spoluexistenci v jednom státě. V poválečné české společnosti neexistoval větší konsensus než v této otázce.⁶³²

S vysídlením Němců byly samozřejmě spojeny velmi komplikované právní a organizační otázky. Zásadní právní předpisy regulující tyto otázky byly dekrety prezidenta

629 PŘÍVAL, Vojtěch, ed. *Kraj, jímž táhla válka: děje, události a dokumenty z let 1939–1945*. 1. vydání. Olomouc: Jiří Vyjádák, 1945.

630 Jeho deníkové zápisky z poválečných let svědčí o tom, že zajížděl často na severní Moravu a o průběh vysídlení, jeho organizaci, kolonizaci a nový život v osídlovaných obcích se velmi zajímal. Porovnával nové skutečnosti se svými poznatky z doby první republiky, často byl znechucen novými poměry, rozkrádáním a ničením majetkových hodnot. O správnosti principu vysídlení však nepochyboval. Ukázkou může být jeho návštěva v bývalém významném severomoravském německém centru ve Šternberku, již podnikl v únoru 1947. Navštívil město, v němž žilo před válkou 15 000 obyvatel, kteří v roce 1938 naprosto propadli anšlusové psychóze a víře v nadpřirozené schopnosti Adolfa Hitlera. Jednalo se o důležité německé hospodářské centrum severně od Olomouce, jež po Mnichovu spadalo do pátého záborového pásma, tedy do tzv. východních Sudet. Po skončení války a ukončení vysídlení utřilo město na své tváři nejeden šrám. Vybíral si do deníku v únoru 1947 poznamenal, že město je poničeno, po ulicích se potulují opilí lidé, ovšem: „Jediná potěšitelná věc: neviděl a neslyšel jsem v té bývalé baště německví jediného Sudeťáka.“ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 19 (deník, zápis zde dne 16. února 1947).

631 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 18 (deník, zápis zde dne 21. srpna).

632 I pro Vybírala plně platila teze stanovující: „Bezpodmínečný souhlas s tím, že Němci musí být vyhnáni, spojoval nejen všechny politické strany, ale i naprostou většinu občanů české národnosti různého vzdělání, původu i různé míry odboje, prožitého utrpení, pasivity či kolaborace v době války.“ SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha: Antikomplex, 2011, s. 151. ISBN 978-80-904421-3-9.

republiky č. 5, 12 a 108/1945 Sb.⁶³³ Významný právní předpis, jenž měl regulovat chaos v ochraně německých kulturních konfiskátů, představoval zákon o národní kulturní komisi č. 137/1946 Sb. přijatý ale až v červnu 1946. Vybíral měl slušný přehled o důležitých soukromých a veřejných knihovnách nejen v Olomouci, ale i o zámeckých knihovnách v severomoravské oblasti. Právě pro oblast zámeckých knihoven se založení národní kulturní komise stalo důležitým faktorem. Jelikož osídlovací úřady a Fond národní obnovy nezvládaly zajištění mobiliářů zámků (a knihy stály v tomto kontextu až na spodních místech žebříčku), bylo třeba vytvořit odborný orgán, jenž bude mít politickou záštitu a sílu vnést do poválečného chaosu alespoň nějaký řád a zachránit, co se dá.⁶³⁴

V letech 1945–1948 vykonával Vybíral záchrannou činnost, doslova kulturní misi v pohraničních oblastech. K těmto úkolům přistupoval s plnou odpovědností a věnoval jim především v roce 1945 nejvíce pracovního času. Od prvních poválečných dnů byl Bohuš Vybíral konfrontován v Olomouci, na střední i severní Moravě s živelným až drancujícím přístupem ke knižním sbírkám. V olomouckých měšťanských bytech se nacházely po desetiletí budované knihovny blahobytných a kulturních německých vrstev, obdobně řady veřejných institucí i soukromých korporací měly své spolkové, úřední či školní knihovny. Zcela specifickou a z hlediska historické hodnoty nejdůležitější rovinu tvořily knižní sbírky zámecké a hradní, v jejichž fondech se často skrývaly i vzácné rukopisy či prvotisky.⁶³⁵

633 Prvním z těchto dekretů byl Dekret č. 5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů, jenž byl vydán již 23. května 1945, tedy týden po slavném návratu prezidenta do Prahy. Nejednalo se o dekret konfiskační, nýbrž o předpis, jenž stanovoval národní správu, která měla sloužit k ochraně majetku „osob státně nespolehlivých“. Dekrety č. 12 z června roku 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa a č. 108 z října 1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy, na rozdíl od dekretu č. 5, jenž byl vydán již 23. května 1945, byly již konfiskačními. Přesto se do olomoucké knihovny začaly německé knihovny svázat již od května, tedy před vydáním konfiskačních právních předpisů. Okamžitě se tak přistoupilo ke katalogizaci, de facto se s nimi zacházelo jako s konfiskáty. Viz Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 13 (deník, zápis ze dne 23. května). Základní přehledovou sbírku dekretů prezidenta republiky tvoří stále edice JECH, Karel a KAPLAN, Karel, eds. *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945: dokumenty*. 2., opr. a dopl. vydání. Brno: Doplněk, 2002. ISBN 80-7239-115-1. Dále pak především práce Jana Kuklíka.

634 Prezident Beneš těmto otázkám věnoval dost času a volal po tom, aby vláda neponechávala v této oblasti anarchizující prostor, viz UHLÍKOVÁ, Kristina. Zestátněné památky v Československu, metody jejich zabezpečení a koncepce jejich využití. In: BARTLOVÁ, Milena, ed. *Co bylo Československo? Kulturní konstrukce státní a národní identity*. 1. vydání. Praha: UMPRUM, 2017, s. 217–229. ISBN 978-80-87989-23-4.

635 Jedním ze zájmových bodů byl i hrad Sovinec (ale i zámecké knihovny v Žádlovicích u Loštic, Petrovicích nad Desnou, Hošticích na Kroměřížsku či Jemnicích na jižní Moravě apod.). Když se Vybíral na počátku června 1945 sháněl po knihovně, tak mu stanice Sboru národní bezpečnosti oznámila: „[...] hrad Sovinec při osvobozovacích bojích dne 6. 5. 1945 vyhořel. Podle udání Jana Biena z Těchanova čp. 6, který byl hospodářským správcem hradu a zahradníkem, bylo v roce 1940 před příchodem francouzských zajatců na hrad odvezeno ze Sovince 24 000 svazků do zámku v Bruntálu. Dále udal Bien, že v roce 1937 nařídil velmistř Robert Schälzky odvezení archivu ze Sovince do Opavy.“ ZAO-Ol, VKOL, kart. 129, inv. č. 814 (zpráva NBS Sovinec pro Studijní knihovnu v Olomouci ze 17. června 1945).

„Téměř každodenní jednání, telefonické urgencye, výzvy přes noviny či korespondence s národními výbory, správními komisemi, stanicemi SNB, ale i Vybíralovými známými či zcela běžnými lidmi, kteří upozorňovali na katastrofální stav knihoven v oblastech s vysídlovaným obyvatelstvem, zaplňovala jeho pracovní diář. I v těchto měsících musel Vybíral osvědčit své vyjednávací schopnosti. Jelikož byl povahou nevybušný, politicky neangažovaný, neměl mnoho nepřátel a především knihy nepatřily na první místo zájmu, tak systémem urgencí, ale i z vlastní vůle činěných opatření se mu podařilo do Olomouce převést desítky tisíc konfiskovaných německých knih.“⁶³⁶

Takováto práce vyžadovala mnoho pracovních sil, jichž se nedostávalo. Jelikož nebylo možné využívat neustále studenty či skauty, snažil se Vybíral zapojit do těchto aktivit i nové osídlence. Po prvním měsíci činnosti informoval Vybíral kulturní komisi olomouckého městského národního výboru, že je třeba, aby noví nájemníci v bytech po německých majitelích sami iniciativně dopravili bytové bibliotéky do Studijní knihovny.⁶³⁷ Vzhledem k nedostatku skladových míst navrhoval Vybíral ihned vyřazovat nacistickou literaturu s tím, že od každého díla se má ponechat jeden dokladový výtisk. V poslední řadě se měly zabírané německé knihy dělit i mezi další instituce (počínaje olomouckou městskou knihovnou přes soudy, státní zastupitelství, obchodní komory, konče školami).⁶³⁸ O tom, jak práce postupovaly, se můžeme jen dohadovat, ale podle Vybíralových urgencí a zpráv nebylo možné bez účinné součinnosti orgánů veřejné správy knihy zachránit. Čím vzdálenější byla sídla od velkých měst či od Olomouce, tím problematičtější přebírání knižních fondů bylo.⁶³⁹ Vlastní popis zabíraných knih a jejich roztrídění

636 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) II, s. 69–70. V základních rysech je celý poválečný proces při ochraně německých konfiskátů zpracován v dějinách VKOL, viz NOVOTNÝ, Lubomír. Knihovna v době třetí republiky. In: KORHOŇ, Miloš a VINTROVÁ, Tereza, eds. *Chrám věd a múz: dějiny Vědecké knihovny v Olomouci*, s. 213–219.

637 Již 14. května 1945 zaslal Vybíral přípis na olomoucký městský Národní výbor, v němž upozorňoval, že „v bývalých německých bytech zůstalo mnoho knih, namnoze velice cenných, které nejsou zajištěny. Je mezi nimi nesporně mnoho svazků, které jsou majetkem studijní knihovny, tedy státního ústavu, které němečtí vypůjčovatelé v poslední době už pro evakuaci neodevzdali [...] Nabízím národnímu výboru tuto službu našeho ústavu: Poněvadž máme na nějakou dobu dosti volného místa a stačili bychom i na potřebnou práci, byli bychom ochotni převzít všecek knižní materiál z bývalých německých bytů do zatímní úschovy v studijní knihovně, pořídili bychom stručné seznamy, popř. bychom celý materiál i roztrídili podle jeho obsahu a ceny“. ZAO-OL, VKOL, kart. 129, inv. č. 685 (zpráva pro NV).

638 ZAO-OL, VKOL, kart. 129, inv. č. 771 (zpráva o stavu zajištění německých knihoven pro národní výbor z 13. června 1945).

639 V archivu VKOL uloženém v ZAO-OL nalezneme desítky zpráv adresovaných městskému národnímu výboru v Olomouci, jeho kulturnímu oddělení, se soupisy zajištěných německých knihoven ze soukromých bytů především z Olomouce. Národní výbor nepřikládal této problematice velkou důležitost

a dělení mezi další instituce zabíralo mnoho času a pracovních sil v situaci, kdy knihovna potřebovala každou ruku ve službách kvůli náporu nových univerzitních studentů. Jedním z nástrojů, jak urychlit řešení německých konfiskátů, se od roku 1947 stal i jejich řízený rozprodej do zahraničí. Podmínky byly stanoveny poměrně přísně. Nesměly se vyvážet žádné staré tisky, knihy týkající se Československa, bibliofilie, vzácná vydání, vlastivědná a vědecká literatura apod., takže k exportu se vlastně mohla využít pouze literatura zábavná a beletrie.⁶⁴⁰ Tento první řízený odprodej byl v několika vlnách následován i po Únoru 1948. Toho se již Bohuš Vybíral neúčastnil.

Do července 1946 evidovala Univerzitní knihovna v Olomouci celkem 95 200 svezenných německých knih.⁶⁴¹ Toto číslo samozřejmě nebylo konečné, nicméně jistou představu, kolik úsilí se muselo vynaložit pro jejich soustředění v Olomouci, to podává. Celý tento korpus obsahoval značnou část nacistické literatury, která byla, až na dokladové výtisky, likvidována. Nicméně kromě tehdejší Univerzitní knihovny se podařilo doplnit především odbornou literaturu i do knihovny krajského a okresního soudu v Olomouci, do knihovny spolkové (např. Vlastivědného spolku muzejního v Olomouci) či školní. Přes všechny peripetie a ztráty se Bohuš Vybíral se svými kolegy s vypětím všech sil zasloužil o záchranu kulturních hodnot dokládajících desítky a stovky let vývoje na Moravě, Slezsku, v českých zemích a ve střední Evropě. I přes komplikace a povážlivé zjevy, jež poválečné konfiskace provázely, dr. Vybíral jednoznačně souhlasil s poválečnou ideologií a plně se zapojil do organizačních procesů týkajících se kulturních otázek. Stejně jako na konci protektorátu, ani nyní nebyl pouze pasivním příjemcem rozkazů, ale naopak operativním manažerem úkolů, člověkem, jenž v Olomouci a na střední a severní Moravě zaštiťoval a organizoval záchranu německých knihoven.⁶⁴²

a víceméně nechal Vybíralovi v těchto aktivitách volnou ruku. Vybíral navrhoval kroky a určoval způsob nakládání se zajištěnými knihami a prozatímní vyloučení knihoven ze svozů (pokud dosavadní majitelé měli šanci na návrat československého státního občanství apod.). Olomoucký národní výbor Vybíralovým návrhům zpravidla souhlasně a bez výhrad přisvědčil. Viz ZAO-OL, VKOL, kart. 129, inv. č. 819 (oznámení NV hl. města Olomouce pro Studijní knihovnu apod.).

640 ZAO-OL, VKOL, kart. 131, inv. č. 1090 (německé konfiskované knihy, směrnice MŠAO pro rozřizování z 30. dubna 1947).

641 ZAO-OL, VKOL, kart. 132, inv. č. 2816 (zpráva o stavu ÚKOL).

642 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) II, s. 70. V soudobém tisku lze občas narazit na kritiku přístupu při zacházení s konfiskáty. Knihovník, heraldik, archivář a především bibliofil Bohumír Lífka se v časopise *Vyšehrad* vyslovoval v případě zámeků spíše pro to, aby knihovny zůstávaly na svých místech, kde jsou spojeny s geniem loci, svázet se podle Lífky měly jen unikáty a cimélie. Znění prezidentských dekretů byla jedna věc, druhou věcí však byla jejich aplikace v praxi a zde vše mimořádně záviselo na lidském faktoru. Nicméně dogmatické trvání na „místním“ principu by pravděpodobně v dobovém kontextu vedlo jen k dalším hmotným škodám a ztrátám. Viz LÍFKA, Bohumír. Zámecké knihovny. *Vyšehrad. List pro křesťanskou kulturu*. 1945, č. 4, s. 6–8.

Bohuš Vybíral a proměna role, významu a obsahu knihovnictví a osvěty v období třetí republiky

Knihovník a osvětový pracovník byli od svých počátků před Velkou válkou souběžci. Knihovník nikdy nebyl jen člověkem, jenž se věnoval odborné knihovnické práci, ale jeho přesah měl být širší, měl se podílet na vzdělávacích a širokých kulturních aktivitách. Bohuš Vybíral nikdy nepatřil k odborným knihovníkům, kteří by přes stromy vlastní úzce vymezené disciplíny neviděli les. Díky vídeňským studiím, filologickým, literárním a divadelním zájmům a dlouhému rozhodování, kterým směrem se bude jeho profesní život ubírat, byly Vybíralovy horizonty vždy velmi široké. Knihovnictví a knihovna představovaly v tomto kontextu pouze součást pestrobarevné kulturně vzdělávací palety. Pro Vybírala byla proto souvztažnost a vlastně synonymnost pojmů osvěta a knihovnictví zcela jasná od jeho prvních profesních krůčků v Olomouci. Veškerá veřejná Vybíralova činnost byla vlastně osvětou.

V tomto kontextu by se mohlo zdát, že situace po druhé světové válce bude hrát Vybíralovi do not, jelikož na osvětu se od prvních dnů začal klást velký důraz. Mluvílo se o ní jako o nástroji, jenž bude sehrávat zásadní roli ve veřejném prostoru. Nyní se jednalo o to, jak výrazná bude sémantická proměna pojmů osvěta a knihovnictví. Velmi zhruba řečeno: vyprofilovaly se dva tábory, v jejichž rámci existovala ještě spousta názorových odstínů. Jeden tábor se zaštiťoval názory osobnosti prezidenta Beneše. Jejich výklad základního poválečného termínu „socialismus“ určoval přístup ke všem zásadním dobovým otázkám. Prezident Beneš se již ve válečných proslovech (ale i mnohokrát po válce) vyslovoval opakovaně k tomu, jak chápe soudobé procesy. Signifikantním je jeho text v *Kulturní politice* z ledna 1946 (prokomunistické, ale nedogmatické periodikum), již řídil Emil František Burian. Základní teze zněla, že demokracie se nyní šíří do ostatních oblastí společenského a ekonomického života, přičemž konzervativnější část společnosti (příkladem budiž Bohuš Vybíral) může mít z tohoto procesu obavy:

„[...] že to skončí po nějaké době boje s dnešní společností buržoasní stejně tak, jako to skončilo se společností feudální. To je ovšem možno. – Chtěl bych však k tomu přesto dodat zatím jen toto: i buržoasní společnost, zprvu feudální společností tak nenáviděná, byla po svém plném vstupu do života velikým kulturním, sociálním a hospodářským pokrokem, stejně jako má být pro dobu příští pokrokem nová lidová demokracie, a také dnešní vývoj od demokracie buržoasní k demokracii opravdu lidové půjde v každé zemi svou vlastní přijatelnou cestou a jejími vlastními methodami a bude se dít zase jen postupný, a někde velmi povlnným tempem, v němž se budou moci jednotlivé vrstvy obyvatelstva dobře novým poměrům postupně přizpůsobovat. Je to

tudíž všechno vývoj přirozený a logický. A jistě bude trvat celá dlouhá desetiletí [...]. To chápe především velmi dobře dnešní Sovětský svaz a jeho vláda, která se připravuje na velmi dlouhou spolupráci s dnešními velmocenskými buržoasními demokraciemi.“⁶⁴³

Beneš se snažil (podle něj nezastavitelný) socializační proces moderovat, předcházet jeho výstřelkům, odstraňovat jeho případné zápory, a to vše s vírou nejen v konvergenci Západu a SSSR, ale i v to, že čas sám o sobě přinese nástroj ke zvládnutí rizik, v nichž se společnost po válce nacházela. Benešovský politický a společenský tábor se tedy hlásil k

„neideologické linii postupného pokroku k sociální spravedlnosti, vyrovnávání rozdílů ve společnosti, hledání konsenzu a kompromisu ve všech klíčových společenských otázkách. Socialismus je zde synonymem reformované, prohloubené, rozšířené klasické demokracie“.⁶⁴⁴

Druhý tábor nebyl personifikován tak sjednocující a uctívanou vnitrostátní osobností, nicméně i pro něj tvořil ústřední termín diskurzu „socialismus“. Ovšem prokomunisticky orientovaná část společnosti chápala tento termín jinak:

„Nikoliv jako fázi ve smírném pojetí vývoje, ale epoše, která bude zcela novou. Ovšem i zde byla množina názorů velmi široká – tvořená lidmi od dogmatiků typu Arnošta Kolmana či Ladislava Štolla až po svobodné duchy typu Vincence Kramáře apod.“⁶⁴⁵

Pro stoupence tohoto názorového směru byla nadcházející epocha novým útvarem, přičemž celý proces stál na svém počátku. V prokomunistickém táboře se též mísily kontinuální a diskontinuální prvky ve vztahu k národní minulosti a k první republice, nicméně zřetelné bylo, že nastávající éra měla být nepochybně novou (nikoliv pouze vylepšenou) formací oproti minulosti. Mnohem silněji v tomto názorovém táboře figuroval vzor Sovětského svazu, což však nemělo značit, že by byla vyloučena specifická národní cesta k socialismu. Spíše naopak. Zdaleka nebylo zřetelné a jasné, že vzájemné vztahy mezi spojenci vyústí ve studenou válku. V takto obecně vytyčeném názorovém milieu se pak odehrávaly v menších výsecích parciální diskuse, jak dále pokračovat v jednotlivých oblastech společenského života.⁶⁴⁶

643 BENEŠ, Edvard. Leninismus a vývoj v poválečné Evropě. *Kulturní politika*. 18. 1. 1946, s. 1–2.

644 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředníci v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) II, s. 71.

645 Tamtéž.

646 Podrobně k poválečnému diskurzu o knihovnictví a osvětě viz kapitolu „O knihách a knihovnách po válce“.

Tyto diskuse byly do značné míry matoucí, jelikož oba tábory (a uvnitř nich další názorová pole) se pojmoslovně výrazně nelišily. Všichni kladli důraz na termíny „efektivita“, „plánování“, „účelnost“, „kulturní odpovědnost“, „veřejný zájem“, „regulace“ a „odstranění anarchie“. V knihovnictví a osvětě pak všechny tyto pojmy zastřešoval termín (a vlastně i požadavek) „angažovanosti“. „Angažovaností“ se zdánlivě myslela prohloubená a zvýrazněná role osvěty, ale z dobových odborných periodik vidíme, že především mladší knihovnická generace tím myslela něco jiného:

„[...] knihovník nemůže se uzavřít ve své odbornictví, vidíme, jak musí i politicky myslet a jak musí se stále učit chápat své poslání co nejšířeji. Proto můžeme a musíme mluvit o slovanské knihovnické politice jako o věci samozřejmé a nám známé daleko dříve, než požadavek politické výchovy byl jasně přesně vytčen.“⁶⁴⁷

Knihovnický a osvětový diskurz formoval myšlení, přemýšlení a chování společnosti, určoval pravidla a vymezoval pozice. Kdo by tyto mantinely překročil, vyloučil by se z diskuse relevantních stran, ztratil by možnost podílet se na vývoji a správě věcí. Řečeno literárním historikem Haydnem Whitem: „[...] diskurz má ustanovit půdu, na níž se rozhodne, co bude bráno jako fakt v diskutovaných záležitostech a jaký režim chápání bude pro takto ustanovená fakta nejvhodnější.“⁶⁴⁸ Knihovník se musel zapojit do veřejné činnosti, přičemž se očekávalo, že bude navazovat na základní kontury Košického vládního programu a dobového diskurzu. Pokud by neakceptoval tento základní bod poválečného vývoje, nemohl se stát relevantní součástí pokvětnové knihovnické obce.

Toto vše si Bohuš Vybíral uvědomoval. V obecných konturách pro něj profesní akomodace v obnovené (a zároveň nové) republice neznačila nepřekonatelný problém. Vždyť se veřejně angažoval již od studentských let a v pozici přednosty Studijní knihovny náležel k základním kulturním a vzdělávacím kamenům meziválečné české Olomouce. Formálně se pro něj vlastně tolik nezměnilo. Formy, v nichž se dosud pohyboval, a především nástroje, jež užíval, se revolučně nezměnily. Měnil se ovšem obsah těchto forem a kulisy, v nichž byly tyto nástroje používány:

„Bohuš Vybíral stál názorově, vzděláním, zkušenostmi či společenským postavením jednoznačně na straně konzervativních složek společnosti za třetí republiky. Konzervativci jeho typu neměli v politice vlastně své reprezentanty, neměli oporu ani v hospodářské či kulturní sféře, proto

647 BEČKA, Josef. Slovanská knihovnická politika. *Knihovna*. 1945, č. 1, s. 6.

648 WHITE, Hayden. *Tropika diskursu. Kulturně kritické eseje*. Praha: Karolinum, 2010, s. 12. ISBN 978-80-246-1123-5.

byli nuceni akceptovat politiku prezidenta a hlavně národních socialistů, kteří se postupem času profilovali v hlavní názorové opONENTY komunistů. Vybíral tedy sdílel názory těchto politických sil, ač sám byl ke společenské a politické realitě skeptičtější.“⁶⁴⁹

V takto determinovaných pozicích se Vybíral zapojoval do poválečného osvětového a knihovnického světa. Jakožto ředitele významné národní kulturní organizace a dlouholetého lidověvýchovného pracovníka jej nemohlo minout začlenění do okresní osvětové rady. Vzhledem ke svým zájmům o vlastivědu, moravský sever a vzhledem k bezvadným znalostem němčiny působil v rámci okresní osvětové rady (dále OOR) jako okresní knihovnický inspektor v sekci lidověvýchovné vlastivědy. Cílem této sekce bylo obnovit v pohraničí české názvosloví „nejen u názvů obcí, ale i u polních tratí, rybníků, potoků atd. Ve vnitrozemí podnikněte revisi všech místních jmen, pokud jejich jména byla poněmčena“.⁶⁵⁰ Proces vysídlení německého obyvatelstva a dosídlování probíhal souběžně. Pro získání vnitřního vztahu k těmto územím bylo nutné najít emocionální spojnice v jazykové rovině, v historických příbězích, v literatuře a v tradicích. Jednalo se o to, aby se tento územní zisk přetavil v zisk emocionální, aby vlastnictví bylo zvnitřněno, což se muselo dít prostřednictvím mnoha nástrojů, primárně však názvoslovným přivlastněním. Vybíral znal krajinu severní Moravy a západního Slezska z autopsie, dobře rozuměl nástrahám a rizikům osídlování. V prvních poválečných letech celý proces probíhal vlastně jako dobytí pohraničí, jeho exploatace. Vybíral se naopak snažil motivovat nové obyvatele ke zžití se s touto krajinou. Navíc severní Morava je spíše podhorského a horského charakteru, takže tato oblast nespádala do primárního zájmu první vlny osídlenců.⁶⁵¹ O to větší potíž činilo vytvořit si k místům s drsnějším klimatem vztah.⁶⁵² Vybíralova nezměrná pracovitost, pečlivost, plánovitost v každodenní činnosti a jeho neutuchající aktivita našla v novém režimu široké pole působnosti:

„Pracoval nejen v osvětové radě, ale i v kulturní komisi Ústředního národního výboru hlavního města Olomouce (v komisi s ním seděla

649 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) II, s. 73.

650 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 3, inv. č. 1.

651 Ke každodennosti na Zábřežsku a Šumperku, v oblasti Vybíralova hlavního zájmu, vyšla v roce 2015 kniha, jež demonstruje, že celé dlouhé období let 1939–1953 lze pro toto území nazvat dobou mobilizací proti něčemu, dobou neustálého vypětí, obrany a boje. I z těchto premis vyrůstala místní poválečná identita, viz MRŇKA, Jaromír. *Svéhlavá periferie: každodennost diktatury KSČ na příkladu Šumperska a Zábřežska v letech 1945–1960*. 1. vydání. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015. ISBN 978-80-87912-34-8.

652 K procesu osídlování v kontextu českých zemí viz nejlépe práci německého historika Andrease Wiedemanna: WIEDEMANN, Andreas. *„Pojď s námi budovat pohraničí!“. osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945–1952*. 1. vydání. Praha: Prostor, 2016. Obzor, sv. 93. ISBN 978-80-7260-337-4.

tehdejší olomoucká kulturní elita – sochař Aljo Beran, muzejník a muzikolog Robert Smetana, ředitel divadla Julius Lébl, rusista Bohuslav Ilek ad.) a především se podílel na činnosti Dobrovského vyšší lidové školy v Olomouci.⁶⁵³

V lidové škole přednášel o olomouckém divadle, pokračoval v propagaci Jugoslávie, vždyť spojenecký vztah, jenž nebyl pouze na papíře, ale byl široce prožíván i citově, se hned po válce obnovil a dá se říci, že třetirepublikové Československo nemělo s žádnou zahraniční zemí lepší vztah než právě s Titovou Jugoslávií. Jeho nabitý program zahrnoval v rozmezí let 1945–1946 každoměsíčně průměrně pět přednášek.⁶⁵⁴ Leitmotivem jeho osvětové činnosti ale bylo to, že

„stále rozuměl osvětě jako vzdělávání, nikoliv jako nástroji skryté propagandy jedné ideologie. Byl sice vychováván v pozitivistickém duchu sklonku 19. století, v důrazu na drobnou práci vzdělávání, tedy na činnosti, jež se v době jeho dospívání a mládí kryly se slovem ‚pokrok‘, ale v letech 1945–1948 se proměňovalo, i když často velmi skrytě, vše“.⁶⁵⁵

Veřejná diskuse byla za třetí republiky terminologicky zcela zmatená. Stejný termín nabýval pro různé osoby zcela jiný obsah. Vybíralův konzervativní náhled na roli kultury nebyl vnějškově ve výrazném rozporu s komunistickým narativem. Obrat ke konzervativnímu pojetí národní kultury akceptovali po roce 1938 téměř všichni. Tedy pokud se v osvětových programech propagoval onen klasický národněobrozenský příběh o vzdělávání k národnímu prospěchu, potom vlastně i komunisté mohli být „dědici velikých tradic českého národa“.⁶⁵⁶ A zdálo se to zcela přirozené.⁶⁵⁷ Navíc toto

653 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) II, s. 74.

654 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 10, inv. č. 14 (sešit se zevrubným seznamem jeho proslovů a přednášek 1946–1950).

655 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) II, s. 75.

656 Jako matoucí se mnohým zdál důraz ministra a čelního komunistického politika Zdeňka Nejedlého na Masaryka a zakomponování jeho osobnosti do národněkomunistického dějinného příběhu: „Nebylo buržoazii u nás víc nenáviděného člověka, než byl Masaryk. A proč? Jen proto, že se snažil vyvést naši společnost a celý národ z louže, do níž jej naše buržoasie svou tupostí zavedla. Ani tu však nebojovala proti Masarykovi důvody [...]. Hanebný zrádce, špinavý zrádce, koupený židy a Němci, sám patrně také žid a odchovaný německou vědou.“ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Komunisté, dědici velikých tradic českého národa*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1950, s. 98. Knihovnička Varu, sv. 8. V takovém výkladu vypadal Masaryk vlastně jako přímý předchůdce komunistů, a tedy všechny poválečné společenské procesy jsou logické, v Masarykových intencích a není třeba se zneklidňovat. Jinými slovy to shrnula Christiane Brenner: TGM byl „instrumentalizován pro každý myslitelný požadavek“. BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945–1948*, s. 340.

657 Komunistický historik (v 60. letech reformista) Jaroslav Kladiava napsal, že „měla i osvětová činnost upevňovat národní povědomí, národní hrdost, myšlenku československé státnosti a historické kontinuity“. KLADIVA, Jaroslav. *Kultura a politika (1945–1948)*. Praha, 1968, s. 62.

vše bylo zabaleno do dobově velmi přitažlivého slovanského obalu. Slovanství se taktéž stalo zástěrkou a vlastně slovní clonou, jež ve třetí republice prorůstala celou osvětovou činností. Takto mohl bez potíží pod vlajkou slovanství pronášet přednášky o Jugoslávii Bohuš Vybíral a vedle něj o Sovětském svazu třeba Arnošt Kolman, ač to názorově byli zcela odlišní lidé.⁶⁵⁸ Oheň a voda. Shoda navíc panovala v tom, že stát bude hlavním patronem nejen v hospodářské oblasti, ale i v kultuře. V oborovém knihovnickém časopisu *Knihovna* to Bohuslav Kratochvíl vyjádřil jednoznačně:

„Staré liberalistické představy o omezeném působení státu v oblasti kultury a osvěty jsou překonány. Na jejich místo nastupuje nová moderní koncepce, vycházející z principu přirozeného práva každého na vzdělání a na kulturu [...]. Jde o demokratisaci a socialisaci kultury – konkrétně – o takovou úpravu školské a kulturní organisace, která by umožnila každému občanu přístup ke všem zdrojům vzdělání a kultury vůbec, ať již na půdě školy či mimo ni.“⁶⁵⁹

Tito lidé chápali osvětu jako výchovu a vzdělávání člověka, jako postup vpřed k lepšímu člověku, jako skutečný pokrok, jenž bude nyní zpřístupněn každému. Nezdálo se to příliš vzdáleno názorům prezidenta Beneše. Ten při své návštěvě Olomouce v červenci 1946 řekl:

„Půjde nyní v podstatě v posledních důsledcích o zrození nového člověka, o vytvoření harmoničtější lidské osobnosti s rovnováhou citu a rozumu [...]. Bude to člověk s novým vyznáním v lidskou bytost, v novou demokracii, jež má být režimem nového lidství s novým přesvědčením, že člověk nemůže a nesmí již svého bližního ani utiskovat, ani znásilňovat, ani vykořisťovat. Bude to demokracie politicky svobodná a hospodářsky socialisující, nová, lidsky vyrovnanější, humannější, demokracie humanitní – jak říkával Masaryk. Prakticky to znamená, že prvním stupněm ke sjednání nápravy jest jasné a úplné uvědomění stavu, v němž se dnes nacházíme [...]. Druhým stupněm

658 Ukázkou rozdílu ve vnímání osvěty je Kolmanův článek z března 1947 o hlavních úkolech osvěty, kdy nejdůležitější nejsou vzdělávání, seznamování se s kvalitní četbou a vzdělávací přednášky, nýbrž: „Hlavní je dokázat, aby lid pochopil své nové postavení ve státě a svá práva a povinnosti, které z tohoto postavení vyplývají.“ KOLMAN, Arnošt. Současný hlavní úkol osvětové práce. *Česká osvěta*. 1947, č. 3, s. 97–98. Jinými slovy politizovat osvětu v duchu jedné ideologie – když se toto nečiní, nejedná se o osvětu, ale o „zatmívání“.

659 KRATOCHVÍL, Bohuslav. Státní osvětová péče v lidové demokracii. *Knihovna*. 1945, č. 3, s. 81.

pak je vědomé působení, zlepšení dnešního stavu výchovou školní a výchovou dospělých [...].⁶⁶⁰

Důležité momenty Benešova vystoupení ovšem nesly poselství – osvěta má vycházet z Masaryka a z jeho pojetí (tedy nikoliv z prostého hlášení se k jeho jménu), je třeba názorové tolerance a zároveň je třeba rozumět a respektovat to, v jaké delikátní pozici se po válce nacházíme. Na tato východiska po 2. světové válce navazoval ve své profesní činnosti i Bohuš Vybíral.

Třetí republika trvala historicky jen krátce. Nepřežila počátek globálního střetu mezi supervelmocemi. Její hlavní stavební prvek – spolupráce Východu a Západu – ztroskotal. Krach tohoto pokusu měl své hluboké dopady doslova ve všech aspektech reality.⁶⁶¹ I v knihovnictví. Za jakýsi symbol poúnorové ruptury v knihovnictví a v osvětě můžeme považovat (kromě knihovnického sjezdu v Brně v květnu 1948 a názorů tam pronesených) text Jaroslava Lipovského, jenž vyšel v *Kulturní politice* pod názvem *Výchova dospělých* v květnu 1948. Zatímco v Brně se vysoký úředník Ministerstva informací Lipovský soustředil na to, že hlavním úkolem knihoven je po Únoru výchova čtenářů k socialismu, skoncování s nepolitičností knihoven, potřeba obměny fondu ve formě nahrazení braku (tento pojem po Únoru ovšem značně extendoval), tak v *Kulturní politice* již mluvil ve výhrůžných kategoriích: „Únor 1948 zúčtoval se všemi sabotéry z ministerstev, z osvětových rad i z knihoven.“⁶⁶² Přidáme-li k tomu, že další z význačných postav českého knihovnictví Jaroslav Drtina vystoupil v Brně s referátem *Studijní knihovny a jejich úkoly*, v němž opět zaznělo, že izolace odborných knihoven musí skončit a i knihovníci těchto knihoven musí působit na čtenáře stejně jako bibliotekáři z lidových knihoven, knihy nesmí již tezaurovat, nýbrž naopak šířit,⁶⁶³ bylo zřetelné, že toto pro Bohuše Vybírala již akceptovatelné nebude.⁶⁶⁴ Obnášelo to totiž dobrovolné rozšíření cenzurované množiny knih, nikoliv vzdělávací osvětu, nýbrž propagandu, nikoliv práci na kulturním povznášení širokých vrstev obyvatel, nýbrž převýchovu na základě ideologie, jež byla Vybíralovi cizí. Navíc nové společenské

660 MALÝ, Vladimír. *Dnešní poslání státní osvětové péče*. Brno: Zemská osvětová rada, 1946, s. 2.

661 Nepřikláníme se k tezi, že Únor byl vlastně jen dotažením všeho, co se započalo v květnu 1945, a že se tedy v tomto smyslu nejednalo o žádný zásadní převrat. Naopak změna poměrů byla okamžitě výrazná a navíc se s každým měsícem stupňovala, veškerá svoboda, i ta omezená, pluralita, byla rychle odbourána. Únor je skutečným a klíčovým mezníkem poválečného vývoje.

662 LIPOVSKÝ, Jaroslav. *Výchova dospělých*. *Kulturní politika*. 28. 5 1948, s. 5.

663 DRTINA, Jaroslav. *Studijní knihovny a jejich úkoly*. *Knihovna*. 1948, č. 3, s. 79–82.

664 Během tohoto krátkého období se, jak v recenzi na knihu Christiane Brenner přesně uvedl Miloš Havelka, „stabilizovaly generačně odlišné hodnotové hierarchie, radikalizovala se životní očekávání, oslabovaly kontinuity a tradice“. HAVELKA, Miloš. Recenze na knihu „Zwischen Ost und West“. *Dějiny – Teorie – Kritika*. 2010, roč. 7, č. 1, s. 127–131. ISSN 1214-7249. V Únoru definitivně zvítězily prvky revolučně-diskontinuítní, i když verbálně se často i komunistické hlasy stále zaštiťovaly výběrovou kontinuitou.

očistné nástroje v podobě akčních výborů⁶⁶⁵ se musely konsenzuálnímu Vybíralovi z duše protivit.⁶⁶⁶ Na podzim 1948 bylo rozhodnuto (Bohuš Vybíral neprotestoval) o jeho penzionování. Ve svém dopise na rozloučenou adresovaném MŠAO 22. září 1948 rekapituloval více než tři desetiletí své knihovnické práce v Olomouci. V dopise uvedl, že se snažil přeměnit

„rakousko-německou Studienbibliothek v ústav český [...] Po osvobození v květnu 1945 jsem se postaral o to, aby Olomoucká Studijní knihovna byla uvedena do provozu jako první vědecká knihovna v ČSR [...]. Mezitím se dostala otázka obnovení olomoucké university do konečného stadia, a tak jsem se podjal po druhé úkolu dalšího vybudování svěřené mi knihovny, tentokrát z knihovny studijní v knihovnu univerzitní. I to byl úkol těžký, protože knihovna měla naprostý nedostatek pracovních sil – o odb. knihovnických silách nemluvě – a protože nově zřízené fakulty a jejich stolice přicházely neustále s novými náležitými požadavky, které se nám podařilo z největší části splnit. Tato 35letá činnost vysvětluje snad sdostatek, že mám k naší knihovně opravdu vážný vztah [...]“.⁶⁶⁷

Opouštěl knihovnu již pod názvem Univerzitní knihovna, ale neopouštěl ani Olomouc, ani svět knih. Nastupoval do prostředí, po němž vždy toužil – na univerzitu.

665 Tyto revoluční nástroje neměly až do 21. července 1948, kdy byl přijat zákon č. 213/1948 Sb. o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů, žádnou oporu v zákoně a byly zpočátku řízeny pouze podzákonnými právními předpisy – výnosy ministra vnitra Václava Noska a ještě více „revoluční“ zvůli. Vznikaly ve všech společenských organizacích a výsledky jejich činnosti odpovídaly především významu dané organizace a personální struktuře daného akčního výboru. V prvních poúnorových týdnech byl tento prvek velmi zásadní. K akčním výborům na Olomoucku viz NOVOTNÝ, Lubomír. Akční výbory Národní fronty v letech 1948–1949 na příkladu Olomoucka. In: STŘEDOVÁ, Veronika, ed. *České, slovenské a československé dějiny 20. století*. 1. vydání. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2006, s. 128–139. ISBN 80-86845-63-X. Těž ZAVADIL, Miloš. Akční výbory Národní fronty v Olomouci v letech 1948–1954. In: *Okresní archiv v Olomouci: zpráva o činnosti Okresního archivu v Olomouci za rok 1990*. Olomouc: Okresní archiv, 1990, s. 11–18. ISSN 0862-2833. Jejich nezákonnost obhajovali komunističtí právníci metodou per analogiam ve vztahu k řadě případů z období první republiky, kdy např. politické strany neměly zákonné zakotvení apod., viz DRESSLER, Alfred. Akční výbory. *Právník*. 1948, č. 4–6, s. 108–119.

666 Vybírala se naštěstí „vyakčňování“ netýkalo. Předsedou akčního výboru v Univerzitní knihovně byl Vybíralův zástupce (a později i nástupce) Stanislav Křupka (KSČ), člověk politicky angažovaný na olomoucké radnici v oblasti kultury a osvěty (člen rady, na starost měl kulturní referát). I s ním vycházel Vybíral solidně, takže se poúnorové dozruchy v knihovně vyřešily jen udělením jedné důtky, čtyř menších trestů a jednoho většího trestu. Nikdo nebyl drtivě existenčně poškozen či jinak penalizován. Akční výbor se vyjádřil kladně jak ke jmenování Vybírala do funkce vládního rady archivní a knihovnické služby, tak i k jeho setrvání na místě ředitele, viz ZAO-OL, VKOL, kart. 133, inv. č. 1101 (zpráva pro MŠAO z 30. března 1948).

667 ZAO-OL, VKOL, kart. 133, inv. č. 1661 (dopis pro MŠAO z 22. září 1948).

Bohuš Vybíral a Univerzita Palackého v Olomouci

Bohuš Vybíral se nenarodil jako knihovník, ani jako člověk, jenž by si přál, aby byl jeho celý profesní život spojen s knihovnou. Jeho vějíř zájmu byl vždy široký a snad nejvíce tíhl k jihoslovanským jazykům, k filologii obecně, zajímal se o Jihoslovany a později o Jugoslávii. V předchozích kapitolách jsme opakovaně naznačovali, že Vybíral si přál mnohokrát opustit Olomouc a doufal, že nalezne lepší místo buď v rámci knihovny a archivní služby, nebo v knihovně jiného typu, nebo snad úplně knihovnictví opustí. To se mu nezdařilo, nicméně po roce 1945 se mu naskytla nebývalá příležitost změnu uskutečnit. Na Moravě měla totiž vzniknout druhá univerzita. Žízňivá touha po vysokoškolském vzdělání s sebou nesla značný nápor na univerzitní infrastrukturu v Praze, Brně i v Bratislavě. V rámci demokratizačních a socializačních trendů ve vzdělávání se uvažovalo o vzniku dalších univerzit či vysokých škol. Jednou z idejí byla i obnova univerzity v Olomouci. Zdánlivě to znělo paradoxně, jelikož by tak Morava získala druhou univerzitu, když v Čechách a na Slovensku fungovaly univerzity jen v Praze a Bratislavě. Pro tuto myšlenku bychom našli mnoho logických důvodů (od historických až po velké zaujetí středomoravských politických špiček). Na tom, že v Olomouci bude obnoveno vysoké učení, měl zásluhu i Bohuš Vybíral. Byl to

„úkol, na němž v Olomouci a na střední Moravě spolupracovali všichni bez rozdílu stranických knížek, všichni, ať už v jednotlivých stranách patřili k jakékoliv frakci. Nebylo, snad kromě požadavku na vysídlení Němců, otázky, jež by byla takovým společenským tmelem. Dr. Bohuš Vybíral sehrával v této oblasti výraznou úlohu, která není dodnes doceněna. Vzhledem k jeho kontaktům, jež si za dlouhou dobu ředitelování vytvořil v Praze jak v kulturní, tak i v politické oblasti, velmi pomohl ke znovuzřízení vysokého učení“.⁶⁶⁸

Navíc v olomoucké vzdělanostní a kulturní elitě náležel již po desetiletí k čelným osobnostem. Se svým bývalým podřízeným, filozofem evropského významu a prvním rektorem obnovené univerzity Josefem Ludvíkem Fischerem, děkanem bohoslovecké fakulty Františkem Cinkem, dlouholetým ředitelem městského muzea Robertem Smetanou, lékařem Františkem Lédlem, mladými studentskými aktivisty Zdeňkem Šprincem a Kunešem Sonntagem⁶⁶⁹ a též s přispěním politiků v čele s olomouckým

668 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) II, s. 76.

669 Sonntag vzpomínal na jednu z návštěv Prahy v roce 1945, kdy olomoučtí lobbisté navštěvovali jednotlivé ministry. Jméno Bohuše Vybírala především u ministra Nejedlého rezonovalo. „Nakonec jsme se dostali k jednání s Petrem Zenklem. Řekl nám, že hlavní slovo v naší věci má Zdeněk Nejedlý, tehdejší

rodákem a předsedou první košické vlády Zdeňkem Fierlingerem (ČSSD), ministrem školství ve Fierlingerově vládě Zdeňkem Nejedlým (KSČ) a s poslanci Oldřichem Johnem (ČSSD) a Jurou Sosnarem (KSČ) patřil Bohuš Vybíral k těm, kteří kontinuálním pražským lobbingem zajistili pro tento projekt podporu.⁶⁷⁰

Sám Vybíral jednal osobně s ministrem školství a osvěty Zdeňkem Nejedlým při jeho návštěvě Olomouce v listopadu 1945. Tehdy společně vzpomínali na ministryny

„zájezdy do Olomouce (také na přednášku, kterou u nás proslovil, když jsem byl předseda a J. L. Fischer jednatelem zdejšího odb[oru] Filosofické jednoty); pak jsem ho stručně informoval o naší knihovně a požádal jsem ho, aby nám byl co nejvíce nápomocen, když ji chystáme pro nové poslání“.⁶⁷¹

Nejedlý cestoval do Olomouce z toho důvodu, že v místním divadle působil jako operní korepetitor jeho syn Vít, jenž si zde našel i manželku.⁶⁷² Vybíral, jsa vášnivým milovníkem divadla, jeho znalcem a kritikem, jistě olomoucké působení Víta Nejedlého dopodrobna znal. Mohl tak pyšnému (již však tragédií zasaženému) otci

ministr školství a výchovy za komunistickou stranu. Zavedl jsem proto olomoucké delegáty ještě do Karmelitské ulice na Malé Straně, kde ministerstvo školství sídlilo. Nejedlý byl starý, šedovlasý pán, kterému se chýlilo k sedmdesátce. Tvrdilo se však o něm, že má ty nejhezčí sekretářky. Skutečně nám přišla otevřít opravdová krasavice. Ještě než jsme vstoupili dovnitř, nasadil si páter Cinek zlatý řetěz děkana bohoslovecké fakulty v Olomouci. Nejedlého pak oslovil latinsky v tom smyslu, že možnost s ním jednat je pro něj taková čest, jako kdyby byl na audienci u císaře. Nato nás Nejedlý pozval dál. Hovořili jsme k němu, a on nechtěl a nechtěl. „Na Moravě máte Brno, Slezani nemají nic. Univerzita bude v Opavě!“ Začali jsme tedy s tím, že v Olomouci je už Univerzitní knihovna. Nato se Nejedlý zamyslel: „No jo, vlastně. Tam je ten Bohuš Vybíralů a ten to dělá dobře.“ Ředitel Univerzitní knihovny byl totiž jeho kamarád. „Ona Olomouc má vlastně už kořínky. No, tak budu pro.“ Nato páter Cinek řekl: „Pane ministře, ujišťuji vás, že naši mladí teologové se všichni učí rusky a že my jsme vždycky byli obráceni k Východu, vždyť jsme Cyrilometodějská fakulta!“ Nejedlý sundal cvikr, otřel si prstem zvlhlé oči...“ viz FIALA, Jindřich. *Kuneš Sonntag: Životní příběh z dvacátého století*. Praha: Nakladatelství P3K, 2013, s. 137–138. ISBN 978-80-87343-15-9.

670 Viz KONEČNÝ, Karel. Univerzita Palackého v Olomouci 1945–1960. In: URBÁŠEK, Pavel, ed. *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, s. 131–186. ISBN 80-244-0594-6. Těž viz URBÁŠEK, Pavel. Lobbisté a vznik univerzity. *Žurnál Online* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého, 17. 2. 2014 [cit. 2019-08-09]. ISSN 1805-6865. Dostupné z: <http://archiv.zurnal.upol.cz/blog/blog-post/2014/02/17/lobbiste-a-vznik-univerzity-palackeho/>. Viz též Vybíralovy deníky uložené v Archivu VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost). Samozřejmě, že lobbing probíhal napříč všemi politickými směry a oslovování byli i poslanci a ministři za národní socialisty a lidovce. Nikdo výslovně podporu neodmítl, vazba k dané věci se lišila jen mírou podpory, jež se pohybovala na škále od formálního vyjádření souhlasu až po aktivní kroky.

671 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 14 (deník, zápis ze dne 16. listopadu 1945).

672 Vít působil v Olomouci dvě sezony v letech 1936–1938 nejen jako korepetitor, ale i jako dirigent. Stykal se s komunistickými intelektuály, kteří nebyli rodáky z Olomouce, k nimž patřil knihovník, zaměstnanec Studijní knihovny a literární historik Bedřich Václavek či ředitel divadla Oldřich Stibor. Blíže k jeho olomouckému působení viz Robert Smetana v knize PLAVEC, Josef, ed. *Vzpomínky na Víta Nejedlého*. 1. vydání. Praha: Urbánek, 1948, s. 61–65.

polichotit.⁶⁷³ Na počátku roku 1946 se pak Vybíral stal místopředsedou akčního výboru pro zřízení filozofické fakulty. Z titulu své funkce dne 15. března 1946 společně s Robertem Smetanou a historikem Františkem Malínským (všichni tři patřili k zakládajícím členům a k prvním vyučujícím na olomoucké filozofické fakultě) navštívili v Praze předsedu vlády Zdeňka Fierlingera. Ten, vědom si olomouckých kořenů (jeho otec byl váženým vyučujícím na olomouckém německém gymnáziu), penězi nešetřil. Přislíbil Vybíralovi téměř 2 miliony Kčs na adaptaci nové budovy knihovny, jež svým fondem sice mohla (především pro humanitní obory) splňovat roli knihovny univerzitní, ale z hlediska zázemí a po adaptaci to nešlo. Olomoucká delegace navštívila i ministra Nejedlého a z této schůzky si Vybíral do deníku poznamenal: „Až na plán založit kombinovanou fakultu filosof[icko]-pedagogickou jsme všechno prosadili.“⁶⁷⁴

Vybíral se v posledním ředitelském období i přes své zdravotní problémy vzepjal k velké a neutuchající aktivitě. Kromě politického lobbingu vytvořil společně s Josefem Ludvíkem Fischerem tandem, jehož společné úsilí při zřizování univerzity mělo zároveň přinést kvalitativní a kvantitativní změny i pro knihovnu, jejíž název se od roku 1946 změnil ze studijní na univerzitní. V obci Slavonín, z níž bylo vysídlováno německé obyvatelstvo,⁶⁷⁵ měl být vystavěn univerzitní kampus a v jeho rámci měla vyrůst moderní, velká a zcela nová univerzitní knihovna.⁶⁷⁶ Vybíral s Fischerem se snažili, aby výstavba nové knihovny byla zapracována do plánu dvouletky:

„Jsme si sice vědomi železné nutnosti šetřiti ve všech státních resortech, avšak plán novostavby Univerzitní knihovny v Olomouci může vlastně ušetřiti ministerstvu školství a osvěty pro budoucnost zbytečných nákladů. Při provozu Univerzitní knihovny v Olomouci pro příští roky při dosud zřízených čtyřech fakultách Palackého university nevystačí totiž Univerzitní knihovna v Olomouci s místnostmi, které jsou jí k dispozici. Týká se to hlavně čítáren, které byly dimensovány pro poměrně malý provoz bývalé Studijní knihovny. [...] Adaptační práce si vyžádají velkého nákladu a ani pak vnitřní struktura budovy nebude vyhovovat moderním požadavkům vědecké knihovny /viz Klementinum/. Budovy Univerzitní knihovny by však plně vyhovovaly provozu městské Husovy

673 Zemřel v lednu 1945 na břišní tyfus, na frontě působil v hudební četě 1. československé brigády, vzpomínky na jeho poslední týdny zaznamenal jeho frontový kolega Samuel Flor, viz PLAVEC, Josef, ed. *Vzpomínky na Víta Nejedlého*, s. 80–102.

674 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 15 (deník, zápis ze dne 15. března 1946).

675 Slavonín tvořil jednu z největších převážně německých obcí v jižním okolí Olomouce společně s Hněvotínem, Nedvězím, Nemilany a Kyselovem.

676 Plánovaly se zde budovy filozofické a pedagogické fakulty, budovy ústřední a taktéž knihovna, přičemž se počítalo s investicí téměř čtyři sta milionů korun. SOkA, fond ÚNV OC, kart. 215, inv. č. 249, sign. 5a/150, krajové připomínky ke dvouletému budovatelskému programu Gottwaldovy vlády.

knihovny hl. m. Olomouce [...]. Při převzetí knihovny by státní správa získala částku za budovy, ušetřila by částku za adaptace a tím by byl dán reelní základ pro postavení nové Universitní knihovny v místech, kde je plánováno nové univerzitní město, do jehož konglomerátu Univerzitní knihovna nutně patří.⁶⁷⁷

Byly to vskutku velkolepé plány, nicméně do dvouletky nebyly včleněny a první pětiletka již obsahovala zcela nové priority.

Dlouholetá spolupráce a vlastně kolegiální vztah mezi rektorem Fischerem a Bohušem Vybíralem a vědomí toho, že Vybíral je velmi dobře predisponován pro kariéru univerzitního přednášejícího, vedla Fischera k tomu, že nabídl dlouholetému řediteli olomoucké knihovny na budoucí slavistice řádnou profesuru jihoslovanských literatur.⁶⁷⁸ Vybíral se tak konečně dočkal změny, po níž léta toužil, ale v níž už vlastně příliš nevěřil. Paradoxně mu nová poválečná doba, v níž se rozhodně necítil jako ryba ve vodě, nabídla přechod k vědecké kariéře – od manažerských a osvětových úloh k univerzitnímu vzdělávání a vědě. Sám na této změně po válce aktivně pracoval, snažil se zapojit do nových poměrů, spolupracoval v nich, a dokonce se aktivně na jejich formování podílel. Přesto se musel po celou dobu obávat, že bude označen, pokud by se znelíbil, což by se mohlo jednoduše stát, za kolaborující element.⁶⁷⁹ Nebezpečné zákruty poválečných očištných řízení nakonec zvládl a čekala jej prozatímně dvojrole přednosty knihovny a univerzitního učitele.

677 ZAO-OI, VKOL, kart. 130, inv. č. 1920 (dopis pro MŠAO z 9. září 1946).

678 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (požůstalost), kart. 9, inv. č. 16 (deník, zápis z 28. května 1946). Řádné profesury se však Bohuš Vybíral nedočkal, zůstal pouze pověřeným profesorem, o čemž svědčí oznámení na parte, že zemřel „pov. profesor filosofické fakulty Palackého university v Olomouci“. Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (požůstalost), kart. 1, inv. č. 3.

679 Zděšení pociťoval ze způsobu očisty, ať již dle malého, či velkého prezidentského dekretu. Ten se především v případech provinění proti národní cti často zvrhl v místních poměrech ve vyřizování účtů a ve mstu. Ve Studijní knihovně musel opakovaně řešit skryté výhrůžky svého podřízeného JUDr. Horáka, jenž mu připomínal agrárnickou minulost, která se bohužel stala v třetí republice přítěží. Dokonce jej někdo udal, že měl být na seznamu fašistů z roku 1939. Musel se proto v listopadu 1946 dostavit na Ústřední národní výbor hlavního města Olomouce. Rychle se ukázalo, že v jeho případě se jednalo pouze o shodu příjmení, jelikož Karel Vybíral, s nímž měl být (ne)úmyslně zaměněn, bydlel ve stejné ulici jako Bohuš Vybíral. K této nepříjemné události si Vybíral do deníku poznamenal: „[...] tato historie, která mi způsobila 5 dnů těžké starosti, ukončena. Po výhrůžném anonym[ním] lístku z 1. X. 45, po řeči Kvapilové a nových výhrůžkách dra Horáka [...] musel jsem být připraven na jakékoliv krivé nařčení a všecky – zvláště nyní – pro mne katastrofální následky.“ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (požůstalost), kart. 9, inv. č. 16 (deník, zápis z 28. května 1946). V prosinci 1946 měl začít přednášet na univerzitě. Stál již tak blízko svému cíli a pomluva to mohla zhatit. Rozpaky u něj musel budit i dotazník o chování zaměstnanců během okupace, který se v knihovně vyplňoval již v červenci 1945. Jeden z dotazů zněl, zdali prověřovaný „pronesl od 21. května 1938 až do osvobození jakýkoliv projev na veřejném shromáždění? Udejte téma, kdy a v jakém spolku?“. ZAO-OI, VKOL, kart. 129, inv. č. 952 (dotazník o chování zaměstnanců z 16. července 1945). Při takovýchto dotazech se dal Vybíralův projev k Háchově výročí za heydrichiády lehce zneužít. Snad i proto jej Vybíral nezmínil a na tuto otázku pouze uvedl: „Míval jsem zahajovací proslovy v Prombergerově salonu umění o výtvarném umění a vystavujících umělcích.“ ZAO-OI, VKOL, kart. 129, inv. č. 952 (dotazník o chování zaměstnanců z 16. července 1945).

Z Vybíralových poválečných peripetií můžeme tedy vyvodit, že přestože lze hovořit o vedení Studijní knihovny v Olomouci, již dr. Vybíral 30 let řídil, jakožto o prestižní pozici, tak nástup na univerzitu pro něj osobně značil asi nejvíc. Nešlo pouze o profesně-společenský vzestup, ale především o to, že se mohl začít naplno věnovat tomu, co bylo jeho srdci po celý život nejbližší. Tedy Jihoslovanům, jejich jazykům a literaturám.⁶⁸⁰

Zdálo se, že jak profesně, tak i společensky se situace začíná normalizovat a že závěr své kariéry prožije Bohuš Vybíral jako obecně uznávaná osobnost knihovnického i slavistického světa, jako člověk, jenž sbírá zasloužené vavříny za celoživotní práci.

Po Únoru

V prosinci 1946, měsíc po nepříjemném výsledku na olomouckém národním výboru ve věci prověřování fašistické minulosti, zahájil dr. Vybíral na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci čtení o jihoslovanských literaturách.⁶⁸¹ Nástup na univerzitu zároveň znamenal počátek pomalého odcházení z knihovny.⁶⁸²

„Vše pak urychlil únor 1948. Vybíral nebyl sice postižen činností akčních výborů, ani v knihovně, ani na univerzitě, ale sám tušil, že s poúnorovou mocí už nebude moci spolupracovat nebo alespoň kohabituovat tak jako s režimy v letech 1918–1939 a 1945–1948.“⁶⁸³

Na podzim roku 1948 vedení knihovny předal svému nástupci Stanislavu Křupkovi, čímž byla zaručena personální kontinuita, jelikož Křupka byl v předchozích letech Vybíralovým zástupcem. To je vždy pro přednostu jakéhokoliv úřadu či organizace

680 Vybíralovým působištěm se stal Seminář pro slovanskou filologii, posléze Ústav pro slovanskou filologii, teprve v roce 1950 vznikla na Univerzitě Palackého Katedra slavistiky, viz SOBOTKOVÁ, Marie et al. *Polonistika v Olomouci v minulosti a dnes / Polonistyka w Olomuńcu dawniej i dzis*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 10. ISBN 978-80-244-4081-1. Vybíral byl od prosince 1946 pověřován přednáškami a semináři z dějin jihoslovanských literatur a držel lektorát slovinského jazyka. AUPO, fond Univerzita Palackého, rektorát, osobní spis Dr. Bohuš Vybíral, kart. 91, spis č. 2013.

681 Mohlo by se zdát, že dobové slovanské nadšení a navíc jihoslovanská tematika přitáhne na první čtení zástup studentů. Dostavili se pouze dva, což ovšem Vybírala nevyvedlo z rovnováhy, celou věc suše glosoval slovy: „Kolegyně a kolegové, MŠO mě pověřilo konáním přednášek o jihoslovanském písemnictví na naší univerzitě. Stalo se to na návrh profesorského sboru filozofické fakulty Masarykovy university v Brně, který měl na mysli povinnost zvýšeného zájmu celého našeho národa a tudíž také jeho vysokých škol na hlubším poznávání ostatních Slovanů [...]. Tato naděje – jak vidíte – nadobro zklamala, třebaže lze leccos omluviti pozdním začátkem našeho zápisu a nepřipraveností nebo bezradností prvních našich posluchačů.“ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (požůstalost), kart. 24.

682 Od února 1947 mu Ministerstvo školství a osvěty snížilo týdenní úvazek v knihovně o 15 hodin. Viz ZAO-OL, VKOL, kart. 130, inv. č. 2805 (žádost dr. Vybírala o snížení pracovního úvazku ze 7. prosince 1946).

683 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) II, s. 79.

důležité aktivum. Vybíral odcházel z vrcholové funkce po 30 letech bez sentimentu. Věděl, že tento moment by přišel brzy a že Únor na něj neměl vlastně vliv. Nebyl vyhozen, naopak odcházel v souladu se služební pragmatikou. Od nynějška mohl všechny své síly koncentrovat univerzitním směrem, a to nejen v Olomouci, ale i v Brně. Na Masarykově univerzitě přednášel o srbochorvatské literatuře v letech 1949–1951.⁶⁸⁴ Jiná veřejná angažmá již opustil. Poúnorové čistky a tzv. demokratizace vysokých škol, to byly procesy, kterým již nerozuměl.⁶⁸⁵ Přednášel sice na filozofických fakultách Masarykovy i Palackého univerzity, přičemž největšími čistkami a studijními prověrkami a nakonec zrušením prošla právnická fakulta v Brně, ale temné tendence mu jistě neunikly.⁶⁸⁶ Neměl již chuť a síly si komplikovat život, navíc poslední roky života jej víc a víc trápily srdeční potíže. Nepomáhaly již ani dříve oblíbené lázeňské pobyty. Na sklonku roku 1950 se pak všechny zdravotní potíže sečetly a Bohuš Vybíral již nebyl schopen absolvovat letní běh v roce 1951. Zesnul 25. dubna 1951.⁶⁸⁷

Bohuš Vybíral zemřel v době, která byla jeho generaci již vzdálena. Vždyť co mohl počátek padesátých let nabídnout lidem, kteří se socializovali v multikulturní Vídni, profesní vrchol zažili za první republiky a v jádru své osobnosti se stylem

684 Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 3, inv. č. 6. Zároveň vedl i lektorské cvičení ze slovinštiny.

685 FASORA, Lukáš a HANUŠ, Jiří. *Masarykova univerzita v Brně: příběh vzdělání a vědy ve střední Evropě: [1919–2009]*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 114, 143–145. ISBN 978-80-210-4850-8. Tematické čistek (akční výbory, studijní prověrky) na Masarykově univerzitě se dlouhodobě věnuje Jiří Pulec či Jiřina Kalendovská, viz PULEC, Jiří. Vysokoškolské studenty, studium, studentské hnutí. In: URBÁŠEK, Pavel a PULEC, Jiří, eds. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 70–123. ISBN 978-80-244-2979-3. Dále viz ZOUNEK, Jiří. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v letech 1948–1949. *Časopis Matice moravské*. 1996, roč. 115, č. 2, s. 299–312. ISSN 0323-052X. Nebo JIRÁSEK, Zdeněk. Perzekuce školství Moravy a českého Slezska v letech 1948–1954. *Časopis Slezského zemského muzea. B*. 1998, roč. 47, č. 1, s. 59–96. ISSN 1211-3131. Na Univerzitě Palackého měly čistky z mnoha důvodů menší dopady (minimální dopady v porovnání s univerzitami v Praze či Brně), i když se lišila poúnorová čistka uskutečněná akčními výbory a pozdější tzv. studijní prověrky, viz URBÁŠEK, Pavel. Únor 1948 a tzv. Studijní prověrky na Univerzitě Palackého v Olomouci. *Vlastivědný věstník moravský*. 2002, roč. 54, č. 1 a 2, s. 37–51, 137–143. ISSN 0323-2581. Urbášek uvádí, že sám Vybíral měl být členem olomouckého akčního výboru kulturních pracovníků společně s Křupkou, Juliem Léblem, Aljo Beranem, Františkem Hadravou či Rudolfem Pogodou. Všechna tato jména zářila na olomouckém kulturním nebi.

686 Koneckonců na brněnské právnické fakultě studoval mladý knihovník z Olomouce Bohuslav Smejkal, původní zaměstnanec knihovny Obchodní a živnostenské komory v Olomouci, později po desetiletí zaměstnanec Univerzitní knihovny, jenž byl tímto poúnorovým běsněním též postižen (dokonce strávil jistou dobu ve vazbě na Cejlu). O jeho osudech věděli Vybíralův přítel Mauric Remeš i bibliofil, překladatel, romanista a Vybíralův kolega na slovanské filologii (lektorát srbochorvatštiny) O. F. Babler, oba jistě informovali i Vybírala. Všichni se spolu stýkali až do Vybíralovy předčasné smrti, zastávali obdobné názorové pozice. Remeš si stejně jako Vybíral činil denní zápisky. Ve svých denících byl mnohem sdílnější, otevřenější a kritičtější vůči poúnorovým poměrům. Vybíral psal své deníky jiným stylem, nicméně patřil ke konzervativnějším názorovým kruhům. Babler byl jemný, poetický člověk se silným náboženským založením. Informace o Smejkalově brněnské internaci viz Archiv VKOL, fond Mauric Remeš (pozůstalost), deník 7. 11. 1949 – 20. 3. 1951 (zápisy z 12. 1., 18. 1. a 5. 4. 1950).

687 Vybíralovým úmrtím jugoslavistika jako obor na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci zanikla.

života i politicky drželi konzervativnější linie? V dubnu 1951 zemřel člověk, jenž se zasloužil o slavistiku, knihovnictví a kulturní život na střední Moravě velmi výrazným způsobem. Jeho důležitost pro česko-slovenské vztahy a vůbec jeho spolupodíl na budování meziválečných československo-jugoslávských vztahů není stále dostatečně probádán:

„Zemřel především člověk, pro nějž kulturní a vědecká služba, hlavně v oblasti knihovnictví a osvěty, byla posláním. Tuto službu vždy dával do souladu s českou národní a později československou státní myšlenkou a se všemi režimy (s výjimkou okupačního 1939–1945) až do února 1948. Ve Vídni si osvojil habitus, jenž se v podstatě nezměnil do konce jeho života. Konciliantnost, trpělivost, schopnost vycházet s lidmi a skrze ně i s téměř každou veřejnou mocí, ať se měnila radikálně, či jen kosmeticky.“⁶⁸⁸

Vybíral byl mužem neemocionální povahy, člověkem staré školy, gentlemanem, jenž nedával ostentativně najevo své názory, nýbrž je (ve prospěch věci, jíž chtěl dosáhnout), upozadoval. Hlavní znaky jeho osobnosti – inteligence, píle, řád, skromnost, trpělivost, sebevzdělávání a kultivovanost – sloužily nikoliv ku sebezprospěchu, ale ke společenskému blahu. S těmito vlastnostmi možná souvisela i jeho schopnost akomodace. Ta ovšem nebyla bezbřehá. Vztahovala se pouze k republikánským režimům do Února 1948. Vůči poúnorovému režimu nebyl v opozici, z mnoha důvodů si držel jen odstup. Vůči německému okupačnímu režimu samozřejmě v opozici být nemohl, jednal v rámci vymezených mantinelů. Nicméně i takové chování neslo v určitých fázích smrtelná rizika. Vybíral především odvážně sloužil myšlence ochránit svěřené mu kulturní dědictví po dobu nacistického panství. A v tomto uspěl. Název této knihy *Ve službách osvěty* vyjadřuje jasně jeho celoživotní aktivitu. Myšlenky demokracie, vzájemné tolerance a potřeby drobné každodenní práce vtěloval do své osvětově vzdělávací činnosti po celých třicet let. V tomto tkví jeho největší zásluha a přínos. V tomto překonal úzce knihovnické vymezení a knihovnický obor.

688 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) II, s. 80.

Závěr

V této monografii jsme se snažili představit zapomenutou osobnost moravského (českého) knihovnictví, význačnou postavu moravské (české) slavistiky, vyššího úředníka archivní a knihovní služby, ředitele knihovny a vysokoškolského pedagoga. Člověka renesančního záběru, jehož profesní život obsáhl prvních jednadvacet let republiky, protektorát Čechy a Moravu i dobu poválečnou (včetně jejího temného stalinského období). Pro pochopení osobnosti Bohuše Vybírala nebylo možné se vyhnout i jeho dětství a mládí, a to především vídeňským studentským letům. Zejména pro Čechy z Moravy totiž Vídeň představovala vpravdě hlavní město. Pro jejich osobnostní i emocionální růst měly pracovní a studijní pobyty a životní fáze strávené v této metropoli nezastupitelný význam. Bylo tomu tak z mnoha důvodů – počínaje tím, že se do konce monarchie nepodařilo na Moravě zřídit českou univerzitu, až po dopravní, ekonomické či rodinné okolnosti. Vídeň a Morava k sobě byly v řadě aspektů zkrátka blíže než Morava (a to i česká) a Praha. Vídeň Čechům z Moravy utkvěla v paměti jako zásadní bod jejich života, jako město mnoha tváří a místo, kde se setkali se skutečným světovým ruchem. Pro Vybíralovu moravskou generaci byla Vídeň jako určující kulturní středoevropské centrum i po vzniku republiky.

V konturách života Bohuše Vybírala jsme se pokusili ukázat, co to znamenalo pracovat v letech 1913–1948 ve významné knihovně s nesmírně cenným historickým fondem, jaké úkoly byly spojeny s vedením takovéto instituce, jak musel přednosta takového úřadu postupovat ve vztahu ke státní moci, jak se v rámci svých možností podílel na tvorbě kulturní politiky (a aktivně i na plnění jejího obsahu) ve městě, regionu, zemi i ve státě. V rámci tohoto kontextu jsme se pokusili nastínit i základní rysy vývoje knihovnictví v českých zemích a jeho proměny především v komparaci s první a třetí Československou republikou. Nevynechali jsme (naopak ji považujeme z hlediska Bohuše Vybírala vlastně za ústřední nástroj jeho profesního života) ani důležitý komponent (často až zcela rovnorodou součást knihovnické profese), jímž byla osvěta. I ona prodělávala metamorfózy, měnila se její role a míra zapojení do veřejných procesů. Bohuš Vybíral se ve všech těchto oblastech přes třicet let aktivně pohyboval jako objekt i subjekt probíhajících změn. Tato monografie měla přinést poznatky především o profesním a osobním životě Bohuše Vybírala a o jeho podílu

na činnosti a fungování Studijní (Univerzitní) knihovny v Olomouci. Měla poukázat na jeho významnou úlohu v regionálních, kulturních a vzdělávacích dějinách a v neposlední řadě osvětlit i jeho velmi málo známou či až neznámou roli při obnově olomouckého vysokého učení pod názvem Univerzita Palackého v Olomouci.

Naopak jsme se zcela vyhnuli posouzení významu Bohuše Vybírala jakožto slavisty. Nepochybujeme o tom, že právě v této oblasti je jeho význam nadstátní, vpravdě středoevropský. Do budoucna proto vyvstává úkol zakomponovat do celku Vybíralova života právě slavistickou složku v celé své komplexitě: od překladatelské činnosti, přes organizování slavistických kongresů, udržování rozvětvené sítě kontaktů s jihoslovanskými vědci až po jeho roli při formování kulturních vztahů s Jugoslávií v éře první republiky. Jeho význam v rámci utváření česko-slovinských vztahů není dodnes dostatečně doceněn (s výjimkou přípravných prací Arnošta Skoupého).

Z formálního hlediska je kniha založena na chronologickém přístupu. Je tvořena čtyřmi hlavními kapitolami stanovujícími zásadní úseky Vybíralova života: úsek do roku 1918, období 1918–1939, protektorát a doba poválečná. Z hlediska státního a národního života byly zcela diskontinuitním obdobím roky okupace, o čemž není pochyby, nicméně ani obnova Československa po druhé světové válce neznamenalala navázání na první republiku, ačkoliv se verbálně hovořilo o kontinuitě. Právě proto, abychom si uvědomili proměny třetí republiky téměř ve všech aspektech (primárně v kulturní politice, v jejím knihovnickém rámci a v osvětě), jsme do monografie začlenili kapitolu vztahující se k poválečnému diskurzu v kulturních periodikách (téma svobody, kultury, knihovnictví, knih a osvěty). Tato analýza jasně dokládá, že i v kultuře se mísily kontinuitní a diskontinuitní prvky a v řadě věcí se navazovalo na okupační odbojové programy i na prvorepubliková přání. Nicméně jejich aplikace v poválečném kontextu a hybridním politickém režimu vyzněla jinak, než byly původně zamýšleny. Naším cílem bylo nastínit tento kontext a vymezit tak „pracovní pole“, v němž se Bohuš Vybíral mohl v letech 1945–1948 pohybovat. Pro futuro by bylo záhodno provést diskurzivní analýzu kulturních periodik první a druhé republiky ve vztahu ke knihovnictví, osvětě a k širšímu smyslu role kultury tak, aby zřetelněji vystoupily meze, v nichž se vedoucí osobnosti českého knihovnictví mohly v daných fázích realizovat, s jakými nástroji mohly pracovat, co pro ně bylo možné a co naopak dobově neakceptovatelné. Z našeho hlediska se jeví, že svět do září 1938 či března 1939 byl světem, jenž byl Vybíralovi vlastním. Z hlediska jeho osobních i profesních perspektiv byl prostorem, v němž mohl naplno využít všech svých dispozic. Svět po květnu 1945 se již odehrával v kulisách, s nimiž Vybíral osobně nesouzněl, nicméně díky novým institucionálním možnostem si paradoxně mohl splnit dávná přání. Právě proto jsou i tyto časové rámce, jež vlastně odpovídají klasické periodizaci českých dějin první poloviny 20. století, využity k segmentizaci profesní a životní kariéry Bohuše Vybírala.

Tato monografie je pokusem představit život významného knihovníka první poloviny 20. století v kontextu doby a zároveň zachytit proměny politické moci a s tím souvisejících kulturních programů. Právě Vybíralovo „stýkání se a potýkání se“ s těmito proměnami paradigmat během tří dekád nás zajímalo. Jak vypadal profesní i osobní život vyššího úředníka knihovní a archivní služby v relativně klidné době po Velké válce, ale i v neklidné, válkami, revolucemi a krizemi zmítané střední Evropě 30.–40. let? Odpověď může být vždy jen individuální, ale i z individuálních osudů lze extrahovat obecné znaky. Život Bohuše Vybírala lze brát i jako obecný příklad kulturního intelektuála, jenž započal profesní kariéru v Rakousko-Uhersku, po vzniku Československa se v mladém věku vypracoval na vedoucí pozici, na níž setrval podivuhodně dlouhou dobu. Stabilita v nejistých dobách. To by mohlo být i životním mottem Bohuše Vybírala.⁶⁸⁹

689 Snažili jsme se přitom vyhnout se roli nadosobního vypravěče, jenž „má svůj příběh plně v rukou, zná jeho počátek i konec, rozvrhuje přítomnost a motivy jednotlivých postav a plní roli citově neangažovaného diváka“. FEUREIS, Eduard. *Narativismus a historiografie. Dějiny – Teorie – Kritika*. 2011, roč. 8, č. 1, s. 29. ISSN 1214-7249. Biografie je ovšem sama o sobě životním příběhem, jenž autora vede ke konstrukci, tedy k aplikaci literárních útvarů. V této souvislosti se lze při psaní biografie stěží vyhnout „deduktivní architektuře“ či „intencionálnímu porozumění“, jež považuje Jan Horský za znaky dějepisectví, viz HORSKÝ, Jan. *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním: úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*. 1. vydání. Praha: Argo, 2009. Historické myšlení, sv. 46. ISBN 978-80-257-0124-9. Tato „intencionální porozumění“ či „deduktivní architektura“ s sebou ale nemusí nést interpretační past v podobě „barokních nápadů, jež obletují ducha“. GADAMER, Hans-Georg, ed. *Problém dějinného vědomí*. 1. vydání. Praha: Filosofia, 1994, s. 43. *Parva philosophica*, sv. 6. ISBN 80-7007-062-5. A jsou si vědoma potřeby obrnit se proti „mezím, jež kladou nevědomé myšlenkové návyky“. Tamtéž.

Resumé

Literát, básník, překladatel, slavista a znalec jihoslovanské literatury, knihovník a bibliograf, pedagog, literární historik, publicista a redaktor Bohuš Vybíral patřil k předním iniciátorům a spolutvůrcům kulturního, vědeckého i společenského života v Olomouci, potažmo na Moravě. Dlouholetý a schopný ředitel Studijní (Univerzitní) knihovny v Olomouci byl plodným autorem nepřehledného množství článků a studií, tvůrcem stovek přednášek, moravským osvětovým pracovníkem, znalcem divadla, literárním kritikem i nadšeným turistou. Bohužel dnes již jeho jméno nerezonuje ve společnosti tak, jak by si tato výjimečná osobnost, oceňovaná mnoha současníky, zasloužila.

Tato biografie je prvním pokusem o zachycení Vybíralova života v kontextu jeho doby. Na konturách života Bohuše Vybírala jsme se pokusili ukázat, co to znamenalo pracovat v letech 1913–1948 ve významné knihovně s nesmírně cenným historickým fondem, jaké úkoly byly spojeny s vedením takovéto instituce, jak musel přednosta takového úřadu postupovat ve vztahu ke státní moci, jak se v rámci svých možností podílel na tvorbě kulturní politiky (a aktivně i na plnění jejího obsahu) ve městě, v regionu, v zemi i ve státě. V rámci tohoto kontextu jsme se pokusili nastínit i základní rysy vývoje knihovnictví v českých zemích. Již název této knihy *Ve službě osvěty* též naznačuje, že jednou z os našeho zájmu byla tematika osvěty, jež tvořila společně s knihovnictvím nerozlučnou dvojici, téměř synonymní termíny. I osvěta prodělávala metamorfózy (stejně jako celý knihovnický obor), měnila se její role a míra zapojení do veřejných procesů. Bohuš Vybíral se ve všech těchto oblastech přes třicet let aktivně pohyboval, ať již jako objekt, ale i subjekt probíhajících změn. Tato biografie měla přinést poznatky nejen o profesním, ale i o osobním životě Bohuše Vybírala a o jeho vlivu na činnost a fungování Studijní (Univerzitní) knihovny v Olomouci. Též měla poukázat na jeho významnou úlohu v regionálních kulturních a vzdělávacích dějinách a v neposlední řadě osvětlit i jeho velmi málo známou roli při obnově Palackého univerzity.

Tato kniha představuje život významného knihovníka první poloviny dvacátého století v kontextu doby a zároveň zachycuje proměny politické moci a s tím související proměny kulturních programů. Právě Vybíralovo „stýkání se a potýkání se“

s těmito proměnami paradigmat během tří dekad nás zajímalo. Jak vypadal profesní i osobní život vyššího úředníka knihovní a archivní služby v relativně klidné době po Velké válce, ale i v neklidné, válkami, revolucemi a krizemi zmítané střední Evropě 30.–40. let? Odpověď může být vždy jen individuální, ale i z individuálních osudů lze extrahovat obecné znaky. Život Bohuše Vybírala lze brát i jako obecný příklad kulturního intelektuála, jenž započal profesní kariéru v Rakousko-Uhersku, po vzniku Československa se v mladém věku vypracoval na vedoucí pozici, v níž setrval podivuhodně dlouhou dobu. Stabilita v nejistých dobách. To by mohlo být i životním mottem Bohuše Vybírala.

PŘÍLOHY

Exkurz I.

Právní základy knihovnictví (1918–1948)

Po vzniku Československé republiky se velmi rychle podařilo přijmout lex specialis týkající se knihovnictví. Jazyk, literatura a kniha jakožto praktické i symbolické statky podílející se na formování moderního národa hrály zásadní úlohu v myšlení intelektuálních i politických elit. Jedním z prvních požadavků bylo zformování moderní sítě veřejných knihoven na území nového státu, což se mohlo stát jen na zákonném podkladě. Přijetí zákona číslo 430/1919 Sb. z. a n. o veřejných knihovnách obecních v červenci 1919 značilo přelom pro celé československé knihovnictví. Zpravodaj zákona poslanec Max Pilát promluvil jménem kulturního výboru na 66. schůzi Národního shromáždění dne 22. července 1919. V rámci dobového diskurzu hovořil Pilát o významu knihy v dějinách, o posledním nástroji udržení národní síly a zároveň o tom, že hlavní zásadou musí zůstat heslo „Osvětou ke svobodě!“, i proto byl tento zákon nutný, ač se zdálo, že kladl finanční nároky na obce, jež byly vyčerpány po náročné válce.⁶⁹⁰ V diskusi v plénu pak zazněly názory ze strany národních demokratů, jež vytýkaly předloze nejasnosti, nízkou subvenci stanovenou na obyvatele, která nebude stačit nejen na akvizici, ale ani na renumeraci knihovníka – nicméně zákon byl přijat s tím, že případné změny a konkretizace budou zohledněny přijetím vládního usnesení.⁶⁹¹

Zákon se skládal z pouhých 12 paragrafů, měl obecný obsah a odkazoval pro futuro na chystané vládní nařízení.⁶⁹² Měl formu nařizovací a stanovoval povinnosti a kompetence politických obcí ve vztahu ke knihovnám, přičemž dozorová působnost byla svěřena Ministerstvu školství a národní osvěty.⁶⁹³ V důvodové zprávě

690 Řeč poslance Maxe Piláta. Stenoprotokol ze 66. schůze Národního shromáždění dne 22. července 1919. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha: Parlament České republiky [cit. 2019-0-29]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/066schuz/s066005.htm>.

691 Řeč poslanců Lukavského a Neumana. Stenoprotokol ze 66. schůze Národního shromáždění dne 22. července 1919. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha: Parlament České republiky [cit. 2019-05-29]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/066schuz/s066006.htm>.

692 Obecný popis zákona viz SOUČKOVÁ, Alena. Knihovnické paragrafy. *U nás: knihovnicko-informační zpravodaj Královéhradeckého kraje*. 2012, roč. 22, č. 1, s. 14–20. ISSN 0862-9366. Dostupné z: http://www.svkhhk.cz/SVKHK/u-nas-pdf_archiv/20120110.pdf.

693 § 11, zák. č. 430/1919 Sb. z a n. Zákon o veřejných knihovnách obecních. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha: Parlament České republiky [cit. 2019-05-29]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1233_00.htm.

tvůrci zákona vycházeli z argumentů opírajících se o knihovny jakožto primárně vzdělávací instituce:

„Knihovna tím, že se může rychle přizpůsobovati daným potřebám, že jest pohyblivá a nevyžaduje poměrně velikého nákladu, stává se všemu obyvatelstvu praktickým učelištěm. V přítomné době, kdy veškeré úsilí nese se k tomu, aby se povznesla tvořivá síla národa a současně se zmírnily protivy sociální, je zvýšené vzdělání širokých vrstev lidových předpokladem moderní politiky státní.“⁶⁹⁴

Jeden z ideových duchů nového zákona, významný knihovník a knihovědec činný již v době starého Rakouska Ladislav Jan Živný⁶⁹⁵ do důvodové zprávy včlenil komparaci se západoevropskými knihovnami (sám byl znalcem především knihovnictví v Anglii), aby posílil potřebu většího státního dohledu, finančního podílu a především zapojení obcí do zakládání a podpory knihovnické sítě, jelikož „nová doba, nové úkoly státní, žádají, aby knihovny vyskytovaly se ve všech obcích, čehož lze dosáti jedině zákonem, stejně jako jen zákonnou organizací péče o veřejné knihovny lze zajistiti jejich trvalý vliv lidovýchovný“.⁶⁹⁶ Zákon č. 430/1919 Sb. z. a n. sice nebyl univerzálním a nepokrýval všechny druhy knihoven v Československu,⁶⁹⁷ nicméně jeho politický a symbolický význam byl značný. Předznamenával možnost, že knihovnictví (ale i lidovýchova a osvěta, ač ty již měly svůj lex specialis přijatý v únoru 1919) nebude jen popelkou v oblasti veřejných zájmů.

Prováděcí vládní nařízení č. 607 z 5. listopadu 1919 pak konkretizovalo první knihovnický zákon. Specifikovalo nejen strukturu fondu, z čeho se má knihovna

694 Důvodová zpráva k návrhu zákona o povinných knihovnách obecních. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha: Parlament České republiky [cit. 2019-05-29]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1233_00.htm.

695 „První konkrétní návrh s důvodovou zprávou zpracovali L. J. Živný a J. Auerhan za pomoci právníka dr. V. Bohuslava; předložili jej 14. října 1918 knihovnímu odboru Osvětového svazu. Po vzniku republiky pokračovaly práce na zákonu intenzivně již na půdě ministerstva školství a národní osvěty pod vedením dr. Karla Velemínského, který za tím účelem ustavil poradní sbor pro lidové knihovny.“ BURGETOVÁ, Jarmila. K 90. výročí prvního knihovnického zákona. *Knihovna plus* [online]. 2009, č. 2 [cit. 2019-05-27]. ISSN 1801-5948. Dostupné z: <http://knihovna.nkp.cz/knihovnaplus92/burget.htm>. Jak Auerhan, tak i Živný se společně s Jaroslavem Budínským či Viktorem Otrubou snažili knihovnický zákon prosadit na půdě zemských sněmů již před první světovou válkou – srov. KUBÍČEK, Jaromír. *Dějiny veřejných lidových knihoven v českých zemích*. 1. vydání. Brno: Moravská zemská knihovna, 2019, s. 68–71. ISBN 978-80-7051-250-0.

696 Důvodová zpráva k návrhu zákona o povinných knihovnách obecních. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha: Parlament České republiky [cit. 2019-05-29]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1233_00.htm.

697 Vědecké knihovny odmítly, aby se jich zákon č. 430 týkal, viz BURGETOVÁ, Jarmila. K 90. výročí prvního knihovnického zákona. Stály zde proti sobě názory Ladislava Jana Živného a jednatele Svazu osvětového Karla Velemínského, kteří volali po jednotném knihovnickém organizačním systému, a názory Zdeňka Václava Tobolky společně se zástupci vědeckých knihoven, kteří trvali na své specifitě, viz KUBÍČEK, Jaromír. *Dějiny veřejných lidových knihoven v českých zemích*, s. 144.

skládat (výpůjčka, čítárna, příruční knihovna), její funkci vůči čtenáři, povinnosti politické obce stran hmotného zajištění, ale stanovovala se i tzv. přenesená působnost knihovny, tedy dohled veřejných knihoven nad knihovnami speciálními (např. v sirotčincích, vyučovacích ústavech, útulcích, chudobincích, chorobincích, nemocnicích, strážnicích policejních a hasičských apod.). Dále nařízení stanovovalo vztahy veřejné knihovny s jinými bibliotékami (fúze, ale netýkalo se to knihoven „ryze vědeckých neb odborných“), řízení veřejné knihovny knihovnickou radou a její povinnosti a pravomoci, pozici knihovníka, stanovoval se v každém kraji (župě) povinný vznik ústřední knihovny apod. Vládní nařízení obsahovalo celkem 61 článků a dávalo jasný návod k ustavení, provozu a kontrole veřejných knihoven.⁶⁹⁸

První knihovnický zákon (první lex specialis) měl především pro ustavení a konsolidaci knihovnické sítě a posílení role knihoven a knihovníků na obecní úrovni zásadní význam. Jarmila Burgetová jeho pozitiva v roce 2009 sumarizovala následovně:

„Ať už měl první knihovnický zákon v očích současníků jakékoli nedostatky, dnes po devadesáti letech musíme uznat, že byl na svou dobu velmi pokrokový. Šel mnohem dál než jeho západní vzory: zřizování a udržování knihoven obcemi bylo povinné, příkladně bylo postaráno o národnostní menšiny; pamatováno bylo na kvalitní obsah knihovních fondů (20 % naučné literatury). Bylo umožněno zřizování poboček, čítáren, půjčoven pro mládež, hudebních oddělení. Půjčováním přenosných knihoven byl vytvořen zárodek budoucí meziknihovní výpůjční služby a zřizováním ústředních knihoven pak metodické pomoci velkých knihoven malým.“⁶⁹⁹

Knihovny tvořily jeden ze základních fundamentů sebevzdělávání, spolkové činnosti a osvěty. Spolkové, veřejné knihovny i knihovny soukromé tak již před vznikem vytvářely solidní bibliotékařskou síť, na níž bylo možné stavět:⁷⁰⁰

„Podstatně se začala rozšiřovat přístupnost knihoven obyvatelstvu, zakládaly se nové knihovny, zveřejňovaly se knihovny s přístupem dosud omezeným [...]. Podmínky k demokratizaci vznikaly i v oblasti

698 Nařízení ze dne 5. 11. 1919, jímž se provádí zákon o veřejných knihovnách obecních ze dne 22. července 1919, č. 430 Sb. z. a n. In: *epravo.cz* [online]. [cit. 2019-05-29]. ISSN 1213-189X. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=1508&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>.

699 BURGETOVÁ, Jarmila. K 90. výročí prvního knihovnického zákona.

700 Bylo na co navazovat, vždyť na Moravě a ve Slezsku bylo k březnu 1919 napočítáno 2155 veřejných a 1133 spolkových knihoven, viz CEJPEK, Jiří, HLAVÁČEK, Ivan a KNEIDL, Pravoslav. *Dějiny knihoven a knihovnictví v českých zemích a vybrané kapitoly z obecných dějin*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1996, s. 143. ISBN 80-7184-163-3.

vědeckých knihoven. Zde bylo základním úkolem, který bystře postřehla hned na počátku první republiky řada knihovníků, vymanit vědecké knihovny z provinční úrovně, vytvořit z institucí, které živořily ve stínu Vídně a Budapešti, česká a slovenská kulturní zařízení, která by plně podporovala rozvoj československého hospodářství, vědy a techniky. Jako instituce nezbytné pro existenci státu a rozvoj zmíněných oblastí společenského života nebyly ovlivňovány střety mezi politickými stranami do té míry jako knihovny veřejné. Jejich postavení v zemi bylo stabilnější než postavení veřejných knihoven.⁷⁰¹

V praxi to ovšem v případě olomoucké Studijní knihovny i za první republiky znamenalo, že stála spíše na okraji zájmu a ve stínu pražské, a především brněnské Zemské a univerzitní knihovny.⁷⁰² Zápas o to vymanit se funkčně (nikoliv významem fondu) ze stínu a stagnace pokračoval za vedení Bohuše Vybírala stejně jako za předchozích představených knihovny za starého Rakouska. Z právního hlediska nebyl pro chod univerzitních, studijních a vědeckých knihoven zásadní právní předpis zákon č. 430, ale paradoxně stále pro jejich činnost hrál hlavní úlohu za první republiky platný dekret dvorské studijní komise z 23. července 1825,⁷⁰³ ačkoliv bylo zřejmé, že 100 let starý právní předpis již nemůže plnit svoji úlohu.⁷⁰⁴ Tato instrukce pro univerzitní a studijní knihovny vydaná ve formě dekretu stanovovala,

„podle jakých hledisek mají být ustavovány úřednické a pomocné síly ve vědeckých knihovnách [...]. Instrukce pak podrobně rozvádí úkoly při zabezpečení přípravy a pohybu fondu, veřejného užívání knihoven, úřední manipulace a služebních poměrů zaměstnanců [...]. Pozoruhodný byl dlouhý věk této ‚prozatímní‘ a ‚neudržitelné‘ instrukce. Platila i v ČSR až do roku 1938 a definitivně pozbyla platnosti až s vydáním statutů státních vědeckých knihoven“.⁷⁰⁵

701 CEJPEK, Jiří, HLAVÁČEK, Ivan a KNEIDL, Pravoslav. *Dějiny knihoven a knihovnictví v českých zemích a vybrané kapitoly z obecných dějin*, s. 152–153.

702 Brněnská Zemská knihovna moravská po svém zestátnění v roce 1923 nabrala dynamický kurz především díky založení Masarykovy univerzity, viz KUBÍČEK, Tomáš. *Moravská zemská knihovna: její historie, současnost, vize*. Brno: Moravská zemská knihovna v Brně, 2016, s. 45. ISBN 978-80-7051-212-8.

703 CEJPEK, Jiří, HLAVÁČEK, Ivan a KNEIDL, Pravoslav. *Dějiny knihoven a knihovnictví v českých zemích a vybrané kapitoly z obecných dějin*, s. 150.

704 Sepsal jej olomoucký knihovník, profesor morální a pastorální teologie a rektor olomouckého lycea Tomáš Josef Povondra, jenž byl jmenován řádným knihovníkem Lyceální knihovny v Olomouci v roce 1820. V roce 1822 byl povolán do Vídně a jmenován ředitelem filozofických studií na Vídeňské univerzitě a referentem Dvorské studijní komise, viz GLONEK, Jiří. Nelehké časy. In: KORHOŇ, Miloš a VINTROVÁ, Tereza, eds. *Chrám věd a múz: dějiny Vědecké knihovny v Olomouci*, s. 122.

705 NOVOTNÝ, František. *Československé knihovnické zákonodárství. Cesta k zákonu o jednotné soustavě knihoven a jeho uskutečňování*. Praha: Orbis, 1962, s. 9.

Činnost knihoven vyššího, vědeckého typu, jakým byla olomoucká Studijní knihovna, tak byla regulována především podzákonnými právními předpisy Ministerstva školství a národní osvěty.

Mnichov, rozpad Česko-Slovenské republiky a následná okupace měly dalekosáhlý dopad na celé české knihovnictví. Ten nespočíval pouze v poškození knižního fondu, v cenzuře, ve vyřazování tisků, ale i v prohloubení potřeby změny náhledu na roli a funkci knihoven obecně.⁷⁰⁶ Nejen veřejných obecních, ale knihoven univerzálně. Okupace, válečné zážitky a proměna mentality pracovníků v knihovnách, lidovýchovně a osvětě nachystaly půdu pro nový náhled na knihovnický obor a jeho právní zajištění. Teorie právní kontinuity, již v Londýně tvrdošíjně prosazovala exilová vláda, znamenala v právní oblasti zásadní moment. Pokud exilový právní, politický a historický narativ říkal, že situace, jež nastala, značí, že vše, co se událo v krizovém zářijovém období roku 1938 v Československu, bylo učiněno pod nátlakem, a tedy bylo z hlediska mezinárodního práva neplatným, potom všechny právní předpisy činné v mezidobí let 1938–1945 musely být považovány za neplatné.⁷⁰⁷ Z této premisy vycházel ústavní dekret prezidenta republiky č. 11/1944 Úředního věstníku československého, o obnovení právního pořádku.⁷⁰⁸ Ten stanovil, že právní předpisy vydané v oblasti československého právního řádu v době nesvobody nejsou jeho součástí.⁷⁰⁹ Časové vymezení „doby nesvobody“ bylo dáno obdobím od 30. září 1938 do 4. května 1945.

Základy poválečného Československa byly položeny jednáními mezi londýnskou vládou, moskevským exilem a zástupci Slovenské národní rady při moskevských negociacích v březnu 1945. Přestože kulturní otázky nestály v popředí jednání, zde dohodnutý vládní program, později nazývaný Košický, stanovoval jisté zásady, jež vymezily kulturní politiku poválečné republiky:

„Košický vládní program stanovoval v článku XV. první kroky, jež bude nutno učinit v osvobozené vlasti. Vedle klasických defašizačních

706 K životu knihoven za okupace, především k čistkám ve fondu viz KUBÍČEK, Jaromír. *Dějiny veřejných lidových knihoven v českých zemích*, s. 198–206.

707 Teorie právní kontinuity byla jednou ze stěžejních otázek, již londýnský exil vedený Edvardem Benešem řešil od svého ustavení a prozatímního i definitivního uznání. Jednalo se o velmi komplikovanou a delikátní věc spojenou s mnoha ožehavými právními a politickými okolnostmi. V memoárové literatuře se jí věnovali například prezidentovi tajemníci Eduard Táborský, Prokop Drtina či archivář Jan Opočenský. Z právních historiků se této problematice dotkli mnohokrát Jan Kuklík, Pavel Mates, Pavel Maršálek, Jan Křen, Jan Němeček a mnoho dalších.

708 K otázkám právní kontinuity a diskontinuity, formální kontinuity a materiální diskontinuity viz např. MARŠÁLEK, Pavel. Od restituce k revoluci. K právní obnově v poválečném Československu. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka, KOCIAN, Jiří a KOKOŠKA, Stanislav, eds. *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Praha: Národní archiv, 2005, s. 118–124. ISBN 80-86712-32-X.

709 JECH, Karel a KAPLAN, Karel, eds. *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945: dokumenty*, s. 21.

a denacifikačních opatření se formuloval program očisty, a to ve smyslu personálním i věcném. Týkalo se to i knihoven. Náhrada vyřazených nebo zničených knižních fondů měla pocházet z fondů zrušených německých kulturních a vzdělávacích institucí.⁷¹⁰

Kulturní politika se vyznačovala tezemi, jež nesly znaky kontinuity s první republikou, ale měly i znaky diskontinuitní. Navazovalo se na diskuse pracovníků v kultuře, včetně knihovníků z první republiky, ale zároveň se kulturní program výrazně posouval doleva:

„Nová doba a nové mezinárodní postavení Československa vyžadují neméně ideologickou revizi jeho kulturního programu: Bude provedena důsledná demokratizace, a to nejen umožnění co nejširším vrstvám přístupu do škol i k jiným pramenům vzdělání a kultury, ale i v ideovém směru: v zlidovění samého systému výchovy i povahy kultury, aby sloužila ne úzké vrstvě lidí, ale lidu a národu [...]. Bude provedena revize našeho poměru k německé a maďarské kultuře odhalováním reakčních jejích prvků ve všech oborech. Bude zesílena slovanská orientace v naší kulturní politice [...].“⁷¹¹

Základem poválečného právního pořádku byly dekrety prezidenta republiky. Ve vztahu ke knihám a knihovnám měly zásadní důležitost dekrety č. 5, 12 a 108/1945 Sb.⁷¹² Dekret č. 5 o neplatnosti některých majetkověprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů nebyl ještě konfiskačním, nicméně odebral právo dosavadním vlastníkům využívat všechny znaky vlastnického práva a stal se předstupněm ke konfiskaci. Národní správa se měla stát ochranným nástrojem k uchování majetkových hodnot, nicméně v praxi byla situace rozličná. Což platilo i ve vztahu ke kulturnímu majetku – knihy, knihovny a knihovní mobiliář nevyjímaje.⁷¹³ Dekret č. 12 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa z června 1945 se vztahoval i na zámky a zámecké knihovny. Dekret č. 108 o konfiskaci nepřátelského

710 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) II, s. 66.

711 SOUKUP, Jaroslav, ed. *Cestou Května: dokumenty k počátkům naší národní a demokratické revoluce: Duben 1945–květen 1946*. Praha: Svoboda, 1975, s. 48–49.

712 Základní přehledovou sbírku dekretů prezidenta republiky tvoří stále edice JECH, Karel a KAPLAN, Karel, eds. *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945: dokumenty*.

713 Prováděcí směrnici k dekretu vydalo Ministerstvo školství a osvěty, jež v první a druhé Fierlingerově vládě řídil Zdeněk Nejedlý, až 3. října 1945, viz NOVOTNÝ, František. *Československé knihovnické zákonodárství. Cesta k zákonu o jednotné soustavě knihoven a jeho uskutečňování*, s. 47.

majetku a Fondech národní obnovy z října 1945 ustavil nový orgán – Fond národní obnovy –, jenž se měl jako klíčová instituce podílet na úkolech „souvisících se zatímni správou konfiskovaného majetku a jeho rozdělením [...]“. Fond jest samostatná právnická osoba“.⁷¹⁴

Velmi důležitým předpisem z hlediska ochrany kulturního majetku bylo přijetí zákona o národní kulturní komisi č. 137/1946 Sb. Právě pro oblast zámeckých knihoven se založení národní kulturní komise (dále NKK) stalo významným faktorem. Osídlovací úřady a Fond národní obnovy ve vztahu ke kulturním konfiskátům absolutně nezvládaly svou roli.⁷¹⁵ Nicméně ani NKK v čele se svým předsedou kunsthistorikem Zdeňkem Wirthem se nedokázala vypořádat s chaosem a s ničením nedožrnných historických hodnot v předních řadách zámeckých knihoven, což bylo často kritizováno, nejprůkazněji pak v článkovém seriálu sociálnědemokratického týdeníku *Cíl*. Hlavní redaktor Karel Šourek, kunsthistorik a památkář, podrobil velmi nesmlouvavě a na třetí republiku až nebývale silné kritice praxi československých úřadů, NKK a zcela otevřeně i jejího předsedu, jehož označil za škůdce české památkové péče již od první republiky.⁷¹⁶

Během třetí republiky nebyl přijat žádný přímý lex specialis ke knihovnictví, snad kromě zákona o povinném výtisku č. 20/1947 Sb. a k němu přijatým vládním nařízením č. 43/1947 Sb. Pro tehdy již Univerzitní knihovnu v Olomouci měly tyto právní předpisy velmi důležitý význam, jelikož bibliotéce byl vrácen status knihovny prvního řádu, tedy té, která disponovala právem povinného výtisku, jenž jí byl odebrán v roce 1935, čímž byla přerušena kontinuita trvající od roku 1807.⁷¹⁷ Náplní pokvětnového vývoje z hlediska právně-knihovnického byla novelizace či sepsání a přijetí zcela nového knihovnického zákona, jenž by vycházel z principu jednotné

714 §3 odst. 1 dekretu č. 108/1945 Sb. Dekret presidenta republiky o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. Praha: AION CS, s. r. o., 2010–2019 [cit. 2019-06-20]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-108>.

715 Vedle kulturní obce vznik speciálního kulturního orgánu prosazoval již od léta 1945 prezident Beneš. Viz UHLÍKOVÁ, Kristina. Zestátněné památky v Československu, metody jejich zabezpečení a koncepcce jejich využití. In: BARTLOVÁ, Milena, ed. *Co bylo Československo? Kulturní konstrukce státní identity*. 1. vydání. Praha: UMPRUM, 2017, s. 217–229. ISBN 978-80-87989-23-4.

716 Seriál článků pod názvem *O kulturní dědictví z pěti stovek zámků* vycházejících v sociálnědemokratickém periodiku *Cíl* v prosinci 1947. V něm Šourek psal o ochraně kulturních konfiskátů bez obalu s tím, že odborníci „z řad kulturních pracovníků s umělci, muzejními odborníky a dějepisci umění, prožívá zděšení nad způsobem, jakým je proměškávána jedna z velikých příležitostí. Je to příležitost podchytit nejen rozsáhlý znárodněný majetek nesmírné hodnoty historické i kulturní nebo újeji umělecké, ale v souvislosti s tím i příležitost vytvořit regionální základny živého kulturního dění jako potřebnou protiváhu nezdravého kulturního centralismu pražského.“. K Wirthovi přistupoval stejně bez servítků: „Prokázal jsem jeho organizační neschopnost a indolenci již před lety... dnes postihne kritika nikoli již muže, ale starce.“ ŠOUREK, Karel. O kulturní dědictví z pěti stovek zámků. *Čin*. 5. 12. 1947, s. 739–740.

717 Podrobně k právu povinného výtisku a jeho významu pro olomouckou knihovnu viz NOVOTNÝ, Lubomír. Povinný výtisk. In: KORHOŇ, Miloš a VINTROVÁ, Tereza, eds. *Chrám věd a múz: dějiny Vědecké knihovny v Olomouci*, s. 279–289.

knihovnické soustavy. Prvorepublikové vyčlenění vědeckých a studijních knihoven mělo být zavrženo. Na tomto principu ovšem nepanovala shoda a docházelo ke generačnímu názorovému střetu mezi stoupenci Jaroslava Drtiny, Josefa Ziky, Jaroslava Lipovského, Jaroslava Freye a starší generací.⁷¹⁸

Do Února nebyla připravena osnova nového knihovnického zákona, přičemž cesta k novému zákonu se komplikovala i poté – nového zákona se české knihovnictví dočkalo až v roce 1959.

718 NOVOTNÝ, František. *Československé knihovnické zákonodárství. Cesta k zákonu o jednotné soustavě knihoven a jeho uskutečňování*, s. 50–51.

Exkurz II.

Základy osvěty (1918–1948)

Osvěta s knihovnictvím tvořily od vzniku Československa dvojediné povolání, dva obory, jež spolu splývaly, jež se prolínaly. Téměř každá osoba knihovnickova byla osvětovým pracovníkem a zároveň skoro každý osvětový činitel byl i knihovníkem. Svědčí o tom přijetí knihovnického i osvětového zákona již v roce 1919 i personální propojenost obou oblastí. Bohuš Vybíral byl osvětovým pracovníkem již za svých studií ve vídeňském vzdělávacím spolku, jednatelem Osvětového svazu dolnorakouského a později chápal svoji práci správce a ředitele knihovny jako přirozený pouvoir k propagaci a vzdělávání v nejširším slova smyslu.

Kromě knihovnického zákona byl na počátku první republiky přijat zákon č. 67/1919 Sb. z. a n. o organizaci lidových kurzů občanské výchovy. Ten stanovoval konání bezplatných kurzů občanské výchovy. Za tímto účelem měly v každém městě, v němž sídlilo okresní zastupitelstvo, vzniknout okresní, městské a místní osvětové sbory. Osvětové sbory organizovaly lidovýchovné kurzy, nad jejichž obsahem mělo dohled Ministerstvo školství a národní osvěty, jež zřizovalo i Studijní knihovnu v Olomouci. Ekonomická zátěž spojená se zřízením osvětových sborů byla přenesena především na města.⁷¹⁹ Podzákonný právní předpis (instrukce č. 13878 ministerstva školství z 22. 4. 1919) upřesňoval náplň kurzů, jež měly směřovat k výuce republikánství a občanství rozšiřováním znalostí v ekonomii, dějinách, etice, sociální politice apod.⁷²⁰ Osvětové sbory měly provozovat lidové školy,⁷²¹ které pak nabízely celou škálu kurzů různého typu.⁷²² Osvětové sbory měly na starost též provádění knihovnického zákona.⁷²³ Tato státní osvěta se pak prolínala s osvětovou činností tradičních vzdělávacích spolků (Sokol, Dělnická akademie, národní jednoty), s činností politických stran (především sociální demokracie se

719 *Seznam knih do obecních knihoven: se zákonem knihovním, prováděcím nařízením a knihovním řádem*. Praha: Svaz osvětový, 1919, s. 93–94.

720 Tamtéž, s. 94–96. SOKA OC, fond Archiv města Olomouce, kart. 128, inv. č. 81, sign. IIc–81.

721 V Olomouci fungovala od roku 1928 Dobrovského vyšší lidová škola, viz SOKA OC, fond ÚNV OC, kart. 208, inv. č. 243, zápis ze schůze MOR ze dne 6. 3. 1946.

722 Instrukce MŠANO č. 51590/9554 n. o. z 24. 10. 1919, viz *Seznam knih do obecních knihoven: se zákonem knihovním, prováděcím nařízením a knihovním řádem*, s. 98.

723 KUBÍČEK, Jaromír. *Dějiny veřejných lidových knihoven v českých zemích*, s. 150.

angažovala v lidovýchově).⁷²⁴ Z hlediska knihovnického měl zásadní úlohu Svaz osvětový, v němž byla organizována knihovnická sekce. Knihovnické problematice se také věnoval spolkový časopis *Česká osvěta*.⁷²⁵ Již v době starého Rakouska vzniklý Svaz osvětový se v polovině 20. let proměnil v Masarykův lidovýchovný ústav, jenž se stal „výkonným zařízením ministerstva [MŠANO], sloužil i na tomto knihovnickém úseku jako nástroj státní kulturní politiky“.⁷²⁶ Masarykův ústav zastřešoval i knihovní odbor, který společně se Svazem československých knihovníků tvořil hlavní odborný oborový fundament v první republice. Masarykův ústav přečkal ještě druhou republiku, ale v roce 1940 se změnil na Ústav pro národní výchovu – Ústředí české osvěty. Za protektorátu pak plnila osvětové úkoly veřejná osvětová služba zřízená vládním nařízením č. 126/1943 Sb.⁷²⁷

Mnichov, okupace, pád západních demokracií a velké válečné vítězství SSSR vytvořily prostor i pro nové pojetí osvětové činnosti. Základním právním předpisem třetí republiky, jímž se řídila osvěta, byl dekret prezidenta republiky č. 130/1945 Sb. z. a n. z 26. října 1945. Ten určil, že osvěta se stala „státní péčí osvětovou“, stanovil organizační strukturu (země, okres, obec), přičemž dohled nad výkonem osvětové činnosti příslušel Ministerstvu informací a Ministerstvu školství a osvěty.⁷²⁸ Členství v osvětových radách bylo čestné, přičemž rady příslušely k národním výborům jako výkonné orgány státní péče osvětové.⁷²⁹ Zároveň se měly ustavit lidové osvětové školy pod názvem Lidová akademie.⁷³⁰ Na financování osvěty se podílely obce, okresy, země i stát.⁷³¹ V souvislosti s účinností osvětového dekretu byl derogován zákon č. 67/1919 Sb. z. a n. o lidovýchově.

Zvnějšku se mohlo zdát, že nový osvětový předpis navazuje na prvorepublikový zákon, nicméně za důležité lze považovat, že osvěta byla postátněna a přiřazena národním výborům. Osvětovým radám předsedal vedoucí kulturního referátu Ná-

724 POKORNÝ, Jiří. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0508-2. Též JÍROVÝ, Zdeněk. *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*. 1. vydání. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2005. ISBN 80-7068-198-5.

725 KUBÍČEK, Jaromír. *Dějiny veřejných lidových knihoven v českých zemích*, s. 105–113.

726 CEJPEK, Jiří, HLAVÁČEK, Ivan a KNEIDL, Pravoslav. *Dějiny knihoven a knihovnictví v českých zemích a vybrané kapitoly z obecných dějin*, s. 156.

727 SOKA OC, fond ÚNV OC, kart. 207, inv. č. 233. Tu řídil ministr školství a osvěty Emanuel Moravec.

728 Do vydání osvětového dekretu působily na poli osvěty jako koordinátorky činností kulturních organizací Kulturní rady.

729 JECH, Karel, KAPLAN, Karel, eds. *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945: dokumenty*, s. 884.

730 V Olomouci byla v únoru 1946 obnovena Dobrovského vyšší lidová škola. Pořádaly se kurzy českých dějin, státně-politické výchovy (přednášel i dominikán Metoděj Habáň), sovětské literatury, kurz *Umění a život*, v němž vystupoval i Bohuš Vybíral, kurz astronomický, národohospodářský, šití hanáckého kraje a kurz věnující se slovanským otázkám (opět s aktivní Vybíralovou účastí). SOKA, fond ÚNV OC, kart. 215, inv. č. 249, sign. 5a/150.

731 Dekret č. 130/1945 Sb. Dekret prezidenta republiky o státní péči osvětové. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. Praha: AION CS, s. r. o., 2010–2019 [cit. 2019-06-20]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-130>.

rodního výboru.⁷³² Právě princip postátnění byl dobově vnímán jako velké pozitivum, jelikož jím měla zmizet neprofesionalita, neřízenost osvěty, její mělká úroveň a nízké finanční zabezpečení. Se zadostiučiněním byl vítán prezidentský dekret, jenž předznamenával důležitost osvěty „jako vedoucí činitelky soustavné kulturní a státněpolitické výchovy lidu“.⁷³³ Osvětová činnost se dekretem prezidenta republiky etablovala na „zařízení státní, které se i svou praxí stane střediskem kulturního úsilí celého národa a státu, majíc k tomu zákonitě pověření a opírajíc se prostřednictvím národních výborů o politickou a úřední moc lidové správy a jí o všechen lid sám“.⁷³⁴

Náplní přednáškových osvětových cyklů se stala konsenzuální témata – národ, kolektiv, jednota, očista: „Osvěta se měla stát specifickým pomocníkem ‚očisty‘ a důležitým nástrojem při budování nového lidovědemokratického řádu.“⁷³⁵ V brzké poválečné době „měla i osvětová činnost upevňovat národní povědomí, národní hrdost, myšlenku československé státnosti a historické kontinuity“.⁷³⁶ V první fázi se jednalo o očistu území po vysídlených Němcích, která měla být mentálně a názvoslovně řečehizována,⁷³⁷ přijata za vlastní, na čemž se osvětové cykly měly výrazně podílet. V druhé fázi se šlo především o to, jakou formu tento nový společenský řád bude v Československu mít. Jinak řečeno slovy komunistického reformního historika Jaroslava Kladivy měla poválečná osvěta „[...] za prvé nahradit a obnovit to, co v kultuře a v povědomí národa zničila okupace, a zároveň vytvářet pokrokové národní a státní vědomí, za druhé umožnit soustavný kulturní vzestup lidu“.⁷³⁸ Osvětové rady plnily funkci nejenom výchovnou, informační a vzdělávací, ale i cenzurní. Inspektoři schvalovali repertoáry ochotnických divadel, dávali dobrozdání k akviziční politice lidových knihoven, prováděli kontrolní aktivity v kulturních domech.⁷³⁹ Osvětové rady byly rozděleny na několik sekcí, přičemž jejich předseda

732 V rámci osvětových rad vznikly funkce osvětových a knihovnických inspektorů, a to od zemských stupňů po stupně místní, přičemž jedním z hlavních úkolů knihovnických inspektorů bylo aplikovat zásady „dobré četby“, tedy zbavit knihovny braku tak, jak byl tehdy chápán, provést předvýběr knih vhodných ke čtení pro čtenáře tak, aby četba sloužila nikoliv k „utracení dlouhé chvíle... nýbrž k zušlechtnění a vzdělávání“. SOKA OC, fond OOR M 5–89, kart. 1, inv. č. 3, směrnice ZOR.

733 SOKA OC fond ÚNV OC, kart. 211, inv. č. 247, dopis zemského zmocněnce MŠAO Petra Konečného OOR.

734 MALÝ, Vladimír. *Dnešní poslání státní osvětové péče*. Brno: Zemská osvětová rada, 1946, s. 8.

735 NENIČKA, Lubomír. „Vychovávat a přetvářet“. Osvěta v poválečném Československu a její role při správě Slezska. In: MALÝ, Ivan et al., eds. *Společnost a kultura v Českých zemích 1939–1949*, s. 256.

736 KLADIVA, Jaroslav. *Kultura a politika (1945–1948)*. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1968, s. 62.

737 Nikoli řečehizována. Výnos ZNV v Brně z 13. února 1946 hovořil o „obnově původního českého názvosloví“, opravě znaků obcí. Měly se přejmenovat polní a lesní tratě, louky, řeky, rybníky potoky apod. Hlavní odpovědnost za organizaci celé akce nesl na Moravě historik, místopisec a dlouholetý vyučující na Palackého univerzitě v Olomouci Ladislav Hosák, který na střední Moravě užce spolupracoval právě s Vybíralem. SOKA OC, fond OOR M 5–89, kart. 5, inv. č. 81, návrat k původnímu českému místnímu názvosloví.

738 KLADIVA, Jaroslav. *Kultura a politika (1945–1948)*, s. 276.

739 SOKA Olomouc, fond OOR M 5–89, kart. 2, inv. č. 9, Kulturní rada hlavního města Olomouce a inv. č. 45 (kart. 4), seznamy divadelních her, povolení repertoáru. Cenzurní politika ve vztahu k ochotnickým divadlům byla liberálnější a akcentovala zejména výchovnou složku, tedy snahu „zušlechťovat“.

měl na místních úrovních tvořit a dohlížet na obsah svého referátu.⁷⁴⁰ Národ, jednota, tradice, slovanství a lidové umění – tato témata se prolínala činností osvětových rad na místních a okresních úrovních. Byla oslavována všechna výročí, jež byla za okupace zapovězena. Letní husovské oslavy, narozeniny prezidenta Beneše, připomínky výročí Slovenského národního povstání, připomínka výročí narození a úmrtí TGM, ale i V. I. Lenina či ruské Říjnové revoluce apod.:⁷⁴¹

„Osvětové rady měly odstranit kulturní roztržičnost, což bylo jedním z hlavních cílů poválečných úprav ve všech společenských oblastech vůbec. S odstraněním roztržičnosti šla ruka v ruce větší kontrola. Osvětové rady zřizovaly osvětové školy, domy osvěty apod. Pokvětnové Československo mělo být státem pečujícím a lidovým, mělo mít ve všech společenských oblastech větší vliv, jenž měl být využit ve prospěch lidu. Osvěta se měla stát systémovým prvkem, důležitým společenským zájmem.“⁷⁴²

Osvětové rady neměly právní subjektivitu a v souladu se systémem Národní fronty, který v kontrapunktu k účelu, k němuž vznikl, naprosto zpolitizoval a stranicky rozparceloval celý veřejný život pokvětnového Československa, nabyly mnohem političtější formy než osvěta v předválečném státě.⁷⁴³ I proto význam osvěty vzrostl a velmi důležité bylo, jakým obsahem bude stará forma naplněna.⁷⁴⁴ Střetávaly se zde opět dvě koncepce pojetí osvěty: původní, tedy vzdělávací a občanská výchova v masarykovském stylu,⁷⁴⁵ a nový směr, jenž nabíral politicko-ideologicko-výchovný nádech v komunistickém smyslu. Osvěta se měla stát propagandou. Knihovnictví a osvěta se do jisté míry za třetí republiky překrývaly, přičemž platilo, že zatímco tradičně pojímané veřejné knihovnictví a osvěta chtěly dosáhnout stavu, kdy „každý občan má mít rovnou možnost dosáhnout do systému, který mu otevírá zdroje vzdělání, komunisté potřebovali naopak pomocí tohoto systému dosáhnout na každého občana a vyvinout

740 Olomoucká okresní osvětová rada jich měla 8 (tiskovou, divadelní, vlastivědnou, hudební přednáškovou, výtvarnou filmovou a tělovýchovnou) – v době, kdy Bohuš Vybíral vedl sekci vlastivědnou-národopisnou, viz SOKA OC, fond OOR M 5–89, kart. 2, inv. č. 5, ustavení, volby a zápisy z plenárních schůzí OOR v Olomouci.

741 SOKA OC, fond ÚNV OC, kart. 208, inv. č. 243, zpráva o činnosti MOR a OOR pro ZOR z roku 1946.

742 NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředníci v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) II, s. 74.

743 Na různé úrovni měly osvětové rady různý počet členů, přičemž zástupce v nich měly mít všechny relevantní kulturní organizace a samozřejmě i politické strany.

744 Svědčí o tom i zmínka v programovém prohlášení Gottwaldovy vlády, jenž se přidržel tradiční terminologie: „[...] intenzivní provádění všeobecné lidové výchovy jakožto důležitého činitele při výstavbě státu a při snaze o dosažení demokratické vyspělosti širokých vrstev našeho lidu.“ *Budovatelský program Gottwaldovy vlády: [předneseno předsedou vlády Klementem Gottwaldem v Ústavodárném Národním shromáždění dne 8. července 1946]*. Praha: Orbis, 1946, s. 24.

745 Jehož jádrem je celoživotní sebevzdělávání, drobná, každodenní práce na poli intelektuálním, viz TRNKA, Tomáš. Masarykovy názory na lidovou výchovu. *Česká osvěta*. 1946, roč. 39, č. 1–2, s. 20–28.

na něj tlak, formovat ho“.⁷⁴⁶ Rozevírání nůžek mezi těmito dvěma chápáními osvěty se ukazovalo zřetelně hlavně v letech 1946–1948, kdy Ministerstvo informací vedl komunista Václav Kopecký⁷⁴⁷ a Ministerstvo školství národní socialista Jaroslav Stránský.⁷⁴⁸

Po volbách v roce 1946 a především od roku 1947, kdy se konsenzuální prvky Národní fronty začaly vyčerpávat, narůstal spor o náplň osvěty. Jaký má být hlavní úkol osvěty, v jakém pojetí budou podávány osvětové přednášky, v jakém směru a zdali se podaří zachovat rysy lidověvýchovné (občanské výchovy), anebo se osvěta promění v jistý druh prokomunistické propagandy. Za první Gottwaldovy vlády byl přijat dvouletý plán, přičemž se hovořilo o tom, že dvouletka není pouze hospodářským programem, ale že existuje i něco jako kulturní dvouletka, v jejímž rámci se plánují všechny kulturní obory.⁷⁴⁹ Osvěta měla vysvětlovat, propagovat a šířit základní rysy hospodářských plánů a jejich přesahy do všech segmentů společnosti.⁷⁵⁰ Propagace a vysvětlování dvouletky se staly jedním z velkých úkolů osvětových pracovníků, základem státně politické výchovy.⁷⁵¹ Jeden z výrazných osvětových pracovníků severní Moravy a Slezska spisovatel Fran Směja o tom hovořil jasně:

„My ovšem nebudeme státi u vysokých pecí a nebudeme kopati uhlí, naše místo nebude u kovadlin a za pluhem, u soustruhů a jiných strojů, ale rozhodně

746 BALÍK, Vojtěch. Dobové názory na poslání, úkoly a činnost knihoven v období 1945–1948. In: HRUŠKA, Petr, ed. *Rok 1947: materiály z konference uskutečněné v rámci výzkumného projektu Dějiny české literatury po roce 1945: česká literatura, kultura a společnost v období 1945–1948*, s. 187.

747 Kopeckého názory zvítězily jednoznačně po Únoru, kdy na kroměřížském sněmu lidovýchovných pracovníků v srpnu 1948 zaznělo nové heslo. Již nikoliv „Osvětou ke svobodě!“, ale „Osvěta do služeb lidové demokracie a socialismu!“. BOULA, Josef. Osvěta do služeb lidové demokracie a socialismu. *Česká osvěta*. 1948, roč. 41, č. 8, s. 449–459.

748 Stránského názory na osvětu zazněly v projevu k desátému výročí úmrtí TGM, věřil, že osvěta přivede lidi k pochopení toho, jakou demokracii Masaryk chtěl a jaká by měla být lidová demokracie. Stránský tedy myslel osvětu ve vzdělávacím smyslu, vést lidi k tomu, aby sami mysleli a vycházeli z Masaryka, viz STRÁNSKÝ, Jaroslav. Osvětou k lidové demokracii. *Česká osvěta*. 1947, roč. 40, č. 8, s. 385–388.

749 Obsese slovem dvouletka, dvouletý plán byla nesmírně silná, až budila občas posměch. Dokonce byl Josefem Pochem a Janem Šnobrem vypracován program knihovnické dvouletky, viz BALÍK, Vojtěch. Dobové názory na poslání, úkoly a činnost knihoven v období 1945–1948. In: HRUŠKA, Petr, ed. *Rok 1947: materiály z konference uskutečněné v rámci výzkumného projektu Dějiny české literatury po roce 1945: česká literatura, kultura a společnost v období 1945–1948*, s. 189.

750 V připomínkách ke dvouletce olomoucké Krajské národohospodářské rady se kladl důraz na rozvoj knihoven především v pohraničí, důraz kladený na češtinu a vůbec terminologii v pohraničí, na výstavbu kulturních domů apod. Tedy spíše na „tvrdé“ než „měkké“ projekty. SOKA, fond ÚNV OC, kart. 215, inv. č. 249, sign. 5a/150, krajové připomínky ke dvouletému budovatelskému programu Gottwaldovy vlády. Dvouletka v osvětě pak znamenala, kromě obecné propagace a informovanosti o významu dvouletého plánu a plánování vůbec, především výstavbu organizační struktury osvětové péče, vydání osvětových programů a k tomu všemu potřebné legislativní nástroje: „Takto budovaná a činná lidová osvěta bude jedinečným způsobem plnit svou funkci v našem národním společenství. Rozšiřující ideu nového řádu, podněcující všechny tvořivé a pracovní schopnosti lidu k úkolu výstavby, stane se jednou z hnacích sil našeho vývoje k lepší budoucnosti a zárukou úspěchu naší nové lidové demokracie.“ KONEČNÝ, Petr. Dvouletý plán ve státní péči osvětové. *Česká osvěta*. 1946, roč. 39, č. 8, s. 339–342.

751 SOKA OC, fond OOR M 5–89, kart. 2, inv. č. 8, dozorčí zpráva zemského osvětového inspektora o stavu a činnosti OOR v Olomouci.

nec rozhodnou, zda dvouletka bude splněna či nikoliv. Ano, přátelé, o to, aby dělník rukou měl i hlavu a srdce, o to se musíme postarati my, osvětáři, neboť běda nám, znetvořil-li by spěch doby a znetvořil-li by i práce dělníka tak, že by z něho zůstal jen bezcitný robot.“⁷⁵²

Osvěta měla být ve Smějově náhledu plně ve službách komunistického pojetí Národní fronty a lidové demokracie. Tedy již nikoliv lidovýchova, ale distribuce poznatků, distribuce kultury mezi široké vrstvy, demokratizace kultury a její výklad v budovatelském, komunistickém smyslu. Obdobně chápal osvětu i knihovník, pozdější ředitel ostravské vědecké knihovny i olomoucké Univerzitní knihovny Drahoslav Gawrecki. Pro něj šly osvěta a knihovnická činnost ruku v ruce, ale předválečnou osvětovou činnost jako osvětu vůbec nechápal, jelikož bez postátnění se jednalo o amatérský výkon: „V moderním státě, který se nazývá státem kulturním a socialistickým, nelze budovati osvětu jen na starovlasteneckém idealismu a kulturně-charitativní svépomoci slabých jednotlivců, ani osamocených obcí.“⁷⁵³ V protikladu k těmto názorům na osvětu stáli povětšinou o generaci starší knihovníci, lidé, kteří vystudovali vysoké školy a nastoupili první profesní kroky ještě za starého Rakouska, přičemž profesního vrcholu dosáhli za masarykovského Československa.⁷⁵⁴ Osvěta v jejich očích značila výchovu, zušlechťování, zlepšování kvalit člověka, nikoliv jeho formování ve smyslu jediné spásné ideje. Perspektivně byly i tyto osvětové koncepce ve střetu, a tak jako v ostatních oblastech třetí republiky se i zde rozpory vyhroutily na počátku roku 1948. I v osvětě byla otázka postavena kdo s koho.

752 SMĚJJA, Fran. *Osvěta ve dvouletém plánu obnovy a výstavby*. Ostrava: Zemská osvětová rada, 1947, s. 11. Osvěta lidu, sv. 3.

753 GAWRECKI, Drahoslav. *O výstavbu lidového knihovnictví*. Ostrava: Zemská osvětová rada, 1946, s. 42. Osvěta lidu, sv. 1.

754 Lidová výchova, tedy osvěta, pro Vybírala znamenala to, co se naučil za studentských let ve Vídni. Tedy mimoškolní „působení na dospělé obyvatelstvo“, po Velké válce pracoval v osvětě v intencích Masarykova lidověvýchovného ústavu, obsahově svůj přístup nezměnil ani po druhé světové válce. K osvětě blíže POKORNÝ, Jiří. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Těž JÍROVÝ, Zdeněk. *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

Archiv der Universität Wien (UAW), Nationale (Inskriptionsformulare) der Philosophischen Fakultät.
Archiv der Universität Wien (UAW), Rigorosenakt.
Archiv Univerzity Palackého Olomouc, fond Univerzita Palackého, rektorát.
Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost).
PNP Praha, Literární archiv, fond Karásek Josef.
PNP Praha, Literární archiv, fond Matija Murko.
PNP Praha, Literární archiv, fond Raušar Zdeněk.
PNP Praha, Literární archiv, fond Tobolka Zdeněk Václav.
PNP Praha, Literární archiv, fond Václavek Bedřich.
SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce.
SOKA Olomouc, fond KSČ – městský výbor Olomouc.
SOKA Olomouc, fond OOR.
SOKA Olomouc, fond ÚNV Olomouc.
SOKA Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium Hranice.
ZA Opava, pobočka Olomouc, fond VKOL.
ZA Opava, pobočka Olomouc, Sbírka matrik Severomoravského kraje 1571–1949(50).

Periodika

Akord (1945–1948)
Archa (1945–1946)
Cíl (1945–1948)
Česká osvěta (1946–1948)
Československá lidová výchova (1931–1932)
Čin (1945–1948)
Dnešek (1946–1948)
Hlasy republiky (1919–1921)
Hlasy z Pobečví (1911)
Knihkupec a nakladatel (1945–1948)
Knihovna (1945–1948)
Knihy a čtenáři (1945–1948)
Kritický měsíčník (1945–1948)
Křesťanská revue (1946–1948)

Kulturní politika (1945–1948)
 Lidová knihovna (1946–1948)
 Lidová kultura (1945–1948)
 Lidové noviny (1942)
 Listy (1946–1948)
 Masarykův lid (1945–1947)
 Moravská orlice (1908)
 My 45
 Na hlubinu (1948)
 Naše doba (1924–1948)
 Nová Mysl (1947–1948)
 Pozor (1918–1923)
 Přehled. Nezávislý deník kraje hranicko-lipenského a novojického (1937)
 Obzory (1945–1948)
 Osvěta (1944)
 Osvobozený našinec (1945–1948)
 Služba osvětě (1946–1948)
 Stráž lidu (1945–1948)
 Studentská revue (1910)
 Svět práce (1945–1948)
 Svobodný zítřek (1945–1948)
 Tvorba (1945–1948)
 Vídeňský deník (1904–1914)
 Volné slovo (1945–1948)
 Vyšehrad (1945–1948)
 Vývoj (1946–1948)
 Wiener Zeitung (1930)

Právní předpisy

- Dekret č. 108/1945 Sb. Dekret presidenta republiky o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondch národní obnovy. In: *Žákony pro lidi.cz* [online]. Praha: AION CS, s. r. o., 2010–2019 [cit. 2019-06-20]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-108>.
- Dekret č. 130/1945 Sb. Dekret presidenta republiky o státní péči osvětové. In: *Žákony pro lidi.cz* [online]. Praha: AION CS, s. r. o., 2010–2019 [cit. 2019-06-20]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-130>.
- JECH, Karel a KAPLAN, Karel, eds. *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945: dokumenty*. 2., opr. a dopl. vyd. Brno: Doplněk, 2002. ISBN 80-7239-115-1.
- KNAPP, Viktor a HROMADA, Jiří, eds. *Národní správa a vracení majetku z národní správy: dekret presidenta republiky ze dne 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů*. 2., změněné a dopl. vyd. knihy „O národní správě“. Praha: Nákladem Právníckého knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1946. Sbírka právních pojednání, sv. 62.
- NOVOTNÝ, František. *Československé knihovnické zákonodárství. Cesta k zákonu o jednotné soustavě knihoven a jeho uskutečňování*. Praha: Orbis, 1962.

Seznam knih do obecních knihoven se zákonem knihovním, prováděcím nařízením a knihovním řádem.
Přidavek: důležité zákony a nařízení o lidové výchově československé. Praha: Svaz osvětový, 1919.

Elektronické zdroje

- BLATNÁ, Alžběta, MENŠÍKOVÁ, Miroslava a MÁTLOVÁ, Simona. PhDr. Zdeněk Rotrekl. In: *Internetová encyklopedie dějin Brna* [online]. Aktualizováno 26. 1. 2019 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=19193.
- BURGETOVÁ, Jarmila. K 90. výročí prvního knihovnického zákona. *Knihovna plus* [online]. 2009, č. 2 [cit. 2019-05-27]. ISSN 1801-5948. Dostupné z: <http://oldknihovna.nkp.cz/knihovnaplus92/burget.htm>.
- ČERMÁKOVÁ, Zdeňka a LUKAVEC, Jan. *Městská knihovna v zrcadle času (1891–2016)* [online]. MKP. 1. vydání. Praha: Městská knihovna v Praze, 2016 [cit. 2019-05-27]. ISBN 978-80-7532-345-3 (html). Dostupné z: http://web2.mlp.cz/koweb/00/04/28/16/43/mestska_knihovna_v_zrcadle_casu.html.
- Dolar, Anton (1875–1953). In: *Slovenska biografija* [online]. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi174746/#slovenski-biografski-leksikon>.
- Dosoudil, Josef, 1885–asi 1955. In: *Bibliografie dějin Českých zemí* [online]. Praha Historický ústav AV ČR [cit. 2019-07-30]. Dostupné z: <https://biblio.hiu.cas.cz/authorities/270062?locale=cs>.
- Důvodová zpráva k návrhu zákona o povinných knihovnách obecních. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha: Parlament České republiky [cit. 2019-05-29]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1233_00.htm.
- Eduard Lederer. In: *Wikipedie* [online]. Aktualizováno 17. 7. 2019 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Eduard_Lederer.
- Emanuel Šlechta (1948–1960). In: *Česká strana národně sociální* [online]. Praha: Česká strana národně sociální [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <http://www.csns.cz/emanuel-slechta-1948-1960-101>.
- Friedrich Jodl. In: *Wien Geschichte Wiki* [online]. Aktualizováno 20. 11. 2018 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Friedrich_Jodl.
- Hrozný, Jindřich, 1885–1952. In: *SCK – Slovník českých knihovníků* [online]. Praha: Národní knihovna České republiky, 2007 [cit. 2019-10-23]. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000000085&local_base=SCK.
- HOLZBACHOVÁ, Ivana. Jaroslav Werstadt. In: *Slovník českých filosofů* [online]. Brno: Masarykova univerzita [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/werst.html>.
- HUDÍK, Marek a LANGMAJER, Jakub. Josef Macek. In: *Bibliotheca economica* [online]. [cit. 2019-06-11]. Dostupné z: <https://www.bibliothecaeconomica.cz/library/author/detail/Macek,%20Josef?id=&view=0>.
- Interpelace poslanců Uhlířové, dr. Uhlíře, dr. Krajiny a Lesáka ministru informací ve věci vydávání tzv. románových novinek z 22. ledna 1947. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha: Parlament České republiky [cit. 2019-06-11]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0379_00.htm.
- Josef Strzygowski. In: *Wikipedia* [online]. Aktualizováno 20. 5. 2019 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Josef_Strzygowski.
- Jungmann, František 1908–1968. In: *Středočeská vědecká knihovna v Kladně* [online]. Kladno: SVK v Kladně [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://svk7.svklk.cz/ar1-kl/cs/detail-kl_us_auth-p0202204-Jungmann-Frantisek-19081968/.

- KALENDOVSKÁ, Jiřina a MENŠÍKOVÁ, Miroslava. František Loubal. In: *Internetová encyklopedie dějin Brna* [online]. Aktualizováno 2. 9. 2019 [cit. 2019-09-21]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=11993.
- KALENDOVSKÁ, Jiřina a MENŠÍKOVÁ, Miroslava. PhDr. Josef Podpěra In: *Internetová encyklopedie dějin Brna* [online]. Aktualizováno 18. 2. 2019 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=297.
- Karl Wilhelm Jerusalem. In: *Jewish Virtual Library* [online]. American-Israeli Cooperative Enterprise [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jerusalem-karl-wilhelm>.
- Klitzner, Julius, 1909–1945. In: *Bibliografie dějin Českých zemí* [online]. Praha: Historický ústav AV ČR [cit. 2019-07-30]. Dostupné z: <https://biblio.hiu.cas.cz/authorities/268670?locale=cs>.
- Kopitar, Jernej. In: *Slovenska biografija* [online]. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi287315/>.
- KRÄMER, Peter. Jellinek, Max Hermann. In: *Neue Deutsche Biographie 10* [online]. 1974, s. 393–394 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd11710132X.html#ndbcontent>.
- Kratochvíl, Bohuslav. In: *Československé dokumentační středisko* [online]. Praha: Československé dokumentační středisko, o. p. s., 1994–2019 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <http://www.csds.cz/cs/g6/716-DS.html>.
- KUBÍČEK, Jaromír. 1918 – průkopníci veřejného knihovnictví: Jaroslav Frey. *Duha: informace o knihách a knihovnách z Moravy* [online]. 2018, roč. 32, č. 2 [cit. 2019-06-12]. ISSN 1804-4255. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/1918-prukopnici-verejneho-knihovnictvi-jaroslav-frey>.
- Lederer, Jiří. In: *Československé dokumentační středisko* [online]. Praha: Československé dokumentační středisko, o. p. s. [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <http://www.csds.cz/cs/g6/804-DS.html>.
- Mansfeld, Bedřich, 1875–1947. In: *Bibliografie dějin Českých zemí* [online]. Praha: Historický ústav AV ČR [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <https://biblio.hiu.cas.cz/authorities/271660>.
- MENŠÍKOVÁ, Miroslava. Ing. František Rompart. In: *Internetová encyklopedie dějin Brna* [online]. Aktualizováno 11. 10. 2016 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=1256.
- MENŠÍKOVÁ, Miroslava a MÁTLOVÁ, Simona. JUDr. Bedřich Binko. In: *Internetová encyklopedie dějin Brna* [online]. Aktualizováno 1. 2. 2019 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=5119.
- Napotnik, Josip (1886–1947). In: *Slovenska biografija* [online]. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi384646/>.
- Nařízení ze dne 5. 11. 1919, jímž se provádí zákon o veřejných knihovnách obecních ze dne 22. července 1919, č. 430 Sb. z. a n. In: *epravo.cz* [online]. [cit. 2019-05-29]. ISSN 1213-189X. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=1508&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>.
- Návrh členů Národního shromáždění Konečného, prof. dra Fr. Krejčího a soudr., aby byla přestěhována studijní knihovna z Olomouce do Brna a aby bylo změněno její jméno v knihovnu „univerzitní“. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha: Parlament České republiky [cit. 2019-09-13]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0578_00.htm.
- OLIVOVÁ, Dana. Klement Bochořák. In: *Internetová encyklopedie dějin Brna* [online]. Ak-

- tualizováno 26. 1. 2019 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=29.
- PAVLINCOVÁ, Helena. František Hrachovský. In: *Slovník českých filosofů* [online]. Brno: Masarykova univerzita [cit. 2019-10-12]. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/hrachv.html>.
- PITTNEROVÁ, Ivana a MARTÍNEK, Jiří. Jaroslav Drtina. In: *Biografický slovník českých zemí* [online]. Praha: Historický ústav AV ČR, aktualizováno 27. 9. 2018 [cit. 2019-06-13]. Dostupné z: http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/DRTINA_Jaroslav_16.8.1908-9.8.1967.
- Rešetar, Milan. In: *Hrvatska enciklopedija* [online]. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019 [cit. 2019-06-21]. ISBN 978-953-268-038-6. Dostupné z: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52561>.
- Rudolf Málek. In: *Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky* [online]. Praha: Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky (SKIP) [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <https://www.skipcr.cz/co-je-skip/knihovnicko-parnas/cena-ceskych-knihovniku/rudolf-malek>.
- Rudolf Wolkan. In: *Wikipedia* [online]. Aktualizováno 15. 8. 2012 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Wolkan?oldid=106824888.
- Řeč poslance Maxe Piláta. Stenoprotokol ze 66. schůze Národního shromáždění dne 22. července 1919. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha: Parlament České republiky [cit. 2019-0-29]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/066schuz/s066005.htm>.
- Řeč poslanců Lukavského a Neumana. Stenoprotokol ze 66. schůze Národního shromáždění dne 22. července 1919. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha: Parlament České republiky [cit. 2019-05-29]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/066schuz/s066006.htm>.
- Seemüller, Joseph. In: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* [online]. Österreichische Akademie der Wissenschaften [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://www.biographien.ac.at/oeb1_12/107.pdf.
- Schiel, Hubert. In: *Deutsche Nationalbibliothek* [online]. Leipzig, Frankfurt am Main: Deutsche Nationalbibliothek [cit. 2019-08-15]. Dostupné z: <http://d-nb.info/gnd/101407602>.
- STELLNER, František. Oliva Felix, prof. Ing. In: *Vysoká škola ekonomická v Praze* [online]. Vysoká škola ekonomická v Praze [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <https://dejiny.vse.cz/cinnost-centra/biografie-a-vzpominky/zivotopisy-a-vzpominky/oliva-felix/>.
- Šprinc, Antonín, 1887–1925. In: *SCK – Slovník českých knihovníků* [online]. Praha: Národní knihovna České republiky, 2007 [cit. 2019-10-23]. Dostupné z: <https://ipk.nkp.cz/oborove-baze-dat/slovník-ceskych-knihovniku>.
- TEICHL, Robert. Arnold, Robert Franz. In: *Neue Deutsche Biographie 1* [online]. 1953, s. 387 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd116351764.html>.
- Tomáščík František. In: *Badatelna.eu* [online]. LemonBone s. r. o., 2013–2019 [cit. 2019-08-12]. Dostupné z: <http://pametoveinstituteonline.cz/fond/22124/>.
- URBÁŠEK, Pavel. Lobbisté a vznik univerzity. *Žurnál Online* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého, 17. 2. 2014 [cit. 2019-08-09]. ISSN 1805-6865. Dostupné z: <http://archiv.zurnal.upol.cz/blog/blog-post/2014/02/17/lobbiste-a-vznik-univerzity-palackeho/>.
- VEČERNÍK, Jiří. Štern Evžen. In: *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, aktualizováno 8. 12. 2018 [cit. 2019-11-08]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Štern_Evžen.

- Volánek, Václav. In: *Databáze českého amatérského divadla* [online]. Praha: NIPOS [cit. 2019-11-12]. Dostupné z: <https://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=osobnost&id=6196>.
- VONDRA, Roman. Brambora, Josef, 1904–1980. In: *Bibliografie dějin Českých zemí* [online]. Praha: Historický ústav AV ČR [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <https://biblio.hiu.cas.cz/authorities/8748>.
- Vratislav Bušek (1897–1978). In: *Masarykova univerzita, Právnická fakulta* [online]. Masarykova univerzita, 2012 [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: <https://science.law.muni.cz/content/cs/vedecko-vyzkumna-cinnost/vav-minulost/prvorepublikova-era/vratislav-busek/>.
- VYTOPIĚL, Jan. Jiří Hájek. In: *Ministerstvo zahraničních věcí České republiky* [online]. Praha: MZV ČR [cit. 2019-06-21]. Dostupné z: https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/ministri_a_ministerstvo_v_historii/jiri_hajek.html.
- Zákon o veřejných knihovnách obecních. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha: Parlament České republiky [cit. 2019-05-29]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1233_00.htm.
- Zasedání Národního shromáždění československého roku 1919. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha: Parlament České republiky [cit. 2019-11-08]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0578_00.htm.

Literatura

a) dobové dokumenty do roku 1951

- Akční program nové Gottwaldovy vlády*. Praha: Ministerstvo informací, 1948.
- BABOR, Jan. Nucený odběr české knihy? *Svobodný zítřek*. 29. 1. 1948, s. 5.
- BAREŠ, Gustav. *Naše cesta k socialismu: referát z I. ústřední konference ideových a výchovných pracovníků KSČ*. Praha: ÚV KSČ, sekretariát Ústředního výboru KSČ, [1948].
- BARTOCHA, Rostislav. Dr. Bohuš Vybíral padesátníkem. *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*. 1937, roč. 50, č. 187–188, s. 292–294.
- BARTOVSKÝ, Vladimír Vojtěch. *Hranice: lázně Těplice: statisticko-topografický a kulturně-historický obraz*. 2. úplně přepr. a dopl. vydání. Hranice: Volné vydavatelské sdružení „Bartovský“, 1924.
- BEČKA, Josef. Slovanská knihovnická politika. *Knihovna*. 1945, č. 1, s. 6.
- BENEŠ, Edvard. Leninismus a vývoj v poválečné Evropě. *Kulturní politika*. 18. 1. 1946, s. 1–2.
- BENEŠ, Edvard. *Přednášky na Univerzitě Karlově: 1913–1948*. 1. vydání. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 1998. Knižnice Společnosti Edvarda Beneše, sv. 13. ISBN 80-86107-02-7.
- BENEŠ, Edvard. *Světová krize: kontinuita práva a nové právo revoluční: projev na právnické fakultě Karlovy university při slavnostní promoci na doktora práv h. c.* Vyd. 1. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1946.
- BENEŠ, Edvard. [Úvodní slovo]. *Knihovna*. 1945, č. 1, s. 1.
- BENEŠ, Karel Josef. Plánujeme kulturu. *Svět práce*. 8. 5. 1946, s. 10.
- BENEŠ, Karel Josef, ed. *Za svobodu do nové Československé republiky: ideový program domácího odbojového hnutí vypracovaný v letech 1939–41*. Praha: Dělnická akademie, 1945. Knižnice Nové svobody.
- BERGER, Oldřich. *Cesta za mírem. Hrst reportáží z Rumunska, Bulharska, Jugoslávie, Polska a Rakouska*. 1. vydání. Praha: Dělnické nakladatelství, 1947.
- BERKOPEC, Oton. Dr. Bohuš Vybíral a Slovinci. *Československo-jihoslovanská revue*. 1936, roč. 6, č. 8–10, s. 148–149.

- BERKOPEC, Oton. Dr. Bohuš Vybíral a slovinské písemnictví. *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*. 1937, roč. 50, č. 187–188, s. 304–306.
- BOULA, Josef. Osvěta do služeb lidové demokracie a socialismu. *Česká osvěta*. 1948, roč. 41, č. 8, s. 449–459.
- BRAMBORA, Josef. Jak nemá vypadat knížka pro lid. *Lidová kultura*. 15. 6. 1946, s. 7.
- Budovatelský program Gottwaldovy vlády: [předneseno předsedou vlády Klementem Gottwaldem v Ústavodárném Národním shromáždění dne 8. července 1946]*. Praha: Orbis, 1946.
- CANKAR, Ivan. *Svaté přijímání a jiné příběhy*. Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství (Ant. Svěcený), [1914]. Lidová knihovna, sv. 73.
- CANKAR, Ivan. *Kurent: starodávná povídka*. Praha: J. Otto, [1911]. Světová knihovna, č. 892.
- CÍSAŘ, Čestmír. *Ideová výchova, její zásady a organisace: referát z I. ústřední konference ideových a výchovných pracovníků KSČ*. Praha: ÚV KSČ, [1948].
- ČERNÝ, Václav. Ještě jednou: Mezi Východem a Západem (K problematice socialistické kultury u nás, 1.). *Kritický měsíčník*. 1945, s. 143.
- ČERNÝ, Václav. Mezi Východem a Západem. *Kritický měsíčník*. 1945, s. 70, 73.
- DOLEŽAL, Jaromír, VYBÍRAL, Bohuš a KERNAU, Rudolf, eds. *Almanach Akademického spolku ve Vídni: 1868–1908*. Vídeň: vl. nákl., 1909.
- DOLEŽAL, Jaromír K. *Dr. J. Karásek. K desátému výročí jeho úmrtí*. Vídeň, 1926.
- DOUCHA, František. Z dějin Studijní knihovny v Olomouci. In: DOUCHA, František a FISCHER, Josef Ludvík, eds. *Pro moderní župní knihovnu v Olomouci: návrh na rozřešení otázky „Studijní knihovny“ v Olomouci*. Olomouc: Nákladem Okresního osvětového sboru v Olomouci, 1923, s. 3–13.
- DRESSLER, Alfred. Akční výbory. *Právník*. 1948, roč. 84, č. 4–6, s. 108–119.
- DRTINA, Jaroslav a ZIKA, Josef. *Knížka pro čtenáře: o knihovnách, knihách a čtení*. Praha: Ústav pro učebné pomůcky průmyslových a odborných škol, 1946. Knihovna Svazu českých knihovníků, sv. 1.
- DRTINA, Jaroslav. Studijní knihovny a jejich úkoly. *Knihovna*. 1948, č. 3, s. 79–82.
- DVOŘÁK, Miloš. Duch svobody. *Akord*. 1948, únor, s. 204.
- DVOŘÁK, Miloš. Ke kořenům kulturní krise. *Akord*. 1946, září, s. 126.
- Dvouletý plán*. Praha [1946]. Osnovy pro školení v zákl. organizacích KSČ, č. 3.
- FELDSTEIN, Valtr. Co s nimi? *Lidová kultura*. 20. 8. 1947, s. 1.
- FELDSTEIN, Valtr. Kniha patří lidu. *Lidová kultura*. 22. 9. 1945, s. 1.
- FELDSTEIN, Valtr. Knihy půjdou za čtenářem. *Lidová kultura*. 18. 2. 1948, s. 3.
- FISCHER, Josef Ludvík. Návrh na reorganizaci Studijní knihovny v Olomouci. In: DOUCHA, František a FISCHER, Josef Ludvík. *Pro moderní župní knihovnu v Olomouci: návrh na rozřešení otázky „Studijní knihovny“ v Olomouci*. Olomouc: Nákladem Okresního osvětového sboru v Olomouci, 1923, s. 13–24.
- FISCHER, Josef Ludvík. Studijní knihovně v Olomouci k vánocům. *Pozor*. 1923, roč. 30, č. 300, s. 6.
- FISCHER, Josef Ludvík. *Únor 1948: Slovo k vychovatelům*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1948. Přednášky a diskuse, sv. 22.
- FISCHER, Richard. *Olomoucký památník 1848–1918*. Olomouc: nákl. vlastním, 1938.
- FREY, Jaroslav. Zápas o českého čtenáře. *Knihy a čtenáři*. 1945, č. 1, s. 1.
- GALLAS, Jan. O Češích na hranickém gymnasiu ke konci století. In: *25 let českého státního reál. gymnasia v Hranicích 1912–1937. 51 let prvního gymnasia v Hranicích 1871–1922* [Památník]. Hranice: Spolek přátel střední školy, 1937, s. 110–112.

- GAWRECKI, Drahošlav. *O výstavbu lidového knihovnictví*. Ostrava: Zemská osvětová rada, 1946.
- Osvěta lidu, sv. 1.
- GRÁF, Otto. Ministra informací řeč ke studentům. *Svět práce*. 11. 12. 1947, s. 3.
- HEIDENREICH, Julius. Živé slovo Boh. Vybírala. *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*. 1937, roč. 50, č. 187–188, s. 299–303.
- HOSTÁŇ, J. Jak budeme plánovat vydávání knih. *Tvorba*. 16. 1. 1946, s. 45.
- HROMÁDKA, Lukl Josef. Klid v bouři. *Křesťanská revue*. 1948, leden, s. 14.
- HROMÁDKA, Lukl Josef. Po únorové krizi. *Křesťanská revue*. 1948, březen, s. 72.
- CHALUPECKÝ, Jindřich. Konec moderní doby. *Listy. Měsíčník pro umění a filosofii*. 1946, č. 1, s. 21–23.
- In memoriam dr. Rudolfa Teltšíka. *Sociální revue*. 1945, roč. 20, č. 1–2, s. 40–41.
- JACOBI, Walter. *Golem: metla Čechů: rozklad českého nacionalismu*. Praha: Orbis, 1942. s. 98.
- Jahresbericht des k.k. Real-Gymnasiums zu Mähr. Weißkirchen für das Schuljahr...* Mähr. Weißkirchen, 1907–1908.
- KARÁSEK, Josef, ed. *Sborník Čechů dolnorakouských. [R.] 1895*. Vídeň: Národopisný odbor dolnorakouský, 1895.
- KARÁSEK, Josef. Vatroslav Jagić. *Moravská orlice*. 1908, roč. 46, č. 152, s. 1–2, 5, 7.
- KOLMAN, Arnošt. Současný hlavní úkol osvětové práce. *Česká osvěta*. 1947, č. 3, s. 97–98.
- KOMŮRKA, František. *Co řekli naši velikáni o Židech: Neruda, Březina, Bezruč, Čech, Havlíček, Jirásek, Mrštík, Šmilovský, Tomek, Palacký, Sokol-Tůma, Pravda, Šimáček, Štítný, Dyk, Arbes, Holeček, Světlá, Čapek-Chod*. 3. vydání. Olomouc: Hanácká knihtiskárna, 1942.
- KONEČNÝ, Petr. Dvouletý plán ve státní péči osvětové. *Česká osvěta*. 1946, roč. 39, č. 8, s. 339–342.
- KOPECKÝ, Jan, ed. *Účtování a výhledy: Sborník prvního sjezdu českých spisovatelů Praha, 1948*. 1. vydání. Praha: Syndikát českých spisovatelů, 1948.
- KRAMOLIŠ, Čeněk. Dr. Bohuš Vybíral padesátníkem. *Přehled. Nezávislý deník kraje hranicko-lipenského a novojičského*. 1937, č. 2, s. 1.
- KRATOCHVÍL, Bohuslav. Státní osvětová péče v lidové demokracii. *Knihovna*. 1945, č. 3, s. 81.
- KRATOCHVÍL, Bohuslav. Znárodněním ke zvýšení národní kultury. *Cíl*. 21. 12. 1945, s. 2.
- KUČERA, Václav. *Český živel v Dolních Rakousích*. Praha [s. n., 1890?].
- KUDELA, Josef. Brněnský sjezd. *Studentská revue*. 1910, roč. 3, č. 9, s. 258–259.
- LAICHTER, František. Jsou knihy drahé? *Naše doba*. 1947, duben, s. 336.
- LIFKA, Bohumír. Zámecké knihovny. *Vyšehrad. List pro křesťanskou kulturu*. 1945, č. 4, s. 6–8.
- LIPOVSKÝ, Jaroslav. Výchova dospělých. *Kulturní politika*. 28. 5 1948, s. 5.
- MACEK, Josef. Většina a menšina v demokracii. *Naše doba*. 1947, č. 3, s. 97–99.
- MACHAR, Josef Svatopluk. *Vídeň*. 2. vydání. Praha: Nákladem Gustava Dubského, 1922.
- MACHÁT, Antonín. *Naši ve Vídni*. Praha: Práce, 1946.
- MÁLEK, Rudolf. Kultura a lid. *Knihy a čtenáři*. 1948, č. 3, s. 35.
- MALÝ, Vladimír. *Dnešní poslání státní osvětové péče*. Brno: Zemská osvětová rada, 1946.
- MEDEK, Zdeněk. Nechceme propagandu! *Svět práce*. 11. 2. 1948, s. 1.
- MELICHAR, František a JAHN, Jiljí, eds. *Šedesát let Školského spolku „Komenský“ ve Vídni: příspěvek k dějinám českého školství ve Vídni*. Vídeň: Komenský, 1932.
- MIKOTA, Václav. Kulturní dvouletka a knižní trh III. *Cíl*. 4. 10. 1946, s. 615.
- MIKOTA, Václav. Kulturní dvouletka a knižní trh IV. *Cíl*. 11. 10. 1946, s. 638.
- MIKOTA, Václav. *Kulturní dvouletka a knižní trh*. Praha: Sdružení českých knihkupců a nakladatelů, 1946.

- Můj poměr ke KSČ: projevy z řad pracující inteligence*. Praha: Komunistická strana Československa, 1946.
- MÜLLER, Bohumil. *Dnešek*. 19. 12. 1946, s. 625–626.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Komunisté, dědici velikých tradic českého národa*. 3., v nákladu Čs. spisovatel vyd. 3. Praha: Československý spisovatel, 1950. Knihovnička Varu, sv. 8.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *O školské a kulturní politice v dnešní situaci*. Praha: Školská komise při kulturně-propagačním oddělení sekretariátu ÚV KSČ, [1946].
- PEROUTKA, Ferdinand. *Deníky, dopisy, vzpomínky*. Praha: Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-063-1.
- PILAŘ, Jan. Nejen salám, ale i knihu je třeba zlevnit. *Tvorba*. 15. 1. 1947, s. 48.
- PLAVEC, Josef, ed. *Vzpomínky na Víta Nejedlého*. 1. vydání. Praha: Urbánek, 1948.
- PILNÁČEK, Josef. Z dějin vídeňské československé menšiny až do roku 1860. In: HEYER, Jan, MELICHAR, František a JAHN, Jiljí, eds. *Šedesát let Školského spolku „Komenský“ ve Vídni: příspěvek k dějinám českého školství ve Vídni*. Vídeň: Komenský, 1932.
- POCH, Josef. *K vývoji knihovnického školství u nás*. Praha: Státní nakladatelství, 1948.
- POLÁK, Karel. Methody boje proti braku. *Česká osvěta*. 1947, č. 4, s. 148–149.
- President dr. Edvard Beneš o hlavních problémech masarykovských. *Masarykův lid*. 14. 9. 1945, s. 1.
- Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc: [Městská rada hl. města], 1921.
- PŘÍVAL, Vojtěch, ed. *Kraj, jímž táhla válka: děje, události a dokumenty z let 1939–1945*. 1. vydání. Olomouc: Jiří Vyjádák, 1945.
- RAMBOUSEK, Antonín. *Masarykův lidovýchovný ústav: Jeho vznik a vývoj (1906–1926)*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1926.
- REGAL, Max. *Život a dílo Karla Klostermanna*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1926.
- Sjezd pokrokové mládeže v Hradci Králové. *Studentská revue*. 1910, roč. 3, č. 1, s. 3–5.
- SMĚJA, Fran. *Osvěta ve dvouletém plánu obnovy a výstavby*. Ostrava: Zemská osvětová rada, 1947. Osvěta lidu, sv. 3.
- SMETANA, Robert a UHROVÁ-VÁVROVÁ, Olga, eds. *Otevření Palackého university v Olomouci 21. února 1947*. 1. vydání. Olomouc: Velehrad, nakladatelství dobré knihy, 1947. Průvodce dějinami Olomouce, sv. 3.
- SOUKUP, František Alois. *Česká menšina v Rakousku: Přehled vývoje české menšiny na území dnešní republiky rakouské, zvláště ve Vídni*. Praha: Národní Rada Československá, 1928.
- STRÁNSKÝ, Jaroslav. Osvětou k lidové demokracii. *Česká osvěta*. 1947, roč. 40, č. 8, s. 385–388.
- SUCZEK, Jindřich. České studentstvo ve Vídni. *Studentská revue*. 1910, roč. 3, s. 8; 132–133.
- ŠNOBR, Jan. Lidové knihovnictví v státní osvětové péči. *Knihovna*. 1945, č. 1, s. 9–13.
- ŠOUREK, Karel. Do roku 1948. *Cíl*. 16. 1. 1948, s. 5.
- ŠOUREK, Karel. O kulturní dědictví z pěti stovek zámků. *Čin*. 5. 12. 1947, s. 739–740.
- TEIGOVÁ, Jana. Vylučujeme literární brak. *Knihy a čtenáři*. 1945, č. 2, s. 30.
- TELTŠÍK, Rudolf. Ruch v českém studentstvu německého gymnasia hranického. In: *25 let českého státního reál. gymnasia v Hranicích 1912–1937. 51 let prvního gymnasia v Hranicích 1871–1922*. Hranice na Moravě 1937, s. 125–126.
- THON, Jan. *Lidové knihovnictví jako součást národní tradice*. Praha: Kruh zaměstnanců Ústřední knihovny hlavního města Prahy, 1946.
- TOBOLKA, Zdeněk Václav. Národní knihovna. *Naše doba*. 1924, roč. 31, č. 5, s. 282–286.
- TRNKA, Tomáš. Masarykovy názory na lidovou výchovu. *Česká osvěta*. 1946, roč. 39, č. 1–2, s. 20–28.
- URBAN, Josef. *Čechové v Dolních Rakousích zvláště ve Vídni a za hranicemi: Soustavná zpráva*

- a adresy všech slovanských spolků dolnorakouských a českoslovanských spolků zahraničních.* Vídeň: Josef Urban, 1892.
- VÁCLAVEK, Bedřich. Dr. Bohuš Vybíral – knihovník. *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*. 1937, roč. 50, č. 187–188, s. 295–298.
- VULGUS, Jan. O regulaci knižního trhu. *Masarykův lid*. 13. 11. 1946, s. 519.
- VYBÍRAL, Bohuš. Dvacet let českého umění výtvarného. In: KRÁL, Josef a KRÁTKÝ, Miloš, eds. *Monografie hlavního města Olomouce*. Olomouc: Magistrála, reklamní a propagační podniky, 1938 [nestr.].
- VYBÍRAL, Bohuš. Olomoucká studijní knihovna. *Hlasy republiky*. 1919, roč. 37, č. 56, s. 1–2.
- VYBÍRAL, Bohuš. *Slovinští profesori na bývalém německém gymnasiu v Hranicích*. Hranice: [Výbor pro oslavu 25. výročí...], 1937.
- VYBÍRAL, Bohuš. Vojtěch Bartovský a čeština na Hranickém gymnasiu. *Hlasy z Pobečví*. 1910, roč. 13, č. 14, s. 1.
- ZIERIS, Karel František. *Nové základy českého periodického tisku*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1947. Přednášky a diskuse, sv. 7.
- Žpráva soukromé měšťanské školy chlapecké a dívčí a pokračovací školy průmyslové v Hranicích*. Hranice: [Soukromá měšťanská škola chlapecká a dívčí], 1898–1899.
- ŽIVNÝ, L. J. K novelisaci zákona o veřejných knihovnách I. *Česká osvěta*. 1946, č. 1–2, s. 57–62.
- ŽIVNÝ, L. J. K novelisaci zákona o veřejných knihovnách II. *Česká osvěta*. 1946, č. 3–4, s. 141–149.

b) slovníky a lexikony

- ADAM, Jan et al. *Osobnosti – Česko: Ottův slovník*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7360-796-8.
- DOKOUPIL, Lumír a MYŠKA, Milan, eds. *Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Sešit 7*. 1. vydání. Ostrava: Ostravská univerzita, 1996. ISBN 80-7042-461-3.
- FORST, Vladimír et al., eds. *Lexikon české literatury. Díl 2., svazek II., dodatky A–G*. Praha: Academia, 1993. ISBN 80-200-0345-2.
- FORST, Vladimír et al., eds. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 1, A–G*. 1. vydání. Praha: Academia, 1985. ISBN 80-200-0797-0.
- FORST, Vladimír et al., eds. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 2, H–L. Sv. II, K–L*. 1. vydání. Praha: Academia, 1993. ISBN 80-200-0345-2.
- HANUŠ, Jiří. *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. ISBN 80-7325-029-2.
- HOMOLOVÁ, Květa, OTRUBA, Mojmír a PEŠATA, Zdeněk, eds. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století: slovníková příručka*. 3. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1982.
- KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956*. 1. vydání. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-7277-316-X.
- MENCLOVÁ, Věra et al. *Slovník českých spisovatelů. 2., přeprac. a dopl. vydání*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-179-5.
- MERHAUT, Luboš et al. *Lexikon české literatury. Díl 4., svazek I*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1670-6.
- MERHAUT, Luboš et al. *Lexikon české literatury. Díl 4., svazek II*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1671-3.
- MERHAUT, Luboš et al., eds. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4, S–Ž, dodatky k LČL 1–3, A–Ř. Svazek I, S–T*. 1. vydání. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1572-3.
- NÜNNING, Ansgar, TRÁVNÍČEK, Jiří a HOLÝ, Jiří, eds. *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce – osobnosti – základní pojmy*. 1. vydání. Brno: Host, 2006. ISBN 80-7294-170-4.

- OPELÍK, Jiří et al. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 3, M–Ř. Svazek I, M–O*. 1. vydání. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0708-3.
- OPELÍK, Jiří et al. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 3, M–Ř. Svazek II, P–Ř*. 1. vydání. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0708-3.
- Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Band 6, 28. Lfg.* Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1974.
- Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Band 3, 11 Lfg.* Graz: Hermann Böhlau Nachfolger, 1961.
- Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných znalostí. XXIII. díl, Schlossar–Starowolski*. 1. vydání. Praha: Vydavatel a nakladatel J. Otto, 1905.
- Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných znalostí. XXV. díl, T–Tzschirner*. 1. vydání. Praha: Vydavatel a nakladatel J. Otto, 1906.
- Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. XI. díl, Hédypathie–Hyždě*. Praha: J. Otto, 1897.
- Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. XV. díl, Krajčij–Ligustrum*. Praha: Otto, 1900.
- Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. XXI. díl, R (Ř)–Rozkoš*. 1. vydání. Praha: Otto, 1904.
- SLAVÍČEK, Lubomír et al., eds. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků, teoretiků a publicistů v českých zemích a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů (asi 1800–2008). 1. svazek, A–M*. 1. vydání. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2094-9.
- SLAVÍČEK, Lubomír et al., eds. *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků, teoretiků a publicistů v českých zemích a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů (asi 1800–2008). 2. svazek, N–Ž*. 1. vydání. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2094-9.
- TOMAN, Prokop, ed. *Nový slovník československých výtvarných umělců*. 4. nezm. vydání. Ostrava: Výtvarné centrum Chagall, 1993. ISBN 80-900648-4-1.
- TOMAN, Prokop a TOMAN, Prokop, eds. *Nový slovník československých výtvarných umělců. II., L–Ž*. 3., značně rozš. vydání. Praha: Tvar, 1950.
- TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 1. A–J*. Praha: Paseka, 1999. ISBN 80-7185-245-7.
- TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 2. K–P*. Praha: Paseka, 1999. ISBN 80-7185-246-5.
- TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. Díl 3. Q–Ž*. Praha: Paseka, 1999. ISBN 80-7185-247-3.

c) monografie

- BARTLOVÁ, Milena et al. *Co bylo Československo? Kulturní konstrukce státní identity*. 1. vydání. Praha: UMPRUM, 2017. ISBN 978-80-87989-23-4.
- BAUER, Michal. *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. 1. vydání. Jinočany: H & H, 2003. ISBN 80-7319-028-1.
- BEDNÁŘ, Václav, GOLDA, Milan a SVOBODOVÁ, Hana. *Osudové osmičky 20. století v Hranicích*. 1. vydání. Hranice: Město Hranice, 2008. ISBN 978-80-254-5792-4.
- BEDNÁŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. 1. vydání. Praha: Grada, 2011. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3028-8.
- BLÁHA, Josef et al. *Olomoucké hřbitovy a kolumbária*. Olomouc: Memoria, 2001. ISBN 80-85807-16-5.

- BOUČEK, Jaroslav. *Jan Slavík: příběh zakázaného historika*. 1. vydání. Jinočany: H&H, 2002. ISBN 80-7319-006-0.
- BRDEK, Zdeněk. *Obhájce moderního umění: Jindřich Chalupecký v kontextu 30. a 40. let 20. století*. 1. vydání. Praha: Akropolis, 2017. Skrytá moderna. ISBN 978-80-7470-147-4.
- BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945–1948*. 1. vydání. Praha: Argo, 2015. Historické myšlení, sv. 68. ISBN 978-80-257-1399-0.
- BRUMMER, Alexandr a KONEČNÝ, Michal. *Brno nacistické: průvodce městem*. 1. vydání. Brno: Host, 2013. ISBN 978-80-7294-956-4.
- BUREŠOVÁ, Jana, ed. *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. 1. vydání. Olomouc: Statutární město Olomouc, 2009. 533 s. ISBN 978-80-244-2370-8.
- CACH, Josef. *František Drtina: filozof, pedagog a reformátor školství, představitel kultury a státník*. 1. vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta humanitních studií, 2003. ISBN 80-7194-538-2.
- CEJPEK, Jiří, HLAVÁČEK, Ivan a KNEIDL, Pravoslav. *Dějiny knihoven a knihovnictví v českých zemích a vybrané kapitoly z obecných dějin*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-163-3.
- ČEČRDLOVÁ, Jaroslava. *Petr Ženkl: jeden z tvůrců československé demokracie*. 1. vydání. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2010. Acta Universitatis Purkynianae Facultatis Philosophicae. Studia historica, sv. 8. ISBN 978-80-7414-332-8.
- ČELOVSKÝ, Bořivoj, ed. *Ota Hora: 1909–1997*. 1. vydání. Šenov u Ostravy: Tilia, 1998. ISBN 80-86101-10-X.
- ČERMÁKOVÁ, Zdenka, ed. *Městská knihovna v Praze 1891–1991: sborník ke 100. výročí založení Měst. knih. v Praze*. Praha: Městská knihovna, 1991. ISBN 80-85041-08-1.
- ČERNÁ, Vladimíra. *Přijetí a realizace župního zákona z roku 1920* [bakalářská práce]. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2006. Dostupné z: <https://theses.cz/id/y8tu4p/>.
- ČERNÝ, Marcel. *Osobnost Josefa Karáska (1868–1916) v souvislostech české slavistiky a české literární Vědy. (Příspěvek k vídeňské účasti v mezislovanských kulturních vztazích od založení Jagiцова semináře do vzniku ČSR)* [rigorózní práce]. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav slavistických a východoevropských studií, 2007.
- ČERNÝ, Václav. *Paměti 2. Křik Koruny české. 1938–1945*. 3. vydání. Brno: Atlantis, 1992. ISBN 80-7108-059-4.
- ČERVINKA, František. *Česká kultura a okupace*. Praha: Sumbalon, 2018. ISBN 978-80-906617-6-9.
- DEJMEK, Jindřich. *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. Studie z dějin československé zahraniční politiky v letech 1936–1938*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-593-0.
- DOROVSKÝ, Ivan. *Konstantin Jireček: život a dílo*. 1. vydání. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1983. Spisy Univerzity J. E. Purkyně v Brně. Filozofická fakulta, č. 241.
- DRÁBEK, Jan. *Dva životy Vladimíra Krajiny*. 1. vydání. Praha: Toužimský & Moravec, 2016. Pohled do historie, sv. 3. ISBN 978-80-7264-171-0.
- DRÁPALA, Milan. *Na ztracené vartě Západu: antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945–1948*. 1. vydání. Praha: Prostor, 2000. Obzor, sv. 31. ISBN 80-7260-046-X.
- DUDEK, Josef. *Učitel na frontě: deník legionáře Josefa Dudka*. 1. vydání. Praha: Československá obec legionářská, 2019. Edice pamětí Československé obce legionářské, sv. 9. ISBN 978-80-87919-44-6.
- DÜRICH, Jiří. *Vítěz, který prohrál: poslanec Josef Dürich*. [Česko]: J. Dürich, 2009. ISBN 978-80-254-6088-7.
- DVOŘÁK, Marek. *Walter Jacobi (1909–1947), velitel vedoucí úřadovny SD v Praze a jeho poválečné*

- osudy* [bakalářská práce]. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2015. Dostupné z: <https://theses.cz/id/8it54d/>.
- FASORA, Lukáš a HANUŠ, Jiří. *Masarykova univerzita v Brně: příběh vzdělání a vědy ve střední Evropě: [1919–2009]*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-4850-8.
- FIALA, Jindřich. *Kuneš Sonntag: Životní příběh z dvacátého století*. Praha: Nakladatelství P3K, 2013. ISBN 978-80-87343-15-9.
- FISCHER, Josef Ludvík a OPELÍK, Jiří, eds. *Listy o druhých a o sobě*. 1. vydání. Praha: Torst, 2005. ISBN 80-7215-252-1.
- Florian Žapletal – život a dílo: sborník příspěvků z konference Muzea Komenského v Přerově, p. o. 18.–19. října 2005. Přerov: Muzeum Komenského, 2006. ISBN 80-239-8282-6.
- GADAMER, Hans-Georg, ed. *Problém dějinného vědomí*. 1. vydání. Praha: Filosofie, 1994. Parva philosophica, sv. 6. ISBN 80-7007-062-5.
- GLONEK, Jiří a NOVOTNÝ, Lubomír. *Mauric Remeš: (1867–1959): olomoucký lékař a vědec*. 1. vydání. Olomouc: J. Glonek, 2010. ISBN 978-80-254-9096-9.
- HÁJEK, Martin. *Olomoučtí Němci 1918–1938* [dizertační práce]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2018. Dostupné z: <https://theses.cz/id/b6em8e/>.
- HAPPEL, Hans-Gerd. *Das wissenschaftliche Bibliothekswesen im Nationalsozialismus. Unter besonderer Berücksichtigung der Universitätsbibliotheken*. München: Saur, 1989. ISBN 3-598-22170-3.
- HLADKÝ, Ladislav et al. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy. Relations between Czechs and the nations and countries of Southeastern Europe*. 1. vydání. Praha: Historický ústav AV ČR, 2010. Práce Historického ústavu AV ČR, řada A, Monographia, sv. 32. ISBN 978-80-7286-171-2.
- HOMEROVÁ, Libuše. *Třeboňský archivář Antonín Markus a historik umění Zdeněk Wirth – rozbor a výběrová edice vzájemné korespondence* [diplomová práce]. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, 2013. Dostupné z: <https://theses.cz/id/qxax38/>.
- HORÁK, Pavel. *Bohumil Laušman: politický životopis: riskantní hry sociálnědemokratického lídra*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 2012. ISBN 978-80-204-2619-2.
- HORSKÝ, Jan. *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním: úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*. 1. vydání. Praha: Argo, 2009. Historické myšlení, sv. 46. ISBN 978-80-257-0124-9.
- HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: Lidové noviny, 1999. Knižnice Dějin a současnosti, sv. 9. ISBN 80-7106-298-7.
- HUDSKÝ, Jaroslav, KAPAVÍK, Radim a VRBA, Jiří. *Zeměbranci z Hané 1914–1918: dějiny olomouckého c. k. zeměbraneckého pěšího pluku č. 13 za Velké války*. 1. vydání. Zdounky: Signum belli 1914, 2018. Danse Macabre 14–18. ISBN 978-80-270-4481-8.
- HÝSEK, Miloslav. *Paměti*. 1. vydání. Brno: Blok, 1970.
- JANÁČEK, Pavel. *Literární brak: operace vyloučení, operace nahrazení, 1938–1951*. 1. vydání. Brno: Host, 2004. Teoretická knihovna, sv. 11. ISBN 80-7294-129-1.
- JANOUSEK, Pavel et al. *Přehledné dějiny české literatury 1945–1989*. 1. vydání. Praha: Academia, 2012. Literární řada. ISBN 978-80-200-2057-4.
- JIRÁNOVÁ, Olga a KUBÍČEK, Jaromír, eds. *Státní vědecká knihovna v Brně: jubilejní sborník (1808–1883–1958–1983)*. 1. vydání. Brno: Blok, 1983.
- JÍROVÝ, Zdeněk. *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*. 1. vydání. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2005. ISBN 80-7068-198-5.
- KLADIVA, Jaroslav. *Kultura a politika (1945–1948)*. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1968.

- KLEE, Ernst. *Das Kulturlexikon zum Dritten Reich: wer war was vor und nach 1945*. Frankfurt am Main: S. Fischer, 2007. ISBN 978-3-10-039326-5.
- KNAPÍK, Jiří et al. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*. 1. vydání. Praha: Academia, 2011. Šťastné zítřky, sv. 5. ISBN 978-80-200-2019-2.
- KOLÁŘOVÁ, Kateřina. *Kapitoly z dějin Československo-jihoslovanské ligy* [magisterská práce]. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2014. Dostupné z: <https://theses.cz/id/1iumxj/>.
- KONČELÍK, Jakub, VEČEŘA, Pavel a ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. 1. vydání. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-698-8.
- KOPECKÝ, René. *Bedřich Hrozný: život a dílo*. Brandýs nad Labem: Dar Ibn Rushd, 2011. ISBN 978-80-86149-74-5.
- KOSATÍK, Pavel. *Ferdinand Peroutka: pozdější život (1938–1978)*. 2. vydání. Praha: Mladá fronta, 2011. ISBN 978-80-204-2075-6.
- KOSTLÁN, Antonín, ed. *Těchnokracie v českých zemích: (1900–1950)*. Praha: Archiv AV ČR, 1999. Práce z dějin AV ČR. Sv. 6. Studie z dějin techniky, sv. 3. ISBN 80-902464-5-1.
- KOSTOLÁN, Antonín. 2. *sjezd československých historiků (5.–11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepiscectví v letech 1935–1948*. Praha: Archiv AV ČR, 1993. Práce z dějin Akad. věd ČR.
- KOŠNAROVÁ, Veronika. *Žtracen v dějinách: spisovatel Jan M. Kolár*. 1. vydání. Praha: Academia, 2013. Literární řada. ISBN 978-80-200-2228-8.
- KOUTEK, Ondřej. *Prokop Drtina: osud československého demokrata*. 1. vydání. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2011. ISBN 978-80-7429-069-5.
- KŘEŠŤAN, Jiří. *Zdeněk Nejedlý: politik a vědec v osamění*. 1. vydání. Praha: Paseka, 2012. ISBN 978-80-7432-253-2.
- KUBÍČEK, Jaromír. *Dějiny veřejných lidových knihoven v českých zemích*. 1. vydání. Brno: Moravská zemská knihovna, 2019. ISBN 978-80-7051-250-0.
- KUBÍČEK, Jaromír et al. *Moravská zemská knihovna v Brně 1808–2008: knihovní sbírky*. Brno: Moravská zemská knihovna v Brně, 2008. ISBN 978-80-7051-177-0.
- KUBÍČEK, Tomáš. *Moravská zemská knihovna: její historie, současnost, vize*. Brno: Moravská zemská knihovna v Brně, 2016. ISBN 978-80-7051-212-8.
- KUDĚLKA, Milan et al. *Česká slavistika od počátku 60. let 19. století do roku 1918*. 1. vydání. Praha: Historický ústav AV ČR, 1997. Práce Historického ústavu AV ČR, řada A. ISBN 80-85268-69-8.
- KUPKA, František a CHALUPA, Pavel, ed. *L'Assiette au Beurre par François Kupka: catalogue. Politické karikatury Františka Kupky pro pařížský satirický časopis L'Assiette au Beurre z let 1901–1907*. 1. vydání. Pustina: Chamaré, 1998. Orbis pictus, sv. 1. ISBN 80-902472-0-2.
- KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu: 1945–1956*. 1. vydání. Praha: Torst, 1998. ISBN 80-7215-055-3.
- KUTNAR, František, ed. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 2., přeprac. a dopl. vydání. Praha: Lidové noviny, 1997. Česká historie, sv. 3. ISBN 80-7106-252-9.
- LACH, Jiří. *Josef Šusta a Dějiny lidstva*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. Verbum, sv. 2. ISBN 80-244-0210-6.
- LAKOSIL, Jaromír. *Sochař Julius Pelikán*. 1. vydání. Brno: Krajské nakladatelství, 1962.
- LOBKOWICZ, František. *Encyklopedie řádů a vyznamenání*. 2. vydání. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-71-0.
- LODR, Alois. *Josef Hlávka: český architekt, stavitel a mecenáš*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1988. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti, sv. 88.

- MALÍŘ, Jiří et al. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*. Brno: Doplněk, 2005. ISBN 80-7239-180-1.
- MALÝ, Ivan et al., eds. *Společnost a kultura v Českých zemích 1939–1949*. 1. vydání. Praha: Národní muzeum, 2013. ISBN 978-80-7036-391-1.
- MAŘÁK, Julius a BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ, Naděžda, ed. *Julius Mařák a jeho žáci: Jízdnárna Pražského hradu 19. říjen 1999 – 30. leden 2000*. Praha: Národní galerie, 1999. ISBN 80-7035-206-X.
- MOHN, Volker. *Nacistická kulturní politika v Protektorátu: koncepce, praxe a reakce české strany*. V českém jazyce 1. vydání. Praha: Prostor, 2018. Obzor, sv. 98. ISBN 978-80-7260-372-5.
- MORAVEC, Dušan. *Ivan Cankar*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1978. Znameniti Slovenci.
- MOULIS, Vladislav. *Podivné spojení: k československo-sovětským politickým a hospodářským vztahům mezi dubnem 1945 a únorem 1948*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-245-1.
- MRÁZ, Jakub. *Politická a spolková činnost Adolfa Kubise* [nepublikovaná magisterská práce]. Olomouc, 2015.
- MRŇKA, Jaromír. *Svéhlavá periferie: každodennost diktatury KSČ na příkladu Šumperska a Zábřežska v letech 1945–1960*. 1. vydání. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015. ISBN 978-80-87912-34-8.
- MUCHA, Jiří. *Alfons Mucha*. 3. vydání (reedice 2. opr. a dopl. vydání). Praha: Mladá fronta, 1994. ISBN 80-204-0428-7.
- MŽYKOVÁ, Marie. *Vojtěch Hynais*. 1. vydání. Praha: Odeon, 1990. Malá galerie, sv. 43. ISBN 80-207-0007-2.
- NEBESKÝ, Jiří J. K. *Hranice*. 1. vydání. Praha: Paseka, 2007. Zmizelá Morava. ISBN 978-80-7185-879-9.
- NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk: Československo 1948–1956*. 1. vydání Brno: Host, 2018. ISBN 978-80-7577-185-8.
- NEKOLA, Martin. *Petr Ženkl: politik a člověk*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 2014. ISBN 978-80-204-3377-0.
- NETOPIIL, Pavel. *Kapitoly o díle a životě téměř zapomenutého sochaře Vojtěcha Eduarda Šaffa* [diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Seminář dějin umění, 1997.
- PAVLÁT, David. *Novinář a politik Hubert Ripka: člověk, který nemlčel*. 1. vydání. Praha: Academia, 2018. Historie. ISBN 978-80-200-2901-0.
- PÁVOVÁ, Jana. *Demagog ve službách strany: portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. Tváře moci. ISBN 978-80-87211-09-0.
- PERNES, Jiří. *Hubert Ripka: tragédie demokrata: život bojovníka za Československou republiku*. 1. vydání. Brno: B/P, 2018. ISBN 978-80-7485-170-4.
- PIRJEVEC, Jože. *Jugoslávie 1918–1992: vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie*. 1. vydání. Praha: Argo, 2000. Dějiny Evropy, sv. 1. ISBN 80-7203-277-1.
- POKORNÝ, Jiří. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0508-2.
- POLÁČEK, Jan. *Malostranský ďábel: život a smrt mága dr. Smíchovského*. 1. vydání. Praha: Plus, 2016. Objevené portréty. ISBN 978-80-259-0539-5.
- RICOEUR, Paul. *Úkol hermeneutiky: eseje o hermeneutice*. 1. vydání. Praha: Filosofie, 2004. Parva philosophica, sv. 14. ISBN 80-7007-185-0.
- RŮŽIČKA, Jiří. Diskurs. In: STORCHOVÁ, Lucie et al. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium, 2014, s. 75–86. ISBN 978-80-87271-87-2.
- SKOUPÝ, Arnošt. *K studentským létům Dr. Bohuše Vybírala ve Vídni*. Olomouc, 1968.

- SOBOTKOVÁ, Marie et al. *Polonistika v Olomouci dříve a dnes. / Polonistyka w Ołomuńcu dawniej i dziś*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2014. ISBN 978-80-244-4081-1.
- SOMMER, Vítězslav et al. *Řídit socialismus jako firmu: technokratické vládnutí v Československu, 1956–1989*. 1. vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2019. Po válce. ISBN 978-80-7285-225-3.
- SOUKUP, Jaroslav, ed. *Cestou Května: dokumenty k počátkům naší národní a demokratické revoluce: Duben 1945–květen 1946*. Praha: Svoboda, 1975.
- SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha: Anti-komplex, 2011. ISBN 978-80-904421-3-9.
- STANĚK, Jiří. *Antologie textů s kulturně politickou problematikou k období 1945–1948. Díl 1, (1945–1946)*. 1. vydání. Plzeň: Západočeská univerzita, 1997. ISBN 80-7082-318-6.
- STANĚK, Jiří. *Antologie textů s kulturně politickou tématikou k období 1945–1948. Díl 2*. 1. vydání. Plzeň: Západočeská univerzita, 1997. ISBN 80-7082-355-0.
- STROUHALOVÁ, Marcela. *Knihy znovu nalezené: konfiskované knihy po druhé světové válce ve správě NK ČR*. Praha: NK ČR, 2016. ISBN 978-80-7050-665-3.
- SÝKORA, Petr. *Básník proti Hradu – neposlušný občan Josef Svatoopluk Machar*. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-396-1.
- ŠÁMAL, Martin. *Emil Holub: Cestovatel – etnograf – spisovatel*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2013. ISBN 978-80-7429-243-9.
- ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století: (s edicí seznamů zakázaných knih)*. 1. vydání. Praha: Academia, 2009. Šťastné zítřky, sv. 2. ISBN 978-80-200-1709-3.
- ŠIMEČEK, Zdeněk a TRÁVNÍČEK, Jiří. *Knihy kupovati: dějiny knižního trhu v českých zemích*. 1. vydání. Praha: Academia, 2014. Historie. ISBN 978-80-200-2404-6.
- ŠKODA, Kamil. *Dějiny osvěty v Československu 1918–1975*. 1. vydání. Bratislava: Obzor, 1977.
- ŠOLC, Jiří. *Útěky a návraty Bohumila Laušmana: osud českého politika*. 1. vydání. Praha: Naše vojsko, 2008. ISBN 978-80-206-0956-4.
- ŠULC, Miroslav. *Cesta k nesmrtelnosti Oskara Nedbala*. 1. vydání. Praha: Jaroslava Poberová, 2007. ISBN 978-80-903601-7-4.
- TÁBORSKÝ, Josef. *Reformní katolík Josef Dobrovský*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2007. Pontes Pragenses, sv. 48. ISBN 978-80-87127-00-1.
- TILLE, Václav a OTRUBOVÁ, Jaroslava, eds. *Božena Němcová*. 9. vydání. Praha: Odeon, 1969. Život a umění, sv. 23.
- TOMEŠ, Josef. *Průkopníci a pokračovatelé: osobnosti v dějinách české sociální demokracie 1878–2013: biografický slovník*. 3., rozšířené a upravené vydání. Praha: Cíl, 2013. ISBN 978-80-86981-01-7.
- URBÁNKOVÁ, Taťána. *Bohuš Vybíral*. Olomouc, 1994. Diplomová práce. Univerzita Palackého. Katedra historie.
- VACEK, Jiří. *Slovanská knihovna – můj osud: mozaika vzpomínek*. 1. vydání. Praha: Národní knihovna České republiky – Slovanská knihovna, 2016. Publikace Slovanské knihovny, sv. 77. ISBN 978-80-7050-671-4.
- VALEŠ, Vlasta. *Die Wiener Tschechen einst und jetzt: eine Einführung in Geschichte und Gegenwart der Tschechischen Volksgruppe in Wien. Vídeňští Češi včera a dnes: úvod do dějin a současnosti české národnostní skupiny ve Vídni*. 1. vydání. Praha: Scriptorium, 2004. ISBN 80-86197-52-2.
- VEČERKA, Radoslav, ŠIMEČEK, Zdeněk a KUDĚLKA, Milan. *Česká slavistika. Díl 1, v prvním období svého vývoje do počátku 60. let 19. století*. 1. vydání. Praha: Historický ústav, 1995. Práce Historického ústavu AV ČR, řada A, Monographia, sv. 12. ISBN 80-85268-41-8.

- VEČERKA, Radoslav. *Slovník českých jazykovědců v oboru bohemistiky a slavistiky*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6265-8.
- VÍT, Jan. *Jan Patočka*. 1. vydání. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 2017. Věda kolem nás, sv. 67. Osobnosti. ISBN 978-80-270-2621-0.
- VYSKOČIL, Aleš. *C. k. úředník ve zlatém věku jistoty*. 1. vydání. Praha: Historický ústav AV ČR, 2009. Práce Historického ústavu AV ČR, řada A, Monographia, sv. 26. ISBN 978-80-7286-149-1.
- WHITE, Hayden. *Tropika diskursu. Kulturně kritické eseje*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1123-5.
- WIEDEMANN, Andreas. *„Pojď s námi budovat pohraničí!“: osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945–1952*. V českém jazyce 1. vydání. Praha: Prostor, 2016. Obzor, sv. 93. ISBN 978-80-7260-337-4.

d) články a sborníkové texty

- BALÍK, Vojtěch. Dobové názory na poslání, úkoly a činnost knihoven v období 1945–1948. In: HRUŠKA, Petr, ed. *Rok 1947: materiály z konference uskutečněné v rámci výzkumného projektu Dějiny české literatury po roce 1945: česká literatura, kultura a společnost v období 1945–1948*. 1. vydání. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1998, s. 186–196. Edice K, sv. 4. ISBN 80-85-778-22-X.
- BEDNAŘÍK, Petr. Proměny českých médií v letech 1945–1948. In: MALÝ, Ivan et al., eds. *Společnost a kultura v Českých zemích 1939–1949*. 1. vydání. Praha: Národní muzeum, 2013, s. 164–174. ISBN 978-80-7036-391-1.
- BENEŠ, Vít. Diskurzivní analýza. In: DRULÁK, Petr et al., eds. *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. 1. vydání. Praha: Portál, 2008, s. 92–124. ISBN 978-80-7367-385-7.
- BOLDAN, Kamil. Karlštejn jako „Bergungsdepot“ pro historické fondy Zemské a univerzitní knihovny v Praze na sklonku druhé světové války. *Acta Musei Nationalis Pragae. Historia litterarum*. 2019, roč. 64, č. 3–4, s. 6–19. ISSN 2570-6861.
- BRENNER, Christiane. Politický diskurs české společnosti v letech 1945–1948. *Dějiny a současnost*. 1999, roč. 21, č. 3, s. 41–42. ISSN 0418-5129.
- BUGGE, Peter. Václav Černý aneb Západ a Východ. In: *Václav Černý – život a dílo: materiály z mezioborové konference (Náchod 23.–25. března 1995)*. 1. vydání. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1996, s. 130–148. Edice K, sv. 3. ISBN 80-85778-18-1.
- DOBEŠ, Jan. Socialismus v politické teorii a praxi let 1945–1948. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka, KOCIAN, Jiří a KOKOŠKA, Stanislav, eds. *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Praha: Národní archiv, 2005, s. 276–286. ISBN 80-86712-32-X.
- DOUBRAVSKÝ, Zdeněk. Návrat rakousko-uherských vojáků z války v roce 1918. Radost i zklamání. *KROK*. 2018, roč. 15, č. 2, s. 38–42. ISSN 1214-6420.
- DRÁPALA, Milan. Zavržení liberalismu v Čechách a Helena Koželuhová. K ideologickému profilu poválečné republiky (1945–1948). *Soudobé dějiny*. 1999, roč. 6, č. 1, s. 7–44. ISSN 1210-7050.
- DURMANOVÁ, Marie. Odbory v závěrečné etapě druhé světové války. In: ŠTEMBERK, Jan et al., eds. *Historie a cestovní ruch – perspektivní a podnětné spojení: pocta profesoru Vratislavu Čapkovi k 85. narozeninám*. Praha: Vysoká škola obchodní v Praze, 2008, s. 107–118. ISBN 978-80-86841-10-6.

- DVOŘÁK, Jaromír. Zdeněk Nejedlý a Olomouc. In: *Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci*. 1973, s. 15–28.
- FEUREIS, Eduard. Narativismus a historiografie. *Dějiny – Teorie – Kritika*. 2011, roč. 8, č. 1, s. 7–34. ISSN 1214-7249.
- FÍŠER, Zdeněk. Milovník národa, který vzbudil nevděk: Alois Vojtěch Šembera. In: JAN, Libor a DRAHOŠ, Zdeněk, eds. *Osobnosti moravských dějin*. 1. vydání. Brno: Matice moravská, 2006, s. 293–307. ISBN 80-86488-38-1.
- FUČÍK, Josef. Na Piavě zvečera. *Dějiny a současnost*. 2006, roč. 28, č. 12, s. 40–43. ISSN 0418-5129.
- GLETTTLER, Monika. Čeští přistěhovalci do Vídně a jiných rakouských měst v 19. a na počátku 20. století. In: *Táborský archiv. Sborník Státního okresního archivu v Táboře*. Sv. 14 (2009). Tábor: Státní okresní archiv Tábor, 2009, s. 217–220. ISBN 978-80-7415-017-3.
- GLETTTLER, Monika. Die Wiener Tschechen um 1900. Strukturanalyse einer nationalen Minderheit in der Grossstadt. In: *Veröffentlichungen des Collegium Carolinum*. 1972, roč. 28, s. 32–33.
- GLONEK, Jiří. Nejistá budoucnost knihovny (1918–1945). In: KORHOŇ, Miloš a VINTROVÁ, Tereza, eds. *Chrám věd a múz: dějiny Vědecké knihovny v Olomouci*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2016, s. 185–209. ISBN 978-80-7053-310-9.
- GLONEK, Jiří. Nelehké časy. In: KORHOŇ, Miloš a VINTROVÁ, Tereza, eds. *Chrám věd a múz: dějiny Vědecké knihovny v Olomouci*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2016, s. 111–123. ISBN 978-80-7053-310-9.
- HAVELKA, Miloš. Recenze na knihu „Zwischen Ost und West“. *Dějiny-Teorie-Kritika*. 2010, roč. 7, č. 1, s. 127–131. ISSN 1214-7249.
- HRABOVÁ, Libuše. *Hranický spolek vysokoškoláků*. In: NEBESKÝ, Jiří J. K., ed. *Kdysi a nedávno 2: texty o dějinách Hranicka 2011*. Hranice: Tichý typ, 2011, s. 62. ISBN 978-80-903768-6-1.
- CHODĚJOVSKÝ, Jan. Miloslav Hýsek. *Akademický bulletin Akademie věd České republiky*. 2007, č. 3, s. 21. ISSN 1210-9525.
- JANÁČEK, Pavel. Třetí republika: moderní poezie, národní klasika (1945–1949). In: *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014. Svazek II, 1938–2014*. 1. vydání. Praha: Academia, 2015, s. 959–983. ISBN 978-80-200-2491-6.
- JANÁČEK, Pavel. Němci a němečtví, zrada a trest, dnešek a zítřek. Prostor lidové četby v letech mezi Květnem a Únorem. *Kuděj*. 2002, roč. 4, č. 2, s. 55–75. ISSN 1211-8109.
- JANÁK, Jan. Schram, Wilhelm (24. 4. 1850 – 12. 12. 1925). In: JIRÁNOVÁ, Olga a KUBÍČEK, Jaromír, eds. *Státní vědecká knihovna v Brně: jubilejní sborník (1808–1883–1958–1983)*. 1. vydání. Brno: Blok, 1983, s. 242–247.
- JANOUSEK, Pavel. Rok před. In: HRUŠKA, Petr, ed. *Rok 1947: materiály z konference usku-tečněné v rámci výzkumného projektu Dějiny české literatury po roce 1945: česká literatura, kultura a společnost v období 1945–1948*. 1. vydání. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1998, s. 13–26. Edice K, sv. 4. ISBN 80-85-778-22-X.
- JIRÁSEK, Zdeněk. Perzekuce školství Moravy a českého Slezska v letech 1948–1954. *Časopis Slezského zemského muzea. B*. 1998, roč. 47, č. 1, s. 59–96. ISSN 1211-3131.
- KADLEC, Petr. Počátky gymnaziálního školství v Hranicích (Vznik a vývoj prvního hranického gymnázia do roku 1882). In: *Sborník Státního okresního archivu Přerov*. Přerov: Státní okresní archiv v Přerově, 2010, s. 5–27. ISSN 1214-4762.
- KOHOUT, Štěpán. Ladislav Zamykal, redaktor olomouckého Našince. *Žprávy Vlastivědného muzea v Olomouci. Společenské vědy*. 2010, č. 300, s. 64–80. ISSN 1212-1134.
- KONEČNÝ, Karel. Univerzita Palackého v Olomouci 1945–1960. In: URBÁŠEK, Pavel et al.

- Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. s. 131–186. ISBN 80-244-0594-6.
- KUBÍČEK, Jaromír. Osvětou k svobodě. Rozvoj knihovnictví v osvětovém tisku mezi dvěma válkami. In: KUBÍČEK, Tomáš a WIENDL, Jan, eds. *Obrazy kultury a společnosti v období první republiky: periodický tisk v letech 1918–1938*. 1. vydání. Brno: Moravská zemská knihovna, 2018, s. 59–72. ISBN 978-80-7051-267-8.
- KUBÍČKOVÁ, Petra. Nové století v C. k. Studijní knihovně (1900–1918). In: KORHOŇ, Miloš a VINTROVÁ, Tereza, eds. *Chrám věd a múz: dějiny Vědecké knihovny v Olomouci*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2016, s. 173–183. ISBN 978-80-7053-310-9.
- LACH, Jiří. František Laichter: pěstitel naučné literatury – přítel filozofie. *Listy*. 2007, roč. 37, č. 3, s. 66–68. ISSN 1210-1222.
- MALÝ, Radek. Loajalita anarchisty: buřič Hugo Sonnenschein. In: PETRBOK, Václav, PETRASOVÁ, Taťána a MACHALÍKOVÁ, Pavla, eds. *Neviditelná loajalita? Rakušané, Němci, Češi v české kultuře 19. století. Unsichtbare Loyalität? Österreicher, Deutsche und Tschechen in der Kultur der böhmischen Länder des 19. Jahrhunderts: sborník příspěvků z 35. ročníku sympozia k problematice 19. století: Plzeň, 26.–28. února 2015*. 1. vydání. Praha: Academia, 2016, s. 118–127. ISBN 978-80-200-2562-3.
- MARŠÁLEK, Pavel. Od restituce k revoluci. K právní obnově v poválečném Československu. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka, KOCIAN, Jiří a KOKOŠKA, Stanislav, eds. *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Praha: Národní archiv, 2005, s. 118–124. ISBN 80-86712-32-X.
- MĚŠŤAN, Antonín. Wien, tschechische Literatur und tschechische slawistik Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts. *Wiener Slavistisches Jahrbuch*. 1999, roč. 45, s. 105–110. ISSN 0084-0041.
- NENIČKA, Lubomír. „Vychovávat a přetvářet“. Osvěta v poválečném Československu a její role při správě Slezska. In: MALÝ, Ivan et al., eds. *Společnost a kultura v Českých zemích 1939–1949*. 1. vydání. Praha: Národní muzeum, 2013, s. 233–257. ISBN 978-80-7036-391-1.
- NOVOTNÝ, Lubomír. Bohuš Vybíral – Studijní (Univerzitní) knihovna a Palackého univerzita v letech 1945(6)–1951. *Střední Morava*. 2019, roč. 25, č. 47, s. 101–106. ISSN 1211-7889.
- NOVOTNÝ, Lubomír. Knihovna v době třetí republiky. In: KORHOŇ, Miloš a VINTROVÁ, Tereza, eds. *Chrám věd a múz: dějiny Vědecké knihovny v Olomouci*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2016, s. 213–219. ISBN 978-80-7053-310-9.
- NOVOTNÝ, Lubomír. Povinný výtisk. In: KORHOŇ, Miloš a VINTROVÁ, Tereza, eds. *Chrám věd a múz: dějiny Vědecké knihovny v Olomouci*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2016, s. 279–289. ISBN 978-80-7053-310-9.
- NOVOTNÝ, Lubomír. Akční výbory Národní fronty v letech 1948–1949 na příkladu Olomoucka. In: STŘEDOVÁ, Veronika et al., eds. *České, slovenské a československé dějiny 20. století*. 1. vydání. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2006, s. 128–139. ISBN 80-86845-63-X.
- NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) I. In: KOUCKÁ, Ivana, ed. *Historica Olomucensia 57–2019*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2019, s. 137–163. ISSN 1803-9561.
- NOVOTNÝ, Lubomír, KUBÍČKOVÁ, Petra a GLONEK, Jiří. Ředitel knihovny dr. Bohuš Vybíral. Vyšší státní úředník v interakci s veřejnou mocí (1918–1948) II. In: KOUCKÁ, Ivana, ed. *Historica Olomucensia 58–2020*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020, s. 57–82. ISSN 1803-9561.

- PÍSKOVÁ, Milada. Romuald Promberger a jeho podíl na kulturním rozvoji české Olomouce. In: KRUŠINSKÝ, Rostislav, ed. *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2004: lidé okolo knih (autor–tvůrce–recipient): sborník z 13. odborné konference*, Olomouc 23.–24. listopadu 2004. Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2005, 97–102. ISBN 80-86249-31-X.
- POSPÍCHAL, Miloslav. Obnovení olomoucké university v roce 1946. In: POSPÍCHAL, Miloslav et al., eds. *Olomouc v novodobých dějinách: sborník prací k 20. výročí osvobození Olomouce*. 1. vydání. Olomouc: Městský národní výbor – Park kultury a oddechu, 1965, s. 88–92.
- PULEC, Jiří. Vysokoškolští studenti, studium, studentské hnutí. In: URBÁŠEK, Pavel a PULEC, Jiří, eds. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 55–124. ISBN 978-80-244-2979-3.
- SEKERA, Martin. Statisčická doba Čechů ve Vídni. Česká menšina v metropoli na Dunaji. *Dějiny a současnost*. 2012, roč. 34, č. 7, s. 28–31. ISSN 0418-5129.
- SKALIČKA, Jiří. Olomoucký literární historik Bohuš Vybíral. In: *Historická Olomouc a její současné problémy VII*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1989, s. 293–305.
- SKALIČKA, Jiří. Olomoucký literární historik Bohuš Vybíral. In: *Studia Balcanica Bohemoslovaca III: (příspěvky přednesené na III. celostátním balkanistickém sympoziu v Brně ve dnech 9. a 10. června 1986)*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1987, s. 293–305.
- SKOUPÝ, Arnošt. Dr. Bohuš Vybíral a Olomouc. In: *Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci*. Olomouc: Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci, 1973, roč., 62, s. 47–49.
- SKOUPÝ, Arnošt. Dr. Bohuš Vybíral – průkopník československo-jihoslovanské vzájemnosti. *Střední Morava*. 1968, roč. 2, č. 2, s. 69–73.
- SOUČKOVÁ, Alena. Knihovnické paragrafy. *U nás: knihovnicko-informační zpravodaj Královéhradeckého kraje*. 2012, roč. 22, č. 1, s. 14–20. ISSN 0862-9366. Dostupné z: http://www.svkhk.cz/SVKHK/u-nas-pdf_archiv/20120110.pdf.
- ŠÁMAL, Petr. Pro dobro čtenáře: cenzurní praktiky v literární kultuře padesátých let 20. století. *Dějiny a současnost*. 2007, roč. 29, č. 6, s. 24–27. ISSN 0418-5129.
- ŠTARHA, Ivan. Zemský archiv v Brně za okupace. *Archivní časopis*. 2007, roč. 57, č. 4, s. 233–241. ISSN 0004-0398.
- ŠTASTNÝ, Vladislav. Česko-slovinská spolupráce na poli vědecké a vědeckopedagogické práce. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis. C 27*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1980, s. 163–169.
- ŠTĚPÁNOVÁ, Daniela. Příspěvek k historii některých pražských nakladatelů v letech 1945–1948. In: HRUŠKA, Petr, ed. *Rok 1947: materiály z konference uskutečněné v rámci výzkumného projektu Dějiny české literatury po roce 1945: česká literatura, kultura a společnost v období 1945–1948*. 1. vydání. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1998, s. 197–202. Edice K, sv. 4. ISBN 80-85-778-22-X.
- ŠVARÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila. Šlechta v české kolektivní paměti 20. století. Obraz šlechty ve veřejném mínění a v tisku. *Dějiny a současnost*. 2012, roč. 34, č. 12, s. 28–30. ISSN 0418-5129.
- TEJKALOVÁ, Jana. Haličská fronta očima českých vojáků rakousko-uherské armády. *Historie a vojenství*. 2001, roč. 50, č. 2, s. 332–370. ISSN 0018-2583.
- TRAPL, Miloš. V Republice. In: BUREŠOVÁ, Jana, ed. *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. 1. vydání. Olomouc: Statutární město Olomouc, 2009, s. 140–141. ISBN 978-80-244-2370-8.
- TRAPL, Miloš. Vývoj kulturně osvětových institucí v Olomouci po roce 1945. In: POSPÍCHAL, Miloslav et al., eds. *Olomouc v novodobých dějinách: sborník prací k 20. výročí osvobození Olomouce*. 1. vydání. Olomouc: Městský národní výbor – Park kultury a oddechu, 1965, s. 114–120.

- UHLÍKOVÁ, Kristina. Zestátněné památky v Československu, metody jejich zabezpečení a koncepce jejich využití. In: BARTLOVÁ, Milena et al., eds. *Co bylo Československo? Kulturní konstrukce státní identity*. 1. vydání. Praha: UMPRUM, 2017, s. 217–229. ISBN 978-80-87989-23-4.
- URBÁŠEK, Pavel. Únor 1948 a tzv. Studijní prověrky na Univerzitě Palackého v Olomouci. *Vlastivědný věstník moravský*. 2002, roč. 54, č. 1 a 2, s. 37–51 a 137–143. ISSN 0323-2581.
- VACULÍNOVÁ, Marta. Ze života knihovny Národního muzea za Protektorátu. *Acta Musei Nationalis Pragae – Historia litterarum*. 2017, roč. 62, č. 3–4, s. 5–16. ISSN 2570-6861.
- VONDRA, Roman. Václav Klofáč (1868-1942). *Historický obzor*. 2009, roč. 20, č. 7/8, s. 181–184. ISSN 1210-6097.
- ZAVADIL, Miloš. Akční výbory Národní fronty v Olomouci v letech 1948–1954. In: *Okresní archiv v Olomouci: zpráva o činnosti Okresního archivu v Olomouci za rok 1990*. Olomouc: Okresní archiv, 1990, s. 11–18. ISSN 0862-2833.
- ZOUNEK, Jiří. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v letech 1948–1949. *Časopis Matice moravské*. 1996, roč. 115, č. 2, s. 299–312. ISSN 0323-052X.

Seznam zkratek

AUPO – Archiv Univerzity Palackého Olomouc
ČSL – Československá strana lidová
ČSNS – Československá strana národně socialistická
ČSR – Československá republika
ČSSD – Československá strana sociálně demokratická
Hl. m. – hlavní město
inv. č. – inventární číslo
kart. – karton
KSČ – Komunistická strana Československa
MOR – Místní osvětová rada
MŠANO – Ministerstvo školství a národní osvěty
MŠAO – Ministerstvo školství a osvěty
NKK – Národní kulturní komise
NV – Národní výbor
OC – Olomouc
OOR – Okresní osvětová rada
ORO – Okresní rada osvětová
PNP – Památník národního písemnictví
Sb. z. a n. – Sbírka zákonů a nařízení
sign. – signatura
SOkA – Státní okresní archiv
SSSR – Svaz sovětských socialistických republik
TGM – Tomáš Garrigue Masaryk
UAW – Univerzitní archiv Vídeň
UP – Univerzita Palackého
ÚNV – Ústřední národní výbor
ÚRO – Ústřední rada odborů
VKOL – Vědecká knihovna v Olomouci
ZAO-Ol – Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc
ZNV – Zemský národní výbor

Ediční poznámka

Publikované dokumenty se předkládají v co nejautentičtější podobě. Zásadně se proto akceptuje soudobý pravopis a ponechávají se gramatické zvláštnosti, nedůslednosti a odchylky od jazykového úzu. Totéž se týká i stylu psaní číslic v citátech a názvů dobových periodik a publikací.

Původní termíny se v textu objevují v uvozovkách v autentické podobě.

Při transkripci dokumentů se používají následující znaky:

[...] vypuštěný text,

[] editorský zásah.

Jmenný rejstřík

- Absolon, Karel 60
Adolph, Rudolf 71
Aleš, Mikoláš 26
Ambros, Julius 61
Aust, Hubert 65
Arnold, Robert F. 28
Auerhan, Jan 158
- Babler, Otto F. 108, 148
Bareš, Gustav 104, 110
Bartocha, Rostislav 8, 32, 63
Bartoš, František 23
Bartovský, Vojtěch 15, 16
Bauer, František 91
Becker, Josef 79, 84–86
Bees, Jiří 125
Běhounek, Josef 108
Beneš, Edvard 18, 25, 75, 76, 93, 95, 103,
108, 110–112, 114, 117, 128, 132, 135,
136, 140, 141, 161, 163, 168
Beneš, Karel J. 97, 98, 102
Beran, Aljo 139, 148
Beránková, Olga 84
Berger, Oldřich 129
Berkopec, Oton 8, 65, 66
Bernard, Vilém 96
Bezruč, Petr 8, 65, 69
Bien, Jan 132
Binko, Bedřich 31
Bitnar, Vilém 38
Boháč 61
Boháč, Antonín 101
Bohuslav 158
Bochořák, Klement 108
Borový, František 123
von Both, Wolf Rudolf Hans 84
Brambora, Josef 107, 108
Brdek, Zdeněk 113
Brenner, Christiane 90, 93, 121, 122, 139, 141
Brouk, Bohuslav 109
Budín, Stanislav 108
Budínský, Jaroslav 158
- Burgetová, Jarmila 159
Burian, Emil F. 105, 108, 135
Bušek, Vratislav 102
- Calábek, Leopold 44, 45, 47
Cankar, Ivan 27, 28, 31, 33
Cekl, Jan viz Příval, Vojtěch
Cink, František 143
Czermak, Fritz 71, 72
- Čáda, František 14
Čech, František 14
Čechák, Josef 127
Čep, Jan 108
Černý, Václav 93, 110–113, 121
Čivrný, Lumír 104
Čížek, Alois 101
- Denis, Ernst 28
Dobrovský, Josef 21, 139, 165, 166
Dolanský, Jaromír 104
Dolanský, Julius viz Heidenreich, Julius
Dolar, Anton 27
Doležal, Jaromír K. 8, 23, 26
Donath, Oskar 31
Dosoudil, Josef 126
Dostál-Lutinov, Karel 14
Doucha, František 50
Drápala, Milan 94
Drbal, Karel 41
Drtina, František 14, 25, 44
Drtina, Jaroslav 117, 118, 120, 141, 164
Drtina, Prokop 101, 161
Ducháček, Ivo 94
Durmanová, Marie 106
Dürich, Josef 25
Dvořák, Antonín 62
Dvořák, Max 23
Dvořák, Miloš 109
- Eisner, Pavel 101, 108
Engliš, Karel 40, 44, 45

- Erban, Evžen 96
 Erban, Vojtěch 96
 Erben, Karel J. 24, 31

 Fein, Norbert 31
 Feldstein, Valtr 106, 107
 Fierlinger, Zdeněk 10, 96, 120, 144, 145, 162
 Firt, Julius 112
 Fischer, Josef L. 48–58, 68, 110, 143–146
 Fischer, Richard 8, 38–41
 Flor, Samuel 145
 Forman, Luděk 94
 Franěk 69
 Franke, Emil 70
 František Josef I. 13
 Freud, Sigmund 18
 Frey, Jaroslav 115, 116, 164
 Fritz, Augustin 41, 72
 Fučík, Bedřich 108

 Gallas, Jan 15
 Gallaš, Josef H. A. 9, 13
 Gary, Romain 113
 Gawrecki, Drahoslav 170
 Gebauer, Jan 23
 Gercke, Achim 80
 Girgal, Otto 93
 Glettler, Monika 19
 Glonek, Jiří 9
 Gottwald, Klement 10, 105, 115, 145, 168, 169
 Gráf, Otto 99
 Groák, Hugo 71
 Grosse, Friedrich 71
 Grossman, Jan 113

 Hadrava, František 148
 Hácha, Emil 76, 83, 84, 146
 Hájek, Jiří 96
 Hajn, Antonín 26
 Halas, František 112
 Havelka, Jiří 76
 Havelka, Miloš 141
 Heidenreich, Julius 8, 66
 Heikorn, Adolf 72
 Hejda, Jiří 101
 Herr, Arthur 50, 57

 Heydrich, Reinhard 82–84, 124, 146
 Heyer, Jan 23, 26
 Hildebrand, Josef 77
 Hitler, Adolf 71, 73, 74, 80, 83, 84, 131
 Hladík, Josef 61
 Hlávka, Josef 20
 Hlinka, Andrej 76
 Holub, Emil 20
 Homola, Karel 62
 Hora, Ota 101
 Horák, Jindřich 83, 146
 Horský, Jan 152
 Hosák, Ladislav 167
 Hrabová, Libuše 8
 Hrachovský, František 38
 Hrbek, Josef 61
 Hrdina, Karel 70, 75, 76, 78
 Hroch, Miroslav 17
 Hromádka, Josef L. 101, 109, 110
 Hromádko, Jan N. N. 20
 Hrozný, Bedřich 20
 Hrozný, Jindřich 46, 70, 85
 Hruban, Mořic 41
 Hynais, Vojtěch 21
 Hýsek, Miloslav 20, 22, 23, 26, 77, 83

 Chalupecký, Jindřich 113, 114
 Cholinský, Jan 122
 Chudoba, Bohdan 109

 Ilek, Bohuslav 139

 Jacobi, Walter 80, 81
 Jagić, Vatroslav 22, 23, 31, 33
 Jakubec, Jan 23, 30
 Janáček, Pavel 119, 122
 Janča, Jan 20
 Janovský, Otakar 58
 Jarník, Hertvík 42
 Jaroš 61
 Jehlička, Ladislav 94, 95
 Jellinek, Max H. 23
 Jeruzalem, Wilhelm 23
 Ješ, Štěpán 102
 Jireček, Hermenegild 20
 Jireček, Josef Konstantin 20, 23, 28
 Jodl, Friedrich 23

John, Jaromír 96
John, Oldřich 144
Jungmann, František 106

Kabele, Jiří 122
Kadlec, Petr 8
Kalendovská, Jiřina 148
Kalnoky, Gustav 125, 127
Kaplický, Václav 102
Karásek, Josef 8, 9, 23, 24, 26, 28–31, 33, 35
Karásková, Melanie 35
Kašpar, Adolf 62
Katzner, J. 71
Kladiva, Jaroslav 139, 167
Klika, Jaroslav 120
Klitzner, Julius 126
Klofáč, Václav 25
Klostermann, Karel 20, 26
Kolár, Jan M. 94
Kollár, Jan 21
Kolman, Arnošt 104, 136, 140
Komínkovi, manželé 78, 83
Kopecký, Antonín 77
Kopecký, Václav 99, 100, 102, 113, 169
Kopitar, Jernej 22
Kovárna, František 109, 114
Kozlíková, Kateřina 14
Krajina, Vladimír 101, 102
Kramář, Karel 76
Kramář, Vincenc 136
Kramoliš, Čeněk 8
Kratochvíl, Bohuslav 96, 97, 140
Kratochvíl, Josef 70
Krofta, Kamil 20, 42–45, 47, 57, 86
Krüß, Hugo A. 80
Křen, Jan 161
Křička, Petr 70
Křupka, Stanislav 87, 142, 147, 148
Kubelík, Jan 20
Kubicki, Adolf 72
Kubíček, František J. 20
Kubis, Adolf 38, 41, 59
Kučera, Rudolf 122
Kühn, Karl F. 125, 126
Kuklík, Jan 132, 161
Kulc, Jan I. 62
Kummer, Rudolf 79, 80

Kupka, František 21
Kux, Johann 77
Kvapilová 146
Kyas 45

Laichter, František 114
Laichter, Jan 93, 123
Laušman, Bohumil 96
Lébl, Julius 139, 148
Lederer, Eduard 25
Lederer, Jiří 96
Lenin, Vladimir I. 121, 168
Lesák, Josef 113
Lédl, František 143
Lidmila, Bohuslav 86, 87
Lifka, Bohumír 134
Lipovský, Jaroslav 118, 120, 141, 164
Loos, Adolf 18
Loubal, František 102
Lukavský, František 157

Macek, Josef 114, 115
Mahen, Jiří 61
Machar, Josef S. 17, 20, 25
Mainuš, Petr 8
Málek, Rudolf 115
Malínský, František 145
Malý, Cassius 15
Maňák, Franta 26
Mansfeld, Bedřich 103
Maršálek, Pavel 161
Mařák, Julius 21
Masaryk, Tomáš G. 14–16, 18, 20, 25, 26,
28, 32, 37, 63, 65, 69, 76, 94, 95, 103, 108,
110, 112, 121, 139, 140, 141, 168, 169, 170
Mates, Pavel 161
Mathesius, Bohumil 104
Matyáš, V. 64
Maule, Václav S. 75, 76
Medek, Rudolf 26
Medek, Zdeněk 99
Mejsnar, Karel 114
Miklošič, Fran 22
Mikota, Václav 98
Mlčoch, František 29, 86
Moravec, Emanuel 127, 166
Mucha, Alfons 21

- Müller, Bohuslav 112
 Müller, Rudolf 14
 Müller, Willibald 28–30
 Müllerová, Marie 14
 Murko, Matěj 65
- Napotnik, Josip 27
 Nečas, Jaroslav 103
 Nedbal, Oskar 20
 Nejedlý, Vít 144
 Nejedlý, Zdeněk 99, 104, 139, 143–145, 162
 Nevěřil, Jan 56
 Němcová, Božena 20, 31
 Němeček, Jan 161
 Neumann, Stanislav 157
 Neumann, Stanislav K. 104
 Nosek, Václav 142
 Novák, Arne 69
 Novotný, Lubomír 9
- Obručník, Kurt 85
 Obručnicková, Lída 85
 Obručnicková, Marie viz Vybíralová, Marie
 Odložilík, Otakar 101, 109
 Oliva, Felix 104
 Opočenský, Jan 161
 Otruba, Viktor 158
 Otto, Jan 28
- Pastrnek, František 20, 23, 26
 Patočka, Jan 109
 Pavlík, Matěj 83
 Pelikán, Julius 31, 62
 Peroutka, Ferdinand 112
 Petr, Václav 123
 Pícek 46
 Pilař, Jan 104, 105
 Pilát, Max 64, 157
 Pivko, Ljudevit 27
 Plečnik, Josip 65
 Plehan, Ivan 16
 Plocek 86
 Podpěra, Josef 66
 Pogoda, Rudolf 148
 Poche, Josef 169
 Pořízek, Jiljí 76
 Pospíšil, František 61, 66
- Povondra, Tomáš J. 160
 Promberger, Romuald ml. 62, 63, 79, 146
 Promberger, Romuald st. 62, 63
 Prosenc, Franz 17
 Prucek, Josef 14
 Příval, Vojtěch 131
 Pujmanová, Marie 104
 Pulec, Jiří 148
- Randé, Karel 82
 Rašín, Alois 44
 Raušar, Josef Z. 9, 30, 31, 34, 35, 63, 64
 Regen, Janez 16
 Remeš, Mauric 32, 41, 43, 67, 68, 148
 Rešetar, Milan 23, 24
 Riedl, Leopold 30
 Ripka, Hubert 101, 112
 Röder, Julius 75
 Rompart, František 50, 57
 Rotrekl, Zdeněk 109
- Sahánek 72
 Sedlák, Petr 122
 Seemüller, Joseph 23
 Schälzky, Robert 132
 Schiele, Hubert 126
 Schram, Wilhelm 32
 Schreitter, Julius 126
 Schusser, Josef 62
 Sís, František 44
 Skalička, Jiří 8
 Skoupý, Arnošt 8, 67, 151
 Skrejšovský, Jan S. 20
 Slavík, Jan 101
 Směja, Fran 169, 170
 Smejkal, Bohuslav 8, 148
 Smetana, Bedřich 62
 Smetana, Robert 125, 126, 139, 143, 145
 Smíchovský, Jiří A. 80
 Sojka, Karel 32, 38
 Sonnenschein, Hugo 24, 26
 Sonntag, Kuneš 143
 Sosnar, Jura 144
 Soukup, František A. 8
 Stalin, Josif V. 121, 122, 150
 Steinmann, Jindřich 66, 67
 Stibor, Oldřich 144

- Stojan, Antonín C. 40
 Stránský, Adolf 44
 Stránský, Jaroslav 99, 112, 169
 Strastil von Strassenheim, Theodor 36, 39, 40, 43–45, 59
 Strzygowski, Josef 23
 Stýskal, Jiří 8, 9
 Sumbal, Josef 14
 Sutnar, Jaroslav 42, 46, 47
 Světlík, František 57

 Šafařík, Pavel J. 21
 Šaff, Vojtěch E. 20
 Šembera, Alois V. 20
 Šlechta, Emanuel 101
 Šnobl, Jan 169
 Šolcová, Marta 8
 Šourek, Karel 96, 97, 100, 102, 163
 Šprinc, Antonín 50, 56
 Šprinc, Zdeněk 143
 Šrámek, Jan 70
 Šromota, František 13
 Štelovský, Josef 26
 Štern, Evžen 46
 ze Šternberka, Jaroslav 85
 Štoll, Ladislav 104, 136
 Šusta, Josef 20

 Táborský, Eduard 161
 Taussig, Franz 31
 Teigová, Jana 116
 Teltšík, Rudolf 15
 Thon, Jan 103
 Tigríd, Pavel 94
 Tille, Václav 30
 Tito, Josip B. 129, 139
 Tobolka, Zdeněk V. 9, 28–30, 32, 47, 49, 56, 158
 Tomáščík, František 126
 Towarek, Bohumír 14
 Trutmann, František 39

 Uhlíř, František 113
 Uhlířová, Jarmila 113
 Urbánková, Taťána 8
 Urbášek, Pavel 148

 Václavek, Bedřich 8, 9, 48, 49, 69, 75, 77, 78, 82, 144
 Valenta, Edvard 112
 Velemínský, Karel 158
 Vlček, Antonín 56
 Vlček, Jaroslav 30
 Vok, Petr viz Vybíral, Bohuš
 Volánek, Václav 61
 Volf, Josef 81
 Vondrák, Václav 20, 23, 24, 26
 Votruba, V. 41
 Vrchlický, Jaroslav 24
 Vybíral, Bohuš 7–11, 14–17, 22–93, 121, 123–154, 160, 165–168, 170, 201, 202
 Vybíral, Karel 146
 Vybíral, Mikuláš 14
 Vybíral, Tomáš 14
 Vybíralová, Marie 35, 60, 70
 Vybíralová, Tekla 14
 Vykoupil, Libor 122

 Wagner, Antonín P. 20
 Wagner, Wenzel 29
 Wagner 41
 Weinmann 36
 Wellner, Karel 62
 Werstadt, Jaroslav 101
 White, Hayden 137
 Wiedemann, Andreas 138
 Winter, Lev 46
 Wirth, Zdeněk 100, 163
 Wolkan, Rudolf 23

 Zahradníček, Jan 108
 Zamykal, Ladislav 37
 Zapletal, Florián 32
 Zápotocký, Antonín 102
 Zdražil 125, 126
 Zenkl, Petr 101, 143
 Zieris, Karel F. 91
 Zika, Josef 117, 120, 121, 164
 Znoj, Milan 122
 Zweig, Stefan 18

Summary

Writer, poet, translator, Slavist and expert on South Slavic literature, librarian and bibliographer, teacher, literary historian, journalist and editor, Bohuš Vybíral was one of the leading initiators and co-creators of cultural, scientific and social life in Olomouc and Moravia. For many years, he was a capable director of the Research (University) Library in Olomouc, he was also a prolific author of countless articles and studies, gave hundreds of lectures, was a Moravian educator, a theatre expert, a literary critic and an enthusiastic tourist. Unfortunately, nowadays his name no longer resonates in society as much as this exceptional personality, appreciated by many contemporaries, deserves.

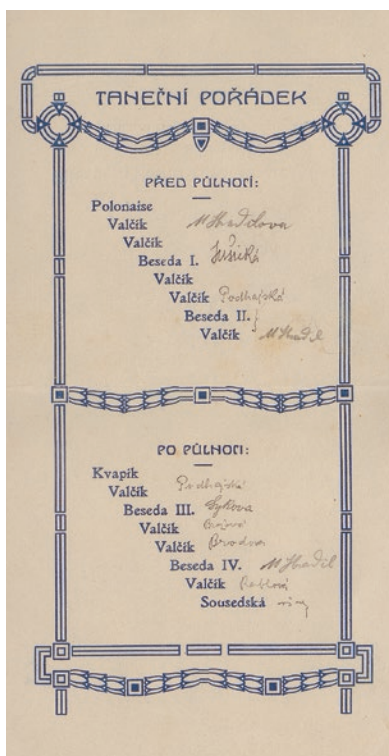
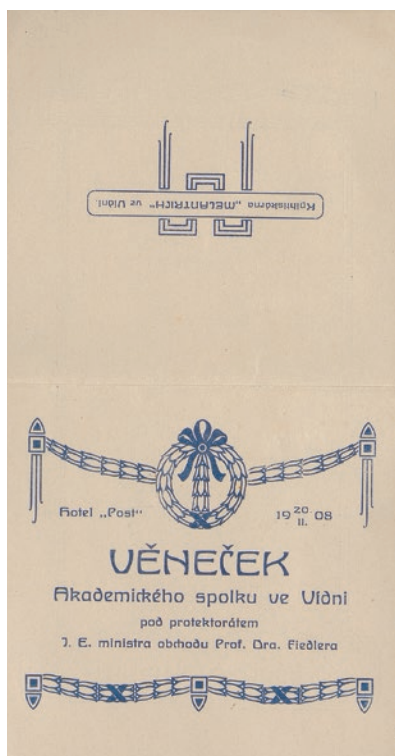
This biography is the first attempt to capture Vybíral's life in the context of his time. In the outline of Bohuš Vybíral's life, we tried to show what it meant to work in the era of 1913–1948 in an important library with an extremely valuable historical fund, what tasks were associated with running such an institution, how the head of such an institution had to proceed in terms of his relationship to state power, how he participated in the creation of cultural policy (and actively in the fulfilment of its content) in the city, region, country and state. Within this context, we tried to outline the basic features of the development of librarianship in the Czech lands. The title of this book, *Ve službě osvěty* (*In the Service of Enlightenment*), also suggests that one of the axes of our interest was the theme of enlightenment, which together with librarianship formed an inseparable pair; these terms could be considered almost synonymous. Enlightenment also underwent metamorphoses (as well as the entire field of librarianship), and its role and degree of involvement in public processes changed. Bohuš Vybíral was actively involved in all these areas for over thirty years, both as an object and subject of the ongoing changes. This biography should bring knowledge not only about the professional but also personal life of Bohuš Vybíral and his influence on the activities and functioning of the Research (University) Library in Olomouc. Its aim is also to point out his important role in regional cultural and educational history and, last but not least, to shed light on his very little-known role in the renewal of Palacký University.

This book presents the life of this important librarian in the first half of the twentieth century in the context of the era and at the same time captures the changes

in political power and the related changes in cultural programmes. It was Vybíral's "contact and struggle" with the paradigm shifts over the three decades that we were interested in. What did the professional and personal life of a senior official of the library and archive service look like in the relatively quiet time after the Great War, yet in the turbulent Central Europe of the 1930s and 1940s riven by wars, revolutions and crises? The answer can always be only individual, but even individual life stories can be used to extract general characteristics. The life of Bohuš Vybíral can also be taken as a general example of a cultural intellectual who began his professional career in Austria-Hungary and who, after the establishment of Czechoslovakia, at a young age worked his way up to a leading position, in which he remained for an extraordinarily long time. Stability in uncertain times. This could also be Bohuš Vybíral's life motto.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

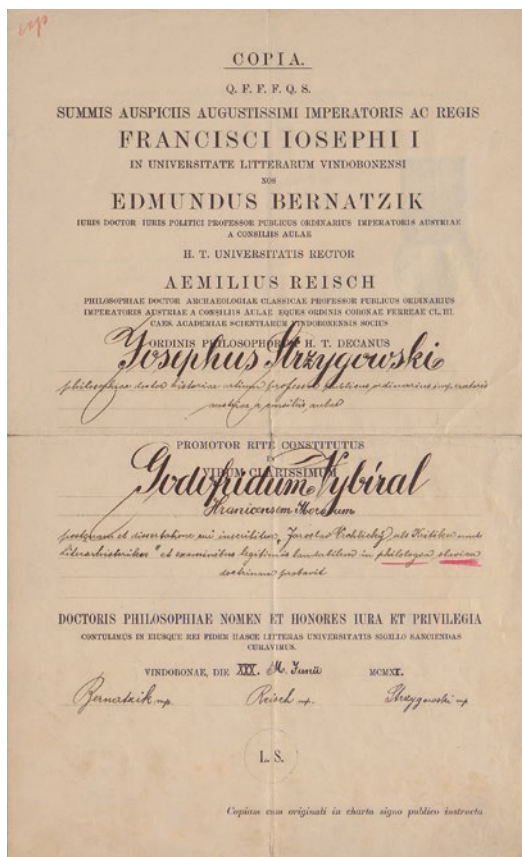
Fotografie B. Vybírala patrně z dob
gymnaziálních studií (Atelier Ferdinand
Helsner, Hranice na Moravě), cca 1907.
(Reprodukce z archivu VKOL.)



Taneční pořádek
B. Vybírala z plesu
Akademického spolku
ve Vídni, 1908.
(Reprodukce
z archivu VKOL.)



Fotografie B. Vybírala „Národní šibřinky
31. 1. 1909 v Květinových sálech“.
(Reprodukce z archivu VKOL.)



Kopie Vybíralova univerzitního diplomu, 1911.
(Reprodukce z archivu VKOL.)

Jaroslav Vojtěch als Kritiker und
Literarhistoriker.

Als Dissertation vorgelegt von

Dr. Emil Vojtěch.

Wien, Ostern 1911.

W.B. Vojtěch'ský rukopis - domácí práce - dopsán
v kramlitz dne 27. XII. 11.

Titulní list rukopisu Vybíralovy dizertační práce, 1911. (Reprodukce z archivu VKOL.)

Ve prospěch podpůrných institucí studentských!

Akademický feriální klub v Hranicích

sehraje 4

sobota
v neděli dne 8. září 1912

F. X. Svoboda třífaktovou veselohru:

FIALKA

Režisér Dr. B. Vybíral.

Osoby:

Stanislav Čáp, cís. rada, zámožný průmyslník.
Božena, jeho paní.
Vratislav Lacina, pens. profesor přirozených věd.
Zofie, jeho paní.
Dr. Jaroslav Valenta.
Josef Pšenčka, prokurista bank. filialky v Praze.
Lev Cepelák, zámožný městský synek.
Karel Sojka, technik.

Jan Špaček, medik.
Břetislav Klubal, mladý obchodník.
Jindřich Hala, mladý průmyslník.
Lídka Malenová,
Helena Kohoutová,
Anča Bendová,
Mařka Macháčkovič.
Viléma Lounská,
Božena Čápková.

První jednání u Prahy ve výletní restauraci, druhé u Lacinů v Praze a třetí na vilce Čápkové u Prahy v červnu v době přítomné.

Dvorana městského domu.
Začátek přesně o 8. h. več.

Ceny míst: I. a II. řada sedadel 2 K, III. řada 1 70 K, I. místo 1 40 K, II. místo 1 K,
k stání 60 hal., studentský, dělnický a vojenský lístek 30 hal., galerie 20 hal.

V meziaktí koncertuje orchestr.

Reklamní plakát na divadelní hru režírovanou B. Vybíralem, 1912.
(Reprodukce z archivu VKOL.)

Dopis Z. V. Tobolkovi s prosbou
o přímluvu ohledně získání místa ve
Studijní knihovně v Olomouci, 4. 2. 1913.
(Originál archiválie je uložen v Památníku
národního písemnictví – Literární archiv.)

Ve Vídni dne 4. února 1913.

Slavný pane poslanče,

dovoluji si Vám uctivě oznámiti,
že jsem dnes poslal min. vyříd.
vámi svou žádost o praktičt. místo
ste v c. k. Studijní knihovně v
Olomouci a prosím Vás snázně,
abyste se mé záležitosti laskavě
ujal. Žádal jsem páně o místo,
poněvadž bychť já sám nemohl
v časotr žádatel praktického
významu, ale vyřádkte-li za obrodu,
abys se projevem spolehl s průběhem ža.



Zcela v popředí sedící B. Vybíral v Litovelské pivnici p. Spurného
ve Chválkovicích, dne 27. 1. 1915, „když už nám to bylo všechno
jedno“. (Reprodukce z archivu VKOL.)



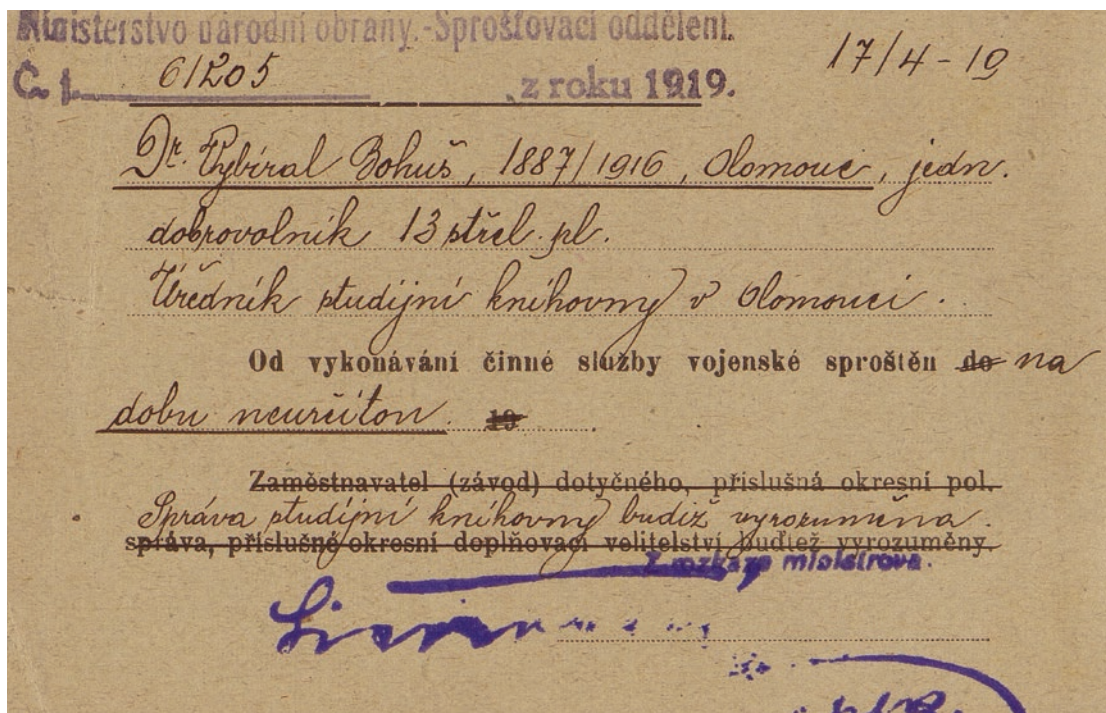
Fotografie zachycuje B. Vybírala s budoucí manželkou Marií Obručnickovou, vyfotografováno v Ateliéru W. Trawniczka v Opavě, cca 1917. (Reprodukce z archivu VKOL.)



Fotografie z důstojnické školy v Radziechówě, 20. 1. 1918. (Reprodukce z archivu VKOL.)



Fotografie z fronty, vpravo B. Vybíral, cca 1918. (Reprodukce z archivu VKOL.)



Doklad o zproštění vojenské služby, duben 1919. (Reprodukce z archivu VKOL.)



Fotografie manželů Vybíralových, 1922.
(Reprodukce z archivu VKOL.)



Dva z návrhů Vybíralova ex libris. (Reprodukce z archivu VKOL.)



Bohuš Vybíral se svým přítelem, olomouckým lékařem, geologem a paleontologem Mauricem Remešem. Nedatováno, cca polovina 30. let 20. století. (Reprodukce z archivu VKOL.)



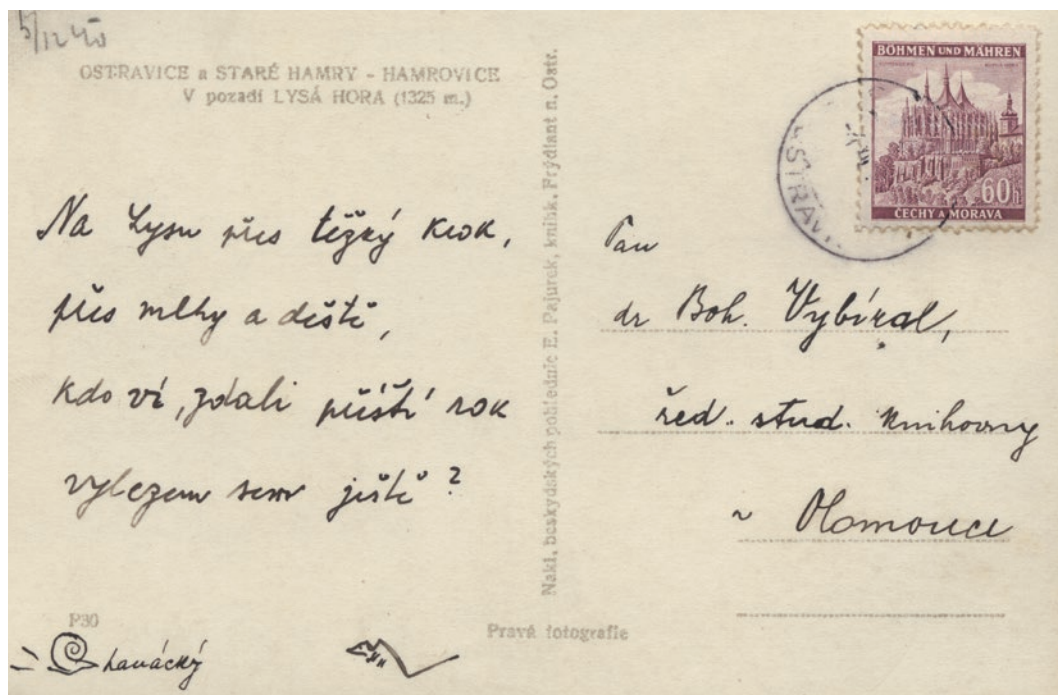
Manželé Vybíralovi. Nedatováno, cca polovina 30. let 20. století. (Reprodukce z archivu VKOL.)



Zaměstnanec Studijní knihovny v Olomouci, literární kritik Bedřich Václavek stojící před budovou Národní banky československé, do níž se Studijní knihovna v roce 1936 stěhovala. Vybíral poskytoval za okupace Václavkovi pomoc. Datováno 1936. (Reprodukce z archivu VKOL.)



Vybíral byl v meziválečném období členem Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu (agrárníci) a Strany národní jednoty. Zde (druhý zleva) za předsednickým stolem společně s předsedou obou stran a premiérem druhorepublikové československé vlády Rudolfem Beranem (v čele stolu). (Reprodukce z archivu VKOL.)



Pohlednice zaslaná Vybíralovi 5. prosince 1940 Petrem Bezručem. Oba spolu čile korespondovali, přičemž Bezruč se podepisoval i pomocí obrázků – v tomto případě šneka s textovým dodatkem „hanácký“ (tj. šnek hanácký) a ještěra (jindy s přípisem „Old“, tj. starý ještěr). (Reprodukce z archivu VKOL.)



Vybíralovo pracoviště – Studijní knihovna v Olomouci, kde bibliotéka sídlila od roku 1936. Nedatováno, cca 1941. (Reprodukce z archivu VKOL.)

Vybíralova fotografie na
zaměstnaneckém albu,
které sestavoval od roku 1941
Theodor Dostál. Často k dotyčným
postavám připsal trefný komentář.
(Reprodukce z archivu VKOL.)



PROMBERGRŮV SALON UMĚNÍ V OLOMOUCI
klade si za čest pozvatí Vás na svou VII. výstavu

akvarelů, kreseb a grafiky

ADOLFA KAŠPARA

Z JEHO MISTROVSKÉ TVORBY MIMOILUSTRAČNÍ

Zahájení proslovem p. PhDr B. Vybírala, ředitele Studijní knihovny v Olomouci,
bude v neděli dne 30. května 1943 o 11. hod. dopolední
v Salonu Umění na nám. Adolfa Hitlera č. 13/I. p.
Výstava potrvá do 1. srpna t. r. a otevřena je denně dopoledne od 10. do 12. hod.,
odpoledne od 14. do 18. hod., v neděli pouze dopoledne od 10. do 12. hod. Vstupné s katalogem K 7.—

Pozvánka Prombergrova Salonu umění v Olomouci. Výstavu zahajoval
30. května 1943 proslovem Bohuš Vybíral. (Reprodukce z archivu VKOL.)



Vybíral s akademickým malířem Janem Smitalem z Loštic, který byl jeho dobrým známým, 1943. (Reprodukce z archivu VKOL.)



Vybíral s historikem Františkem Michálkem Bartošem krátce poté, kdy Vybíralovi zemřel v březnu 1943 otec (viz smuteční stuha na klopě kabátu). (Reprodukce z archivu VKOL.)

ZEMSKÁ RADA OSVĚTOVÁ V BRNĚ

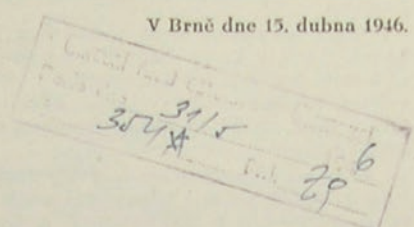
C. j. 2389/1946.

V Brně dne 13. dubna 1946.

Vše: Sekce pro lidovýchovnou vlastivědu při
zemské radě osvětové v Brně.
Návrat k původnímu českému místnímu
názvosloví. Prováděcí pokyny.

Přílohy: 3 seznamy.

Referent: Malý.



**Všem místním národním výborům (místním správním komisím),
všem okresním národním výborům (okresním správním komisím),
všem místním radám osvětovým,
všem okresním radám osvětovým v zemi Moravskoslezské.**

I.

Zemský národní výbor výnosem z 13. února 1946, č. 4170/IV-16-46 učinil toto usnesení:

»Zemský národní výbor v Brně ve schůzi konané dne 13. února 1946 usnesl se na těchto opatřeních:

- Všechny okresní národní výbory a okresní správní komise v pohraničí země Moravskoslezské prostřednictvím svých okresních osvětových rad zařídí, aby bylo ihned obnoveno původní české názvosloví nejen u názvů obcí, ale i u polních tratí, rybníků, potoků atd.
- Všechny okresní národní výbory ve vnitrozemí, t. j. v rýze českých okresích země Moravskoslezské, podniknou prostřednictvím svých okresních osvětových rad obdobnou revisi všech jmen obcí, polních tratí, rybníků, potoků, atd., pokud jejich jména byla poněmčena.
- Všechny okresní národní výbory a okresní správní komise v celé zemi Moravskoslezské zařídí prostřednictvím svých okresních osvětových rad, aby obecní razítka a znaky byly upraveny podle jejich historického významu.
- Vedením a organizací této práce v rámci země Moravskoslezské se pověřuje sekce lidovýchovné vlastivědy při zemské radě osvětové v Brně a její hlavní odborný poradce dr. Ladislav Hošík, profesor dívčího reálného gymnasia v Brně, Mendlovo náměstí.

Provedením tohoto usnesení zemského národního výboru buď pověřena sekce lidovýchovné vlastivědy při okresní osvětové radě, sestávající z odborníků a znalců místních poměrů.

Nepostačí vrátiti se k původnímu českému názvosloví obcí, nutno vrátiti se i k původním jménům českým u měst, jako jest Fulnek, Šumperk a pod. Musí býti zavedena i původní česká jména pro polní a lesní trati, hory, řeky, potoky, rybníky a pod.

Připomíná se, že není možno voliti pro obec, horu a pod. název libovolný. Týž musí býti v první řadě obnovením původního českého názvu. Mnohdy se stalo, že vedle původní české vesnice byla založena později osada německá, která se udržela, zatím co původní česká osada zanikla. Je zřejmo, že v tomto případě jest dosavadní obec pokračováním dřívější české osady a může přejmouti její jméno. Ve vzácných případech nebude možno zjistiti původní české jméno. Teprve tehdy bude nutno utvořiti jméno nové, které však musí navazovati na dějiny obce, zaměstnání obyvatelstva, polohu obce a pod.

Původní české místní názvosloví lze nalézti studiemi v zemských archívech v Brně a Opavě, a to v těchto pramenech: v zemských deskách, v pozemkových knihách, katastrálních operátech, urbářích a knihách půhonných, dále v městských a vrchnostenských archívech, v pozemkových knihách a urbářích. Podle možnosti doporučí zemská rada

Jedním ze zásadních poválečných úkolů osvětových pracovníků byla „rečechizace“ místního názvosloví v pohraničí. (Reprodukce ze Státního okresního archivu Olomouc, Okresní osvětová rada Olomouc, M 5-89, NAD 329, inv. č. 81, přípis Zemské rady osvětové v Brně z roku 1946 národním výborům a osvětovým radám ve věci návratu k původnímu českému místnímu názvosloví.)

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ A OSVĚTY

Čís. B. 238.220/47-I/3.

V Praze dne 4. října 1947.

Pan

Dr. Bohumil V y b í r a l,

vrchní rada arch. a knihovní služby

v O l o m o u c i .

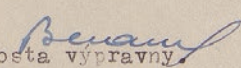
Přihlížeje k Vaší žádosti ze dne 26. září 1947 povolují Vám k plnění učitelských úkolů na filosofické fakultě Palackého university v Olomouci pro studijní rok 1946/47 úlevu od úředního úvazku v rozsahu 15 hodin týdně.

1577/48

Za ministra :

Dr. Roubík v.r .

Za správnost vyhotovení


přednosta výpravy

Od prosince roku 1946 začal Vybíral přednášet na Univerzitě Palackého v Olomouci. V souvislosti s tímto angažmá začal jeho pozvolný odchod ze Studijní (Univerzitní) knihovny. (Reprodukce z archivu VKOL.)



Družstvo českého divadla v Olomouci. Na fotografii z 26. října 1943 sedí Vybíral zcela vpravo, uprostřed pak prostovlasý sedící Václav Volánek. (Reprodukce z archivu VKOL.)



Vedení Univerzitní knihovny převzal po Vybíralovi jeho zástupce Stanislav Křupka, jenž byl od května 1945 velmi činný v městské a regionální politice. Fotografie i s komentářem pochází z alba, jež sestavoval zaměstnanec knihovny Theodor Dostál. (Reprodukce z archivu VKOL.)

UNIVERSITNÍ RADA PALACKÉHO UNIVERSITY
A FAKULTNÍ RADA JEJÍ FILOSOFICKÉ FAKULTY
V OLOMOUCI

podávají smutnou zprávu, že ve středu 25. dubna 1951
po dlouhé a těžké nemoci zemřel ve věku 64 let

PhDr. Bohuš Vybíral,

vládní rada v. v.,

pov. profesor filosofické fakulty Palackého university
v Olomouci a filosofické fakulty Masarykovy university
v Brně, člen Slovanského ústavu v Praze atd.

Pohřeb zesnulého bude
v neděli dne 29. dubna 1951 ve 14 hodin
z ústřední kaple komunálního hřbitova
v Olomouci.

Oznámení o Vybíralově úmrtí.
(Reprodukce z archivu VKOL.)



Fotografie z pohřbu Bohuše Vybírala, na němž promluvil i jeho kolega z Univerzity Palackého v Olomouci, literární vědec Oldřich Králík. (Reprodukce z archivu VKOL.)

Obsah

Úvod	7
Od dětství k dospělosti	12
Rodné město.....	12
Dětství, dospívání, středoškolské studium	14
Vídeň	17
Začátky v Olomouci a válečná léta.....	29
V republice	37
Návrat do Olomouce.....	37
Olomouc versus Brno.....	39
Kariéra v Olomouci?	43
Kauza župní bibliotéky – boj Vybírala a Fischera s ministerstvem o moderní knihovnu	47
Kulturně-osvětová činnost v olomouckém vyhnanství.....	59
Za protektorátu Čechy a Morava.....	75
O knihách a knihovnách po válce	89
Diskurz	90
Periodický tisk po válce.....	91
Pramenný korpus.....	92
Stranická periodika.....	93
a) týdeníky ČSL	94
b) týdeníky sociální demokracie	95
c) periodika národněsocialistická.....	101
d) týdeníky komunistické	104
Zájmová kulturní periodika.....	105
a) komunisticky orientované listy	105

b) křesťansky orientované listy.....	108
c) nekomunistické socialistické žurnály.....	110
Odborná periodika	115
Rysy poválečného diskurzu spojeného s knihami.....	120
Do nové doby	124
Poslední měsíce války a péče o knižní fondy	124
Po válce – kontinuity a diskontinuity v kulturní politice	128
Německé knižní konfiskáty a role Studijní knihovny v Olomouci.....	130
Bohuš Vybíral a proměna role, významu a obsahu knihovnictví a osvěty v období třetí republiky.....	135
Bohuš Vybíral a Univerzita Palackého v Olomouci	143
Po Únoru.....	147
Závěr	150
Resumé	153
 PŘÍLOHY	 155
Exkurz I. – Právní základy knihovnictví (1918–1948)	157
Exkurz II. – Základy osvěty (1918–1948).....	165
 Seznam použitých pramenů a literatury.....	173
Seznam zkratk	194
Ediční poznámka.....	195
Jmenný rejstřík	196
Summary	201
Obrazová příloha.....	203

Ve službách OSVĚTY

Moravský knihovník Bohuš Vybíral

Lubomír Novotný – Petra Kubíčková – Jiří Glonek

Vydala Moravská zemská knihovna v Brně, 2020

Kounicova 65a, 601 87 Brno

Redakce Mgr. Tereza Kunešová

Jazyková redakce Mgr. Jitka Horáková

Jmenný rejstřík Mgr. Vladimíra Derková

Obálka Mgr. Miloš Korhoň

Grafická úprava Lucie a Ivan Mrázovi

Tisk Tiskárna Brázda, Hodonín

ISBN 978-80-7051-317-0 (e-kniha, pdf)